

Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны

Гістарычны факультэт

Кафедра ўсеагульнай гісторыі

Узгоднена

Узгоднена

Загадчык кафедры

Дэкан факультэта

_____ С.А.Чаропка

Старшыня метадычнага савета факультэта
_____ С.Б.Жыхараў

_____ М.М.Мязга

_____ 2015 г.

_____ 2015 г.

**ВУЧЭБНА МЕТАДЫЧНЫ КОМПЛЕКС ПА ВУЧЭБнай
ДЫСЦЫПЛІНЕ
ГІСТОРЫЯ НОВАГА ЧАСУ, Ч. 1.**

для спецыяльнасці (напрамку спецыяльнасці) 1-21 03 01-01 ГІСТОРЫЯ
(АЙЧЫННАЯ І ЎСЕАГУЛЬНАЯ)

Складальнік: дацэнт кафедры ўсеагульнай гісторыі, к. г. н., дацэнт,
М. М. Мязга

Разгледжана і зацверджана на
пасяджэнні кафедры
ўсеагульнай гісторыі

27 красавіка 2015 г.
пратакол № 12

Разгледжана і зацверджана
на пасяджэнні савета _____
_____ 2015 г.,
пратакол № _____

ЗМЕСТ

ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ ЭВМК (КАНСПЕКТЫ ЛЕКЦЫЙ).....	3
ТЭМА: Уводзіны: паняцце Новага часу, перыядызацыя і асноўны змест першага перыяду Новай гісторыі.....	3
ТЭМА: Вялікія геаграфічныя адкрыцці і каланіяльная палітыка еўрапейскіх дзяржаў.....	8
ТЭМА: Развіццё капіталізму ў Еўропе ў 16–18 стст.....	12
ТЭМА: Агульныя рысы абсалютызму. Фарміраванне абсалютызму ў Францыі	24
ТЭМА: Нацыянальная спецыфіка французскага абсалютызму ў перыяд яго росквіту і крызісу.....	30
ТЭМА: Англійскі абсалютызм канца 15 – першай паловы 17 ст.....	38
ТЭМА: Сістэма абсалютызму ў германскіх дзяржавах	44
ТЭМА: Абсалютызм у краінах Паўднёва-Заходняй Еўропы	54
ТЭМА: Эпоха Адраджэння.....	61
ТЭМА: Навуковая рэвалюцыя 17 ст. і фарміраванне новай карціны свету.....	65
ТЭМА: Еўрапейскае Асветніцтва.....	68
ТЭМА: Рэфармацыя і Контрэфармацыя ў Еўропе.....	76
ТЭМА: Гістарычная роля буржуазных рэвалюцый і іх тыпалогія. Нідэрландская буржуазная рэвалюцыя.....	85
ТЭМА: Англійская рэвалюцыя сярэдзіны 17 ст.....	99
ТЭМА: Вайна Паўночнаамерыканскіх калоній Англіі за незалежнасць і Першая Амерыканская рэвалюцыя.....	114
ТЭМА: Французская рэвалюцыя канца 18 ст.....	123
ТЭМА: Міжнародныя адносіны ў канцы 15 – першай палове 17 ст.....	137
ТЭМА: Міжнародныя адносіны ў другой палове 17 – 18 ст.....	148
ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ ВМК.....	163
РАЗДЗЕЛ КОНТРОЛЮ ВЕДАЎ ВМК.....	175
Тэставыя заданні.....	175
Пытанні для праверкі ведаў па тэмах, вынесеных на самастойнае вывучэнне студэнтаў.....	211
Пытанні да экзамену.....	213
ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ ВМК. ВУЧЭБНАЯ ПРАГРАМА ДЫСЦЫПЛІНЫ ГІСТОРЫЯ НОВАГА ЧАСУ	215

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПИСКА

Новы час з'яўляецца адным з найбольш насычаных значымымі падзеямі перыядаў сусветнай гісторыі. Ён звязаны з разгортваннем працэсаў распаду еўрапейскага традыцыйнага грамадства і рэвалюцыйнага станаўлення буржуазнай грамадскай сістэмы, генезіса і фарміравання індустрыяльнага грамадства. Першы перыяд Новага часу – гэта пераходны перыяд, час станаўлення капіталізму, стварэння перадумоў для фарміравання індустрыяльнага грамадства. У палітычнай сферы адбывалася ўтварэнне буйных нацыянальных дзяржаў, у якіх у якасці формы дзяржаўнага кіравання ўсталявалася абсалютная манархія. У той жа час з'яўляюцца і новыя тыпы дзяржавы – буржуазная рэспубліка і парламенцкая канстытуцыйная манархія. Глыбокія перамены адбываюцца ў духоўнай сферы грамадства ў выніку Рэафрмацыі і фарміравання новых ідэалагічных плыняў – Гуманізму і Асветніцтва.

Вучэбна-метедычны комплекс (ВМК) курса “Гісторыя новага часу, ч. 1” арыентаваны на комплекснае вивучэнне сацыяльна-эканамічных палітычных і духоўных працэсаў, якія вызначылі магістральны шлях развіцця заходняга грамадства ў 16–18 стст. Так сама ён дазваляе зразумець спецыфіку развіцця вядучых краін свету на працягу гэтага часу. Пачынаецца ВМК з тэарэтычнага раздзела. У ім прадстаўлены канспекты лекцый, тэматыка якіх адпавядае вучэбнай праграме дысцыпліны. У іх раскрыты важнейшыя тэарэтычныя пытанні гісторыі першага перыяда Новага часу, прыведзены неабходны для засваення асноўны фактычны матэрыял. Да кожнай тэмы лекцый рэкамендавана літаратура, якая дазваляе студэнтам больш глыбока вивучыць пытанні лекцыі.

Практычны раздзел ВМК уяўляе сабою практычнае кіраўніцтва для правядзення семінарскіх заняткаў. Ён утрымлівае не толькі пералік пытанняў да семінарскіх заняткаў і рэкамендуемую для іх вивучэння літаратуру, але і арыентуе студэнтаў на засваенне асноўных паняццяў, персаналій, якія маюць дачыненне да вивучаемай тэмы. Тэматыка практычных заняткаў складзена ў адпаведнасці з вучэбнай праграмай дысцыпліны.

Раздзел кантролю ведаў падраздзяляецца на некалькі частак. Па-першае, гэта комплекс тэставых заданняў, якія ахопліваюць увесь матэрыял курса ў адпаведнасці з вучэбнай праграмай. Студэнтам прапануецца выканаць тэсты рознага тыпу. Самыя простыя з іх патрабуюць выбару правільнага адказа з прыведзенных варыянтаў. Ёсць тэсты, пры выкананні якіх студэнты павінны суаднесці элементы двух мностваў, устанавіць паслядоўнасць. Тэсты адкрытага тыпу патрабуюць напісання правільнага адказу. Тэставыя заданні падрыхтаваныя такім чынам, што яны дазваляюць праверыць узровень засваення студэнтамі як фактычнага матэрыялу (даты, падзеі, персаналіі), так і іх тэарэтычныя веды. Тэсты могуць выкарыстоўвацца для праверкі бягучай паспяховасці студэнтаў на працягу семестра, для ажыццяўлення імі самакантролю ведаў. Раздзел кантролю ведаў уключае кантрольныя пытанні да

тэм, якія выносяцца на самастойнае вивучэнне студэнтаў, і пытанні да экзамена.

Дапаможны раздзел ВМК уяўляе сабою вучэбную праграму дысцыпліны. Яна дазваляе студэнту зарыентавацца адносна аб'ёма ведаў, якія ён павінен засвоіць пры вивучэнні курса. Праграма ўтрымоўвае і спіс літаратуры, якая неабходна студэнту для грунтоўнага засваення вучэбнага матэрыяла і можа быць выкарыстана пры напісанні курсавых работ.

ВМК прадназначаны для студэнта спецыяльнасці 1-21 03 01-01 “Гісторыя (айчынная і ўсеагульная)”.

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ.Ф.СКОРИНЫ

ТЭАРЭТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ ВМК (КАНСПЕКТЫ ЛЕКЦЫЙ)

ТЭМА: УВОДЗІНЫ: ПАНЯЦЦЕ НОВАГА ЧАСУ, ПЕРЫЯДЫЗАЦЫЯ І АСНОЎНЫ ЗМЕСТ ПЕРШАГА ПЕРЫЯДУ НОВАЙ ГІСТОРЫІ

1. Паняцце новага часу, храналагічныя рамкі і перыядызацыя новай гісторыі.
2. Асноўны змест першага перыяду новай гісторыі.

Літаратура

История Нового времени: 1600–1799 годы: учебное пособие для студентов высш. учеб. заведений / А.В.Чудинов, Д.Ю. Бавыкин и др. – М. : Издательский центр “Академия”, 2009. – 384 с. // Предисловие. – С. 3–8.

История стран Европы и Америки в Новое время. В 2 ч. Ч. 1 / под ред. В.С. Бондарчука. – М. : Издательский центр “Академия”, 2012. – 352 с. // Введение. – С. 3–9.

1. Паняцце Новага часу з’явілася ў эпоху Адраджэння (канец 14 – першая палова 15 ст.). Дзеянні таго часу ў сувязі з росквітам навукі і культуры лічылі, што Еўропа ўступае ў новую эпоху, якую і назвалі Новым часам. Сучасная гістарычная навука бачыць асноўны змест Новага часу ў хуткім росце і ўмацаванні Заходняй індустрыяльнай цывілізацыі. У яе рамках на Захадзе усталяваўся новы грамадскі лад – капіталізм. Ён заснаваны на прыватнай уласнасці на сродкі вытворчасці, выкарыстанні вольнанаёмнай працы, вытворчасці прадукцыі для продажу на рынку, дамінаванні рынкавых адносін (таварна-грашовых адносін) у эканаміцы. Заходнюю цывілізацыю Новага часу называюць яшчэ буржуазнай, бо яе развіццё звязана са станаўленнем буржуазнага грамадства, грамадства, у жыцці якога найбольш актыўную ролю адыгрывае буржуазія.

Заходняя індустрыяльная цывілізацыя – адна з лакальных цывілізацый, якая захавалася да нашых дзён. Лакальная цывілізацыя – гэта цэласная сістэма, якая ўяўляе сабой адзінства эканамічнай, сацыяльнай, палітычнай і духоўнай падсістэм. Найбольшы ўплыў на характар цывілізацыі аказвае духоўная сфера, асабліва рэлігія. Тут выпрацоўваюцца погляды чалавека на навакольны свет, на сваё месца ў свеце. Гэта вызначае паводзіны чалавека і характар цывілізацыі. Заходняя цывілізацыя новага часу стала першай у гісторыі цывілізацыяй, якая ажыццявіла экспансію сусветнага маштабу. Яна падначаліла іншыя цывілізацыі ў эканамічным і палітычным плане, але не змагла гэта зрабіць у сферы культуры.

Цэнтрам станаўлення новай цывілізацыі стала Паўночна-Заходняя Еўропа. Гэта звязана з тым, што ў гэтым рэгіёне быў найбольш высокі ўзровень прававой і гаспадарчай самастойнасці сялян, высокая ступень таварнасці сельскагаспадарчай вытворчасці. Тут найбольшыя памеры набыў перанос прамысловай вытворчасці ў сельскую акругу, што вызвала яе ад цэлавых абмежаванняў. Важную ролю ў развіцці прадпрымальніцтва ў гэты рэгіён

адыграла распаўсюджванне індывідуалісцкай, арыентуючай на беражлівасць і жыццёвы поспех кальвінісцкай этыкі.

Пачатак станаўлення заходняй індустрыяльнай цывілізацыі, адпаведна, і пачатак Новага часу, гісторыкі адносяць да канца 15–16 ст. Адпраўной кропкай у гэтым працэсе лічацца Вялікія геаграфічныя адкрыцці. Яны далі старт нябачнаму раней пашырэнню еўрапейскай каланіяльнай экспансіі, выклікалі “рэвалюцыю цэнаў”. Усе гэтыя фактары стымулявалі фарміраванне новых буржуазных адносін. Завяршэнне Новай гісторыі звязваюць з глыбокім крызісам заходняй цывілізацыі, у якім яна апынулася ў пачатку 20 ст. Праявай гэтага крызісу стала Першая сусветная вайна і серыя рэвалюцый, якія яна выклікала.

Звычайна выдзяляюць два перыяды Новай гісторыі. Першы з іх ахоплівае 16–18 стст. Гэта пераходны перыяд, час угасання сярэднявечковай цывілізацыі і станаўлення новай індустрыяльнай цывілізацыі. Другі перыяд Новай гісторыі – 19 – пачатак 20 ст. Гэта час адносна поўнага складвання Заходняй індустрыяльнай цывілізацыі, дасягнення ёю спеласці.

Першы перыяд новай гісторыі можна ахарактарызаваць як перыяд ранніх буржуазных рэвалюцый. На аснове тэхнагеннай канцэпцыі можна выдзеліць 16 ст. як час трансфармацыі старой эканамічнай сістэмы і з’яўлення новай эканамічнай сістэмы, капіталістычнай. 17–18 стст. – перыяд мануфактурнага капіталізму. У канцы 18 ст. пачынаецца прамысловы пераварот у найбольш перадавых краінах Захаду. 20-я – 80-я гады 19 ст. – гэта перыяд фабрычна-заводскага капіталізму, які развіваўся ва ўмовах свабоднай канкурэнцыі. У канцы 19 – пачатку 20 ст. адбываецца пераход да манапалістычнага капіталізму, які знаменаваў сабой пачатак крызісу індустрыяльнай цывілізацыі.

2. Заходняя цывілізацыя новага часу – гэта першая цывілізацыя, у рамках якой адбываецца мадэрнізацыя традыцыйнага грамадства, г. з. пераход да грамадства індустрыяльнага. Пачатку мадэрнізацыі садзейнічалі гаспадарчы і дэмаграфічны ўздымы, якія перажывала Еўропа з другой паловы 15 ст. Мадэрнізацыя насіла комплексны характар. Яна ўключала фарміраванне капіталістычнай сістэмы грамадскай вытворчасці, якая заснавана на індустрыяльнай тэхналогіі і прыватнай ініцыятыве. Галоўным зместам эканамічнага развіцця Еўропы з 16 ст. становіцца генезіс капіталізму – працэс станаўлення і развіцця капіталістычных адносін.

Карэнным чынам мяняецца сацыяльная структура грамадства. Адбываецца разбурэнне той структуры, у аснове якой ляжала дзяленне людзей на саслоўі, карпарацыі. Фарміруецца новая сацыяльная структура, у аснове якой дзяленне на грамадскія класы. Рэзка ўзрастае сацыяльная мабільнасць. Асабістыя якасці чалавека ва ўмовах буржуазнага грамадства дазваляюць яму пераходзіць з аднаго сацыяльнага пласта ў другі. Набывае сілу працэс урбанізацыі, што праяўляецца ў хуткім росце гарадскога насельніцтва і распаўсюджванні гарадской культуры. Ва ўмовах капіталізму фарміруюцца новыя этнічныя супольнасці – нацыі, і ідзе працэс фарміравання нацыянальных дзяржаў.

Працэс мадэрнізацыі ахоплівае і палітычную сферу, у якой адбываецца станаўленне ліберальнай палітычнай сістэмы. У яе аснове развіццё

парламентарызму, палітычнага плюралізму і шматпартыйнай сістэмы. Дзяржаўна-палітычная сістэма заходніх краін перабудоўваецца такім чынам, што не дзяржава выступае як вышэйшая каштоўнасць, якой служыць чалавек, а наадварот, асоба прызнаецца вышэйшай каштоўнасцю, а дзяржава павінна служыць абароне яе правоў і свабод. Гэта непазбежна вяло да дэмакратызацыі дзяржаўна-палітычнага жыцця краін Захаду. З'яўляюцца новыя тыпы дзяржаўнага ладу – парламенцкая канстытуцыйная манархія і буржуазная рэспубліка. Іх дзяржаўны лад грунтуецца на палажэннях канстытуцыі, а яго асноўным элементам з'яўляецца парламент.

У духоўнай сферы адбываецца секулярызацыя і рацыяналізацыя свядомасці як асобнага чалавека, так і грамадства ў цэлым. На змену тлумачэнню навакольнага свету праз рэлігійную веру прыходзіць імкненне растлумачыць яго з дапамогай розуму (рацыянальна). У выніку навуковай рэвалюцыі 17 ст. фарміруецца класічная навука, якая нацэльвае чалавека на выяўленне законаў прыроды і на аснове іх ведання пераўтварэнне навакольнага свету. Узнікаюць новыя ідэалогіі (гуманізм, асветніцтва), якія падавалі чалавека як актыўную асобу, надзеленую неад'емнымі правамі.

Працэс мадэрнізацыі ў еўрапейскіх краінах адбываўся двума асноўнымі шляхамі: эвалюцыйным і рэвалюцыйным. У першым выпадку элементы “старога парадку” паступова змяняліся ў адпаведнасці з патрабаваннямі новай эпохі. У старым грамадстве паступова фарміраваліся і развіваліся элементы новага (уласнасць трэцяга саслоўя на зямлю, дзяржаўная цэнтралізацыя, таварна-грашовыя адносіны). Гэта быў паступовы і плаўны працэс. Асноўным інструментам яго ажыццяўлення былі рэформы зверху, якія праводзілі ўрады.

Рэвалюцыйны шлях мадэрнізацыі меў на ўвазе карэнную ломку структур старога парадку за адносна кароткі гістарычны час. Але неабходна ўлічваць, што перадумовы рэвалюцый выспявалі ў працэсе папярэдніх эвалюцыйных перамен. Роля рэвалюцый заключалася перш за ўсё ў тым, што яны знішчалі найбольш непрымальныя ў новых умовах элементы “старога парадку”. Адмоўным бокам рэвалюцыйнага шляху мадэрнізацыі з'яўляецца тое, што пермены суправаджаліся вялікімі ахвярамі, матэрыяльнымі стратамі.

Вылучаюць некалькі эшалонаў мадэрнізацыі. 1 эшalon: Галандыя, Бельгія, Англія, Францыя, Швейцарыя, ЗША. Рысы мадэрнізацыі ў рамках першага эшалона: арганічны, плаўны характар, меншы ўзровень канфліктнасці, адбываецца спалучэнне элементаў традыцыйнага і індустрыяльнага грамадства. 2 эшalon: Германія, Расія, Японія, Аўстра-Венгрыя. Мадэрнізацыя менш плаўная. Рэфармацыйныя рыўкі чаргуюцца з кансерватыўнымі адкатамі. Вялікую ролю у працэсе мадэрнізацыі іграе дзяржава.

Першы перыяд новай гісторыі (16–18 стст.) неабходна разглядаць перш за ўсё як пераходны перыяд. У заходніх краінах імкліва развіваецца капіталістычны ўклад у эканоміцы, але пры гэтым, за выключэннем Галандыі і Англіі, пануючымі застаюцца дакапіталістычныя адносіны. Расце доля мануфактур у вытворчасці, пашыраецца выкарыстанне наёмнай працы.

Адбываўшыся генезіс капіталізму па-рознаму адбіўся на палітычнай структуры розных краін. Галандыя стала першай буржуазнай рэспублікай, а

Англія перайшла да парламенцкай манархіі. ЗША з моманту свайго ўзнікнення набылі рэспубліканскую форму кіравання. У іншых краінах дамінуючай тэндэнцыяй у дзяржаўна-палітычнай сістэме стала фарміраванне сістэмы абсалютызму. Важным элементам зместу першага перыяду новай гісторыі стала заснаванне каланіяльных імперый.

ТЭМА: ВЯЛІКІЯ ГЕАГРАФІЧНЫЯ АДКРЫЦЦІ І КАЛАНІЯЛЬНАЯ ПАЛІТЫКА ЕЎРОПЕЙСКІХ ДЗЯРЖАЎ

1. Прычыны і перадумовы Вялікіх Геаграфічных Адкрыццяў.
2. Адкрыццё еўрапейцамі новых марскіх шляхоў і новых зямель.
3. Пачатак каланіяльнай экспансіі еўрапейскіх дзяржаў.
4. Вынікі і значэнне Вялікіх геаграфічных адкрыццяў.

Літаратура

Субботин, В. А. Великие открытия: Колумб, Васко да Гама, Магеллан / В. А. Субботин. – М., 1998.

История Европы: в 8 т. Т. 3. – М., 1994.

Магидович, И. П. Очерки истории географических открытий / И. П. Магидович, В. И. Магидович. В 5 т. – М., 1983–1985.

1. У Еўропе 15 ст. было адзначана бурным эканамічным ростам. Актыўнае развіццё таварна-грашовых адносін вяло да павелічэння колькасці грошай, якія знаходзіліся ў абароце. 14 ст., і яшчэ ў большай ступені 15 ст. характарызаваліся значным зніжэннем вытворчасці срэбра ў Еўропе. Шахты шэрагу раёнаў былі выпрацаваны (Дэваншыр, Пуату, Сардзінія). Зніжаецца здабыча на рудніках у Цэнтральнай Еўропе (Саксонія, Чэхія), якія доўгі час ігралі галоўную ролю ў забеспячэнні Еўропы срэбрам. Новы ўздым здабычы тут адбудзецца ў 1526–1535 гадах. Недахоп каштоўных металаў, а, адпаведна, і манет веў да крызісу ў банкаўскай справе. Напрыклад, у Фларэнцыі ў 1422 г. налічвалася 72 банкаўскіх дамы, а ў 1494 – толькі 6.

У Еўропу ўвозілася вялікая колькасць тавараў з Усходу: парча шоўк, фарфор, упрыгожванні, халодная зброя з дамаскай сталі. Харчаванне еўрапейцаў было на працягу доўгіх стагоддзяў аднастайным. Таму вялікую папулярнасць мелы экзатычныя прыправы, якія прывозіліся з Усходу. У абмен на гэтыя тавары ў канцы сярэднявечча – пачатку Новага часу Еўропа магла прапанаваць Усходу толькі золата і срэбра, якіх нехапала. Патрэба ў каштоўных металах для аплаты імпарту з Усходу штурхала еўрапейцаў на пошук зямель, багатых каштоўнымі металамі.

У 1492 г. закончылася рэканкіста. Доўгія войны апусташылі казну Іспаніі, эканамічнае становішча краіны было цяжкім. Адкрыццё далёкіх заморскіх краін, пра казачныя багацці якіх хадзілі легенды, магло значна палепшыць фінансавае становішча іспанскай кароны. Акрамя таго, з завяршэннем

рэканкісты велізарная маса іспанскага дваранства, адзіным заняткам якога была вайна, засталася без справы і без важнейшай крыніцы даходаў. Выхаваныя на традыцыях рэканкісты, дваране зняважліва ставіліся да ўсялякай эканамічнай дзейнасці. Для атрымання даходаў ідальга гатовы былі пусціцца на заваяванне далёкіх краін. У Еўропе хадзілі легенды аб багацці заморскіх краін. Адна з іх разпавядала пра раку Эльдарада – залатую раку, якую спачатку памяшчалі ў Афрыцы. Меўся і ідэалагічны матыў. Іспанцы разлічвалі прадоўжыць рэканкісту за морам, каб нанесці рашаючае паражэнне мусульманскаму свету.

Да пошуку новых гандлёвых шляхоў еўрапейскія краіны подштурхоўвалі і змены ў геапалітычным становішчы. У 1453 г. туркі-асманы авалодалі Канстанцінопалем і канчаткова ўзялі пад свій кантроль гандлёвыя шляхі Еўропы з Усходам. Трэба было шукаць новыя шляхі, альтэрнатыўныя ранейшым, пралягаўшым праз Міжземнае мора.

Далёкія марскія падарожжы сталі магчымы дзякуючы поспехам у развіцці навукі і тэхнікі. Адбывалася актыўнае развіццё картаграфіі. Італьянскі картограф Паоло Тасканелі пры стварэнні карты свету абапіраўся на вучэнне аб шарападабенстве Зямлі. На яго карце Азія была абазначана на заходнім узбярэжжы Атлантычнага акіяна. З'явіліся карты, на якіх былі нанесены лінія тропікаў, экватар, сетка шырот. Вынікам папярэдніх падарожжаў стала з'яўленне апісанняў марскіх цячэнняў, напрамкаў вятроў, прыліваў і адліваў. У канцы 15 ст. былі значна ўдасканалены навігацыйныя прыборы: кампас, астралябія. Гэта дазваляла больш дакладна вызначаць месца карабля ў адкрытым акіяне. Важнае значэнне для марскіх падарожжаў мела вынаходніцтва каравелы – карабля, які мог рухацца супраць ветру, і дасягаў скорасці 22 км. у гадзіну.

2. Адкрыццё Амерыкі. В 1492 г. да двара іспанскіх каралёў Фердынанда і Ізабелы прыбыў генузскі мараплаўца Хрыстафор Калумб і прапанаваў праеда дасягнуць узбярэжжа Індыі, рухаючыся ад берагоў Іспаніі па Атлантычнаму акіяну на захад. Іспанская манархія прыняла гэтую прапанову. 3 жніўня 1492 г. 3 каравелы пад камандаваннем Калумба пачалі плаванне. 12 кастрычніка караблі падыйшлі да Багамскіх астравоў. У час гэтага перша падарожжа 1492 – 1493 гадоў Калумб адкрыў астравы Куба і Гаіці (Эспаньёла). На Эспаньёле быў пабудаваны першы форт еўрапейцаў у Новым Свеце Навідад (Ражжаство).

Адкрыццё Калумба выклікала занепакоенасць партугальцаў і пры пасрэдніцтве папы ў 1494 г. Іспанія і Партугалія заключылі Тордэсільскі дагавор, згодна якому Іспанія атрымала права на валоданне землямі на захад ад Азорскіх астравоў, а Партугалія – на ўсход.

Калумб ажыццявіў яшчэ 3 падарожжы ў Амерыку: 1493–1496, 1498–1500, 1502–1504 гады. У час гэтых падарожжаў ён адкрыў Малыя Анцільскія астравы, Пуэрта-Рыка, Ямайку, абследаваў узбярэжжа Цэнтральнай Амерыкі. Ён пераканаўся, што “Южнае мора” і, адпаведна, Індыя, адзелены ад Атлантычнага акіяна сушай.

У 1500 г. партугалец Педру Алварыш Кабрал высадіўся на бераг Бразіліі. У 1501 г. падарожжа да берагоў Бразіліі зрабіў фларэнцыйскі астраном Амерыга Веспучы. Ён прыйшоў да высновы, што Калумб адкрыў не ўзбярэжжа Індыі, а

новы кантынент. У гонар Амерыга кантынент быў назвааны Амерыкай. У 1515 г. у Германіі выйшаў глобус, на якім упершыню была ўжыта гэтая назва.

Пошук марскога шляху ў Індыю. Яшчэ ў 20–30-я гады 15 ст. партугальцы адкрылі Канарскія і Азорскія а-вы. Пасля гэтага працягвалі абследаванне берагоў Гвінейскага заліва і рухаліся на поўдзень уздоўж узбярэжжа Афрыкі. У 1471 г. яны высадзіліся на ўзбярэжжа Ганы, дзе знайшлі багатыя россыпы золата. У 1486 г. Барталамеа Дзіаш дасягнуў мыса Добрай Надзеі – крайняй паўднёвай кропкі Афрыкі. Гэта адкрывала магчымасць у далейшым дасягнуць берагоў Індыі. У 1497 г. для разведкі марскога шляху ў Індыю вакол Афрыкі адправіўся Васка да Гама. Яго экспедыцыя абагнула мыс Добрай Надзеі і выйшла ў Індыйскія акіяны. Ад берагоў Мазамбіка з дапамогай арабскага лоцмана яна ў маі 1498 г. прыбыла ў індыйскі порт Калікут. Зваротны шлях заняў 10 месяцаў. За час плавання загінула 2/3 экіпажа.

Першае кругасветнае падарожжа. Фернанда Магелан лічыў, што Малукскі архіпелаг знаходзіцца адносна недаалека ад Паўднёвай Амерыкі і дасягнуць яго можна, калі рухацца ад Еўропы на захад і абагнуць Амерыку з поўдня. 20 верасня 1519 г. пачалося першае кругасветнае падарожжа Ф. Магелана. У лістападзе 1520 г., абагнуўшы з поўдня Амерыку праз Магеланаў праліў, караблі выйшлі ў Ціхі акіяны. Плаванне па ім цягнулася больш трох месяцаў. Толькі ў сакавіку 1521 г. Магелан дабраўся да Марыянскіх астравоў. Затым ён дасягнуў Філіпінскіх астравоў, дзе загінуў. Застаўшыся два з пяці караблёў прыплылі на Малукскія астравы і з грузам пранасцей вярнуліся 6 верасня 1522 г. у Іспанію.

У 1529 г. было падпісана іспанска-партугальскае пагадненне, па якім Іспанія адмаўлялася ад прытэнзій на Малукскія астравы, але захавала правы на Філіпіны.

Геаграфічныя адкрыцці ў басейне Ціхага акіяна. У другой палове 16 – пачатку 17 ст. іспанцы з тэрыторыі Перу ажыццявілі шэраг экспедыцый у басейн Ціхага акіяна. У 1567 г. былі адкрыты Саламонавы а-вы, у 1595 г. – Паўднёвая Палінезія, у 1605 г. – Меланезія. Яшчэ ў час падарожжа Магелана было выказана меркаванне аб існаванні паўднёвага мацерыка – Аўстраліі. На пошук яе ў 1605 г. адправілася іспанская экспедыцыя. Адзін з яе ўдзельнікаў Торас прайшоў праз праліў, які аддзяляе Новую Гвінею ад Аўстраліі (праліў Тораса). Але гэтае адкрыццё Іспанія пакінула ў тайне, бо не мела рэсурсаў для асваення вялікіх новых зямель. У 1642 г. галандзец Тасман прайшоў уздоўж паўднёвага берага Аўстраліі, адкрыў востраў, названы Тасманіяй. У час Сямігадовай вайны англічане захапілі Манілу і знайшлі тут дакументы, у якіх гаварылася аб адкрыцці Тораса. У 1768 г. англічанін Джэймс Кук паўторна адкрыў праліў Тораса і ўсходняе ўзбярэжжа Аўстраліі.

3. В 1500–1510 гадах іспанцы захапілі Вялікія Анцільскія а-вы (Куба, Ямайка, Гаіці, Пуэтра-Рыка) і малыя Анцільскія а-вы. Каб пакрыць выдаткі на экспедыцыі, іспанцы пачалі гаспадарчае асваенне астравоў. Гэта прывяло да катастрафічнага скарачэння карэннага насельніцтва. Каб атрымаць неабходную рабочую сілу, з сярэдзіны 16 ст. іспанцы сталі на Анцільскія а-вы завозіць рабоў з Афрыкі. З 1510 г. пачаўся новы этап каланізацыі Амерыкі іспанцамі, які

звязаны з асваеннем унутраных раёнаў кантынента і станаўленнем тут сістэмы каланіяльнай эксплуатацыі. Пачатак гэтаму быў пакладзены ўварваннем канкістадораў на Панамскі перашыек. У 1513 г. атрад Васка Нуньеса Бальбаа перасёк перашыек і выйшаў на ўзбярэжжа Ціхага акіяна.

У 1517–1518 гадах адбылося ўварванне іспанцаў на тэрыторыю п-ва Юкатан, дзе знаходзілася цывілізацыя майя. Гэты народ быў хутка падначалены. У 1520-я гады на Юкатане былі адкрыты радовішча срэбра і пачалася яго здабыча. У 1519 г. атрад на чале з Эрнанам Картэсам накіраваўся на заваяванне дзяржавы ацтэкаў. Яна знаходзілася на тэрыторыі сучаснай Мексікі ад Мексіканскага заліва да Ціхага акіяна са сталіцай Мехіка.

У 1532 г. пачалося заваяванне іспанцамі тэрыторыі сучаснай Калумбіі. Канкістадоры шукалі тут легендарную краіну Эльдарада і дайшлі да сучаснай Балівіі. У тым жа годзе атрад пад камандаваннем Франсіска Пісара адправіўся на заваяванне заходняга ўзбярэжжа Паўднёвай Амерыкі. Тут знаходзілася імперыя інкаў Таўанцісуйю. Гэта была самая магутная дзяржава Новага Свету ў той момант. Яна ахоплівала тэрыторыю Перу, Эквадора, частку Балівіі, Чылі, Аргенціны. Правіцель насіў тытул Інка. Атрад Пісара падтрымалі заваяваныя інкамі плямёны на ўзбярэжжы Ціхага акіяна. У 1535 г. іспанцы авалодалі сталіцай імперыі горадам Куско. Але заваяванне Перу зацягнулася на 40 гадоў. Упартае супраціўленне іспанцы сустрэлі на тэрыторыі Чылі, дзе барацьба зацягнулася да канца 17 ст. З 1515 г. пачалося заваяванне іспанцамі Ла-Платы і Парагвая. У 1542 г. два патокі іспанскай каланізацыі, якія рухаліся з паўночнага захаду і паўднёвага ўсходу сустрэліся на тэрыторыі Перу.

Калі у першыя гады заваявання канкістадоры ў асноўным займаліся грабязом каштоўных металаў на захопленых тэрыторыях, то з 1530 г. пачынаецца сістэматычная эксплуатацыя срэбраных руднікоў. Буйнейшыя з іх знаходзіліся ў Перу ў раёне Потасі. Для індзейскага насельніцтва была ўведзена працоўная павіннасць. Каланізатары пачынаюць адмаўляцца ад эканамічнага асваення захопленых тэрыторый. Усё неабходнае для іспанскіх перасяленцаў сталі прывозіць з Еўропы ў абмен на золата і срэбра. У якасці перасяленцаў з Іспаніі ў калоніі ў асноўным накіроўваліся дваране. Заваяваныя землі былі ўласнасцю кароны. На заваяваных тэрыторыях іспанцы стварылі два віцэ-каралеўства: Новая Іспанія (Мексіка, Цэнтральная Амерыка, Венесуэла, а-вы Карыбскага мора) і Перу (ўся астатняя частка Паўднёвай Амерыкі).

Іспанцы дабіліся хуткага поспеху ў заваяванні дзяржаў індзейцаў па некалькіх прычынах. Па-першае, іспанцы мелі падаўляючую перавагу ва ўзбраенні. Індзейцы не маглі супрацьстаяць агнястрэльнай зброі і халоднай зброі і кірасам, зробленым з жалеза. Сапраўдны шок у індзейцаў выклікала прымяненне іспанцамі кавалерыі, бо яны ніколі не бачылі коней. Сказалася ўнутраная нетрывалася індзейскіх дзяржаў. Напрыклад, у межах цывілізацыі мая ішла барацьба паміж некалькімі гарадамі-дзяржавамі. У дзяржаве ацтэкаў ішла барацьба падначаленых народаў супраць пануючых ацтэкаў, а таксама барацьба за ўладу сярод ацтэкскай знаці. Імперыя інкаў у момант уварвання іспанцаў перажывала грамадзянскую вайну.

Партугальская каланіяльная палітыка пачалася з пранікнення ў раёны Афрыкі на беразе Атлантычнага акіяна ў канцы 15 – пачатку 16 ст. Тут яны знайшлі радовішча золата. Пасля плавання Васка да Гама партугальскі флот выцясніў з Індыйскага акіяна арабскіх гандляроў. У 1509 г. партугальцы разграмілі флот арабаў пры Дзіу (паўночнае ўзбярэжжа Індыі). Ад індыйскіх князькоў партугальцы патрабавалі спыніць усе гандлёвыя стасункі з арабамі і выгнаць арабскае насельніцтва са сваёй тэрыторыі. Партугальцы не імкнуліся захапіць вялікія тэрыторыі. Прызначаны віцэ-каралём Індыі Альбукерке імкнуўся авалодаць апорнымі пунктамі на ўсім узбярэжжы Індыйскага акіяна. Галоўным сярод іх быў Гоа. Затым партугальцы захапілі гандлёвыя шляхі, па якіх пастаўляліся пранасці з Зондскага і Малукскага архіпелагаў. У 1511 г. пад уладу Партугаліі трапіла Малакка, з 1521 г. іх факторыі ўзнікаюць на Малукскіх астравах. Затым партугальцы праніклі ў Кітай і ў 1585 г. захапілі в. Макао (Аомынь). Дасягнулі яны і берагоў Японіі.

Часткай партугальскай каланіяльнай імперыі стала Бразілія. Яе каланізацыя пачалася ў 1530 г. Тут склалася сістэма плантацыйных гаспадарак, у аснове якой была праца прывезеных з Афрыкі неграў-рабоў. У 1583 г. у Бразіліі пражывала 25 тыс. белых перасяленцаў і 1 млн. неграў-рабоў. Асноўнай мэтай каланіяльнай палітыкі партугальцаў было імкненне атрымаць максімум выгады ад гандлю з адкрытымі землямі.

Важную ролю ў каланізацыі Амерыкі адыгрывала каталіцкая царква. Яна з’яўлялася важнай часткай каланіяльнага апарату. Папства разглядала адкрыццё і заваяванне Амерыкі як новы крыжовы паход з мэтай хрысціянізацыі мясцовага насельніцтва. Хрысціянізацыя з’яўлялася важным фактарам замацавання панавання іспанцаў над мясцовым насельніцтвам. Каталіцкая царква ператварылася ў самага буйнога землеўладальніка ў Амерыцы.

4. Вялікія геаграфічныя адкрыцці значана пашырылі веды еўрапейцаў аб свеце. Важнейшым наступствам стала “рэвалюцыя цэнаў”. Яна ў многім была выклікана, у тым ліку, і прытокам каштоўных металаў з Новага Свету. З 1503 па 1600 г. з Амерыкі ў Еўропу прыбыло 7440 тон срэбра і 154 т. золата без уліку кантрабанды. На працягу 16 ст. колькасць золата і срэбра, якая знаходзілася ў абарачэнні ў Еўропе, вырасла з 7 тыс. да 28 тыс. тон. Гэта стала адной з прычын “рэвалюцыі цэнаў”. За стагоддзе 1510–1610 гады рост цэнаў дасягае 300% з улікам таго, што цэны на прамысловыя тавары раслі значна павольней, чым на прадукты харчавання. “Рэвалюцыя цэнаў” дала магутны штуршок першапачатковаму наакупленню капітала, паскорыла фарміраванне капіталістычнай гаспадаркі ў Еўропе. Узмацнілася маёмаснае расслаенне насельніцтва. Багацелі тыя, хто пертвараў свае грошы ў капітал. Выйгралі гандляры, растаўшчыкі, часткова – сяляне.

Галоўныя гандлёвыя шляхі перамясціліся з Міжземнага мора ў Атлантычны акіян. Асабліва імкліва развіваліся гандлёвыя гарады Нідэрландаў. Нідэрланды сталі галоўным перавалачным пунктам у гандлі Еўропы з калоніямі. Быў пакладзены пачатак фарміраванню сусветнага рынку, дадзены магутны штуршок сусветнаму гандлю. Прыток золата і срэбра з Амерыкі стымуляваў значны рост гандлю Еўропы з Усходам. Паскорылася развіццё і

ўнутрыеўрапейскага гандлю. Развіццё гандлю вяло да наапалення капіталу, падрывала цэлавую сістэму арганізацыі рамяства і гандлю.

Вынікі Вялікіх геаграфічных адкрыццяў былі неадназначнымі для народаў Еўропы і адкрытых тэрыторый. Працэс каланізацыі суправаджаўся жудаснай эксплуатацыяй і знішчэннем заваяваных народаў. Былі разбураны ачагі шэрагу цывілізацый, парушаны ход натуральнага развіцця цэлых кантынентаў і народаў.

ТЭМА: РАЗВІЦЦЁ КАПІТАЛІЗМУ Ў ЕЎРОПЕ Ў 16–18 СТСТ.

1. Развіццё капіталізму ў прамысловасці.
2. Развіццё гандлю.
3. Развіццё сельскай гаспадаркі.
4. Змены ў сацыяльнай структуры.

Літаратура

История Европы: в 8 т. Т. 3, 4. – М., 1990, 1994.

Бродель, Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм. XV – XVIII вв. / Ф. Бродель. В 3 т. – М., 1986, 1988, 1992.

1. З другой паловы 15 ст. у шэрагу краін Заходняй Еўропы пачынаецца эканамічны ўздым, які суправаджаваўся адносна хуткім ростам колькасці насельніцтва. У пачатку 16 ст. практычна ў кожным горадзе ў розных рэгіёнах Еўропы можна было знайсці майстроў практычна ўсіх неабходных прафесій. Хуткі рост насельніцтва стаў яшчэ адным фактарам росту эканомікі, а з другога боку эканамічны ўздым спрыяў далейшаму росту колькасці насельніцтва. 17 ст. характарызавалася запаволеннем тэмпаў эканамічнага росту. Яно супала з пахаладаннем у Еўропе, і шэраг даследчыкаў выводзяць эканамічныя праблемы са зменаў клімату. Адбылося запавольванне тэмпаў росту насельніцтва.

Магутным штуршком да перамен у эканамічным жыцці еўрапейскага грамадства стала “рэвалюцыя цэнаў”. Яна была выкліка напрытокам каштоўных металаў з калоній і ростам колькасці насельніцтва ў Еўропе, садзейнічала росту прыбытку мануфактурыстаў, садзейнічала пераразмеркаванню даходаў на карысць трэцяга саслоўя і паскорыла пераход да мануфактурнага капіталізму ў Заходняй Еўропе. Вялікую ролю ў справе пераходу да мануфактурнага капіталізму адыграла і Рэфармацыя. Яна суправаджалася секулярызацыяй царкоўнай маёмасці, адносным змяншэннем невытворчых і павелічэннем вытворчых расходаў насельніцтва, умацаваннем працоўнай этыкі і актыўнасці чалавека. Гэта спрыяла наапаленню капіталу і пывышэнню эфектыўнасці яго выкарыстання.

Асаблівасцю прамысловага развіцця ў 16–18 стст. была цесная сувязь прамысловасці з вёскай. Спецыфічным адлюстраваннем гэтай сувязі стала ўзнікненне хатняй індустрыі. Яна развівалася на аснове раздатчнай сістэмы на

чале з гандляром-прадпрымальніка. Ён пастаўляў надомным рабочым сыравіну і забяспечваў збыт прадукцыі. Так на вёсцы ўзнікала рассеяная мануфактура. Пры такой форме арганізацыі мануфактурнай вытворчасці сяляне спалучалі сельскагаспаўдарчую працу з прамысловаю. Недахоп рассеянай мануфактуры заключаўся ў тым, што яна не мала на ўвазе тэхнічнае і тэхналагічнае пераўзбраенне вытворчасці.

Развіваецца і цэнтралізаваная мануфактура. Вялікую ролю ў яе развіцці адыгрывала дзяржава. Яна брала на сябе арганізацыю і фінансаванне мануфактур у найбольш важных галінах вытворчасці. Калі рассеяная мануфактура была распаўсюджана перш з а ўсё ў тэкстыльнай вытворчасці, то цэнтралізаваная развівалася ў металургіі, судабудаванні, вытворчасці шкла, зброі, паліграфічнай справе. Менавіта мануфактура стала асновай для ператварэння капіталістычных адносін у важнейшую частку грамадскіх дносін. Развіццё мануфактурнай вытворчасці называюць протаіндустрыялізацыяй.

Англіская рэвалюцыя паклала пачатак новаму этапу ў развіцці капіталізму. На змену гандлёваму капіталізму прыходзіць прамысловы, яго мануфактурны этап, які ахоплівае перыяд з сярэдзіны 17 да канца 18 ст. Прамысловасць становіцца рашаючым фактарам эканамічнага развіцця. Гісторыкі выдзяляюць у залежнасці ад узроўню развіцця капіталізму ў Еўропе ў той час 4 рэгіёны:

1) Рэгіён, дзе пануе раннебуржуазны ўклад, яскрава выражана мануфактурная вытворчасць (Англія, Галандыя).

2) Рэгіён, у якім даволі моцны капіталістычны ўклад, але пануючымі застаюцца феадальныя адносіны (Францыя, Швецыя, некаторыя рэгіёны Германіі).

3) Рэгіён, дзе адбываецца рэгрэс сацыяльна-эканамічнага развіцця (Іспанія, Партугалія, Паўночная Італія).

4) Рэгіён прыгонніцтва (2-га выдання прыгоннага парва) - Чэхія, Усходняя Германія, Рэч Паспалітая, Расія.

У першым рэгіёне ў выніку перамогі буржуазных рэвалюцый былі створаны спрыяльныя ўмовы для развіцця капіталізму. Да сярэдзіны 17 ст. Нідэрланды з'яўляліся эканамічным лідарам свету. Тут ужо ў 16 ст. мануфактура становіцца асноўнай формай прамысловай вытворчасці, выцясняючы рамясло. Цэхі ў гэты час перажывалі глыбокі крызіс. Спецыфіка развіцця прамысловасці Нідэрландаў заключалася ў тым, што гандлёвая гегемонія забяспечвала ёй прамысловую перавагу. Асноўнымі галінамі былі вытворчасць шарсцяных, льняных і шаўковых тканін. Пасля буржуазнай з'яўляецца значная колькасць буйных цэнтралізаваных мануфактур з сотнямі рабочых у тэкстыльнай, цукровай, шкляной. З 1670-х гадоў становіцца прыкметнай тэндэнцыя адцяснення Галанды Англіяй з пазіцыі сусветнага эканамічнага лідара. Англійскія аавігацыйныя акты падарвалі гандлёвае першанства Галанды. Галандыя была бедная сыравіннымі рэсурсамі, што тармазіла развіццё прамысловасці.

Англіская прамысловасць развіваецца за кошт перыпрацоўкі мясцовай сыравіны. З 16 ст. асноўнай галіною англійскай прамысловасці становіцца

выраб сукна. Англійскае сукно было больш таннае чым галандскае і дастаткова высокай якасці. Яно выраблялася галоўным чынам у сельскай мясцовасці, дзе дыфеэнцыяцыя сялян стварыла спрыяльныя ўмовы для развіцця рассянай мануфактуры. У Англіі быў ёмісты ўнутраны рынак для прамысловых тавараў. Падаткі ў Англіі былі ў 3 разы ніжэйшыя, чым у Галандыі, прадпрыемствам прадастаўляліся ільготы. У 17 ст. у англійскай прамысловасці паступова ўзрастае роля цэнтралізаванай мануфактуры, але яна не змагла падарваць пануючае становішча рассянай. Агароджванні ў Англіі далі вялікую колькасць свабодных рабочых рук для прамысловасці.

Асаблівасцю эканамічнага развіцця Францыі ў 16–17 стст. было тое, што ў гэтай краіне яшчэ не існавала агульнадзяржаўнай эканомікі. Кожная гістарычная вобласць жыла сваімі рэсурсамі. У гады рэлігійных войнаў 16 ст. Францыя перажыла крызіс ранняга капіталізму “італьянскага тыпу” з арыентацыяй на міжземнаморскі гандаль і змагла ўключыцца ў эканамічны ўздым Паўночна-Заходняй Еўропы, звязаны з пераносам асноўных гандлёвых шляхоў у Паўночную Атлантыку.

У Францыі на шляху развіцця прамысловасці перашкодай быў недахоп капіталу. Французская буржуазія лічыла, што ўкладваць капітал у прамысловасць не выгадна. Грошы аддавалі на набыццё пасадак, якія давалі дваранскі тытул, і зямлі. Гэта прыносіла стабільны даход, павышала сацыяльны статус. Мануфактура ў Францыі ў асноўным займалася вытворчасцю прадметаў раскошы, якія не мелі шырокага спажывання. Каралеўская ўлада ажыццяўляла крокі, якія перашкаджалі развіццю капіталізму. У 1673 г. быў выдадзены каралеўскі ўказ аб тым, што ўсе прамысловыя вытворцы павінны ўваходзіць у той ці іншы цэх. Вузкі ўнутраны рынак у Францыі таксама не спрыяў развіццю прамысловасці. Большасць насельніцтва складалі сяляне, якія плацілі шматлікія падаткі і выконвалі сеньярскія павіннасці. У 1685 г. быў адменены Нантскага эдыкт, і гугеноты, многія з якіх былі прадпрыемствамі, пакінулі Францыю. Нягледзячы на прыганданне цяжкасці, у канцы 17 ст. мануфактуры ў буйнейшых прамысловых гарадах занялі пануючае становішча ў такіх вядучых галінах, як суконная і шоўкаткацкая. Французскі ўрад праводзіць палітыку высокіх мытных пошлін, каб абараніць уласных вытворцаў. Асноўная галіна французскай прамысловасці тэкстыльная вытворчасць дабілася поспехаў галоўным чынам дзякуючы палітыцы пратэкцыянізму. Дзякуючы дзяржаўнай падтрымцы Францыя з’яўлялася еўрапейскім лідарам па развіццю цэнтралізаванай мануфактуры.

Паспяхова развівалася капіталістычная прамысловасць і ў Швецыі галоўным чынам дзякуючы наяўнасці багатых радовішч жалезнай руды. Значны штуршок гэтаму дала Трыццацігадовая вайна. Для Швецыі таксама была характэрна наяўнасць вялікай колькасці цэнтралізаваных мануфактур дзякуючы падтрымцы з боку каралеўскай улады. Значны ўклад у развіццё швецкай прамысловасці ўнеслі перасяленцы з іншых краін, асабліва з Нідэрландаў. Швецыя мануфактуры вызначаліся тым, што на іх выкарыстоўвалася выключна вольнанаёмная праца, і меліся адносна прымальныя ўмовы працы ў параўнанні з іншымі краінамі.

Германская эканоміка з 15 ст. перажывала ўздым. Ён асацыяваўся з ростам гарадоў, гандлю, купецкага капіталу. Развіццё прамысловасці характарызаваўся перш за ўсё бурным ростам гарадскіх рамёстваў. Таксама паўднёвагерманскія гарады вызначаліся як фінансавыя цэнтры. Перш за ўсе Аугсбург, дзе канцэнтраваліся буйнейшыя банкірскія дамы, у тым ліку – знакамітых Фугераў. У 16 ст. у германскіх гарадах становіцца прыкметным працэс разлажэння цэхавай сістэмы. Адметнаю рысаю Германіі было тое, што ў яе прамысловасці вельмі важнае значэнне мела горнарудная прамысловасць. Але на мяжы 16–17 стст. яна прыходзіць у заняпад.

У Італіі капіталістычныя адносіны з’явіліся значна раней, чым у іншых краінах Еўропы – ужо ў 14–15 стст. Вылучалася высокім узроўнем развіцця прамысловасці паўночная частка Італіі. Яе гарады ў 15–16 стст. уяўлялі сабою буйныя рамесленыя, банкаўскія і гандлёвыя цэнтры. Асноўнымі галінамі прамысловасці былі вытворчасць суконных і шаўковых тканін. У пачатку 17 ст. пачынаецца заняпад мануфактурнай вытворчасці ў Італіі. Асноўная прычына рэгрэсу сацыяльна-эканамічнага развіцця для Паўночнай Італіі, як і Паўднёвай Германіі заключалася ў тым, што асноўныя гандлёвыя шляхі перамясціліся з Міжземнага мора ў Паўночную Атлантыку. Размыванне капіталістычнага ладу адбываецца ў Італіі і Германіі таксама таму, што мануфактура была тут выключна гарадской, і сутыкалася з цэховымі абмежаваннямі. Буржуазія Паўночнай Італіі пачынае ўкладваць сродкі ў зямлю, адбываецца упадак гарадоў – эканамічных цэнтраў мануфактурнай вытворчасці. У Германіі паражэнне Сялянскай вайны 1524–1525 гадоў садзейнічала рэгрэсу ў развіцці капіталізму.

Іспанія ў 16 – першай палове 17 ст. так і не змагла ўступіць на капіталістычны шлях развіцця і стварыць значную прамысловую вытворчасць. У Партугаліі рамяству таксама належала вельмі сціплая роля ў эканоміцы краіны на фоне гандлю. Асаблівасцю партугальскай, як і іспанскай эканомікі было тое, што на яе развіццё вельмі вялікі ўплыў аказвала наяўнасць велізарных калоній. Вялікі прыток каштоўных металаў з амерыканскіх калоній у Іспанію і Партугалію быў накіраваны не на развіццё мясцовай вытворчасці, а на набыццё імпортных тавараў. Вузасць унутранага рынку, канкурэнцыя з боку Англіі, Францыі, Галандыі падарвалі развіццё партугальскай і іспанскай мануфактур. Адбывалася дэіндустрыялізацыя.

У краінах Усходняй Еўропы мануфактуры толькі пачалі з’яўляцца. Іх асаблівасцю было шырокае выкарыстанне прыгоннай працы.

18 ст. – апошні этап у развіцці мануфактуры ў Заходняй Еўропе. Але нават у гэты час яна не здолела поўнасцю выцесніць з прамысловасці рамяство і хатнія прамыслы. У 18 ст. Англія з’яўляецца безумоўным лідарам у развіцці прамысловасці. Яе асноўным сапернікам з’яўляецца Францыя. Высокія тэмпы развіцця мануфактуры былі ў Саксоніі, Чэхіі, на Ніжнім Рэйне. Адраджэнне мануфактуры ў 18 ст. адбываецца ў Іспаніі, Італіі і Паўднёвай Германіі. У 18 ст. назіраецца тэндэнцыя зніжэння ўдзельнай вагі цэнтралізаванай мануфактуры. Дамінуе рассяяная мануфактура, бо яна больш даходная. На рассяянай мануфактуры часта працуюць збяднелыя сяляне. У развіццё мануфактуры

пачынае ўцягвацца і сялянская вярхушка, вёска ў значнай ступені становіцца цэнтрам прамысловага росту. Галоўнай галіной вытворчасці ў 18 ст. застаецца тэкстыльная прамысловасць, у якой даміруе вытворчасць шарсцяных тканін (20% мануфактурнай вытворчасці), але пачынаецца вытворчасць папярова-баваўняных тканін. Паскорылася развіццё металургічнай вытворчасці. Станоўчы ўплыў на развіццё мануфактуры аказаў дэмаграфічны выбух. У 1700 г. насельніцтва Еўропы складала 118 млн. чалавек, у 1800 г. – 187 млн., стала больш рабочых рук, узрасла ёмістасць рынку. Тэмпы росту прамысловасці ў Еўропе былі адносна невысокія (1,5 % у год у Францыі). Развіццё прамысловасці адбываецца за кошт экстенсіўных фактараў, прадукцыйнасць працы вельмі нізкая.

Наспяванне ўмоў для прамысловай рэвалюцыі заключалася ў тым, што ў некаторых краінах капіталістычная вытворчасць становіцца галоўным элементам у эканоміцы. Перш за ўсё гэта датычыцца Англіі, дзе мануфактура стала важнейшым элементам капіталістычнай эканомікі. Пры гэтым мануфактура тут ужо вычарпала магчымасці для таго, каб забяспечваць паступальнае развіццё прамысловасці. Каб эканоміка Англіі далей паспяхова развівалася, неабходны быў пераход ад ручной працы да машынай, неабходна была прамысловая рэвалюцыя. У першай палове 18 ст. на некаторых мануфактурах ужо выкарыстоўваюць асобныя машыны, але яшчэ не было асэнсавання таго, што машына павінна адыграваць вядучую ролю ў прамысловасці. У Францыі развіццё мануфактуры таксама было паспяховым, яна дасягнула высокага ўзроўня развіцця. Але тут галоўнай перашкодай для росту прамысловай вытворчасці была не ручная праца, а панаванне сацыяльных адносін, якія тармазілі развіццё капіталістычнага ўкладу і мануфактурнай вытворчасці ў прыватнасці. Таму тут для забеспячэння росту мануфактуры патрэбна была не замена састарэлай тэхнічнай базы, як у Англіі, а змены грамадскіх адносін. Таму ў Францыі ў сярэдзіне 18 ст. не склаліся перадумовы для прамысловай рэвалюцыі, а краіна прыйшла да рэвалюцыі палітычнай. Толькі пасля яе ў Францыі пачынаецца прамысловы пераварот.

У Галандыі не было феадальных, у тым ліку і цэравых абмежаванняў для развіцця прамысловасці, буржуазія была ва ўладзе, мелася перадавая сельская гаспадарка і развітая мануфактура, велізарны флот. Але перавага гандлёва-фінансавай пасрэдняй дзейнасці над вытворчай, завышаны курс валюты, параўнальна высокі ўзровень падаткаабкладання і зароботнай платы, ваеннае супрацьстаянне з Англіяй і Францыяй, істотны адток капіталаў і эканамічна актыўнага насельніцтва на заморскія тэрыторыі прывялі да таго, што ў 18 ст. назіралася стагнацыя гаспадарчага жыцця Галандыі, і яна не стала лідарам у ажыццяўленні прамысловага перавароту.

2. Вялікія геаграфічныя адкрыцці далі магутны імпульс эканамічнаму развіццю Еўропы, перш за ўсё гандлю. За 16–17 ст. аб'ём знешняга гандлю заходнееўрапейскіх краін павялічыўся ў 3–5 разоў, у тым ліку з краінамі Усходу і Поўдня – у 15 разоў. У той жа час нельга перабольшваць значэнне росту знешняга гандлю для працэсу мадэрнізацыі заходнееўрапейскіх краін. Даходы ад яго ў 1492–1789 гадах не перавышалі 1/5 валавых

капіталаўкладанняў, якія былі рэалізаваны ў Заходняй Еўропе, а даходы ад эксплуатацыі адкрытых новых тэрыторый не перавышалі 1 % нацыянальнага прадукта Заходняй Еўропы. Такім чынам, галоўную ролю ў пачатку эканамічнай мадэрнізацыі адыгралі ўнутраныя фактары.

У 16 ст. адбылася карэнная пераарыентацыя еўрапейскага гандлю. Яго цэнтр перамяшчаецца з Міжземнага мора ў Паўночную Атлантаку. У выніку італьянскія гарады поўнасьцю страцілі свае вядучыя пазіцыі ў еўрапейскім гандлі. З сярэдзіны 17 ст. італьянскі гандаль стаў насіць пераважна ўнутраны характар. Асаблівае месца ў сістэме еўрапейскага гандлю занялі Іспанія і Партугалія. Іспанія атрымоўвала велізарны прыток каштоўных металаў з Амерыкі, а Партугалія стала манопалістам у гандлі з Усходам. Іспанія і Партугалія аказалі не ў стане забяспечыць свае калоніі таварамі ўласнай вытворчасці. Іспанскае купецтва ўсё больш становілася толькі пасрэднікам ў каланіяльным гандлі, і краіна ўсё больш трапляла ў залежнасць ад замежных тавараў і гандляроў. Партугалія ў 16 ст. з'яўлялася галоўным пасрэднікам ў гандлёвых адносінах паміж Еўропай і краінамі Азіі і Афрыкі. Уключэнне ў еўрапейскую гаспадарчую сістэму заакіяніскіх крыніц сыравіны і рынкаў для еўрапейскіх тавараў радыкальна змяніла ранейшыя пасіўны гандлёвы баланс Еўропы на яе карысць.

На развіццё гандлю ў Еўропе ў перыяд генезісу капіталізму вялікі ўплыў аказвала рэвалюцыя цэнаў. Перыяд з 1480 па 1620 г. характарызаваўся імклівым падаражаннем прадуктаў харчавання. Пытанне аб прычынах рэвалюцыі цэн выклікала бурную дыскусію ў гістарыяграфіі. Адны гісторыкі лічыць (амерыканец Гамільтон). Што рэвалюцыю цэн выклікаў імклівы прыток каштоўных металаў у Еўропу з Амерыкі пасля яе заваявання. Іншыя (швецкая даследчыца Хамарстром) робяць выснову, што рост цэн быў выкліканы ростам дзелавой актыўнасці ў Еўропе, якая ў сваю чаргу выклікала прток каштоўных металаў.

У 16–17 ст. вялікую ролю ў развіцці еўрапейскага гандлю адыгрывалі манопольныя кампаніі. Яны атрымоўвалі права на манопольны гандаль тым ці іншым таварам, або з тым ці іншым рэгіёнам. У Англіі прыкладам можа быць кампанія гандляроў-аванцюрыстаў, якая манопалізавала экспарт поўсці і сукна. У 1600 г. была створана Ост-Індская кампанія, як манопаліст у гандлі з Індыяй. З сярэдзіны 17 ст. сярод гандлёвых кампаній з'яўляюцца акцыянерныя таварыствы.

У 18 ст. лакальныя рынкі розных краін зліваюцца ў агульнанацыянальны. Але за выключэннем Галандыі і Англіі ў першы перыяд Новага часу ў большасці краін нацыянальныя рынкі яшчэ не склаліся. Асабліва з вялікімі цяжкасцямі сутыкаўся ўнутраны гандаль у палітычна раздробленых Германіі і Італіі. Больш хуткімі тэмпамі рос знешні гандаль, асабліва паміж заходнееўрапейскімі дзяржавамі і іх калоніямі. У гандлі з азіяцкімі краінамі Еўропа мела адмоўнае сальда. Яна ўвозіць з Азіі больш тавараў, чым сама вывозіць туды. Затое ў гандлі з Амерыкай Еўропа мела станоўчы баланс. Еўрапейскія краіны шырока вывозілі ў Амерыку прамысловыя тавары, а ўвозілі галоўным чынам сельскагаспадарчую прадукцыю, сыравіну, вялікая роля

належала гандлю рабамі. Важным рэгіёнам міжнароднага гандлю застаецца Балтыйскае мора. Тут адбываецца рээкспарт каланіяльных тавараў, з Заходняй Еўропы ва Усходнюю прадаваліся мануфактурныя вырабы, у адваротным накірунку ўвозіліся сельскагаспадарчыя тавары.

Лідарам сусветнага гандлю ў 18 ст. была Англія, а яе асноўнай гандлёвай саперніцай становіцца Францыя. Фарміруецца сусветны рынак. У гандаль уцягваюцца каланіяльныя народы. Вялікае значэнне для развіцця гандлю набываюць біржы: Антверпенская, Амстэрдамская. Амстэрдамская біржа была падзелена на таварную і фондавую. У той жа час ярмарачны гандаль цалкам страчвае сваё значэнне.

Развіццё гандлю залежала ад даступнасці банкаўскага крэдыту. Ужо на пачатку новага часу аформіліся буйныя банкаўскія дамы, найбольш вядомым сярод якіх былі Фугеры. Гэтыя старыя банкі актыўна ўкладалі сродкі ў дзяржаўныя пазыкі, атрымліваючы ўзамен выгадныя манаполіі. Напрыклад, Фугеры, прадаставіўшы значныя крэдыты Карлу V, атрымалі ўзамен манапольнае права на здабычу срэбра, медзі і ртуці ў Ціролі, Венгрыі, Іспаніі. Але такі характар банкаўскай дзейнасці меў і адваротны бок, бо дзяржавы часта абвяшчалі сябе банкрутамі, што наносіла моцны ўдар па банках, якія іх крэдытавалі. У 17 ст. пачынае стварацца капіталістычная банкаўская сістэма. Буйнейшымі ў Еўропе ў той час былі Амстэрдамскі банк, Англіійскі банк. Мянэцца і сістэма грашовага абарачэння, з'яўляецца папяровая банкнота. Першапачаткова банкнота ўяўляла сабою вексель банка, які аплочваўся банкам па першаму патрабаванню. Распаўсюджваецца вексельная аплата тавараў.

3. Сельская гаспадарка заставалася галоўнай галіной эканамічнай сферы. У ёй было занята 8/10 насельніцтва. Ужо да пачатку новага часу ў еўрапейскіх краінах практычна знікла асабістая залежнасць сялян ад сеньёра. Сеньёры ў новых ўмовах ужо не маглі пазбавіць селяніна ўласнасці. Але яны яшчэ навязвалі селяніну шэраг манаполій і павіннасцей.

У вёсцы адбываецца рэвалюцыя капіталістычнага тыпу, якая заключалася перш за ўсё ў гвалтоўным адрыве непасрэднага вытворцы (селяніна) ад сродкаў вытворчасці. Моцны ўдар па сістэме феадальных адносін на вёсцы нанесла “рэвалюцыя цэнаў”. Павелічэнне колькасці насельніцтва ў пачатку новага часу прывяло да росту попыту на прадукты харчавання. Гэта ў сваю чаргу выклікала рост зямельнай рэнты і распрацоўку маладаступных і малаўраджайных зямель.

Ва ўмовах абяцэнвання грошай і росту цэнаў на сельскагаспадарчую прадукцыю традыцыйныя фіксаваныя грашовыя аброкі страчвалі сваю прывабнасць для ўласнікаў зямлі. Выгаднай стала перадача зямлі ў арэнду і збор аброка ў выглядзе долі ад ураджю. Дзеля атрымання арэнднай платы землеўладальнік і імкнуўся сагнаць сялян – традыцыйных трымальнікаў з зямлі і перадаць зямлю ў арэнду па рынкавай цане фермеру – капіталісту.

У 16–18 стст. тэмпы развіцця капіталістычных адносін у сельскай гаспадарцы ў розных краінах Еўропы былі розныя. Найбольш хутка яны развіваліся ў Англіі, тут актыўна ішлі агароджванні, утвараліся вялікія памесці, якія пераходзілі на капіталістычны шлях развіцця. Уласнік такога памесця сам, як правіла, гаспадаркі не веў, а здаваў зямлю ў арэнду фермеру, які апрацоўваў

зямлю з дапамогаю наёмнай рабочай сілы. Важным сродкам выцяснення сялянскага землеўладання было рэзкае павышэнне лордамі плацяжоў за допуск селяніна да трымання надзела, а таксама – кароткатэрміновы характар капігольда (звычайна 21 год). Адбываецца ломка абшчыннага землеўладання. У Англіі яно было знішчана.

Хуткаму развіццю капіталістычных адносін у Англіі спрыяла тое, што тут дваранства не пртрымлівалася сасловных прынцыпаў, якія недапускалі яго ўдзелу ў гаспадарчай дзейнасці. Англіійскія дваране самі кіравалі сваёй гаспадаркай, укладалі грошы ў гандаль і прамысловасць.

Таксама капіталістычныя пераўтварэнні ўжо ў 16 ст. актыўна ішлі ў паўночна-усходняй Францыі і Паўночна-Заходняй Германіі. Але ў цэлым ў Еўропе гэты прэцэс не меў рэвалюцыйнага характару і расцягнуўся на многія стагоддзі.

У Галандыі ў галіне пазямельных адносін вядучай тэндэнцыяй у 16 ст. было разлажэнне сеньярыйскага ладу. Паралельна ішло хуткае распаўсюджанне кароткатэрміновай арэнды. Нарастала таварнасць сельскай гаспадаркі. Галоўнай фігурай у сельскай гаспадарцы быў селянін і асноўную масу прадукцыі давалі сялянскія гаспадаркі. Дваранству належала толькі каля 20% зямлі. Галандыя апераджала іншыя краіны па ступені дыферэнцыяцыі сялянства. Сельская верхушка, якая выкарыстоўвала наёмную працу, ператваралася ў капіталістычных фермераў.

Асноўнай ячэйкай сельскагаспадарчай вытворчасці ў Францыі з'яўлялася сялянская гаспадарка. Большасць сялян у 16 ст. былі ўжо асабіста свабоднымі і валодалі цэнзівамі на аснове вечнаспадчынага трымання. Даўнасць валодання прыводзіла да фактычнага ператварэння цэнзівы ва ўласнасць селяніна, хаця і абкладзеную феадальнымі павіннасцямі. Гэта забяспечыла значна большую ўстойлівасць французскай сялянскай гаспадаркі ў параўнанні з англійскім капігольдам. Тым не менш, назіраўся працэс скупкі сялянскіх зямель гараджанамі, нешматлікімі заможнымі сялянамі. Сеньеры і гараджанне, стаўшыя ўласнікамі зямлі, рэдка вядуць гаспадарку самі. Асноўнай формай эксплуатацыі зямельных уладанняў становіцца кароткатэрміновая арэнда. У паўночных раёнах Францыі назіралася выцясненне дробных сялянскіх гаспадарак, мелі месца агароджванні. На поўдні Францыі развіццё капіталістычнага ўкладу адбывалася за кошт павелічэння колькасці буйных сялянскіх гаспадарак, якія выкарыстоўвалі наёмную рабочую сілу і значную частку сваёй прадукцыі пастаўлялі на рынак. У той жа час частка сялян разаралася і ператваралася ў батракоў. Названы працэс ішоў павольна. Мала хто з сялян мог знайсці сродкі на пашырэнне вытворчасці, бо практычна ўвесь дабавачны прадукт ішоў на выплату пастыянна ўзрастаўшых дзяржаўных падаткаў. Яны былі асноўнай прычынай разарэння французскага сялянства, стаўшы спецыфічнай формай першапачатковага накаплення капіталу. У Францыі працягвалі панаваць дробныя гаспадаркі, што рабіла праблематычным ўкараненне новай тэхнікі, агракультуры. Лішкі сельскагаспадарчай прадукцыі былі невялікія, яны не маглі стабільна забяспечыць патрэбы Францыі ў прадуктах харчавання. У 18 ст. сеньеры імкнуцца да захопу абшчынных зямель,

выкарыстоўваючы права трыажу (старое феадальнае права сеньёра на 1/3 абшчынных зямель). Растуць разнастайныя сеньярыяльныя павіннасці. Гэтая з'ява атрымала назву сеньярыяльная рэакцыя.

У Швецыі сялянства мела асабістую свабоду, сяляне з'яўляліся асноўнымі сельскагаспадарчымі вытворцамі і ўласнікамі зямлі, а таксама асноўнымі падаткаплацільчыкамі.

У Іспаніі феадальныя адносіны захоўваюць сваё поўнае панаванне на вёсцы, назіраецца запусценне часткі земляў, ураджайнасць вельмі нізкая. Іспанія ўвозіць зерне, бо свайго не хапае. Яшчэ захаваліся элементы асабістай залежнасці сялян асабліва ў Валенсіі і Арагоне. Ужо ў 16 ст. у Іспаніі праяўляецца сеньярыяльная рэакцыя, якая дасягнула свайго апагея ў сярэдзіне 17 ст. Вельмі жорстка выконвалася правіла майарата, што тармазіла развіццё таварна-грашовых адносін у вёсцы. Прагрэс капіталістычных адносін назіраецца толькі ў Каталоніі. Перагонная авечкагадоўля вызваліла шмат свабодных рабочых рук, фарміруецца армія жабракоў.

У Паўночнай Італіі ўжо ў 16 ст. тут актыўна праявілася тэндэнцыя скупкі сялянскай зямельнай уласнасці бюргерствам. Вярхушка гарадоў набывае землі, але яны здаюць у арэнду гэтую землю дробнымі ўчасткамі традыцыйным трымальнікам. Фактычна адбываецца рэфеадалізацыя ў сельскай гаспадарцы Паўночнай Італіі. Паўднёвая Італія ў пачатку Новага часу вызначалася як буйны экспарцёр зерня, аліўкавага масла, віна. Вытворцамі зерня былі буйныя маёнткі. Пры гэтым шырока выкарыстоўвалася праца наёмных рабочых.

У Германіі таксама захоўваецца панаванне феадальных адносін. У Паўночнай Германіі асноўная маса зямлі сканцэнтравана ў руках буйных памешчыкаў (юнкераў), аснову вытворчасці складала памешчыцкая гаспадарка, заснаваная на прыгоннай працы. У Паўднёвай Германіі, у тым ліку і ў аўстрыйскіх землях, было распаўсюджана дробнае землеўладанне, паншчына была з'явай рэдкаю, а асноўнай феадальнай павіннасцю быў аброк. Пасля заканчэння Трыццацігадовай вайны Аўстрыя трапіла ў зону другога выдання прыгоннага права. З 16 ст. Заходняя Еўропа, ў якой хутка раслі гарады, стала вельмі даходным рынкам для збыту прадуктаў харчавання для буйных землеўладальнікаў остэльбскай Еўропы. Для таго, каб вытворчасць сельскагаспадарчых прадуктаў была высокадаходнай, ім трэба было знайсці танную рабочую сілу. Ёй сталі прыгонныя сяляне. У выніку на тэрыторыі Усходняй і Цэнтральнай Еўропы адбываецца другое выданне прыгоннага права. У вестэльбскіх землях сеньярыяльная рэакцыя знайшла адлюстраванне ў захопе сеньёрамі абшчынных зямель, у імкненні распаўсюдзіць на арэндатараў паншчыну. Аформіліся рэгіянальныя адрозненні і ў спецыялізацыі сельскай гаспадаркі Германіі. Остэльбская і Паўночна-Заходняя Германія спецыялізаваліся пераважна на вытворчасці зерня. Паўднёвая Германія – на вытворчасці тэхнічных культур.

Такім чынам, у 16–18 стст. Афармляецца два шляхі капіталістычнай мадэрнізацыі сельскай гаспадаркі ў Еўропе:

1) Пераход да памесцяў новага тыпу, у якіх вытворчасць арганізуецца па схеме лендлорд (уласнік зямлі) – арэндатар (арганзатар вытворчасці) – наёмныя

работнікі. Гэта сістэма характэрна для Англіі, паўночнай Францыі. У яе рамках адбываецца паступовае выцясненне сялян як класа.

2) Фарміраванне капіталістычных элементаў адбываецца з сялянскага асяроддзя, захоўваюцца дробныя сялянскія гаспадаркі ў якасці асноўных вытворчых адзінак. Тэмпы развіцця капіталістычных адносін па гэтаму шляху былі розныя і залежалі ад таго, наколькі свабодным было сялянства ў краіне. Сярод лідараў вызначаліся Скандынаўскія краіны, Галандыя, дзе сялянская гаспадарка мела вялікую мабільнасць.

На ўсходзе Еўропы па-ранейшаму пануе прыгонніцтва і фальварачная сістэма.

Усходняя Еўропа, пачынаючы з 16 ст., спецыялізавалася на вырошчванні зерня. Але і ў Заходняй Еўропе ёсць рэгіёны з зернавой спецыялізацыяй - Паўночная Францыя, Паўночная Італія, Саксонія, Рэйнская вобласць, Зеландыя і Фрасландыя (Нідэрланды), Арагон і Андалузія. Вінаградарства актыўна развіваецца ў Францыі, Іспаніі, Італіі. У 16 ст. ў Еўропе склалася дзве зоны, якія спецыялізаваліся на жывёлагадоўлі. Першая – Нідэрланды, Данія, Фрысландыя. Другая – Польшча, Венгрыя, Валынь. У 18 ст. жывёлагадоўля стала асноўнай галіной для сельскай гаспадаркі Англіі, Шатландыі, Швецыі, Іспаніі.

У першай палавіне 18 ст. назіраецца падзенне цэнаў на зерне. Жывёлагадоўля становіцца больш выгаднай. Многія раёны пачынаюць мяняць спецыялізацыю, частка зямель пераводзіцца пад вінаграднікі (да сярэдзіны 18 ст.). З 1750-х гадоў назіраецца рост цэнаў на сельскагаспадарчую прадукцыю, асабліва на зерне, адпаведна, растуць цэны на зямлю і арэндная плата. Адбываецца рост удзельнай вагі наёмнай працы, павялічваецца норма эксплуатацыі дробных арэндатараў.

У канцы 18 ст. заўважаецца тэндэнцыя да інтэнсіфікацыі сельскагаспадарчай вытворчасці. Пачынае шырока ўкараняцца шматпольны севазварат, зямля не пакідаецца пад пар. Развіццё жывёлагадоўлі дазволіла больш уносіць на палі ўгнаенняў. Лідарам у працэсе інтэнсіфікацыі сельскагаспадарчай вытворчасці была Англія. Асноўнымі сельскагаспадарчымі культурамі былі ячмень, жыта, авёс. Значнае распаўсюджванне атрымалі бульба, грочы, кукуруза. Адбываецца паляпшэнне сельскагаспадарчых прылад працы. Шырока выкарыстоўваецца лёгкі брабантскі плуг (цэльна-металічны), фламандская барана, простыя сеялкі, усе часцей конь замяняе быка, каса замяняе серп, але машыны яшчэ не выкарыстоўваюцца. Ураджайнасць на працягу 16–18 стст. вырасла ў Заходняй Еўропе ў 1,5–2 разы.

У 15 ст. краіны Захаду яшчэ адставалі ад краін Усходу па аб'ёму валавога прадукта на душу насельніцтва. Дзякуючы хуткаму развіццю эканомікі ў канцы 18 ст. еўрапейскія краіны ўжо ў 1,5–1,8 разы пераўзыходзілі па гэтаму паказчыку краіны Усходу і Поўдня. Тым не менш Кітай у канцы 18 ст. у 2 разы пераўзыходзіў па эканамічнаму патэнцыялу краіны Заходняй Еўропы. Саступалі яны па гэтаму паказчыку і Індыі.

4. З 16 ст. пачаўся ўстойлівы рост насельніцтва Еўропы. У 1500 г. яно налічвала 100–120 млн. чалавек, праз 100 гадоў – 100–180 млн. чалавек. За гэты ж час насельніцтва гарадоў узрасло больш чым у 2 разы.

У 16–18 стст. актыўна ідзе працэс фарміравання асноўных класаў буржуазнага грамадства і адбываецца трансфармацыя тарыдыцыйных класаў феадальнага грамадства. Еўрапейскае дваранства ўжо не прадстаўляла адзінага кансалідаванага саслоўя. У ім, з аднаго боку, вылучаецца старое дваранства, якое працягвала жыць на даходы ад феадальнай рэнты і ваеннай і дзяржаўнай службы. З другога боку, новае дваранства імкнулася павысіць даходы за кошт пераходу да капіталістычных метадаў гаспадарання. Эканамічныя інтарэсы і псіхалагічны склад набліжалі новае дваранства да гародскога купецтва і прадпрыемальніцтва. У англійскім грамадстве ва ўмовах хуткага развіцця капіталістычных адносін асабліва актыўна ішло збліжэнне джэнтры з буржуазіяй. Джэнтры спалучалі ў сваёй гаспадарцы атрыманне традыцыйнай феадальнай рэнты з атрыманнем капіталістычнага прыбытку. Французскае дваранства не было такім эканамічна актыўным, як англійскае, і пераважна трымалася да рэвалюцыі канца 18 ст. феадальных форм гаспадарання. У Галандыі таксама не склаўся слой новага дваранства англійскага тыпу. Дваранства перажывала вялікія цяжкасці (асабліва ў Германіі) у сувязі з падзеннем ролі рыцарства як ваеннай сілы. У Іспаніі сфарміраваўся велізарны слой збыдзелых дваран – ідалга. Асобную катэгорыю дваранства складалі анабліраваныя – выхадцы з трэцяга саслоўя, якія былі ўзведзены ў дваранства за службу, у выніку пакупкі землі ці спецыяльных патэнтаў, якія прадавала карона. У Францыі – гэта дваранства мантыі.

Для сялянства характэрны працэс сацыяльнага расслаення. З аднаго боку фарміруецца сялянская вярхушка. Гэта моцныя гаспадары, якія сканцэнтравалі ў сваіх руках вялікія надзелы, буйныя фермеры-арэндатары. З другога боку павялічваўся слой малазямельных і беззямельных сялян, якія вымушаны былі наймацца як наёмныя рабочыя. З'яўляецца слой капіталістычных арэндатараў і сельскагаспадарчых рабочых. У Англіі ў канцы 18 ст. сялянства практычна знікае як клас.

У гарадах найбольш заможную праслойку складалі буйныя гандляры, якія займаліся замежным гандлем, банкаўскімі аперацыямі. Слой рамесленых майстроў, аснова гарадской абшчыны сярэдневечча перажывае дыферэнцыяцыю. У 17 ст. большасць яго прадстаўнікоў трапляе ў залежнасць ад гандляроў і мануфактурыстаў, а вярхушка ўліваецца ў рады фарміруючайся буржуазіі. Яна ў 16–17 стст. уключае буйных гандляроў, манафактурыстаў, чыноўнікаў, людзей свабодных прафесій, ранцье. Сярод буржуазіі выдзяляецца вярхушка: гандляры-пайшчыкі манапольных кампаній, фінансісты. Манафактурысты склалі сярэдні пласт буржуазіі. Дробная буржуазія ўключала рамесленікаў, дробных гандляроў. З'яўляецца і аграрная буржуазія – лендлорды, буйныя арэндатары, якія вялі гаспадарку традыцыйнымі метадамі.

Пралетарыят адставаў у сваім фарміраванні ад буржуазіі, існаваў яшчэ толькі як перадпралетарыят, які утвараўся плебсам горада, рабочымі цэнтралізаваных мануфактур. Плебс горада ўключаў разарыўшыхся майстроў, падмасцер'яў, падзёншчыкаў, жабракоў. У перадпралетарыяце была вялікая ўдзельная вага жанчын і дзяцей. Аплата працы была нізкай. Дарослы чалавек на

свой заробак не мог пракарміць сямью, калі ў ёй было больш 2 дзяцей. Таму дзяцей з самага ранняга ўзросту аддавалі на работу.

Імклівы рост жабрацтва, браздзяжнічства – характэрная рыса практычна для ўсіх еўрапейскіх краін у 16–17 стст. У Англіі ў 16 ст. у выніку масавага згону сялянства з зямлі паўперызм стаў сапраўдным сацыяльным бедствам. У Лондане ў пачатку 17 ст. каля $\frac{1}{4}$ усіх жыхароў складалі дэкласіраваныя элементы.

Такім чынам першы перыяд новай гісторыі ідзе працэс фарміравання новых класаў, асноўных для буржуазнага грамадства: буржуазіі і пралетарыяту. Яны ўзніклі не ў выніку эвалюцыі якога-небудзь аднаго саслоўя, а на аснове зліцця розных груп, аб'яднаных удзелам у раннекапіталістычных формах вытворчасці.

ТЭМА: АГУЛЬНЫЯ РЫСЫ АБСАЛЮТЫЗМУ. ФАРМІРАВАННЕ АБСАЛЮТЫЗМУ Ў ФРАНЦЫІ

1. Характэрныя рысы абсалютнай манархіі як формы праўлення.
2. Фарміраванне абсалютнай манархіі ў Францыі ў канцы 15–16 стст.
3. Умацаванне абсалютызму пры Генрыху IV і Рышалье. Фронда.

Літаратура

Люблинская, А. Д. Французские крестьяне в XVI–XVIII вв. / А. Д. Люблинская. – Лн., 1978.

История Франции. В 3 т. Т. 1. – М., 1972.

История Европы. В 8 т. Т. 3, 4. – М., 1990, 1994.

Ролинская, А. Е. Очерки по истории Франции XVII–XVIII вв. / А. Е. Ролинская – М., 1958.

Малов, В. Н. Жан Батист Кольбер / В. Н. Малов // Новая и новейшая история. – 2000 – № 5.

1. Важнейшей адметнаю рысаю палітычнага развіцця еўрапейскіх краін з 16 ст. стала дзяржаўная цэнтралізацыя і фарміраванне сістэмы абсалютнай манархіі. Абсалютная манархія – гэта форма дзяржаўнага кіравання, пры якой уся паўната заканадаўчай, выканаўчай і судовай улады канцэнтруецца ў руках манарха. Абсалютызм характарызуецца рэзкім узмацненнем улады манарха і найвышэйшаю ступенню дзяржаўнай цэнтралізацыі. Савецкая гістарыяграфія тлумачыла узнікненне абсалютызма тым, што ва ўмовах вострай барацьбы паміж дваранствам і буржуазіяй палітычная ўлада, манархія атрымоўвае пэўную самастойнасць, надкласавасць. Яна адыгрывае ролю пасрэдніка ў гэтым канфлікце, і гэта ў многім і забяспечвае яе самастойнасць у адносінах да абодвух вядучых класаў той эпохі. Лавіраванне паміж старым дваранствам і прадпрымальніцкімі коламі стала важнейшай рысай палітыкі абсалютызму. Абапіраючыся на падтрымку бюргерства, нараджаючайся буржуазіі,

каралеўская ўлада атрымоўвае магчымасць падначаліць сабе феадальную арыстакратыю. З другога боку яна абмяжоўвае і самастойнасць гарадоў. Падтрымка, якую буржуазія аказала каралеўскай ўладзе, гэта была плата за падтрымку, якую каралеўская ўлада ў сваю чаргу аказала бужуазіі ў барацьбе з дваранствам і ў адстойванні яе інтарэсаў у барацьбе з замежнымі канкурэнтамі. Манархія падтрымлівае, заахвочвае нацыянальны гандаль і прамысловасць, забяспечвае стабільнасць.

З другога боку феадальнае дваранства ва ўмовах развіцця капіталізму страчвае сваю эканамічную магутнасць, бяднее. Магчымасць змяніць да лепшага сваё матэрыяльнае становішча яно бачыць у службе пры двары. Каралеўская ўлада праз стварэнне даходных прыдворных пасад, праз выплату дваранству шматлікіх пенсій і субсідый заваёўвае яго лаяльнасць і згоду на абмежаванне ролі дваранства, арыстакратыі ў кіраванні краінай. Абсалютызм не імкнуўся да знішчэння палітычнай ролі дваранства, арыстакратыі. Палітычным праследаваннем падвяргаліся прадстаўнікі цэнтраімклівых тэндэнцый у радах дваранства.

На мяжы Сярэдневечча і Новага часу рухнулі адносіны паміж сюзерэнамі і васаламі, а развіццё таварна-грашовых адносін дазволіла манархам значна ўмацаваць свае пазіцыі сярод подданных. Ва ўмовах, калі новыя віды зброі і арганізацыі ваеннай справы рэзка зменшылі значэнне феадальнай конніцы, замкаў, арыстакратыя вымушана была адмаўляцца ад спроб захаваць сваю аўтаномію і сканцэнтравана на атрыманні ўплыву на манархію і яе інстытуты. У гэты час замест васальна-ленных адносін распаўсюджваецца сітэма адносін патрон-кліент. Кароль выконвае ролю вярхоўнага патрона. Арыстакратыя ж імкнецца заняць ролю пасрэдніка ў адносінах паміж каралём і тымі, хто дабіваецца ад яго падтрымкі, заступніцтва. Тым самым яна разлічвае захаваць кантроль над манархіяй, свой уплыў на манарха, кантралюючы яго адносіны з кліентам. Для гэтага прадстаўнікі арыстакратыі імкнуцца заняць ключавыя пасады ў яго акружэнні. Патранат быў для караля сродкам прымусіць сваіх подданных служыць яму. Дабіцца гэтага можна было пры наяўнасці ў караля значных сродкаў.

Аслабленне каталіцкай царквы, перамога Рэфармацыі і афармленне нацыянальных цэркваў у шэрагу краін Еўропы ставілі духавенства ў залежнасць ад манархіі. Падзеі Рэфармацыі стварылі для каралеўскай улады ўнікальную магчымасць аддзяліць саму ідэю дзяржаўнасці ад каталіцкай дагматыкі. Перамога Рэфармацыі суправаджалася ўзмацненнем кантролю дзяржавы над царквою і ўзмацненнем цэнтралізацыі ўсяго дзяржаўнага апарату.

Стымулам для фарміравання абсалютызму сталі шматлікія войны. Яны ставілі перад дзяржавай задачу ўтрымання вялікай рэгулярнай арміі, цэнтралізацыі рэсурсаў.

Характар, асаблівасці абсалютызму ў пэўнай краіне вызначаліся ступенню спеласці буржуазных слаёў, асаблівасцямі папярэдняга гістарычнага развіцця. Выдзяляюць наступныя асноўныя варыянты абсалютызму:

- паўночна-заходні, які склаўся ў Англіі і Францыі ў 17 ст.;
- паўднёва-заходні, ці міжземнаморскі;

- скандынаўскі;
- цэнтральнаеўрапейскі;
- усходнеўрапейскі;

Ніжняю храналагічную мяжу абсалютызму гісторыкі адносяць да канца 15 – пачатку 16 ст. Пры гэтым 16 – першая палова 17 ст. разглядаюцца як перыяд ранняга абсалютызму. Адзначым асаблівасць англійскага абсалютызму, які за гэты час прайшоў шлях станаўлення, спеласці і крызісу, які завяршыўся рэвалюцыяй сярэдзіны 17 ст.

Абсалютызм у сваё палітыцы працягвае справу далучэння ўскраінных тэрыторый, падначалення феадальнай знаці каралеўскай уладзе. Пры гэтым фарміруецца моцная цэнтральная ўлада, якая ставіць пад свой кантроль усе сферы эканамічнага і палітычнага жыцця. Органы саслоўнага прадстаўніцтва страчваюць сваё значэнне ў сістэме ўлады, хаця часта працягваюць функцыянаваць. Каралеўская ўлада паступова вызваляецца ад залежнасці ад прадстаўнічых органаў у справе падаткаабкладання. Парвадніком абсалютысцкай палітыкі становіцца разгалінаваны бюракратычны апарат. Яшчэ адна важнейшая апора абсалютызму – гэта шматлікая рэгулярная армія, якая пераважна складаецца ўжо не з дваран, а з салдат-наёмнікаў.

Абсалютызм вядзе наступленне і пазіцыі царквы. Адбываецца секулярызацыя царкоўнай маёмасці, царкоўная арганізацыя пераходзіць пад непасрэдны кантроль манарха. Таксама ліквідуецца прывілеі і вольнасці асобных абласцей і гарадоў. Адбываецца ўніфікацыя прававой сістэмы. Каралеўская ўлада бярэ на сябе функцыі па рэгламентацыі эканамічных і сацыяльных адносін.

2. У Францыі, раней, чым у іншых еўрапейскіх дзяржавах, ужо ў другой палове 15 ст. складваецца сістэма ранняга абсалютызму. Гэтаму садзейнічала Стогадовая вайна. Ужо ў сярэдзіне 15 ст. карона атрымала права збіраць экстраардынарныя падаткі без згоды сасловій. Важнейшаю перадумоваю ўсталявання французскага абсалютызму быў палітычны саюз манархіі з гарадскім насельніцтвам. Французская буржуазія вельмі рана пачала далучацца да падатковай эксплуатацыі сваёй краіны праз сістэму водкупаў і куплю фінансавых пасад.

Ранні абсалютызм стаў новай фазай цэнтралізацыі, аб'яднання французскіх зямель. У канцы 15 ст. да каралеўскага дамена былі далучаны Бургундзія, Праванс і Брэтань. Спецыфіку ранняга абсалютызму складае прыкладная раўнага паміж палітычнымі традыцыямі, характэрнымі для саслоўна-прадстаўнічай манархіі і развіваючыміся элементамі бюракратычнай дзяржаўнасці, якая канчаткова ўмацуецца ў эпоху класічнага абсалютызма. У гэты перыяд намаганні каралеўскай улады былі накіраваны на разбурэнне палітычнай арганізацыі сярэдневяковых сасловій. Генеральныя штаты на працягу 16–17 стст. склікаліся толькі чатыры разы: у 1560, 1576, 1588 і 1614 гг.

Умацаванне каралеўскай улады выявілася ў зменах ў яе адносінах з царквою. У 1516 г. Францыск I заключыў з папай Львом X Балонскі канкардат. Прынцып выбарнасці царкоўных іерархаў быў заменены на прынцып каралеўскага прызначэння. Такая сістэма вяла да таго, што захоўваючы

значную аўтаномію, каталіцкая царква ў Францыі ўрасталая ў палітычную структуру ранняга абсалютызма.

Узмацненню каралеўскай улады спрыяла і сацыяльнае ўзвышэнне чыноўніцтва, якое ў Францыі было самым моцным сярод еўрапейскіх краін. Чыноўнікаў у Францыі можна падзяліць на некалькі катэгорый. Оффісье – гэта чыноўнік, які з’яўляўся ўласнікам сваёй пасады і быў у значнай ступені незалежны ад кароны. Толькі калі гаворка ішла пра самыя высокія пасады ў цэнтральным апарате, кароль мог звольніць оффісье, але выкупіўшы яго пасаду. Такім чынам оффісье ператварыліся ў замкнёную касту, практычна незалежную ад кароны. Кароне больш выгадна было выкарыстоўваць камісараў, якія атрымлівалі ад караля пэўнае даручэнне – камісію – і маглі быць адкліканы ў любы момант.

Значныя адміністрацыйныя пераўтварэнні, якія прывялі да росту ўплыву чыноўніцтва, адбыліся ў час царавання Францыска I (1515–1547) і Генрыха II (1547–1559). У выніку іх Францыя з’яўляецца інстытут інтэндантаў – каралеўскіх чыноўнікаў, якія з адмысловымі даручэннямі накіроўваліся каралеўскаю ўладаю ў розныя правінцыі. Ствараюцца новыя ўрадавы органы: Вялікі, Дзелавы і Прыватны каралеўскія саветы. Пры стварэнні каралеўскіх саветаў ярка прасочваецца курс на адхіленне пэрства ад улады. Па рэгламенту 1584 г. з 33 пасадаў у Дзяржаўным савете 21 займалі прадстаўнікі радавога дваранства, 6 – пралаты, 6 – дваране мантыі. Павялічваецца роля каралеўскага двара, у якім налічваецца каля 1,5 тыс. пасадаў. У якасці апоры каралеўскай улады фарміруецца наёмная рэгулярная армія.

У 1559 г. пасля смерці Генрыха II працэс паступальнага развіцця ранняга абсалютызму ў Францыі быў перапынены. Разгарнулася барацьба за ўплыў пры двары паміж двума магутнымі кланамі Гізаў і Бурбонаў. Апошнія звязалі барацьбу за свае палітычныя інтарэсы з гугеноткім рухам. Спалучэнне палітычнай барацьбы з вострым рэлігійным канфліктам прывяло каралеўства да грамадзянскай вайны, якая пачалася ў 1562 г. Перыяд грамадзянскіх войнаў супаў з дынастычным крызісам у Францыі. У пачатку 1580-х гадоў Генрых III некалькі ўмацаваў каралеўскую ўладу. Аднак пасля смерці малодшага брата караля, у якога на было дзяцей, узнікла пагроза пераходу трона да Генрыха Бурбона, пратэстанта па веравызнанню. Каб супрацьстаяць гэтай пагрозе ў 1558 г. была створана ліга каталіцкіх гарадоў на чале з Парыжам. Яна ўступіла ў саюз з дваранскай партыяй Гізаў. У 1588 г. Генрых III уцёк з паўстаўшай сталіцы і ў 1589 г. быў забіты. Дынастыя Валуа перарвалася.

У гэты момант Францыя, як адзіная дзяржава. Была на мяжы распаду. Але ў гэты час у Францыі сфарміравалася новая групоўка г.з. “палітыкаў”. Яны былі каталікамі, але паставілі інтарэсы захавання адзінства Францыі вышэй, чым перамогу сваёй рэлігіі, і падтрымалі ў якасці кандыдата на французскі трон Генрыха Наварскага Бурбона, які пагадзіўся перайсці ў каталіцызм.

3. Перыяд грамадзянскіх войнаў спыніўся ў 1594 г., калі Парыж прызнаў Генрыха IV Бурбона каралём Францыі. Каб атрымаць прызнанне як каталіцкіх, так і пратэстанцкіх вельмож, новы кароль шчодро адарыў іх у выглядзе губернатарстваў, пенсій, прыдвоў пасадаў. Гарадам і правінцыям былі

пацверджаны іх шматлікія прывелеі. Па Нантскаму эдзікту 1598 г. пратэстанты атрымалі ў Францыі ўсе грамадзянскія правы, права на свабоднае адпраўленне свайго культа. Захавалася ваенна-палітычная арганізацыя пратэстантаў: асамблеі, узброеныя атрады, крэпасці. Па сутнасці гэта была дзяржава ў дзяржаве. Такім чынам у выніку грамадзянскіх войнаў і змены дынастыі каралеўская ўлада у Францыі прыкметна аслабела.

Палітыка Генрыха IV была нацэлена на тое, як умацаваць пазіцыі каралеўскай улады. Былі падаўлены сепаратысцкія змовы знаці. Каб абмежаваць уладу губернатараў у правінцыях, Генрых IV накіраваў у правінцыі генеральных намеснікаў для вырашэння фінансавых і судовых спраў. Пры ім адбылося далейшае ўмацаванне бюракратыі перш за ўсё за кошт дваранства мантыі. Узаконеная яшчэ Францыскам I сітэма продажу пасад стала спадчынай. Для гэтага дастаткова было ўносіць у казну штогадовы ўзнос – палету. Усё больш выразна праяўлялася выключная роля бюракратычнага апарату, як спецыфічная рыса французскага абсалютызму. У канцы 16–17 стст. адбываецца фарміраванне сістэмы міністэрстваў. Дзякуючы ўмелай палітыцы сюрінтэнданта фінансаў Сюлі была стабілізавана фінансавая сістэма, і манархія атрымала неабходныя сродкі. Сюлі стаў першым правадніком ў Францыі паслядоўнай меркантилісцкай палітыкі. Усе дасягненні Генрыха IV у справе ўмацавання каралеўскай улады былі перакрэслены яго забойствам у 1610 г. Зноў пачалася смута, выкліканая выступленнямі знаці і актывізацыяй гугенотаў.

У 1624 г. першым міністрам Людовіка XIII становіцца кардынал Рышэлье. Яго палітычная праграма была праграмай ўсталявання абсалютскага рэжыму ўнутры Францыі і яе панавання ў Еўропе. У 1629 г. каралеўская армія авалодала галоўным аплотам гугенотаў Ла-Рашэлю. З гугенотамі быў падпісаны дагавор, вядомы як “Эдзікт міласці”. Згодна з ім гугеноты захавалі права на свабоднае адпраўленне рэлігійнага культа, але іх ваенна-палітычная арганізацыя была разбурана, што вяло да ўмацавання цэнтралізму ў Францыі. Рышэлье выдаў загад аб зносе феадальных замкаў. Былі забаронены дуэлі як праява палітычнай самастойнасці дваранства. Важнейшым інструментам каралеўскай улады на месцах пры Рышэлье сталі інтэнданты. Яны вырашалі ўсе важнейшыя пытанні жыцця правінцыі за выключэннем ваенных. Узброеныя сілы правінцыі падначальваліся губернатару.

Для ўмацавання каралеўскай улады Рышэлье вёў рашучую барацьбу з Парыжскім парламентам. Парламент спрабаваў прысвоіць сабе права не проста рэгістраваць каралеўскія эдзікты, а абмяркоўваць і адхіляць уносімыя дакументы. Каб прымусіць палату падпарадкавацца, кароль вымушаны быў сам прыбываць на пасяджэнне парламента. Рышэлье пазбавіў парламент права адхіляць каралеўскія эдзікты. Для гэтага ён ажыццявіў выкуп пасад найбольш непакорных членаў парламента. Працягвае кардынал і палітыку адхілення арыстакратыі ад улады. Па рэгламенту 1628 г. у каралеўскім савеце з 35 месцаў толькі 8 адводзілася прэлатам і арыстакратам. Рышэлье лічыў галоўнаю сілаю дзяржавы сярэдняе і дробнае дваранства і сваёй палітыкай адстойваў яго інтарэсы. У той жа час ён аказваў падтрымку прадпрымальніцтву буржуазіі,

паслядоўна праводзячы палітыку мерканцілізму. Эпоха Рышэлье завяршала перыяд ранняга абсалютызму ў гісторыі Францыі.

Фронда – масавы сацыяльна-палітычны рух, які ахапіў Францыю ў 1648–1653 гадах. Сярод гісторыкаў вядзецца дыскусія адносна таго, які сацыяльна-палітычны характар мела Фронда Версія, згодна якой, Фронда была буржуазнай рэвалюцыя, прадстаўляецца малаабгрунтаванай. Буржуазія была яшчы вельмі слабаю, таму абсалютызм быў ёй яшчэ патрэбны. Паміж буржуазіяй і каралеўскім урадам былі супярэчнасці. Напрыклад, буржуазія была незадаволена высокія падаткамі. Але ўзнікаўшыя праблемы звязваліся з дзейнасцю міністра, а не манарха. На першым этапе Фронду ўзначальвае Парыжскі парламент (парламенцкая Фронда 1648–1649 гадоў). Аднак ён не быў органам французскай буржуазіі, а органам дваранства мантыі, які адстойваў шлях паступовага ўмацавання французскага абсалютызму ў рамках традыцыйнай прававой базы.

Трыццацігадовая вайна паказала, што ёсць і іншыя шляхі ўмацавання абсалютызму. У час вайны ўзмацняецца роля інтэндантаў. Яны не толькі сачылі за спагнаннем падаткаў, але сталі іх і размяркоўваць. Узмацняецца ўплыў і буйных фінансістаў, якія давалі манархіі вялікія ссуды. Кантакты з фінансістамі дазвалялі манархіі адчуваць сябе больш незалежна ў адносінах з Парыжскім парламентам, які рэгістраваў фінансавыя акты. Інтэнданты і фінансісты разглядаліся як прыхільнікі дэспатызму. Парыжскі парламент змагаўся ў першую чаргу супраць іх. Галоўнае патрабаванне ўдзельнікаў парламенцкай Фронды – прызнаць за парламентам Парыжа права кантраляваць ўвядзенне падаткаў і новых пасадак.

Другі этап Фронды (1650–1653 гады) атрымаў назву Фронда прынцаў. Кіраўніцтва антыўрадавым рухам перайшло да вышэйшай арыстакратыі. Яна імкнулася дабіцца, каб кароль правіў, абапіраючыся на вышэйшае дваранства. Галоўнаю памехаю для гэтага на думку прынцаў быў кардынал Мазарыні. Прынцы абапіраліся на сваіх прыбліжаных, і выкарыстоўвалі рух сацыяльных нізоў. Напрыклад, у Бардо ў 1652 г. усталявалася плебейская дыктатура. Да Фронды прымыкнулі правінцыйныя дваране, якія выступілі з ідэяй склікання Генеральных штатаў.

Фронду можна ахарактарызаваць як шырокі антыабсалютысцкі рух, накіраваны супраць цэнтралізатарскай палітыкі рэгентшы Ганны Аўстрыйскай і прэшага міністра кардынала Мазарыні. Гарадскія камуны адстойвалі свае традыцыйныя вольнасці, судзейскае саслоўе выступіла супраць абмежавання яго паўнамоцтваў, асабліва ў фінансавай сферы, вышэйшая арыстакратыя была незадаволена адхіленнем яе ад улады. Усе гэтыя слаі выступілі і супраць узмацнення новай, падначаленай непасрэдна і толькі ўраду бюракратыі. Гэта было выступленне старых урадавых карпарацый супраць новых.

Фронду можна разглядаць і як антыпадатковы рух, які абапіраўся на незадавольненне народа. Фінансавая палітыка ўрада была вельмі непаслядоўнай і непапулярнай. Падаткі ўвесь час павышаліся. Каб зламаць супраціўленне Парыжскага парламента, урад паспрабаваў адмяніць палету. У адказ у чэрвені 1648 г. парламент заяўляе пра неабходнасць правесці агульныя

дзяржаўныя рэформы. Яны прадугледжвалі вяртанне Францыі да традыцыйнай сістэмы кіравання. Урад пагадзіўся з некаторымі патрабаваннямі. Было абвешчана дзяржаўнае банкрутства, чым быў нанесены ўдар па фінансістах, прынята рашэнне аб адкліканні інтэндантаў з правінцый, пацвярджалася права парламента рэгістраваць усе дзяржаўныя акты, якія ўводзяць новыя падаткі. Мазарыні 26 жніўня арыштаваў лідараў парламецкай апазіцыі. У адказ у Парыжы ўспыхнула паўстанне і каралева пайшла на новыя саступкі. Мазарыні не змірыўся з гэтым і пачынаецца грамадзянская вайна. Але ўжо 1 красавіка 1649 г. было падпісана пагадненне, па якім парламент адмовіўся ад патрабавання адстаўкі Мазарыні. У другой палове 1649 г. парламецкая Фронда працягваецца ў правінцыі. Тут разгарнулася барацьба за ўладу паміж губернатарамі і парламентамі. Мазарыні ў жніўні ўдалося дабіцца замірэння.

Фронда прынцаў пачынаецца пасля таго, як 18 студзеня 1650 г. былі арэштаваны прынцы Кондэ і Канці. Кандзісты занялі Бардо іх падтрымалі нізы. Станаовішча Мазарыні было цяжкім. Іспанія заключае саюз з кандзістамі. 7 лютага 1651 г. Мазарыні ўцякае з Парыжа. Кароль з каралевай вымушаны прыняць патрабаванні аб яго адстаўцы. Але антымазарынаўскі блок паміж арыстакратыяй і парламентам Парыжа быў нетрывалы. У снежні 1651 г. Мазарыні з арміяй, сабранай у Германіі, уварваўся на тэрыторыю Францыі. Парыж, стомлены ад вайны, схіляецца да міру з каралём і Мазарыні. 2 кастрычніка 1652 г. кароль, а 3 лютага 1653 г. Мазарыні вяртаюцца ў Парыж. Парламент прызнаў сваё паражэнне. Было пакончана з прытэнзіямі судовых палат на ўдзел у кіраванні краінай іначай як праз падачу рэманстрацый. Прынц Кандэ канчаткова пераходзіць на бок Іспаніі. У жніўні 1653 г. каралеўская армія змагла падавіць паўстанне ў Бардо. Гэта азначала заканчэнне Фронды.

ТЭМА: НАЦЫЯНАЛЬНАЯ СПЕЦЫФІКА ФРАНЦУЗСКАГА АБСАЛЮТЫЗМУ Ў ПЕРЫЯД ЯГО РОСКВІТУ І КРЫЗІСУ

1. Класічны абсалютызм Людовіка XIV.
2. Праўленне Людовіка XV.
3. Нарастанне крызісу абсалютызму пры Людовіку XVI.

Літаратура

Манфред, А.З. Очерки истории Франции XVIII–XX вв. / А.З. Манфред. – М., 1961.

Блуменау, С. Ф. Людовик XV / С. Ф. Bluменау // Вопросы истории – 2000 – № 9.

Пименова, Л. А. Людовик XVI / Л. А. Пименова // Вопросы истории – 2000 – № 3.

1. Росквіт французскага абсалютызму звязаны з цараваннем Людовіка XIV, які пачаў самастойна правіць пасля смерці Мазарыні ў 1661 г. Ён заявіў, што

сам будзе сваім першым міністрам. Тым самым кароль усклаў на сябе асабіста адказнасць за лёс сваіх падданных. У 60-я годы 17 ст. Людовіка XIV накіраваў намаганні на аслабленне Парыжскага парламента. У 1668 г. ён з'явіўся ў парламент і вырваў пратаколы, якія адносіліся да часоў Фронды, у 1673 г. пазбавіў яго права затрымліваць указы караля.

Рэарганізуецца Дзяржаўны савет як цэнтральны орган кіравання. Быў утвораны Вузкі (Вярхоўны) савет з 3 чалавек. Уздел у ім не быў аформлены куплей патэнта, і кароль сам прызначаў і мяняў яго членаў. Цэнтралізацыя ўлады праявілася і ў стварэнні агульнадзяржаўнай сістэмы законаў. У 60-я – 70-я гады 17 ст. былі прыняты агульныя арданансы па крымінальнаму, грамадзянскаму, камерцыйнаму, марскому праву. Нам месцах умацаванні каралеўскай улады выявілася перш за ўсё ў пашырэнні функцый інтэндантаў. Яны выконвалі самыя разнастайныя даручэнні, клапаціліся аб развіцці мануфактур, гандлю. Для выканання сваіх функцый інтэнданты сталі ствараць свой чыноўніцкі апарат. Людовік XIV пацягнуў і фінансістаў, якія стварылі замкнёную касту і карысталіся падтрымкай сюрінтэнданта фінансаў Фуке. Ён быў арыштаваны. Для вырашэння фінансавых спраў быў створаны каралеўскі савет фінансаў, у якім паступова на першы план выходзіць Ж.-Б. Кальбер. Рэпрэсіі супраць фінансістаў падарвалі давер да дзяржаўнага крэдыту, і ў 1665 г. кароль выдае эдыкт аб іх амністыі.

Кароль імкнуўся пазбавіць палітычнага ўплыву арыстакратыю. У 1665 г. ён пасылае камісію Парыжскага парламента ў г. Оверн. Яна занялася выкараненнем злоўжыванняў сеньёраў у адносінах да сялян. Гэта дыктавалася не клопатам кароны аб сялянах, колькі імкненнем зламаць дваранскую апазіцыю. Гэта быў і працяг традыцыйнай палітыкі французскага абсалютызму, якая была накіравана на прадухіленне спроб сеньёраў празмерна павысіць сялянскія павіннасці, бо дзяржава была зацікаўлена ў захаванні гаспадаркі сяляніна як асноўнага падаткаплацільчыка. Палітыка наступлення на палітычную незалежнасць дваранства знайшла адлюстраванне і ў кампаніі па выўленню “ўзурпатораў дваранскага звання”. У выніку яе некаторыя дваране пазбавіліся свайго звання. Але ў цэлым абсалютызм быў зацікаўлены ў захаванні старой сацыяльнай структуры грамадства. Людовік XIV абараняў традыцыйныя правы сасловій, у вёсцы умацоўваў абшчыну, у горадзе – цэхаваю сістэму.

Ідэалагічную апору абсалютызму Людовік XIV бачыў у каталіцкай царкве. У 1685 г. кароль адмяняе Нанцкі эдыкт. Пры гэтым кароль працягвае палітыку аслаблення ўплыву папства на царкоўнае жыццё Францыі. Па яго ініцыятыве нацыянальны царкоўны сабор у 1682 г. заяўляе, што папа ў Францыі не мае ніякай улады, акрамя духоўнага аўтарытэту, а мясцовае духавенства падначальваецца каралю.

Рэформы, якія адбываліся ў эканоміцы, звязаны з дзейнасцю сюрінтэнданта фінансаў Ж.-Б. Кальбера. У 1665 г. ён вылучыў праграму пераўтварэнняў у сацыяльнай структуры грамадства. Кальбер лічыў, што існуюць прафесіі карысныя для дзяржавы (гандляры, земляробы) і бескарысныя (манахі, фінансісты, юрысты). Колькасць людзей, якія займаюцца апошнімі,

неабходна скараціць. Ён прапанаваў знізіць кошт судовых пасад і паступова выкупляць іх, планаваў адмену палеты, што прывяло б да ліквідацыі перадачы пасад у спадчыну. Рэзка быў павышаны ўзrost, з якога дазвалялася прымаць манаства. Але большасць рэформ, задуманых Кальберам, не была рэалізавана. У прыватнасці, колькасць судовых пасад скарацілася нязначна.

У аснову эканамічнай палітыкі Кальбер паклаў меркантилізм. Перш за ўсё ён імкнуўся дабіцца станоўчага гандлёвага балансу краіны. Тым самым павялічваўся б прыток грошай у краіну. Гэта дало б магчымасць павялічыць ваенны патэнцыял краіны. Кальбер захочваў развіццё французскай прамысловасці, каб зменшыць увоз у Францыю замежных прамысловых тавараў і адток грошай з краіны. Ён падтрымліваў стварэнне вытворчасці новых тавараў (люстэркі, кружэва, медныя і сталёныя вырабы). Вялікая ўвага надавалася стварэнню мануфактур, якія выпускалі амуніцыю і ўзбраенне для арміі. Урад канцэнтруе ўвагу на стварэнні буйных цэнтралізаваных мануфактур. Але многія з іх выпускалі неканкурэнтаздольныя з-за высокай цэны тавары і трымаліся дзякуючы дзяржаўнай падтрымцы. Прывелеі, якія атрымоўвалі каралеўскія мануфактуры, часта наносілі ўрон іншым мануфактурам, што выклікала незадавальненне прадпрымальнікаў. Прамысловасць разглядалася як сродак для скарачэння ўвозу ў Францыю тавараў і павелічэння вывазу французскіх тавараў за мяжу, каб забяспець прыток у краіну звонкай манеты.

Для развіцця гандлю былі заснаваны некалькі гандлёвых прывілегіраваных кампаній (Ост- і Вест -Індыйскія, Левантыйскія). Кальбер стварыў манапольныя рынкі для французскіх тавараў праз захоп калоній: Луізіана, Канада, астравы Вест-Індыі. Ён менш зрабіў для развіцця ўнутранага гандлю. Не былі ліквідаваны ўнутраныя мытні, бо з захаваннем граніц паміж правінцыямі была звязана сістэма падаткаабкладання. Мытная палітыка была важнейшым інструментам барацьбы з наплывам іншаземных тавараў. У 1667 г. ўводзіцца агульнанацыянальны пратэкцыянісцкі тарыф, які рэзка абмяжоўваў прыток замежных тавараў на французскі рынак. Пры Кальберы складваецца агульнафранцузская мытная сістэма, што спрыяла цэнтралізацыі краіны.

Кальбер унёс змены ў падаткавую сістэму. У час Трыццацігадовай вайны рэзка вырасла талья, якую плацілі сяляне. Сялянства было знясілена падатковым ціскам. Таму ўрад ідзе на зніжэнне талы. Цэнтр цяжару ў падаткаабкладанні пераносіцца на ўскосныя падаткі. Падаткавая сістэма стала больш справядлівай, бо ускосныя падаткі плацілі і прывілегіраваныя саслоўі. У канцы 17 – пачатку 18 ст. вялікія ваенныя выдаткі стымулююць увядзенне падаходных падаткаў, якія распаўсюджваюцца і на прывілегіраваныя саслоўі: капітацыя ў 1695 г., у 1711–1717 гады дзейнічала каралеўская дзесяціна. Гэтыя меры некалькі зменшылі нераўнамернасць у размеркаванні падаткаў паміж саслоўямі, але не зменшылі падатковы ціск у цэлым, хучэй наадварот.

Палітыка Кальбера паспрыяла эканамічнаму развіццю Францыі. Але ён разглядаў поспехі ў прамысловасці, гандлі толькі як сродак умацавання абсалютызму. Для кальберцізма характэрна імкненне пашырыць дзяржаўнае рэгуляванне у эканамічнай сферы, узмацненне цэхавай сістэмы, стварэнне

каралеўскіх мануфактур. Гэта перашкаджала развіццю свабоднага прадпрымальніцтва. Рэформы не ставілі пад сумленне прывілегіраванае становішча французскага дваранства.

Няспыннымі войны Людовіка XIV, рост падатковага ціску прывялі да абнішчання значнай часткі насельніцтва. Па падліках маршала Вабана 60% жылі ў жабрацтве. Перыядычна паўтараліся галодныя гады: 1662, 1694, 1711. пастаяннай з'явай былі народныя выступленні. На фоне шматлікіх народных выступленняў сваім размахам вылучалася сялянска-плябейскае паўстанне камізараў (рубашачнікаў). Яно пачалося ў 1702 г. у Лангедоку. У ідэалагічным плане яно мела афарбоўку рэлігійнай ерэсі, але прычыны паўстання былі сацыяльна-эканамічныя. Толькі ў 1705 г. каралеўскія войскі падавілі паўстанне.

У апошнія годы праўлення Людовіка пачынаецца крызіс абсалютызму. Войны прывялі Францыю да знясілення. Не удалося каралю усталяваць панаванне Францыі ў Заходняй Еўропе. У краіне пачала гучаць крытыка, як знешняй так і ўнутранай палітыкі Людовіка XIV. У 1715 Людовік XIV памірае.

2. Войны Людовіка XIV нанеслі вялікі ўрон Францыі. Толькі ў канцы 20 – пачатку 30-х гадоў краіна ўступае ўперыяд хуткага эканамічнага ўздыму. Сельская гаспадарка давала 3/4 нацыянальнага даходу. Тут перавагу меў сялянскі шлях развіцця капіталістычных адносін. У якасці цэнзівы сялянам належыла каля 40 % зямлі. Цэнзіва была вечнаспадчыным трыманнем селяніна. Калі ён выконваў ўсе павіннасці, плаціў грашовы аброк – цэнз, то сеньор не меў права сагнаць яго з зямлі. Паўночная Францыя вызначалася больш хуткім развіццём капіталістычнага ладу ў сельскай гаспадарцы, тут ужо з'яўляецца буйная капіталістычная ферма. Захаванне ўласнасці сеньёраў на зямлю вяло да таго, што сяляне вымушаны неслі вялікія павіннасці. Больш інтэнсіўнаму развіццю сельскай гаспадарцы перашкаджала наяўнасць баналітэтных правоў сеньёраў: на валоданне млынам, пекарняй, вінаградным прэсам. Для Францыі другой паловы 18 ст. характэрна сеньярыяльная рэакцыя. Яна праявілася ва ўзмацненні феадальных павіннасцей, захопе сеньёрамі абшчыных зямель па праву трыяжу. Селянін быў і асноўным падаткаплацільчыкам. Таму сяляне ў сваёй масе застаюцца беднымі (60 % сялян не маглі пражыць толькі з ўласнай гаспадаркі). Гэтыя сялянскія гаспадаркі былі натуральнымі ці паўнатуральнымі. Тым самым звужаўся ўнутраны рынак, што тармазіла развіццё прамысловасці.

Прамысловасць у 18 ст ужо адыгрывала значную ролю ў эканоміцы Францыі, даючы 1/5 даходу краіны. Прырост прамысловай вытворчасці за 18 ст. склаў 60 %. Найбольшае значэнне мелі баваўняна-папяровая і шоўкаткацкая галіны. Для французскай прамысловасці таго часу было характэрна значнае распаўсюджванне цэнтралізаваных мануфактур, якія ствараліся пры падтрымцы дзяржавы. Але ў 18 ст. ў Францыі ўсё ж больш распаўсюджанай была рассяяная мануфактура, у весцы існавалі дробныя промыслы. Мануфактура з-за беднасці асноўнай масы насельніцтва арыентавалася на задавальненне попыту вузкага кола спажывцоў: двара, арміі, арыстакратыі.

Каб зберагчы свае капіталы ва ўмовах дзяржаўнага праізвоу, кругавой парукі пры зборы падаткаў, французская буржуазія ўкладала грошы ў набыццё маёнткаў, тытулаў, пасад. Такія капіталаўкладанні змяншалі колькасць грошай,

якія ўкладаліся ў прамысловасць і гандаль. Прагрэсу капіталістычнай прамысловасці перашкаджалі захаванне цэхавай сістэмы, прывілеяў, манаполій.

18 ст. – час імклівага развіцця французскага гандлю, у першую чаргу знешняга. За 20–80-я гады каланіяльны гандаль вырас у 13 разоў. Аднак ва ўмовах абсалютызму доступ да выгаднага знешняга гандлю быў абмежаваны. Ён канцэнтраваны ў руках нешматлікай гандлёвай алігархія, буйных манапольных кампаній. Унутраны гандаль развіваецца павольней, але Францыя рухалася да стварэння агульнанацыянальнага рынку. Гэты працэс не завяршыўся да пачатку рэвалюцыі, захаваліся многія ўнутраныя мытні. Узрасла колькасць банкаў, але яны кантраляваліся вузкім колам фінансавай арастакратыі, большасць банкаў знаходзілася ў Парыжы. Для простага буржуа доступ да банкаўскага крэдыту быў крайне складаным.

Змены адбываюцца і ў сацыяльнай структуры, але яшчэ захоўваліся карпаратыўнасць, саслоўная замкнёнасць. Духавенства і дваранства з'яўляліся прывілегіраванымі саслоўямі (духавенства – 130 тыс, дваранства – 140 тыс. чалавек з 26 млн. насельніцтва). Духавенства, каб адстойваць свае пазіцыі, пайшло на цесны саюз з абсалютнай манархіяй, прапагандуе ідэю божскага паходжання каралеўскай улады. Слабее сацыяльная апора абсалютызму ў асобе дваранства. Яно па-ранейшаму дзялілася на дваранства шпагі і дваранства мантыі. Вышэйшы слой дваранства быў нешматлікім – 3 тысячы чалавек. Дваранства ў большасці збыднела, гэта аслабіла і яго палітычную сілу, некаторыя дваране абуржуазіліся. Сярод гэтай часткі дваранства сталі распаўсюджвацца ліберальныя ідэі, якія адмаўлялі існаванне абсалютызму. Французскі абсалютызм ужо пазбавіўся ранейшай падтрымкі буржуазіі. У яе радах ўмацоўваецца перакананне, што толькі атрымаўшы доступ да ўлады, можна стварыць спрыяльныя ўмовы для прадпрымальніцтва. Доступ да ўлады буржуазія разлічвала атрымаць праз стварэнне прадстаўнічага органа. Вялікае незадавальненне буржуазіі выклікала сістэма саслоўных прывілеяў. Як бачым сацыяльная база французскага абсалютызму рэзка звужалася, а апазіцыя расла.

Людовік XV уступіў на трон у 1715 г., калі яму было 5 гадоў. Пры ім быў прызначаны рэгент – герцаг Філіп Арлеанскі. Філіп, пасля даволі жорсткага праўлення Людовіка XIV, ідзе на некаторыя саступкі саслоўям. Ён правёў палітычную амністыю, Парыжскі парламент набывае вялікую палітычную вагу. Дзяржаўны апарат быў рэарганізаваны: і ўся ўлада сканцэнтравалася ў руках 6 саветаў, залежных ад Парыжскага парламента. Рост уплыву Парыжскага парламента не задавальняў дваранства. Пад яго ціскам Філіп Арлеанскі ў 1718 г. пазбаўляе парламент права прырэчыць каралеўскім арданансам. Саветы былі ліквідаваны, а для вядзення дзяржаўных спраў прызначаліся статс-сакратары. Яны падначальваліся толькі рэгенту.

У 1716 г. Дж. Лоу пачаў фінансавую рэформу. Ён увёў у абарачэнне крэдытныя банкаўскія білеты, фактычна папярковыя грошы. Гэта дазволіла разлічыцца з дзяржаўным доўгам. Пачалася гульня на акцыях, якія выпускаў банк Лоу, і якія хутка раслі ў цане. Дваране прадаюць землі, каб набыць акцыі, што вяло да перапамеркавання зямельнай уласнасці. У 1720 г. Лоу стаў

генеральным кантралёрам фінансаў, але ў гэтым жа годзе яго сістэма рухнула. Рэформа садзейнічалі развіццю таварна-грашовых адносін.

У 1723 г. Людовік XV быў абвяшчаны паўналетнім. Аўтарытэт каралеўскай улады ў гэты час зніжаўся, але сам прынцып манархіі, як формы спадчынай улады, для падаўляючай большасці французаў да пачатку рэвалюцыі заставаўся незьбылімым. Калі кароль стаў правіць самастойна, улада аказалася ў руках фаварытаў. Спачатку гэта быў герцаг Бурбонскі. Пры ім Францыя была даведзена да глыбокага эканамічнага крызісу. У герцага ўзнік востры канфлікт з Парыжскім парламентам. Ён вымушаны быў у 1726 г. саступіць вядзенне спраў кардыналу дэ Флеры. Ён абапіраўся на ордэн іезуітаў і праводзіў палітыку рэлігійнай нецярпімасці. Разгарнулася барацьба каталіцкай царквы супраць янсеністаў. Гэтая рэлігійная секта адстойвала ідэю аб абранасці перад богам нешматлікіх, удзелу ў вырашэнні рэлігійных спраў міран. Штодзённаю з'яваю сталі адвольныя арышты, зноў абвастрыліся адносіны манархіі з Парыжскім парламентам. Назіраўся рост насельніцтва, паскарэнне развіцця эканомікі. Але эканамічная палітыка вялася для ўзбагачэння вузкага кола фінансістаў і гандляроў-манапалістаў. Францыя перажывала імклівы рост цэнаў на прадукты харчавання, частаю з'яваю быў голад. Пасля смерці дэ Флеры ў 1743 г. усё большую ролю ў дзяржаўных справах сталі адыгрываць фаварыткі караля (дэ Пампадур, Дзюбары і іншыя). Палітычная і ідэйная апазіцыя абсалютызму нарасталала. У 1749–1750 гадах па Францыі пракаціліся хваляванні, звязаныя з высокімі цэнамі на харчаванне.

Нарастанне сацыяльнай напружанасці штурхала абсалютызм да правядзення некаторых рэформ. У пачатку 1750-х гадоў кароль і генеральны кантралёр фінансаў Машо пайшлі на ўвядзенне каралеўскай дзесяціны для ўсіх сасловій. Але кароль у 1751 г. пад ціскам прывілегіраваных сасловій вымушаны быў выдаць указ на вызваленне духавенства ад дзесяціны. Складанымі былі адносіны з Парыжскім парламентам. У 1753 г. парламент выказаў прытэнзіі на тое, каб не толькі рэгістраваць эдыкты, але і ўносіць у іх змены і нават ствараць іх. Кароль у адказ арыштаваў лідараў парламента, многіх адправіў у выгнанне. У 1758 г. рэпрэсіі супраць парламенту былі адменены, але гэта не прывяло да знікнення парламенцкай апазіцыі абсалютызму. Рост сацыяльных супярэчнасцей, вострая палітычная барацьба, нарастанне апазіцыі абсалютызму, спробы з яго боку правесці некаторыя рэформы даюць падставы гісторыкам гаварыць пра палітычны крызіс 1750-х гадоў у Францыі.

У 1771 г. канцлер Мапу робіць чарговую спробу ліквідаваць парыжскі парламент. Большасць лідараў парламента былі арыштаваны, многія парламентскія пасады выкуплены. Парыжскі і Руанскі парламенты былі заменены судовымі палатамі, якія падначальваліся каралю. Але рэформа Мапу была настолькі непапулярнаю, што Людовік XVI, уступіўшы на трон у 1774 г. яе адразу адмяніў. У пачатку 1770-х гадоў была зроблена спроба правесці рэформу і фінансавай сістэмы. Былі зменшаны пенсіі прыдворным, працэнты па дзяржаўных пазыках, павялічыўся кошт водкupu падаткаў. Абмяркоўвалася пытанне аб шырокім падаткаабкладанні прывілегіраваных сасловій. Як бачым, пачатак 1770-х гадоў – гэта час, калі ўрад Людовіка XV паспрабаваў

рэфармаваць архаічныя судовую і фінансавую сістэмы, але гэтыя рэформы не былі даведзены да лагічнага завяршэння.

Апазіцыйны абсалютызму буржуазія і блізкае да яе ліберальнае дваранства выступаюць цяпер пад сцягам асветніцкай ідэалогіі. Французскае Асветніцтва рэзка крытыкавала існуючыя парадкі і прапаноўвала замяніць іх новым грамадствам, створаным на аснове рацыянальных схем, распрацаваных асветнікамі. Асветніцтва падрывала тэзіс аб божскім паходжанні каралеўскай улады, а найбольш радыкальныя яго прадстаўнікі лічылі магчымым прыбегнуць да ўзброенага паўстання ў барацьбе з тыраніяй.

Крызіс французскага абсалютызму праявіўся і ў аслабленні міжнароднага становішча Францыі. У 1733–1735 гады у час Вайны за польскую спадчыну Людовік XV не змог пасадзіць на польскі трон свайго стаўленіка Станіслава Ляшчынскага. Але ён атрымаў ва ўладанне Латарынгію, і пасля яго смерці яна была далучана да Францыі. Не прынёс Францыі поспеху і ўдзел у Вайне за аўстрыйскую спадчыну. У гэты час на першы план выйшла саперніцтва паміж Англіяй і Францыяй у калоніях. У гэтай барацьбе асабліва няўдалай для Францыі была Сямігадовая вайна, калі яна страціла Канаду і большасць уладанняў у Індыі.

Палітыку Людовіка XV нельга адназначна характарызаваць як рэакцыйную. Кароль спрабаваў праводзіць некаторыя прагрэсіўныя рэформы, але ў яго не хапіла палітычнай волі, каб давесці іх да завяршэння. Ён не здолеў пераадолець супраціўленне новаўвядзенням з боку кансерватыўных сацыяльных інстытутаў.

3. Людовік XVI узышоў на трон у 1774 г. Кароль хацеў правіць па-новаму, але пры захаванні традыцый французскага каралеўства. Першы яго ўказ 30 мая 1774 г. быў аб адмове ад права на 24 млн. ліўраў, якія па традыцыі выплочваліся каралеве і каралю пры ўступленні натрон. Надзеі на рэформы парадзіла і рашэнне караля 25 жніўня 1774 г. адправіць у адстаўку непапулярных міністраў свайго дзеда і прызначыць генеральным кантралёрам фінансаў віднага дзедзя асветніцтва Робера-Жана Цюрго. Ён адмяняе дзяржаўны рэгламент хлебнага гандлю, дарожную паншчыну сялян, замяніўшы яе грашовым зборам, увадзіць свабоду віннага гандлю, ліквідуе цэхі і гільдыі. Гэтыя рэформы спрыялі развіццю буржуазных адносін. Кароль першапачаткова падтрымліваў Цюрго, нават тады, калі з увядзеннем свабоднага гандлю хлебам у Францыі выраслі цэны і ў 1775 г. пачалася “мучная вайна”. Сітуацыя змянілася, калі Цюрго стаў рыхтаваць праект увядзення падаткаў на прывілегіраваныя саслоўі і прапанаваў стварыць выбарныя органы ўлады. Кароль убачыў пагрозу для абсалютызму, і ў 1776 г. адправіў міністра ў адстаўку.

У 1777 г. Людовіка XVI прызначае новага генеральнага кантралёра фінансаў банкіра Жака Некера. Ён паспрабаваў прадоўжыць рэформы фінансавай сістэмы і правінцыйнага кіравання. Некер увёў рэжым эканоміі дзяржаўных сродкаў, скараціў каля 600 прыдворных пасад. Гэта выклікала рост незадаволенасці арыстакратыі, якая прывыкла да вылікіх выплат з казны. У 1781 г. Некер атрымаў адстаўку, падставай да якой стала абнародаванне ім звестак аб дзяржаўным бюджэце. Усе рэформы былі згорнуты. Вынікам стала

паглыбленне фінансавага крызісу. У 1786 г. апошняю спробу рэформаў для пераадолення фінансавага крызісу напярэдадні рэвалюцыі робіць генеральны кантралёр фінансаў Калон. Іх цэнтральным элементам павінна было стаць увядзенне падаткаабкладання прывілегіраваных саслоўяў. Праект рэформы выклікаў пратэст з боку прывілегіраваных сасловій і Парыжскі парламент адмовіўся зарэгістраваць адпаведныя арданансы. Французскі абсалютызм не здолеў стаць на шлях глыбокіх пераўтварэнняў. Ідэі Асветніцтва аб удасканаленні грамадства не былі ўспрыняты французскай манархіяй. У Францыі не аформіўся асветніцкі абсалютызм як сістэма кіравання, здольная правесці пэўныя рэформы ў адпаведнасці з патрабаваннямі часу. Адсутнасць неабходных рэформ і вяла Францыю да рэвалюцыі 1789 г.

Крызіс французскага абсалютызму праявіўся і ў міністэрскай чахардзе. З 1774 па 1789 г. на пасадзе генеральнага кантралёра фінансаў змянілася 12 чалавек. Абсалютызм падвяргаўся крытыцы як з боку ліберальнага дваранства за няздольнасць правесці неабходныя рэформы, так і з боку старой арыстакратыі, якая была незадаволена змяншэннем яе ролі ў кіраванні дзяржавай і засіллем бюракратыі. Нарастае канфлікт манархіі з дваранствам мантыі, які праяўляецца ў канфлікце караля з парламентам. У Парыжскім парламенце распалася “міністэрская партыя”. Летам 1787 г. ён адмовіўся рэгістраваць эдзікты аб новых падатках. Канфлікт манархіі з Парыжскім парламентам прывёў да таго, што ён быў разагнаны. Парламенты ў іншых гарадах таксама адмаўляліся рэгістраваць каралеўскія эдзікты аб падатках. Сітуацыя ўскладнялася тым, што ў 1787 г. Францыя сутыкнулася з эканамічным крызісам. Гэта ў многім быў вынік англа-французскага гандлёвага дагавора 1786 г., заснаванага на прынцыпах свабоднага гандлю. Французскія прамысловыя вырабы сталі неканкурэнтназдольнымі нават на ўласным рынку.

У 1787 г. крызіс улады ў Францыі стаў відавочным і кароль вырашыў пайсці на скліканне асамблеі натаблей – сходу прадстаўнікоў вышэйшай арыстакратыі, якія прызначаліся каралём. Тым самым кароль фактычна прызнаваў немагчымасць правіць аднаасобна. Натаблі пачалі працу 22 лютага 1787 г. У сваім выступленні генеральны кантралёр фінансаў Калон вымушаны быў прызнаць, што Францыя перажывае глыбокі фінансавы крызіс. Ён лічыў, што галоўная пчына гэтага ў падатковым імунітэце духавенства і дваранства. Але ідэя падатковай рэформы не была падтрымана і 10 красавіка Калон быў адпраўлены ў адстаўку. Кароль распусціў натабляў, а ўрад стаў на шлях далейшага павышэння падаткаў.

Але збор натабляў не прайшоў бяследна. Быў выдадзены каралеўскі эдзікт аб скліканні выбарных правінцыйных асамблей для вырашэння мясцовых пытанняў. Яны атрымалі права кантролю за зборам падаткаў, за фінансавай дзейнасцю мясцовай адміністрацыі. Гугенотам былі вернуты некаторыя правы. Хутка правінцыйныя асамблеі сталі дэманстраваць сваю апазіцыйнасць. Нарастанне апазіцыі прымушае караля ісці на саступкі. Ён вяртае да ўлады Некера. Той адразу зрабіў выснову, што вывесці краіну з крызісу можна толькі сумеснымі намаганнямі трох сасловій і ставіць пытанне аб скліканні Генеральных штатаў. Для яго вырашэння кароль 6 лістапада

1788 г. склікае другую нараду натаблей. Яна прыняла прапанову аб падвоеным прадстаўніцтве трэцяга саслоўя, але пытанне аб паімённым галасаванні не было вырашана. 12 снежня 1788 г. натаблі разышліся, а 24 студзеня 1789 г. кароль выдаў эдзікт аб выбарах Генеральных штатаў. У трэцім саслоўі выбарчае права атрымалі ўсе мужчыны – падаткаплацільшчыкі з 25 гадоў.

Такім чынам, крызіс улады ў Францыі ў 1788–1789 гады стаў відавочным. Абсалютызм ужо не мог правіць з дапамогаю традыцыйных інстытутаў. Адбылася значная актывізацыя апазіцыі. Хваляванні насельніцтва, звязаныя з ростам цэнаў на прадукты харчавання назіраліся ў Дзіжоне, Беарне, Брэтані, Дофінэ. Выбары ў Генеральныя штаты спрыялі далейшаму росту палітычнай актыўнасці. З’яўляецца велізарная колькасць брашур на палітычныя тэмы. Адною з найбольш вядомых стала брашура абата Сійеса "Што такое трэцяе саслоўе?", у якой найбольш грунтоўна выкладзены патрабаванні трэцяга саслоўя. Тойнбі так тлумачыць прычыны апазіцыйнасці французскай буржуазіі абсалютызму: "Французскі буржуа з зайздрасцю назіраў за працвітаннем англійскай буржуазіі і прыйшоў да высновы, што і французская буржуазія магла б працвітаць не горш, калі толькі прымусіць караля Людовіка па прыкладу караля Георга дазволіць сваім падданым вырабляць усё, што заўгодна і свабодна вывозіць свае тавары на любыя рынкі".

Французскае дваранства ў наказах адстойвала свае традыцыйныя прывілеі, падавала сябе як саслоўе, найбольш верна служачае каралю, як галоўнага абаронцу Францыі. У той жа час у рады дваранства пранікаюць ідэі Асветніцтва, свабоды і правоў чалавека. Яно прыходзіць да разумення дапушчальнасці для двараніна займацца прадпрымальніцкаю дзейнасцю, служэнню грамадству ў тым ліку і праз уплату падаткаў. 5 мая 1789 г. пачынаюць працаваць Генеральныя штаты.

ТЭМА: АНГЛІЙСКІ АБСАЛЮТЫЗМ КАНЦА 15 – ПЕРШАЙ ПАЛОВЫ 17 СТ.

1. Англійскі абсалютызм пры Цюдорах.
2. Англійскі абсалютызм пры першых Сцюартах.

Літаратура

1. Барг, М.Д. Великая Английская революция в портретах ее деятелей / М. Д. Барг. – М., 1991.
2. История Европы: в 8 т. Т.4. – М., 1994.

1. У 1485 г. з завяршэннем вайны руж на англійскім троне усталявалася дынастыя Цюдораў. Менавіта ў перыяд праўлення гэтай дынастыі да 1603 г. у Англіі склаўся і дасягнуў росквіту абсалютызм. Перад Цюдорамі стаяла задача ўмацаваць пазіцыі каралеўскай улады, якія былі моцна падарваны за час грамадзянскай вайны. Генрых VII распусціў феадальныя дружыны, зруйнаваў

замкі многіх феадалаў, канфіскаваў землі тых, хто спрабаваў узняць мецяжы супраць каралеўскай улады. У ходзе вайны руж была знішчана асноўная маса англійскай арыстакратыі. Генрых VII фарміруе новую “цюдораўскую арыстакратыю”, якая была цалкам залежнаю ад каралеўскай улады. Англійскае дваранства не было замкнутым саслоўем. Яго рады папаўняліся за кошт сельскай і гарадской буржуазіі. Гэта вяло да таго, што ў Англіі не існавала рэзкага антаганізму паміж буржуазіяй і дваранствам. Хуткае развіццё капіталістычнага ўкладу ў Англіі збліжала інтарэсы новага дваранства і буржуазіі. Таму ў англійскім парламенце не было рэзкага антаганізму паміж прадстаўнікамі прывелегіяваных саслоўій і трэцяга саслоўя.

Асаблівасцю англійскага абсалютызму было і тое, што парламент тут захаваўся як важны саслоўна-прадстаўнічы орган улады і з 1529 г. атрымаў практыку пастаянных паседжанняў. “Рэфармацыйны парламент” заседаў на працягу сямі гадоў. Колькасць дэпутатаў вырасла з 292 да 462. У 1559 г. упершыню была ўведзена практыка недатыкальнасці дэпутатаў парламента. Важнай прэрагатывай парламента было права ваціраваць падаткі. Джэнтры і буржуазія ў парламенце падтрымлівалі палітыку першых Цюдораў, бо мелі патрэбу ў абароне каралеўскай уладай сваіх эканамічных інтарэсаў. Толькі ў апошняй чвэрці 16 ст. можна заўважыць з’яўленне ў парламенце прыкметнай апазіцыі абсалютызму. Манарху належала права вета на рашэнні парламента. Пэдура выбараў у парламент кантралявалася каралеўскай адміністрацыяй.

Палітыка ўмацавання каралеўскай улады была працягнута Генрыхам VIII (1509–1547). Ён канчаткова ліквідаваў аўтаномію паўночных графстваў і Уэльса, стварыўшы для ўпраўлення імі, адпаведна, Савет Поўначы і Савет Уэльса. У ходзе адміністрацыйных рэформаў 1530-х гадоў была створана новая больш цэнтралізаваная сістэма кіравання Англіяй. Цэнтральным адміністрацыйным органам стаў Тайны савет. Склад яго вызначаўся манархам і ўключаў яго бліжэйшых саветнікаў. Цэнтралізацыя закранула і судовую сітэму. Была ліквідавана юрыздзікцыя мясцовых сеньёраў і большая частка судовых спраў стала разглядацца каралеўскімі судамі. Цэнтральнае месца ў судовай сітэме займала Зрная палата – судовая палата, створаная для барацьбы з мецяжамі знаці.

Кантроль парламента над ваціраваннем падаткаў падрываў магчымасці англійскага абсалютызму ў справе будаўніцтва ваеннай і адміністрацыйнай структуры. У адрозненні ад кантынентальных краін, дзе ўладу на месцах ажыццяўляла шматлікая каралеўская бюракратыя, аплочваемая з казны, у Англіі замацаваўся прынцып выбарнай мясцовай адміністрацыі, якая не атрымлівала плату з казны. Цэнтральнае месца ў сістэме мясцовай улады належала міравым суддзям, якія вылучаліся на сходах дваранства графства і не атрымоўвалі утрымання з каралеўскай казны. Але меліся ў мясцовай адміністрацыі і чыноўнікі, якія прызначаліся каралеўскай уладай. У сілу таго, што праца асноўнай масы чыноўніцтва ў Англіі не аплочвалася каронаю, яно не ператварылася ў асобую замкнёную касту, якая цалкам забяспечвала свой дабрабыт за кошт пасад. Таму калі пачало нарастаць незадавальненне новага

дваранства і буржуазіі эканамічнай палітыкай манархіі, органы мясцовага самакіравання таксама часта аказваліся ў апазіцыі абсалютызму.

Важнай асаблівасцю англійскага абсалютызму было тое, што ён не меў у сваім распараджэнні вялікай рэгулярнай арміі. Асновай узброеных сіл Англіі было мясцовае апалчэнне. Сродкі для ўтрымання атрадаў апалчэння збіраліся па графствах. З насельніцтва ўсіх графстваў, якія знаходзіліся на ўзбярэжжы, збіраліся карабельныя грошы на ўтрыманне флоту.

Царкоўная рэформа, якую пачаў у Англіі Генрых VIII, стала яшчэ адным крокам на шляху умацавання абсалютызму. Кароль і яго бліжэйшыя саветнікі пры правядзенні рэфармацыі – Томас Кранмер і Томас Кромвель, хацелі дасягнуць дзве асноўныя мэты: 1) ператварыць англійскую царкву ў нацыянальную царкву, незалежную ад Рыма; 2) папоўніць каралеўскую казну за кошт секулярызацыі царкоўнай маёмасці. Пачаткам рэфармацыі стаў “Акт аб супрымацыі” 1534 г., якім парламент абвясціў англійскую царкву незалежнай ад Рыма. Новая царква на чале з каралём стала важным інструментам умацавання абсалютызма. У той жа кароль рашуча распраўляўся з прыхільнікамі кальвінісцкай рэфармацыі ў Англіі, бо бачыў у іх дзейнасці і іх дактрыне аб прымаце царкоўнай абшчына над дзяржаўнай арганізацыяй пагрозу для каралеўскай улады. Землі царквы перайшлі ў рукі кароны. Але кароль вельмі хутка распрадаваў гэтыя землі дваранам. Гэтая аперацыя давала магчымасць умацаваць фінансавае становішча абсалютызма.

У час праўлення Лізаветы I (1558–1603 гг.) англійскі абсалютызм дасягнуў свайго росквіту. А на прыканцы гэтага царавання сталі праяўляцца прыкметы яго крызісу. Пры Лізаветце I былі падаўлены апошнія сепаратысцкія мецяжы, якія ў паўночных графствах спрабавала ўзняць пракаталіцкі настроеная значь у падтрымку шатландскай каралевы Марыі Сцюарт. Пры Лізаветце I значна ўзмацніліся знешнепалітычныя пазіцыі Англіі, у прыватнасці, дзякуючы разгрому іспанскай “Непераможнай армады” ў 1588 г.

Каралева для ўмацавання сваёй улады аказвала падтрымку як арыстакратыі, так і буржуазным колам, лавіруючы паміж імі. Пратэктанісцкая палітыка Цюдораў садзенічала прагрэсу прамысловай вытворчасці і гандлю. Важною ролю ў развіцці суконнай вытворчасці адыгралі каралевскія статуты, якія забаранілі вываз шэрсці і неапрацаванага сукна з Англіі. Навігацыйныя акты Генрыха VII і Генрыха VIII заахвочвалі мараходства і гандаль (манаполіі гандлёвым кампаніям, выгнанне ганзейцаў з Англіі ў 1597 г.). Лізавета I актыўна насаджала новыя рамёствы, якіх не было ў Англіі: вытворчасць шкла, паперы, баваўняных тканін. У той жа час заканадаўства Цюдораў утрымлівала акты 1555 і 1563 гадоў, якія былі зкаліканы стрымаць развіццё капіталістычных адносін. Яны абмяжоўвалі колькасць станкоў у майстэрнях і прымяненне таннай наёмнай працы. Цюдоры падтрымлівалі цэхі і ўводзілі забароны на мануфактуры, якія ўзнікалі ў сельскай мясцовасці. У сельскай гаспадарцы яны выдавалі акты супраць агароджванняў, уводзілі абмежаванні на колькасць авечак на адной ферме. Сялянскае заканадаўства Цюдораў адлюстроўвала зацікаўленнасць манархіі ў нармальным функцыянаванні сялянскіх гаспадарак. Сялянства з’яўлялася асноўным падтэкаплацільшчыкам і з яго масы набіраліся

рэкруты ў час ваенных канфліктаў. Хаця пад ціскам буржуазіі і новага дваранства каралеўская улада ішла на саступкі ў пытанні аб агароджваннях, як гэта было ў 1592–1593 гады. Як бычым палітыка Цюдораў – гэта палітыка лавіравання паміж інтарэсамі феадальнай арыстакратыі і інтарэсамі новых класаў, звязаных з развіццём капіталістычных адносін.

У канцы 16 – пачатку 17 ст. ва ўмовах развіцця капіталістычных адносін паскорыўся працэс збяднення старога феадальнага дваранства. Яно разлічвала атрымаць матэрыяльную падтрымку з боку каралеўскай улады. Але аказаць яе ва ўмовах фінансавага крызісу ўраду Лізаветы I было складанна. Адначасова да горшага мяняюцца адносіны паміж каралеўскай уладаю і буржуазіяй і новым дваранствам. У апошнія гады свайго царавання Лізавета I рэзка ўзмацніла ціск на парламент, патрабуючы ўсё новых субсідый, павялічыла пошліны з гандлёвых кампаній. Асаблівае незадавальненне прадпрымальніцкіх колаў выклікаў нябачны рост у 90-я гады 16 ст. колькасці манапольных кампаній. Дзяржаўнае рэгуляванне, якое раней спрыяла развіццю эканомікі, цяпер ператвараецца ў перашкоду развіцця. У той жа час у Англіі адбываўся імклівы рост капіталістычных адносін, а разам з ім і і рост буржуазіі і новага дваранства. У канцы 16 ст. яны пачынаюць выказваць прытэнзіі на ўдзел у палітычнай уладзе. Гэта прывяло да фарміравання апазіцыі ў парламенце.

2. У Англіі ломка феадальнага спосабу вытворчасці адбылася раней у сельскай гаспадарцы, чым у прамысловасці. Агароджванні далі штуршок для развіцця капіталізму на вёсцы. Сельская гаспадарка ўцягваецца ў рыначныя адносіны. Яна ў пачатку 17 ст. звязана як з унутраным, так і знешнім рынкам. У гэты час адбываецца рэвалюцыя цэн, праявіўшаяся ў рэзкім падаражанні сельскагаспадарчай прадукцыі. Зямля стала прывабнай сферай для ўкладання капіталаў. У Англіі асноўная маса зямлі належалы лордам, а сяляне з'яўляліся толькі трымальнікамі зямлі. Існавалі дзве асноўныя формы трымання зямлі. Фрыгольд – гэта свабоднае трыманне, і права сялян абаранялася традыцыяй. Залежнасць фрыгольдэраў ад лорда была намінальнай, але яны складалі меншасць сялянства. Капігольд уяўляў сабою трыманне зямлі па копіі на пэўны перыяд. Пры заключэнні, ці перазаклучэнні копіі маглі ўносіцца пэўныя змены адносна выконваемых павіннасцей. Лорд пасля заканчэння тэрміну копіі мог і сагнаць селяніна з зямлі. Большасць сялян адносілася да ліку капігольдэраў.

Цэны на сельскагаспадарчую прадукцыю раслі, адпаведна, рос і кошт зямлі, а рэнты, якую плацілі традыцыйныя трымальнікі, не маглі так імкліва павышацца. Гэта не задавальняла ленд-лордаў. У 16 – пачатку 17 ст. з'яўляецца шмат людзей, якія хацелі ўкласці свае грошы ў зямельную ўласнасць. У асноўным гэта былі гараджане. Лорды бачылі рашэнне ў тым, каб сагнаць дробных трымальнікаў і здаць зямлю капіталістычным арэндатарам. Гэта было звязана з тым, што павіннасці якія неслі капігольдэры і фрыгольдэры былі ніжэй, чым рыначная арэндная плата. Па краіне ў пачатку 17 ст. пракатываецца хваля новых агароджванняў. Дваран, якія ўжывалі капіталістычныя метады гаспадарання называлі новае дваранства. Частка дваранства засталася вернай старым феадальным метадам гаспадарання – гэта старое дваранства.

Ідзе развіццё капіталізму ў прамысловасці і гандлі. У Англіі ўзнікае значная колькасць мануфактур. Але было складана адкрыць мануфактуру ў горадзе з-за цэхавай рэгламентацыі. Каб пераадолець супраціўленне цэхаў, прадпрымальнікі сталі ствараць мануфактуры ў сельскай мясцовасці, бо тут мануфактура была побач з сыравінай, мелася шмат свабодных рабочых рук. Вялікае развіццё ў гэты час атрымлівае рассяяная мануфактура, якая не патрабавала пабудовы вытворчых памяшканняў і была больш выгадная эканамічна. Цэхі ў пачатку 17 ст. перажываюць крызіс. Імкліва ідзе сацыяльнае расслаенне майстроў. Фарміруецца цэхавая вярхушка, якая бярэ пад свой кантроль збыт тавараў. Астатнія майстры становяцца больш беднымі. Галоўная вытворчасць у англійскай прамысловасці ў той час – вытворчасць сукна. У 20–30-я гады 17 ст. назіраецца крызіс гэтай галіны, асноўныя прычыны якога – высокія падаткі, панаванне манопольных кампаній. Больш прывабнай, у параўнанні з прамысловасцю, сферай укладання капіталу заставаўся гандль. Пачатак 17 ст. – эпоха, калі лакальныя рынкі зліваюцца ў агульны нацыянальны рынак. Цэнтрам яго быў Лондон (насельніцтва – 200 тыс. чалавек). Вялікую ролю ў развіцці знешняга гандлю набылі манопольныя кампаніі: Ост.-Індская, Вест-Індская і др. Доступ у гэтыя капаніі быў абмежаваны. Большасць гандаляроў не ўваходзіла ў гэтыя кампаніі.

У 1603 г. памерла Елізавета I і да ўлады прыходзіць новая шатландская дынастыя Сцюартаў, каралём становіцца Якаў I. Гэта быў час калі англійскі абсалютызм уступіў у перыяд крызісу. У Англіі ў канцы 16 ст. стала відавочна, што капіталістычнаму ўкладу ўжо не патрэбна апека з боку абсалютызму. Таму англійскае бюргерства ўсё больш адмаўляе каралеўскай уладзе ў падтрымцы. Так як дваранства раскалолася, то і яно перастала быць надзейнай апорай караля. Ёю засталася толькі старое дваранства. Але мяняецца размеркаванне ўласнасці не на карысць старой арыстыкратыі, ў сувязі з чым змяншаецца яго як эканамічная, так і палітычная вага.

Новыя слаі дваранства занялі пануючае становішча ў парламенце. У парламенце спадзяваліся, што калі Якаў I узыдзе на трон, то ён пашырыць прывілеі парламента. Але Якаў I хацеў правіць па-абсалютыскі. У 1603 г. быў сабраны парламент, дзе Якаў I заявіў аб сваіх прэтэнзіях на абсалютную ўладу, якая была, па яго словах, божскай, і толькі ён мог склікаць парламент. Парламент склаў дакумент “Апалогія палаты абшчын”, дзе было сказана, што вярхоўная ўлада ў Англіі належыць парламенту на чале з каралём. Адваргаўся тэзіс аб божскім паходжанні ўлады караля.

У адносінах паміж каралём і парламентам асабліваю вастрыню набылі два пытанні: ці мае права кароль аднаасобна ўводзіць падаткі і аб рыцарскіх трыманнях. Нават лорды былі не уласнікамі, а трымальнікамі зямлі як васалы караля. Гэта давала каралю ўладу над дваранствам. Каралю была прапанавана зделка: за 200 тыс. фунтаў сцерлінгаў ён павінен быў пагадзіцца з правам прыватнай ўласнасці на зямлю дваран, але кароль адмовіўся.

Канфлікт паміж апазіцыяй і абсалютызмам закрануў і рэлігійную сферу. Ідэалогіяй англійскай рэвалюцыі становіцца пурытанізм. Па сутнасці ён успрыняў важнейшыя палажэнні кальвінізму. Асноўную задачу пурытане

бачылі ў паглыбленні рэфармацыі ў Англіі каб зрабіць немагчымым вяртанне да каталіцызму. Англіканская царква мала чым адрознівалася ад каталіцкай. Перш за ўсё пурытане дабіваліся ліквідацыі епіскапату. Джэнтры, якія атрымалі царкоўныя землі, баяліся рэстаўрацыі каталіцтва. У царкоўнай сферы пуратане прапаноўвалі пераход да сістэмы, пры якой кожная абшчына будзе выбіраць прэсвітара, а ўсе рэлігійныя пытанні ў маштабе краіны будзе вырашаць савет прэсвітараў. Пуратанізм раздзяляецца на 2 плыні: прэсвітарыяне і індэпендэнты. Апошнія адстойвалі тэзіс, згодна якому кожная абшчына павінна быць свабоднай і незалежнай у рэлігійных пытаннях і ніякі орган не павінен ажыццяўляць прымус па гэтых пытаннях. У 1603 г. Якаў I сабраў канферэнцыю па абмеркаванню рэлігійных пытанняў, і аб'явіў, што ў рэлігіі не будзе ніякіх новаўвядзенняў. Пасля гэтага на пурытан абрушыліся рэпрэсіі.

Кароль працягваў раздаваць гандлёвыя манаполіі. У 1621 г. у Англіі налічвалася 700 манаполій. Парламент прасіў спыніць продаж патэнтаў, але ўсе працягвалася. Тым самым каралеўская ўлада настрайвала супраць сябе шырокія колы прадпрымальнікаў, якія былі звязаны з гандлёвымі аперацыямі, але не трапілі ў лік манапалістаў. Каралеўская ўлада прымала законы аб забароне агароджванняў, а новаму дваранству яны былі выгадныя.

Знешняя палітыка Сцюартаў таксама незадавальняла новыя сацыяльныя пласты. Іспанія лічылася традыцыйным вораг Англіі, а Якаў I хацеў міра з Іспаніяй. З'явіўся праект шлюбу наследніка трону прынца Карла з іспанскай прынцэсай. Пурытане з ліку буржуазіі і новага дваранства баяліся пранікнення каталіцтва з Іспаніі. Шырокім было незадавальненне і няўдалай экспедыцыяй у Ля-Рашэль. Канфлікт Якава I прывёў да таго, што з 1611 па 1621 г. парламент не склікаўся. Парламенты, які быў скліканы ў 1621 і 1624 гадах, выступілі з крытыкай саветнікаў караля.

У 1625 г карлём становіцца Карл I. У яго цараванне працягваецца канфлікт манархіі з парламентам. Яго абвастрэнне прыпадае на 1628–1629 гады. Вялікія фінансавыя праблемы вымушаюць караля склікаць парламент, а парламент, Парламент 1628 г. быў распушчаны Карлам I за крытыку палітыку яго палітыкі, перш за ўсё імкненне да збліжэння з Іспаніяй – аплотам каталіцызму. У 1629 г. Карл I зноў склікае парламент, які прыняў “петыцыю аб праве”. У ёй гаварылася аб злоўжываннях каралеўскай ўлады, і парламент заклікаў караля вярнуцца да “традыцыйных англійскіх вольнасцей”. Парламент выказаў прытэнзіі, каб прызначаць саветнікаў караля, запатрабаваў адмены манаполій. У адказ кароль зноў распусціў парламент. З 1629 г. на працягу 11 гадоў Карл I правіць без парламента.

Каб справіцца з фінансавымі праблемамі, кароль аднавіў некаторыя ўжо практычна забытыя старадаўнія зборы, як “каралебельныя грошы”. Гэты падатак, які некалі плацілі прыморскія графствы, цяпер распаўсюджваўся на ўсе графствы Англіі. Апазіцыя зразумела, што калі гэты збор стане рэгулярным, то ў караля будзе незалежная ад парламента крыніца фінансавання. Яна аб'явіла, што кожны хто плаціць гэты падатак – вораг Англіі. Хутка збор “каралебельных грошай” скараціўся да 30 % ад запланаванага. Пачаліся рэпрэсіі супраць тых, хто адмаўляўся плаціць. Але выявілася адна са слабасцей

англійскага абсалютызму – кароль не мае ні арміі, ні бюракратычнага апарату для ажыццяўлення шырокамаштабных прымусовых мер.

У 1638 г. пачалася вайна з Шатландыяй, дзе ўсталявалася прэсвітарыянская царква, якую Карл I не прызнаў. Англічане церпяць шэраг паражэнняў. У 1639 г. ваенныя дзеянні былі перанесены на тэрыторыю Англіі. У такіх умовах вясной 1640 г. кароль аб'явіў аб скліканні парламенту. Гэты парламент атрымаў назву “Кароткі парламент”. Ён склікаўся каб увесці новыя падаткі для фінансавання вайны, але парламент адмовіў у гэтым каралю і быў распушчаны. Восенню 1640 г. склікаецца новы парламент, які атрымаў назву “Доўгі парламент”. З яго скліканнем пачынаецца англійская рэвалюцыя.

ТЭМА: СІСТЭМА АБСАЛЮТЫЗМУ Ў ГЕРМАНСКІХ ДЗЯРЖАВАХ

1. Свяшчэнная Рымская імперыя пасля заканчэння Трыццацігадовай вайны.
2. Рост тэрытарыяльных уладанняў аўстрыйскіх Габсбургаў у канцы 15 – пачатку 18 ст. Палітыка цэнтралізацыі.
3. Сістэма абсалютызму ў Брандэнбурзе-Прусіі ў другой палове 17 – першай палове 18 ст.
4. Асветніцкі абсалютызм Фрыдрыха II
5. Рэформы Марыі-Тэрэзіі і Іосіф II ва ўдаданнях аўстрыйскіх Габсбургаў.

Літаратура

История Европы: в 8 т. Т. 3, 4. – М., 1990, 1994.

Пристер, Е. Краткая история Австрии / Е. Пристер. – М., 1952.

Шимов, Я. Австро-Венгерская империя / Я. Шимов. – М., 2003.

Германская история в новое и новейшее время: в 2 т. Т. 1. – М., 1970.

Перцев, В. Н. Гогенцоллерны / В. Н. Перцев. – Мн., 2003.

1. Пасля Вестфальскага міру Германія была амаль выключана з міжнароднага гандлю. Гэта ў многім было звязана з тым, што германскія дзяржавы фактычна страцілі выхад да Балтыйскага і Паўночнага мораў у сувязі са швецкімі тэрытарыяльнымі захопамі. Назіраецца заняпад ранейшых прамысловых цэнтраў. Сельская гаспадарка таксама была падарвана вайной. Дваранства, каб хучэй аднавіць сваю гаспадарку, пачынае ўзмацняць эксплуатацыю сялян. Памешчыкі захопліваюць ранейшыя сялянскія палі і абшчынныя землі. Найбольшы размах гэты працэс набыў ва Усходняй Германіі – Прусія, Мекленбург. У Заходняй Германіі сяляне заставаліся трымальнікамі сваіх спадчыных надзелаў. Паншчына тут ужо не з'яўлялася асноўным відам сялянскіх павіннасцей. Была распаўсюджана феадальная рэнта ў выглядзе разнастайных плацяжоў, і склалася сеньярыяльная гаспадарка. Ва Усходняй Германіі пераважала паншчынная гаспадарка, якая грунтавалася на працы

асабіста залежных сялян. Ва ўсходнегерманскіх землях у руках памешчыкаў апынулася і судовая ўлада (вотчыны суд).

Толькі з канца 17 ст. у Германіі пачынаецца некаторае эканамічнае ажыўленне. Найбольш выразна яно праявілася ў развіцці вясковых хатніх промыслаў. Яны актыўна распаўсюджваюцца там, дзе была нізкая ўрадлівасць глебы (Цюрынгія, Сілезія, Саксонія). Паступова сельскія промыслы прыбліжаюцца да ўзроўня рассяянай мануфактуры.

У другой палове 17–18 стст. германскія гарады захоўваюць дзяленне на імперскія і княжскія. Імперскія гарады мелі права пасылаць дэпутатаў у імперскі рэйхстаг. Калі ў сярэдзіне XVII ст. налічвалася 150 імперскіх гарадоў, то ў канцы XVIII ст. гэты статус захаваў толькі 51 горад. Гарадскія вярхі накіроўвалі капіталы ў зямельную ўласнасць, набыццё тытулаў. З'яўляюцца гарады новага тыпу – гарады-сталіцы (Берлін, Дрэздан), якія хутка раслі. У іх каля паловы насельніцтва складалі чыноўнікі, ваенныя. У германскіх дзяржавах эканамічны поспех буржуазіі ў рашаючай ступені залежаў ад дзяржаўнай падтрымкі. У сувязі з гэтым пачынае выходзіць схільнасць нямецкай буржуазіі да супрацоўніцтва з дзяржавай.

Найбольш падыходзячай формай праўлення для Германіі ў другой палове 17–18 стст. стаў княжскі абсалютызм. Абсалютызм тут пачынае ўсталёўвацца ва ўмовах упадку гарадоў, у выніку чаго замацоўваецца эканамічная і палітычная раздробленасць краіны. Германскае бюргерства так і не ператварылася яшчэ ў буржуазію, у моцную сацыяльна-палітычную сілу. У сувязі з гэтым германскія князі не мелі патрэбы праводзіць палітыку лавіравання паміж дваранствам і буржуазіяй. У германскіх дзяржавах фарміруецца саюз княжскай улады і дваранства. Гэты саюз трымаўся на тым, што абсалютызм гарантаваў усе прывілеі дваранства. Галоўнай апорай абсалютызму стала дробнае дваранства. Моцная каралеўская ўлада гарантавала абарону дробных памешчыкаў ад выступленняў сялян, давала магчымасць атрымаць дадатковы даход ад афіцэрскіх і прыдворных пасад.

Важнейшай апорай мясцовых манархаў стала чыноўніцтва, якое фарміравалася пераважна з высока адукаваных юрыстаў. Яшчэ адной важнай апорай княжскага абсалютызму стаў афіцэрскі корпус. Для дробных дваран, чыя гаспадарка часта была ў заняпадзе, служба ў княжскай арміі была сродкам паправіць сваё матэрыяльнае становішча. Мілітарызацыя дваранства прывяла да фарміравання ваенна-дзяржаўнага саюза паміж дваранствам і манархіяй. Ва ўмовах Рэфармацыі і рэлігійных войнаў германскія князі змаглі паставіць пад свой кантроль і царкву, што і было замацана ў Аўгсбургскім рэлігійным міры 1555 г. формулай “чыя ўлада – таго і вера”.

Па Вестфальскаму міру Германія засталася раздробленай на 360 княстваў. Акрамя таго існавала некалькі тысяч імперскіх рыцараў, самастойныя імперскія гарады. Асабліва вялікай была раздробленасць на Захадзе і на Паўднёвым Захадзе. На чале Свяшчэннай Рымскай імперыі стаяў імператар з дынастыі аўстрыйскіх Габсбургаў. У імператара не было ні арміі ні фінансаў, абапірацца ён мог на рэсурсы толькі сваіх спадчыных уладанняў. Князі былі цалкам суверэнныя. Курфюрсты пры абранні новага імператара прад'яўлялі яму

капітуляцыі, якія абмяжоўвалі яго ўладу. Рэфармацыя і рэлігійны канфлікт паміж каталікамі і пратэстантамі, які набыў палітычны характар, таксама не спрыялі кансалідацыі Германіі.

Рэйхстаг складаўся з трох курый. Першая – курья курфюрстаў. Спачатку яна складалася з 8, а з 1692 г. – з 9 князёў, якія мелі права выбіраць імператара. Другая – курья князёў. У яе ўваходзілі яшчэ 98 найбольш магутных князёў. Трэцяя – курья імперскіх гарадоў. Яна была малаўплывоваю, яе дэпутаты галасавалі пасля дзвюх першых і ўжо не маглі, як правіла, паўплываць на прынятае рашэнне. Яшчэ адным агульнагерманскім органам быў імперскі суд. Ён таксама рэальнага ўплыву не меў.

2. На пачатку новага часу ўладанні аўстрыйскіх Габсбургаў складаліся са шматлікіх частак, якія моцна адрозніваліся паміж сабою. Зараджэнне імперыі Габсбургаў адбываецца ў канцы XV ст., калі ім удалося заключыць некалькі ўдалых дынастычных шлюбаў. У 1477 г. быў заключаны шлюб сына рымска-германскага караля Фрыдрыха III Максімільяна з дачкою герцага бургундскага Марыяй. Праз некаторы час гэта прынесла Габсбургам уладанне над Нідэрландамі. Шлюб паміж Філіпам Габсбургам і Хуанай Касцільскай паклаў пачатак імперыі Габсбургаў, над якой не заходзіла сонца. У 1519 г. іспанскія і аўстрыйскія ўладанні аб'яднаў пад сваёй уладаю іх сын імператар Карл V, які быў выбраны імператарам Свяшчэннай Рымскай імперыі. У 1515 г. у выніку дваінога шлюбу Габсбургі парадніліся з Уладзіславам II Ягелонам, які быў каралём Венгрыі і Чэхіі. Пасля бітвы пры Мохачы ў 1526 г., у якой загінуў новы кароль Венгрыі і Чэхіі Людовік Ягелон, Габсбургі атрымалі чэшскую і вянгерскую кароны. Фарміраванне і развіццё дзяржавы аўстрыйскіх Габсбургаў у многім звязана з барацьбой з асманскай агрэсіяй. Яна стала тым выклікам, адказ на які стаў важным стымулам для цэнтралізацыі імперыя Габсбургаў. Гэта найбольш адпавядае праежку часу ад першай асады Вены туркамі ў 1529 г. да апошняй асады ў 1683 г.

Аўстрыйская дзяржава развівалася як складаны сембіёз народаў і дзяржаўных традыцый. Карл V, стаўшы імператарам, імкнуўся да стварэння цэнтралізаванай імперыі. Імкненне імператара да цэнтралізацыі сустрэла дружнае супраціўленне як з боку пратэстанцкіх, так і каталіцкіх князёў. І тыя і другія не жадалі ўмацавання Габсбургаў. У 1531 г. брат імператара Фердынанд быў выбраны рымскім каралём. У той жа час наследнікам Карла ў Іспаніі, Нідэрландах, Неапале, на Сіцыліі стаў яго сын Філіп. Так Габсбургі раздзяліліся на дзве галіны: іспанскую і аўстрыйскую.

Фердынанд у сваіх уладаннях у Аўстрыі, Чэхіі і Венгрыі правёў адміністрацыйную рэформу, стварыўшы для іх цэнтральныя органы кіравання: тайны савет, ваенны савет, палацавая палата. Гэтая рэформа паклала пачатак ператварэнню спадчыных уладанняў Габсбургаў у адзіную дзяржаву і іх адміністрацыйнаму аддзяленню ад Свяшчэннай Рымскай імперыі. Але ў 1558 г. для таго, каб атрымаць імператарскую карону, Фердынанд I вымушаны быў падзяліцца ўладаю з курфюрстамі. Пасля прызнання ім калектыўнай адказнасці імператара і імперскіх князёў за стан рэчаў у імперыі, надзеі на стварэнне ў Германіі цэнтралізаванай манархіі ў той час рухнулі. Ландтагі захавалі за сабою

права заканадаўчай ініцыятывы, вацiравання падаткаў, iх збору i расходавання сабраных сродкаў. Яны адхiлiлi прапанову iмператара аб стварэннi пастаяннай цэнтральнай армii. Кожная правiнцыя па рашэнню ландтага выстаўляла свой вайсковы кантынгент. Трыццацiгадовая вайна прадэманстравала, што спробы iмператара аб'яднаць Германiю не ўдалiся, i яго ўлада з'яўляецца чыста намінальнаю. Падаўленне чэшскага паўстання ў 1620 г. прывяло да ўмацавання ўлады Габсбургаў у Чэхii. Згодна з Абноўленым земскім улажэннем 1627 г. усе дзяржаўныя пасады ў Чэхii займалiся па прызначэнню манарха. Роля мясцовых саслоўных органаў была абмежавана толькi вацiраваннем падаткаў. Але ў iншых землях адбылося хучэй аслабленне цэнтралізатарскiх тэндэнцый.

Значнае ўзмацненне цэнтралiзацыi ва ўладаннях Габсбургаў адбывалася пры iмператары Леапольду I (1657–1705). Пры яго ўтупленнi на трон Аўстрыйскiя герцагствы i Чэхiя яшчэ мелi дастаткова моцныя саслоўна-прадстаўнiчыя органы, у якiх панавала дваранства. I ўсё ж у сярэдзiне 17 ст. многiя ўладныя прэрагатывы саслоўных органаў адыходзяць у мiнулае. Усталёўваецца права манарха займацца заканадаўствам без гэтых органаў. У чэшскiх сеймаў было аднята права кантролю над узвядзеннем у дваранскае саслоўе. Але сеймы маглi абмяркоўваць тыя цi iншыя пытаннi толькi са згоды караля. Аўстрыйскiя ландтагi яшчэ захавалi заканадаўчую iнiцыятыву. Саслоўныя сходы па-ранейшаму вацiравалi асноўныя прамы падатак (кантрыбуцыю) i надзвычайныя зборы (турэцкiя грошы). Яны захавалi права набiраць вайсковыя кантынгенты.

Сiстэма саслоўных органаў супрацьстаяла цэнтральнаму дзяржаўнаму апарату. Спачатку вышэйшым цэнтральным органам улады ў спадчыных уладаннях Габсбургаў быў Тайны савет, потым у 1665 г. з яго вылучылася Тайная канферэнцыя, якая ведала знешняй палiтыкай. Фiнансамi ведала гофкамера, якая наступае на фiнансавыя правы сеймаў. Кiраўнiцтва армiяй знаходзiцца ў руках прыдворнага ваеннага савета гофкрыгсрата, але яму падначальвалiся толькi ўласна iмператарскiя войскi. Iмператарская армiя паступова павялiчваецца: 1688 г. – 14 тыс., 1703 – 129 тыс. Тым не менш, да 20-х гадоў 18 ст. захоўваецца сiстэма набору ў армiю па асобных землях манархii.

Для кожнай часткi ўладанняў Габсбургаў былi ўтвораны дзяржаўныя канцылярыi на месцах, якiя адыгрывалi важную ролю ў складаннi цэнтралізаванага бюракратычнага апарата. Справамi Свяшчэннай Рымскай iмперыi займаецца рэйхсканцэлярыя. Утвараюцца канцэлярыi для аўстрыйскiх, чэшскiх, вянгерскiх земляў. Кiруючыя пасады ў бюракратычных органах займае прыдворная арыстакратыя. Менавіта яна аказалася здольнаю без аглядкi на мясцовыя прывiлеi i традыцыi згуртавацца вакол манархii. Сiла Габсбургаў заключалася ў тым, што да сярэдзiны 17 ст. нямецкая арыстакратыя i новая чэшская арыстакратыя злiлiся ў адзiн правячы слой, якi падтрымлiваў цэнтралізатарскую палiтыку манархii.

У другой палове 17 ст. iмператар пачынае фармiраваць i мясцовыя органы ўлады. Напрыклад, у чэшскiх землях дзейнiчае апеляцыйны суд, у Маравii i Сiлезii – земскiя старасты, як органы, непасрэдна падначальваючыся iмператару. Манархiя iмкнецца вызвалiцца ад залежнасцi i ў справе збору

падаткаў. У 1682 г. збор турэцкіх грошай быў дэклараваны Леапольдам I без кансультацыі з прадстаўнічымі органамі, і такая практыка становіцца пастаяннай. У 1690 г. без кансультацыі з сасловіямі імператар уводзіць новы падатак (капетацыю). Ён спрабуе аднаасобна ўвесці і акцызны збор.

У Венгрыі ўсталяванне абсалютнай улады было больш складаным. Тут кароль быў выбарны. Венгерскі сейм захаваў права заканадаўчай ініцыятывы, пажыццёва выбіраў главу мясцовай адміністрацыі з 4 кандыдатаў, якіх прадстаўляў кароль. Вянгерская знаць з недаверам ставілася да Габсбургаў як да іншаземнай манархіі. Апазіцыя Габсбургам у Венгрыі ўзмацнялася тым, што моцныя пазіцыі тут меў пратэстантызм. Каб справіцца з апазіцыяй, Леапольд I спрабуе як мага радзей склікаць венгерскі сейм (за 48 гадоў яго праўлення сейм быў скліканы толькі 4 разы). Пасля перамогі ў вайне з туркамі Леапольд I у 1687 г. дабіваецца прызнання яго спадчыным манархам Венгрыі. Абапіраючыся на пастаянную армію, кароль стаў самастойна ўводзіць у Венгрыі падаткі, парушыўшы ў 1696 г. нават падатковы імунітэт вянгерскага дваранства.

Адказам на жорсткую цэнтралізатарскую палітыку Леапольда I у Венгрыі стала нацыянальнае паўстанне венграў пад кіраўніцтвам Феранца Ракаці ў 1703–1711 гадах. Падавіўшы паўстанне, Габсбургі ўсё ж вымушаны былі вярнуцца да традыцыйнага кіравання. Венгрыя захавала асобы статус у складзе габсбургскіх уладанняў. Зноў стаў актыўна працаваць венгерскі сейм. Але пасля паўстання Ракаці венгерскі сейм у цэлым ужо заставаўся ляльным у дачыненні да Габсбургаў. Тым не менш, пераход да абсалютызму ў Венгрыі зацягнуўся ў параўнанні з аўстрыйскімі і чэшскімі землямі.

Важнай асаблівасцю абсалютызму аўстрыйскіх Габсбургаў было тое, што ён меў наднацыянальны характар. Сацыяльныя пласты, зацікаўленыя ва ўмацаванні манархіі, не мелі сувязей з нацыянальнымі інтарэсамі тых краін, на тэрыторыі якіх яны дзейнічалі. Асаблівасцю аўстрыйскага абсалютызму да сярэдзіны 18 ст. было і тое, што ён быў каталіцкім і арыстакратычным. Ваенная і цывільная бюракратыя яшчэ не іграла той ролі ў кіраванні краінай, якую яна мела ў Францыі, ці ў Прусіі.

У 1699 г. завяршылася вайна Аўстрыі з Турцыяй, якая цягнулася з 1683 г. Па ўмовах Карлавацкага міру пад уладу Габсбургаў перайшла ўся Венгрыя і Трансільванія. У выніку Вайны за іспанскую спадчыну па Утрэхцкаму і Раштацкаму дагаворах Аўстрыя атрымала Іспанскія Нідэрланды, Ламбардыю, Неапаль і Сардынію. Затым Сардынія была саступлена савойскаму герцагу ў абмен на Сіцылію. У 1735 г. аўстрыйцы вымушаны былі саступіць іспанскім Бурбонам Неапаль і Сіцылію.

Імператар Карл VI не меў сына і гэта ўздымала пытанне аб захаванні цэласнасці ўладанняў аўстрыйскіх Габсбургаў. У 1719 г. імператар выдаў Прагматычную санкцыю, у якой заявіў, што спадчыныя землі Габсбургаў на вечныя часы застаюцца непадзельнымі і могуць перадаюцца ў спадчыну па жаночай лініі. Унутры Аўстрыі Прагматычная санкцыя атрымала шырокую падтрымку ва ўсіх правінцыях імперыі. Дваранства, як пануючы клас Аўстрыі, было зацікаўлена ў захаванні адзінства краіны. Таго ж патрабавалі і эканамічныя інтарэсы буржуазіі, пераважна нямецкай. Яе прызналі вядучыя

еўрапейскія краіны – Іспанія, Расія, Прусія, Англія, Галандыя, Францыя. Нягледзячы на гэтае прызнанне, у 1740 г. успыхнула Вайна за аўстрыйскую спадчыну. Супраць Аўстрыі выступілі Францыя, Прусія, Саксонія, Савоя, Іспанія, Баварыя. На баку Аўстрыі былі Англія і Расія. У выніку вайны Аўстрыя саступіла Прусіі Сілезію – адну з найбольш багатых правінцый.

Важнай для Аўстрыі па-ранейшаму заставалася турэцкая праблема. Аўстра-турэцкая вайна 1716–1718 гадоў была паспяховаю для Габсбургаў. Па мірнаму дагавору Аўстрыя атрымала Банат, Боснію, Белград. Але наступная вайна з Турцыяй у 1737–1739 гадах аказалася для Аўстрыі няўдалай. Яна страціла ўсе землі на поўдзень ад Дуная.

3. Гогенцолерны пачалі правіць у Брандэнбурзе з 1415 г. Цэнтральным элементам палітыкі гэтай дынастыі стала пашырэнне сваіх уладанняў. У першай палове 17 ст. у склад Брандэнбурга ўвайшлі Клеве-Юліхскае герцагства на Рэйне і герцагства Прусія на ўсходзе. Галоўнай задачай палітыкі Гогенцолернаў стала стварэнне трох інструментаў заваёўніцкай палітыкі: арміі, моцнай фінансавай базы і эфектыўнай бюракратычнай сістэмы. Манархія ў Брандэнбургу набывае з самага пачатку мілітарысцкі характар. Нягледзячы на тэрытарыяльны рост, у сярэдзіне 17 ст. уладанні Гогенцолернаў уяўлялі сабою тыповую ласкутную дзяржаву. Яе асобныя часткі былі звязаны толькі асабістай уніяй. Невялікі тайны савет пры курфюрсцы быў фактычна адзіным агульным цэнтральным органам кіравання. Усе ўладанні Гогенцолернаў былі землямі з моцнымі саслоўна-прадстаўнічымі органамі і абмежаванай княжскай ўладай. У Брандэнбурзе без згоды ландтага курфюрст не мог весці знешнюю палітыку, ўводзіць і збіраць падаткі.

У сацыяльна-эканамічным плане ўсе землі Гогенцолернаў, за выключэннем Рэйнскіх герцагстваў, характарызаваліся панаваннем прыгонніцкіх парадкаў, абсалютнай перавагай юнкерства ў сацыяльнай сістэме і слабасцю гарадоў. У ландтагах гараджанам адводзілася роля бяссільнай апазіцыі. Гогенцолерны традыцыйна падтрымлівалі дваранства ў барацьбе з гарадамі. Ваціруемы брандэнбургскім ландтагам асноўны падатак, кантрыбуцыя, з даўніх часоў размяркоўвалася паміж гарадамі і вёскай у прапорцыі 2 да 1, затым – 59 % да 41 %. Пры гэтым дваранскія маёнткі ўвогуле не плацілі кантрыбуцыю, яна цалкам клалася на сялянскія гаспадаркі. У Прускім герцагстве дваранства згодна традыцыі не карысталася падатковым імунітэтам. Таму тут ландтагі, каб абараніць інтарэсы дваранства, ваціравалі пераважна ўскосныя падаткі, якія ў асноўным плацілі гарады.

Пачатак станаўлення абсалютызму ў Брандэнбургу-Прусіі звязаны з праўленнем Фрыдрыха-Вільгельма I. Яшчэ яго папярэднікі ў час Трыццацігадовай вайны пачалі збіраць падаткі без згоды ландтагаў. Пасля заключэння Вестфальскага міру брандэнбургскае юнкерства занялося аднаўленнем сваіх гаспадарак і выступала супраць амбіцыйных знешнепалітычных планаў курфюрста, якія патрабавалі вялікіх выдаткаў і росту падаткаў. Таму Фрыдрых-Вільгельм I у 1652 г. склікаў **Вялікі ландтаг**. Курфюрст прапанаваў увесці акцызны збор на ўсе гандлёвыя здзелкі і распаўсюдзіць яго на ўсе саслоўі. Дэпутаты ад дваранства рашуча выступілі

супраць гэтага. Яны прапанавалі курфюрсту ваціраваць традыцыйную кантрыбуцыю пры ўмове пацвярджэння іх традыцыйных прывілеяў і правоў на прыгонных. Фырых-Вільгельм I абнародаваў адпаведны ўказ, які замацаваў паўнату ўлады памешчыка над сялянамі. Былі крайне абмежаваны правы бюргерства на набыццё зямлі. У замен курфюрст атрымаў субсідыю і ўдзельнічаў у вайне 1655–1660 гадоў на баку Швецыі супраць Рэчы Паспалітай. За час вайны ён стварыў вялікую армію і з яе дапамогаю пачаў збіраць кантрыбуцыю, якая значна перавышала ваціраваную ландтагам.

У 1680 г. Фрыдрых-Вільгельм I без згоды ландтага ўвёў акцыз ва ўсіх курфюршскіх гарадах. З наступнага года ён быў распаўсюджаны і на гарады, якія належалі дваранам. Але гэта быў адзіны ўдар па інтарэсах дваранства. На вёску акцыз не распаўсюджваўся. Яна па-ранейшаму плаціла кантрыбуцыю, ад якой дваране былі вызвалены. Спагнанне акцызу перайшло ад гарадскіх улад да чыноўнікаў курфюрста. З гэтага часу пачынае хутка расці бюракратычны апарат Брандэнбурга, у якім вялікую ролю адыгрываюць ваенныя. Курфюрст Фрыдрых-Вільгельм I з 1660 г. стварае сістэму камісараў (штэйератаў), якія адказваюць за збор падаткаў і акцызаў. У Брандэнбургу ўсталявалася з 1680-х гадоў дваіная сістэма кіравання: цывільная (на вёсцы); ваенная (ў гарадах). Дваранства захоўвае на вёсцы самакіраванне і ўладу ў сваіх руках, а ў гарадах акцыз збірае генералкрыгскамісарыят, які складаўся з афіцэраў.

Услед за Брандэнбургам абсалютызм перамог і ў Прускім герцагстве. У 1660 г яно вызвалілася ад васальнай залежнасці ад Польшчы. Тым самым саслоўныя органы Прусіі страцілі магчымасць апеліраваць да польскага караля ў спрэчках з герцагам. З 1670-х гадоў Фрыдрых-Вільгельм I і ў Прусіі пачаў збіраць падаткі з дапамогай арміі без санкцыі ландтага. У 1716 г. прускі ландтаг канчаткова быў пазбаўлены права ваціраваць пазямельныя падаткі.

Курфюрсты імкнуліся абмежаваць палітычную самастойнасць дваранства, але ніколі не даводзілі справу да крайнасці. Задача заключалася ў тым, каб ператварыць дваранства з самастойнай палітычнай сілы ў інструмент палітыкі манарха, надзелены грамадскай пашанай і эканамічнай незалежнасцю.

Была ўсталявана дзяржаўная апека над гарадамі. Гэта зрабіла абсалютызм зацікаўленым у паспяховым развіцці гарадской эканомікі. Палітыка эканамічнай падтрымкі гарадоў знайшла сваё адлюстраванне перш за ўсё ў мерканталізме. Але ў сувязі са слабасцю буржуазіі гэтая палітыка не набыла ў Брандэнбурзе-Прусіі яскрава выражанага характару. У цэлым у Германіі абсалютызм не адыгрываў такой вялікай станоўчай ролі ў развіцці прамысловасці і гандлю, як у Францыі ці Англіі.

Да канца 17 ст. пры Фрыдрыху-Вільгельму I у Брандэнбургу склалася сваеасаблівая “двухпавярховая” сістэма кіравання. На верхнім паверсе строга цэнтралізаваная манархічная ўлада, якая абапіралася на бюракратычны апарат. Унізе, на вёсцы, засталася патрыярхальная ўлада памешчыка. У яго руках была мясцовая юстыцыя, паліцэйскія і адміністрацыйныя функцыі.

У 1701 г. курфюрст Фрыдрых III (1688–1713 гг.) атрымлівае тытул караля Прусіі (кароль Фрыдрых I). Прусія прымае ўдзел у Вайне за іспанскую спадчыну і ў Паўночнай вайне. У выніку гэтых войнаў яна атрымала Заходнюю

Памеранію. Пры Фрыдрыху-Вільгельме I (1713–1740) Прусія канчаткова афармляецца як мілітарысцкая дзяржава. Буйнейшай рэформай Фрыдрых-Вільгельма стала ўвядзенне кантанальнага рэгламента ў 1733 г. Ім быў канчаткова аформлены воінскі абавязак прыгонных сялян. Прыгонныя сяляне становіліся асноўнай сілай арміі, і патрэба ў сялянах-рэкрутах прымушала дзяржаву абараняць сялян ад праізвоу памешчыкаў, не дапускаць іх разарэння. Памешчык з’яўляўся камандзірам сваіх прыгонных сялян, калі яны прызываліся ў армію. Утрыманне вялікай арміі патрабавала велізарных падаткаў. Галоўная мэта ўнутранай палітыкі Фрыдрых-Вільгельма I заключалася ў тым, каб арганізаваць максімальна эфектыўны збор падаткаў. Для гэтага было створана Генеральнае вярхоўнае ўпраўленне фінансаў, вайны і ўдзелаў. Быў ажыццёўлены новы перапіс, павялічыліся ўскосныя падаткі.

Большасць дваран падтрымала курс караля на мілітарызацыю краіны. Наяўнасць вялікай колькасці афіцэрскіх пасадаў давала магчымасць перш за ўсё малодшым сынам юнкераў рабіць добрую кар’еру і мець стабільны даход. Ваенная прафесія была найбольш прыстыжнай у краіне. Але за гэтыя перавагі дваранства вымушана было падначальвацца жорсткай дзяржаўнай дысцыпліне. Дваране былі абавязаны служыць у арміі. Кароль забараняў дваранам займацца прадпрыемальніцтвам, наймацца на службу ў іншыя дзяржавы. Уся эканамічная дзейнасць у Прусіі знаходзілася пад дзяржаўным кантролем. Кароль давёў да абсалюта палітыку мерканталізму.

4. 31 мая 1740 г. на прускі трон уступіў Фрыдрых II. З яго праўленнем звязана правядзенне ў Прусіі палітыкі асветніцкага абсалютызму. Але перш за ўсё ён прадоўжыў палітыку мілітарызацыі. Армія дасягнула 186 тысяч чалавек і была галоўным інструментам, з дапамогай якога Фрыдрых II імкнуўся ператварыць Прусію ў вялікую дзяржаву. Кароль разумеў, што для дасягнення гэтай мэты неабходная і моцная эканоміка, развіццё навукі, адукацыі, культуры. Кароль адмяніў цензуру, выдаў дэкрэт аб верацярпімасці, часта выстаўляў сябе абаронцам свабоды слова, думкі. Аднавіла сваю дзейнасць акадэмія навук. Быў складзены праект “Агульнага земскага ўлажэння”, які прадугледжваў незалежнасць судовай улады. З яго прыняццем быў створаны агульнадзяржаўны кодэкс законаў. У судзебнай справе адмяняюцца пыткі, але захаваліся элементы саслоўнай няроўнасці перад судом. У рэлігійнай сферы праводзілася палітыка рэлігійнай цярпімасці.

Унутраная палітыка Фрыдрых-Вільгельма II у цэлым была накіравана на абарону інтарэсаў дваранства. За ім захаваліся ўсе правы і прывілеі ў дачыненні да сялян. Кароль стварыў дваранскія банкі, дваранам аддавалася перавага пры заняцці афіцэрскіх і чыноўніцкіх пасадаў. Дваранства вызвалілася ад падаткаў (акрамя Сілезіі і герцагстваў на Рэйне). У сваёй палітыцы ў дачыненні да сялянства кароль сутыкнуўся з неабходнасцю захаваць селяніна як падаткаплаціцельшчыка і рэкрута, не абмяжоўваючы пры гэтым правы памешчыка. Яшчэ ў 1739 г. Фрыдрых-Вільгельм I забараніў сваім указам зганяць селяніна з зямлі без замены яго іншым. Фрыдрых II працягнуў гэтую палітыку. Яна была нацэлена на захаванне класа сялян у цэлым, але не абараняла асобнага селяніна. Памешчыку не было складанна знайсці замену

непажаданнаму трымальніку надзела. У 1763 г. Фрыдрых II зрабіў спробу адмяніць прыгоннае права ў Памераніі, але сутыкнуўся з такім моцным супраціўленнем дваранства, што быў вымушаны адступіць. Каралём была зроблена спроба палепшыць становішча сялян, якія з'яўляліся трымальнікамі каралеўскіх зямель. У 1777 г. ім было гарантавана права ўласнасці на надзел і перадачы яго ў спадчыну.

У эканоміцы Фрыдрых II быў прыхільнікам палітыкі меркантилізму і імкнуўся забяспечыць максімальны прыток грошай ў дзяржаву і максімальна папоўніць казну. Для гэтага ён усяляк абмяжоўваў імпорт, уводзячы высокія мытныя пошліны. З 1766 г. стала прымяняцца практыка забароны ўвоза розных тавараў. Але меркантилізм не мог кампенсаваць недахоп капіталу, тэхнічных ведаў, агульную слабасць прускага прадпрыемальніцтва. Недахоп капіталу не ўдавалася кампенсаваць і дзяржаўнымі субсідыямі, бо 2/3 бюджэта Прусіі ішло на ўтрыманне арміі. Мануфактуры, калі і атрымлівалі субсідыі ад караля, то, як правіла, зусім нязначныя. Некаторыя галіны прамысловасці былі выключна дзяржаўнымі. Дробная рэгламентацыя, да якой прыбываў кароль, падаўляла прадпрыемальніцкую ініцыятыву, шкодзіла вытворчасці. Адмоўна адбіваўся на развіцці прамысловасці вялікі падатковы ціск. Была ўстаноўлена каралеўская манополія на соль, тытунь, каву. Пры гэтым паданія вымушаны былі купляць гэтыя тавары ў вялікай колькасці.

Пры Фрыдрыху II цэнтралізацыя дзяржаўнага кіравання дасягнула крайніх форм. Усе функцыі мясцовага самакіравання перайшлі ў рукі каралеўскіх чыноўнікаў. Кароль асабіста вырашаў, якія фабрыкі засноўваць, колькасць вырабляемых тавараў, дзе сяліць каланістаў. Па-за сістэмай дзяржаўнай цэнтралізацыі застаўся дваранскі маёнтак. Тут улада належала памешчыку. У гэтым заключаўся кампраміс паміж манархічнай формай улады і арыстакратычнымі прывілеямі дваран.

Важнейшым элементам палітыкі прускага абсалютызму стала знешняя агрэсія. У Аўстрыі ў 1740 г. была захопленая Сілезія. У 1772 г. ён прыняў удзел у першым падзеле Рэчы Паспалітай. Тэрыторыя Прусіі павялічылася за час яго праўлення са 119 тысяч км² да 195 тысяч км², а яе насельніцтва з 2240000 чалавек да 5430000. Пры гэтым Фрыдрых II не імкнуўся ажыццявіць агульнагерманскую ідэю, а дзейнічаў толькі як прускі кароль і разглядаў Германію як поле для пашырэння Прусіі.

У цэлым палітыка асветніцкага абсалютызму Фрыдрыха II не прывяла да прагрэсіўнага перавароту ў жыцці краіны. Яна ўмацавала абсалютысцкія структуры і фактычна ператварыла Прусію ў ваенна-бюракратычную, дыспатычную дзяржаву.

5. У 1740-я гады ў Аўстрыі пачынаецца серыя рэформ, якія праводзяцца ў русле асветніцкага абсалютызму. Асноўная мэта рэформ заключалася ва ўмацаванні абсалютызму. Марыя-Тэрэзія, пасля ўступлення на трон у 1740 г., пачынае рэарганізоўваць адміністрацыйную сістэму, спачатку ў Аўстрыі і Чэхіі. У 1749 г. была ўтворана дырэкторыя – спецыяльны цэнтральны дзяржаўны орган для гэтых зямель. Следам Марыя-Тэрэзія стварае правінцыйную сістэму кіравання, незалежную ад саслоўна-прадстаўнічых органаў і падначаленую

толькі цэнтральнай адміністрацыі ў Вене. У 1760 г. быў заснаваны Вышэйшы дзяржаўны савет у якасці вышэйшага дарадчага органа пры імператары.

Рэформа 1749 г. уводзіць цэнтралізаваны набор у аўстрыйскую армію на аснове каскрыпцыйных спісаў. Дваранства, духавенства, чыноўнікі, заможнае бюргерства вызваліліся ад ваенных набораў. Асноўны цяжар ваеннай службы несла сялянства. Большая частка салдат пасля 2-3 гадоў тэрміновай службы працягвалі службу ў запасе і перыядычна выклікаліся на зборы. Памешчыкі былі не задаволены гэтым, бо сяляне на працяглы час адрываліся ад работ. Гарадскія магістраты плацілі падаткі на ўтрыманне арміі.

Ваенная рэформа пацягнула значны рост падаткаў, што выклікала незадавальненне саслоўяў. Каб зламаць іх супраціўленне, імператрыца ідзе на правядзенне рэформы, па якой саслоўныя органы ваціравалі падаткі не штогод, а адразу на 10 год. Затым Марыя-Тэрэзія выдае ўказ аб усеагульным падаходным падатку, што стала важным крокам на шляху ліквідацыі саслоўных прывілеяў. У 1751 г. яна выдае дэкрэт, які забараняе памешчыкам зганяць сялян з зямлі. Тым самым імператрыца імкнулася не дапусціць змяншэння колькасці падаткаплацільчыкаў і рэкрутаў.

У рамках палітыкі асветніцкага абсалютызму Марыя-Тэрэзія правяла некаторыя аграрныя пераўтварэнні. У 1769 г. памешчыкі пазбаўляюцца права судзіць і караць прыгонных сялян. З 1771 па 1778 г. імператрыца выдала серыю ўказаў аб скарачэнні паншчыны, аб выкупе сялянамі права спадчынага ўладання зямлёй, якую яны апрацоўвалі. Паншчына была абмежавана 3 днямі на тыдзень пры 10-гадзінным рабочым дні. У каронных землях прыгоннае права было адмянена.

Значныя перамены адбыліся ў сістэме судавытворчасці. У Аўстрыі былі адменены пыткі, скарацілася прымяненне смяротнага пакарання. Важнае значэнне мелі рэформы ў галіне асветы. Была створана вялікая колькасць пачатковых школ. Сярэдняя і вышэйшая школа ў сувязі з ліквідацыяй ордэна іезуітаў перайшла ў рукі дзяржавы. Галоўным вынікам праўлення Марыі-Тэрэзіі было завяршэнне станаўлення абсалютысцкай сістэмы ў Аўстрыі і Чэхіі.

Працяг палітыкі асветніцкага абсалютызму звязаны з праўленнем Іосіфа II, які ў 1780 г. становіцца самастойным правіцелем. У лістападзе 1781 г. ён выдае ўказ аб адмене прыгоннага права ў Чэхіі, Маравіі і Галіцыі. Сяляне атрымалі асабістую свабоду, але за карыстанне зямлёю павінны былі выконваць паншчыну і іншыя павіннасці на карысць памешчыка. Выкуп надзела быў магчымы толькі са згоды памешчыка. Адмена паншчыны была распаўсюджана на Аўстрыю і Венгрыю. Рэформа 1781 г. садзейнічала ператоку насельніцтва з вёскі ў горад і, адпаведна, мадэрнізацыі грамадства ў Цэнтральнай Еўропе. Патрэбы развіцця эканомікі прымусалі манарха садзейнічаць развіццю адукацыі. Іосіф II уводзіць абавязковае 7-гадовае навучанне, а на бацькоў, якія не пускалі дзяцей у школу, накладвае дваіны падатак.

У 1789 г. быў выдадзены ўказ, які дакладна вызначаў павіннасці сялян. Паншчына адмянялася цалкам, 70% валавога даходу з сялянскай гаспадаркі павінна было заставацца селяніну, 18% – атрымоўваў памешчык, 12% –

дзяржава. Іосіф II лічыў, што гэтымі мерамі ён гарантуе захаванне селяніна як падаткаплацільшчыка і прадухіляе магчымую аграрную рэвалюцыю.

У духу асветніцтва Іосіф II праводзіць палітыку верацярпімасці. У 1781 г. былі прыняты эдзікты, якія ўраўнялі ў правах з каталікамі праваслаўных і пратэстантаў, а з 1782 г. – яўрэяў. Імператар лічыў, што царква павінна стаць часткаю дзяржаўнага апарату. Іосіф II зачыніў 700 мужчынскіх і 2000 жаночых манастыроў, канфіскаваў велізарныя царкоўныя маёмасці. Кліру было забаронена непасрэдна звяртацца ў Рым, мінуючы каралеўскую ўладу.

Кіруючы шматнацыянальнай імперыяй, імператар лічыў, што можна ўмацаваць яе цэласнаць толькі праз жорсткую цэнтралізацыю. Пры ім была ліквідавана аўтаномія асобных зямель. Германізацыя Венгрыі і іншых правінцый стала афіцыйнай ўрадавай палітыкай. Гэта выклікала супраціўленне, найбольш значным праяўленнем якога стала рэвалюцыя ў Паўднёвых Нідэрландах, якая ўспыхнула ў 1788 г. У 1789 г. на мяжы паўстання апынулася і Венгрыя, дзе Іосіф II асабліва рэзка праводзіў палітыку цэнтралізацыі і анямечвання. Венгерскае дваранства было адхілена ад кіравання краінай праз саслоўныя органы. Уся ўлада перайшла ў рукі каралеўскіх чыноўнікаў. З 1784 г. выкладанне ў вянгерскіх школах можна было весці толькі на нямецкай мове. Яна ж была моваю дзяржаўнай адміністрацыі. Незадавальненне дваранства выклікала і палітыка Іосіфа II, накіраваная на некаторае паляпшэнне становішча сялянства.

У цэлым рэформы Іосіфа II унеслі істотныя змены ў сістэму кіравання зямель, якія ўваходзілі ва ўладанні Габсбургаў. Да канца праўлення Іосіфа II Аўстрыя фактычна стала адзіною дзяржаваю. Але рэформы не падарвалі асноў феадалізму. У нацыянальным пытанні палітыка Іосіфа II можа быць ахарактарызавана як рэакцыйная. Рэвалюцыя ў Паўднёвых Нідэрландах і Вялікая французская рэвалюцыя прывялі да згортвання рэформаў. У 1790 г. Іосіф II памірае. Тым самым быў скончаны перыяд асветніцкага абсалютызму ў Аўстрыі. Новы імператар Леапольд II пачынае праводзіць палітыку контррэформаў.

ТЭМА: АБСАЛЮТЫЗМ У КРАІНАХ ПАЎДНЁВА-ЗАХОДНЯЙ ЕЎРОПЫ

1. Пачатак фарміравання іспанскага абсалютызму.
2. Іспанскі абсалютызм у 18 ст.
3. Асноўныя тэндэнцыі развіцця Партугаліі ў другой палове 17–18 стст. і фарміраванне абсалютысцкай сістэмы.
4. Рэформы асветніцкага абсалютызму ў Іспаніі і Партугаліі ў 18 ст.
5. Асаблівасці сацыяльна-эканамічнага развіцця і фарміравання палітычных структур Італіі ў 16–18 стст.

Літаратура

Кандэлоро, Дж. История современной Италии / Дж. Кандэлоро. – М., 1978. – Т. 1. – 654 с.

История Италии: 3-х т. Т. 1. – М., 1971. – 356 с.

История Европы: в 8 т. Т. 3. – М., 1990 – 656 с.

История Европы: в 8 т. Т. 4. – М., 1994. – 509 с.

1. Спецыфіка фарміравання абсалютызму ў Іспаніі звязана з асаблівасцямі сацыяльна-эканамічнага развіцця гэтай краіны. У Іспаніі ўжо ў 16 ст. адбываўся працэс экспрапрыяцыі дваранствам абшчынных зямель. Сяляне выпцясюцца на горшыя землі. Унутраны гандаль быў абмежаваны толькі мясцовымі рынкамі. Знешні (каланіяльны) гандаль з'яўляўся манаполіяй прывілегіраваных гандалёвых кампаній. Мануфактура пачынае развівацца ў 15–16 стст., але ў сярэдзіне 17 ст. іспанская мануфактура прыходзіць у заняпад.

Важная асаблівасць гістарычнага працэсу ў Іспаніі ў пачатку новага часу – засілле каталіцкай царквы. Яна дабілася як эканамічнай, так і палітычнай самастойнасці ад дзяржавы. Умяшанне царквы ва ўнутраную палітыку адмоўна адбілася на эканамічным развіцці краіны. Паследаванні па яе ініцыятыве марыскаў і іншых рэлігійных дыседэнтаў прывялі да значнага скарачэння колькасці насельніцтва (з 10 да 6,5 млн.) і заняпаду рамясла.

Войны Рэканкісты выхоўвалі шырокія масы народа ў духу палітычнай актыўнасці і спрыялі стварэнню вялікай колькасці органаў самакіравання ў выглядзе разнастайных магістратур, якія часта не былі абмежаваны ніякімі цэнтральнымі інстытутамі ці законамі. Гарады і дваранства прысвоілі сабе шматлікія прывілеі, “фуэрос”. Цэнтралізацыі Іспаніі перашкаджала тое, што гэтае каралеўства фарміравалася з розных абласцей, якія моцна адрозніваліся па культурных і дзяржаўных традыцыях. Астурія, Леон, Галісія, Касцілія мелі готскія традыцыі. Навара, Арагон, Каталонія – франкскія. Іспанія першапачаткова ўяўляла сабою федэрацыю двух каралеўстў: Арагона і Касціліі.

Умацаванне каралеўскай улады адбылося пры Карле I (як імператар Свяшчэннай Рымскай імперыі – Карл V). Але ён быў не столькі іспанскім каралём, колькі імператарам Свяшчэннай Рымскай імперыі. Адпаведна, яго намаганні былі накіраваны на ўмацаванне манархічнай улады ў рамках ствараемай ім універсальнай імперыі. Яго сын, Філіп II, быў ужо ўласна іспанскім каралём, і ён працягнуў намаганні свайго бацькі па ўмацаванню манархіі, але ўжо ўласна іспанскай. Пры гэтым манарху ўжо можна гаварыць пра ўсталяванне ранняга абсалютызму ў адной з частак Іспаніі – у Касціліі. Філіп II усё больш і больш ставіў у падначаленне мясцовыя картэсы і без усялякага супраціўлення з іх боку ўводзіў новыя падаткі. Важную ролю ў кіраванні краінай сталі іграць летрадо – чыноўнікі з юрыдычнай, ці тэалагічнай адукацыяй. Яны да канца 16 ст. пацяснілі знаць у справе кіравання дзяржавай.

У 1665 г. пачынаецца цараванне апошняга іспанскага Габсбурга Карла II. Пры ім рэальная ўлада канцэнтруецца ў руках фаварытаў. У Еўропе чакалі хуткай смерці караля, здороўе якога было слабым. Паколькі ў яго не было наследніка, то пры двары разгарнулася барацьба дзвюх партый. Французская

партыя выступала за тое, каб трон пасля смерці Карла II перайшоў да французскіх Бурбонаў. Нямецкая, ці аўстрыйская партыя дамагалася перадачы трона аўстрыйскім Габсбургам. Да 18 ст. абсалютная манархія усталявалася толькі ў адной частцы Іспанскага каралеўства – Касціліі. Тут, за выключэннем некаторых аўтаномных абласцей (Навара, Галісія Астурія), ужо склаліся адзіныя цэнтралізаваныя падатковая, мытная і адміністрацыйная сістэмы. Асаблівасцю касцільскай абсалютнай манархіі было тое, што яна развівалася ў саюзе з арыстакратыяй. Капіталістычны ўклад у Іспаніі быў вельмі слабы. Таму бюргерства не ўяўляла тут значнай эканамічнай і палітычнай сілы.

Старая сістэма саветаў, як органаў кіравання, якія засядалі ў Мадрыдзе, была разгалінаванай. Дзейнічалі дзяржаўны і ваенны саветы, саветы якія кіравалі асобнымі тэрыторыямі, існаваў інквізіцыйны савет. З умацаваннем абсалютысцкай тэндэнцыі кароль пачынае фарміраваць бюракратычную сістэму кіравання. Але з-за засілля арыстакратыі ў каралеўскіх саветах аказалася вельмі складанна стварыць кіруючыя органы міністэрскага тыпу. Толькі ў пачатку 18 ст. ў Касціліі быў створаны кабінет-савет, у якім міністры ўзначальвалі пэўныя ведамствы. Картэсы Касціліі ў другой палове 17 ст. кароль ужо не збірае, але юрыдычна яны не спыняюць сваё існаванне. Картэсы мелі пастаянна дзеючыя органы – дэпутаты, якія засядалі ў Мадрыдзе і давалі згоду на збор падаткаў. З 1660 г. урад стаў вырашаць пытанні ўвядзення новых падаткаў метадам апытання прадстаўленых у картэсах гарадоў паасобку і з дапамогаю ціску дамагаўся патрэбнага выніку. Але пры гэтым гарады Касціліі захоўвалі значную самастойнасць. Абсалютызм Касціліі аказаўся няздольны правесці фінансавую рэформу. Алькаба – асноўны прамы падатак, паранейшаму аддаваўся адкупшчыкам. Дваранства і духавенства мела падатковы імунітэт. Таму фінансавыя рэсурсы караля заставаліся адносна невялікімі.

Арагонскія землі мелі свае звычаі і традыцыі, і кароль асабіста, ці праз віцэ-караля, прыносіў прысягу пры заняцці арагонскага трона. Тут дзейнічалі дастаткова ўплывовыя картэсы, якія ў канцы 17 ст. склікаліся ўжо не рэгулярна. Затое працягвалі засядаць дэпутаты, якія ваціравалі падаткі. Шырокай аўтаноміяй карысталіся гарады Арагона. Існаваў мясцовы суд побач з каралеўскім. У Мадрыдзе пры каралю існаваў арагонскі савет. Улада караля ў Арыгоне ў канцы 17 ст. была даволі моцнай па мерках саслоўна-прадстаўнічай манархіі, але яшчэ далёкай ад абсалютызму. Кароль ужо прызначаў важнейшых адміністрацыйных асоб Арагона. Не была завершана цэнтралізацыя Іспаніі. Землі Арагона і Касціліі былі адзелены мытнымі граніцамі.

2. У 1700 г. на трон уступае Філіп V Бурбон (правіў па 1746 г.). Гэта выклікала Вайну за іспанскую спадчыну. Яна прынесла Іспаніі вялікія эканамічныя страты. У 1703 г. склалася пагроза таго, што Філіп V будзе звергнуты з іспанскага трона. Важную ролю ў поспехах аўстрыйскага эрцгерцага Карла адыгрывала тое, што на яго бок перайшло дваранства і гарады Арагона. 25 красавіка 1707 г. Філіп V атрымаў буйную перамогу пры Альмансе. Дзякуючы ёй ён падначаліў сабе землі Арагона. Былі знішчаны ўсе прывілеі арагонскіх зямель, картэсы распушчаны, арагонскі савет ліквідаваны, у гарады назначаны каралеўскія чыноўнікі.

Па Утрэхцкаму міру 1713 г. большасць вядучых дзяржаў Еўропы прызнала Філіпа V іспанскім каралём. У Іспаніі яму давялося сутыкнуцца з мецяжом у Каталоніі. 11 верасня 1714 г. каралеўская армія авалодала Барселонай, сталіцай Каталоніі. З завяршэннем Вайны за іспанскую спадчыну і падаўленнем унутраных мецяжоў Філіп V умацоўвае абсалютызм. З 1709 г. ён пачынае склікаць агульнаіспанскія картэсы. Але з цягам часу яны склікаюцца ўсё радзей, а функцыі іх былі абмежаваны, і яны ўжо не мелі пастаянных органаў. На ўсе землі Арагонскага каралеўства пачынаюць распаўсюджвацца падаткі Касціліі. Але асноўны прамы падатак алькабала застаўся чыста касцільскім. Ідэя распаўсюджвання яго на Арагон сустрэла моцную крытыку і ад яе прыйшлося адмовіцца. У 1717 г. у Іспаніі былі адменены ўнутраныя мытні, што было важным крокам на шляху ўмацавання адзінства краіны.

Істотныя змены адбыліся ў цэнтральным апарате кіравання. У 1714 г. быў утвораны савет міністраў як вышэйшы орган дзяржаўнага кіравання. Старыя каралеўскія саветы захавалі чыста дарадчыя функцыі. У студзені 1716 г. кароль выдае дэкрэт аб кіраванні ў Каталоніі, згодна якому ў гэтай правінцыі ўсталёўвалася ваенная дыктатура генерал-капітана. Ваеннае кіраванне, апрабаванае ў Каталоніі, стала распаўсюджвацца і на некаторыя іншыя правінцыі. У 1718 г. кароль робіць спробу паставіць на чале правінцыі інтэндантаў. Але гэты крок караля сустрэў вельмі моцнае супрацьдзеянне на месцах, і ў 1724 г. ён часова ліквідаваў гэты інстытут. У 1749 г. інтэнданты зноў былі пастаўлены на чале правінцыі.

3. Для партугальскай манархіі быў характэрны традыцыйны саюз з арыстакратыяй. Партугальская буржуазія да канца 17 ст. была надзвычай слабой. Яна не магла выступаць як супрацьвага арыстакратыі. Важным фактарам для фарміравання партугальскага абсалютызму стала наяўнасць вялікай каланіяльнай імперыі. Эксплуатацыя калоній давала манархіі вялікія сродкі, што дазваляла ёй задавальняць патрэбы арыстакратыі і захоўваць самастойнасць.

У 1640 г. у Партугаліі адбылося паўстанне, у выніку якога яна вызвалілася з-пад іспанскага панавання. Найбольш актыўнымі прыхільнікамі незалежнасці выступала сярэдняе і дробнае правінцыйнае партугальскае дваранства. Арыстакратыя ж аказалася расколатай. Многія арыстакратычныя сем'і перабраліся ў Мадрыд у час іспанскага панавання і адпалі ад партугальскай кароны. На партугальскім троне замацавалася Браганская дынастыя. Яе першым каралём быў Жаан IV (1640–1656). Ён праводзіў традыцыйную для партугальскай манархіі палітыку апоры на арыстакратыю. Перш за ўсё кароль імкнуўся аднавіць зменшыўшуюся колькасць арыстакратыі. Для гэтага рады грандаў папаўняліся за кошт адданага дынастыі дробнага дваранства. Але гэтай апоры ва ўмовах вайны з Іспаніяй было не дастаткова. Таму Жаан IV шукае падтрымкі ў розных сасловій. У сілу гэтага часова ўзрастае роля саслоўна-прадстаўнічых органаў – картэсаў. Яны часта склікаліся, мелі манапольнае права на вацiраванне падаткаў, фарміравалі свой пастаянна дзеючы орган – Камітэт трох сасловій, для кантролю за дзейнасцю фінансавай адміністрацыі.

Пасля заключэння міру з Іспаніяй роля картэсаў адразу рэзка знізілася. Кароль склікае іх вельмі рэдка. Яны пазбавіліся права ваціраваць падаткі і займаліся толькі дынастычнымі пытаннямі. У кіраванні краінай кароль стаў абапірацца на сістэму саветаў, у якіх галоўную ролю адыгрывалі прадстаўнікі арыстакратыі. Каб аслабіць яе ўплыў, кароль стаў шырока выкарыстоўваць для кіравання краінай і сакратароў каралеўскага кабінета. Адзін з іх, які ведаў агульнай палітыкай, стаў называцца дзяржаўным сакратаром. Незалежнасць манархіі ад арыстакратыі ўмацоўвалася і дзякуючы спецыфіцы падатковай сістэмы. Карона 75% сваіх даходаў атрымоўвала дзякуючы ўскосным падаткам на знешні гандаль, увядзенне якіх не патрабавала згоды сасловій. Фінансавыя магчымасці манарха павялічыліся, калі ў канцы 17 ст. у Бразіліі пачалася здабыча золата.

4. 18 ст. – гэта час пэўнага эканамічнага ўздыму ў Іспаніі. Але ён ахапіў толькі іспанскую прамысловасць. У сельскай гаспадарцы захоўваецца застой. Барселона вызначалася развіццём тэкстыльнай мануфактуры, у Астурый ствараліся металургічныя прадпрыемствы. Нягледзячы на паскарэнне развіцця мануфактуры, пануючай формай прамысловай вытворчасці застаецца рамяство. На вёсцы асноўная маса зямлі належыць вышэйшай знаці (грандам) і каталіцкай царкве, якая атрымоўвае велізарныя даходы. Дробныя дваране хутка бяднеюць. Большая частка дваранскіх земляўладанняў складаюць майараты, што істотна перашкаджае развіццю таварна-грашовых адносін. Вышэйшая знаць значную частку сваіх даходаў атрымоўвае ад эксплуатацыі калоній. У адрозненні ад перадавых краін Еўропы, 18 ст. стала для Іспаніі часам умацавання эканамічных і палітычных пазіцый арыстакратыі. Асаблівасцю трэцяга саслоўя ў Іспаніі было тое, што ў ім была вельмі нізкая ўдзельная вага буржуазіі.

У сярэдзіне 18 ст. у Іспаніі пачынаюць распаўсюджвацца ідэі Асветніцтва. Гэта стала тэарэтычнай базай для фарміравання ў Іспаніі асветніцкага абсалютызму. Правядзенне дадзенай палітыкі пачынаецца ў час царавання Карла III (1759-1788). Да ўлады прыходзіць група рэфармістаў на чале з графам Арандай. Асветніцкі рух у Іспаніі вызначаўся сваёй элітарнасцю і нязначнасцю па еўрапейскіх мерках. Заснавальнікам іспанскага асветніцтва быў Б. Х. Фейхао-Монтэнегро. Асноўным стрыжнем яго вучэння стала ідэя аб неабходнасці падтрымання ў краіне цэнтралізаванай манархіі, апорай якой павінен быць шчаслівы працвітаючы народ.

Асноўная задача рэформ Аранды заключалася ва ўмацаванні каралеўскай улады. Для гэтага ён імкнуўся аслабіць надзвычай моцны ў Іспаніі ўплыў каталіцкай царквы. У 1767 г. з Іспаніі быў выгнаны ордэн іезуітаў, а яго маёмасць была канфіскавана. Была праведзена аграрная рэформа, згодна якой сялянам у арэнду здаваліся землі кароны. У 60–70-я гады 18 ст. рэалізаваўся праект засялення нямецкімі і французскімі каланістамі зямель у цэнтры Перынейскага п-ва. Аграрныя пераўтварэнні мелі на мэце павелічэнне колькасці падаткаплацільчыкаў, каб умацаваць фінансавае становішча манархіі.

Рэформы Аранды выклікалі моцнае супраціўленне арыстакратыі і духавенства, якія дабіліся яго адстаўкі. Пасля гэтага, хоць і больш асцярожна, рэформы працягваліся. У 1773 г. ідальго было дазволена займацца гандлем, а ў

1783 г. рамяством. Паступова былі зняты шматлікія абмежаванні на гандаль з калоніямі, і ўсе іспанскія порты атрымалі права на гандаль з Амерыкай. Элементарна эканамічнай палітыкі стаў пратэекцыянізм, заахвочванне мануфактур, адмена цэравых абмежаванняў. Гэта паскорыла эканамічнае развіццё краіны, асабліва Каталоніі. Яна была адзінай правінцыяй Іспаніі, дзе мануфактурная вытворчасць пераважала над рамёствамі. Бала значна пашырана сістэма адукацыі. Смерць Карла III, а затым пачатак французскай рэвалюцыі прывялі да поўнага згортвання рэформ. У цэлым палітыка асветніцкага абсалютызму мела ў Іспаніі абмежаваны характар. Яна некалькі ўмацавала каралеўскую ўладу, але мала змяніла традыцыйныя грамадскія адносіны.

Правядзенне палітыкі асветніцкага абсалютызму ў Партугаліі звязана з праўленнем Жозе I (1750–1777) і яго першага міністра маркіза Памбала. Ён імкнуўся да цэнтралізаванага кіравання краінай, падтрымліваў развіццё гандлю. Каб падавіць супраціўленне з боку кансерватыўных сіл, ён ператварыў Партугалію ў сапраўдную паліцэйскую дзяржаву. У аснове яго эканамічнай палітыкі былі ідэі меркантилізму. Памбала імкнуўся да павелічэння вытворчасці хлеба ў краіне і змяншэння яго імпарту, каб грошы не выцякалі з краіны. Для нарошчвання экспарту ствараліся гандлёвыя манапольныя кампаніі, якія падтрымліваліся дзяржавай. Атрымала распаўсюджванне практыка стварэння каралеўскіх мануфактур. Памбала лічыў, што каталіцкая царква з'яўляецца перашкодай на шляху мадэрнізацыі Партугаліі, таму набходна абмежаваць яе ўплыў. У 1759 г. была праведзена канфіскацыя маёмасці ордэна іезуітаў. Рэформа адукацыі ў 1759 г. прывяла да адкрыцця значнай колькасці пачатковых школ, рэарганізацыі ўніверсітэтаў, з'явіліся тэхніка-эканамічныя вучэбныя ўстановы – “Гандлёвая школа” і інш. Царкоўная цензура была адменена, але ёй на змену прыйшла дзяржаўная.

Памбала выступаў як апекун буржуазіі, але гэта робіцца каб выкарыстаць багацце буржуазіі для ўмацавання абсалютысцкай дзяржавы. Панаванне арыстакратыі не было зломлена, нягледзячы на тое, што асобныя яе прадстаўнікі падвергліся рэпрэсіям. Палітыка Памбала не атрымала шырокай падтрымкі ў грамадстве. Супраць яе рашуча выступілі кансерватыўныя колы. Дробная і сярэдняя буржуазія была незадаволена стварэннем манаполій. Пасля смерці Жозе I у 1777 г. палітыка асветніцкага абсалютызму была згорнута. Яна не аказала істотнага ўплыву на развіццё Партугаліі.

5. У Італіі ўмацаванне манархічнай улады адбывалася на мясцовым узроўні, у межах тых невялікіх дзяржаў, на якія яна была раздроблена. У Савойскім герцагстве ў другой палове 16 ст. у час праўлення герцага Эмануіла Феліберта рэзка ўзмацняецца цэнтралізатарская тэндэнцыя. Усё кіраванне канцэнцэнтруецца ў руках герцага. Саслоўныя органы больш не склікаюцца. Бюракратычны апарат бярэ пад свой кантроль традыцыйную мясцовую адміністрацыю. Адбываецца ўніфікацыя судовай сістэмы. Дваранства было пазбаўлена ранейшай палітычнай самастойнасці, але захавала феадальныя правы ў дачыненні да сялян.

У Неапалітанскім каралеўстве фарміраванне абсалютысцкай сістэмы ішло ва ўмовах іспанскага панавання. Вярхоўная ўлада належала віцэ-каралю. Ён

праводзіў палітыку, накіраваную на абмежаванне правоў мясцовых баронаў, часта абапіраючыся на вярхушку трэцяга саслоўя. Але гэтая палітыка была непаслядоўнай. У Неапалітанскім каралеўстве, як і Савойскім герцагстве, абсалютызм складваўся ва ўмовах, калі сацыяльная структура грамадства была для гэтага яшчэ не гатова. У Неапалітанскім каралеўстве эканамічнае развіццё і непаслядоўная палітыка іспанскіх улад спрыяла далейшаму ўмацаванню дваранства і аслабленню буржуазіі. У сацыяльнай сферы адбываецца размыў буржуазных слаёў грамадства. Буржуазія пачынае актыўна ўкладаць сродкі не ў прамысловасць і гандаль, а набывае землю. Дзякуючы гэтаму многія буржуа пераходзілі ў дваранскае саслоўе.

Пасля Вестфальскага дагавора Італія засталася раздробленай, знаходзілася пад уплывам моцных еўрапейскіх дзяржаў: Іспанія валодала Мантуяй, Міланам, Неапалем, Сіцыліяй. Значны ўплыў мела і Францыя. Толькі Савойскае герцагства змагло захаваць сваю самастойнасць. Іспанскія Габсбургі бачылі асноўную задачу свайго праўлення ў Італіі ў тым, каб выкачаць з яе максімум сродкаў. Гандль і земляробства прыходзяць у заняпад, прамысловасць знікла амаль цалкам, не вытрымаўшы замежнай канкурэнцыі. Гармазіла развіццё мануфактур і раздробленасць краіны, шматлікія ўнутраныя мытныя граніцы. Развіццё капіталізму было прыпынена і адкінута назад. Больш павольна да эканамічнага заняпаду рухалася Венецыянская рэспубліка. Гэты працэс паскорыўся з-за турэцкай экспансіі. На працягу другой паловы 17 – пачатку 18 ст. Венецыя вядзе бесперапынныя вайны з Турцыяй, у якіх церпіць паражэнне. Па дагавору 1717 г. яна саступіла Турцыі ўсе свае ўладанні на Усходзе.

Новыя спусташэнні Італіі прынесла Вайна за іспанскую спадчыну. У выніку яе перавагу на Апенінскім паўвостраве атрымала Аўстрыя. У час Вайны за іспанскую спадчыну ўзмацнілася Савойскае герцагства. Герцаг Віктар Амадей II у 1713 г. атрымаў тытул караля. У першай палове 18 ст. на тэрыторыі Італіі адбывалася шмат войнаў, у ходзе якіх Іспанія спрабавала вярнуць свае ўладанні. У выніку іх Сардзінія далучаецца да Савойскага герцагства, і з 1720 г. стала ўжывацца назва Сардзінскае каралеўства (Савойя, П'емонт, Сардзінія). Сіцылія адыйшла да Неапалітанскага каралеўства, якое яшчэ называюць Каралеўствам абедзвюх Сіцылій. Поўночная Італія засталася пад кантролем Аўстрыі, якая спрабавала захапіць і Генуэзскую рэспубліку.

Пасля 1748 г. у Італіі ўсталяваўся мір, і пачаўся эканамічны ўздым краіны. Ён ахапіў у найбольшай ступені Ламбардыю, П'емонт, Таскану. Тут сельская гаспадарка прыносіла значныя даходы. У выніку італьянская буржуазія аддае перавагу капіталаўкладанням у сельскую гаспадарку. Пры гэтым буржуа часта зганялі з зямлі тардыцыйных трымальнікаў і арганізоўвалі буйныя фермы капіталістычнага тыпу. А ўчарашнія арандатары працавалі на іх у ролі батракоў. Пачынае адраджацца і прамысловасць, перш за ўсё шоўкаткацтва на тэрыторыі Ламбардыі, П'емонта. Менавіта ў гэтай галіне ўзнікае шэраг цэнтралізаваных мануфактур, на некаторых з якіх працавала па некалькі соцён рабочых. Актыўней сталі развівацца рамяство і рассеяныя мануфактуры. У Цэнтральнай і Паўднёвай Італіі эканамічны ўздым быў менш прыкметны. Тут на вёсцы таксама з'яўляюцца буйныя арандатары. Але яны не вядуць

гаспадарку самастойна, а здаюць сялянам землю ў субарэнду. На Поўдні імкліва павялічваліся натуральныя плацяжы, бо на замежных рынках хутка раслі цэны на сельскагаспадарчую прадукцыю. Новая аграрная буржуазія на Поўдні захоўвае феадальныя спосабы эксплуатацыі сялян, у выніку чаго фарміруецца яе саюз з дваранствам. На шляху развіцця эканомікі застаецца шмат перашкод: палітычная раздробленнасць, замежнае панаванне, сярэдневяковыя рэгламентацыі, вузкі ўнутраны рынак.

У другой палове 18 ст. для палітычнага жыцця былі характэрны рэформы ў духу асветніцкага абсалютызму. Перадумовай для іх ажыццяўлення стала распаўсюджанне ідэй Асветніцтва. Найбольш значнымі прадстаўнікамі гэтай ідэйна-палітычнай плыні ў Італіі з'яўляліся Джамбаціста Віко і Чэзарэ Бекарыя. Для італьянскіх дзяржаў было характэрна засілле каталіцкай царквы, якая часта ўшчамляла інтарэсы свецкай улады. Таму адным з напрамкаў рэформ сталі меры па абмежаванню ўмяшання каталіцкай царквы ў дзяржаўныя справы. У Неапалітанскім каралеўстве ўлады забаранілі пашырэнне царкоўнага землеўладання, урэзалі правы царкоўных судоў, забаранілі інквізіцыю, закрылі шэраг манастыроў і забаранілі дзейнасць царкоўных ордэнаў, канфіскаваўшы іх маёмасць.

У Парме, Таскане, Неапалітанскім каралеўстве адбылося абмежаванне падатковага імунітэту дваранства і духавенства, была адменена сістэма перадачы збору падаткаў адкупшчыкам. У Ламбардыі была праведзена рэвізія ўсіх зямельных уладанняў і па яе выніках уведзены пазямельны падатак для ўсіх сасловій. Гэта ўмацоўвала фінансавае становішча мясцовых манархаў. Найбольш яркім прыкладам манарха-асветніка ў Італіі стаў герцаг Тасканы Пётр Леапольд. Ён пашырыў мясцовае самакіраванне, увёў новы крымінальны кодэкс, які грунтаваўся на асветніцкіх ідэях Ч. Бекарыя. Але рэформы ў цэлым не змянілі феадальны характар сацыяльна-эканамічных і палітычных структур у італьянскіх дзяржавах.

ТЭМА: ЭПОХА АДРАДЖЭННЯ

1. Ідэалогія гуманізму.
2. Асноўныя напрамкі і стылі культуры эпохі Адраджэння.
3. Развіццё навукі ў эпоху Адраджэння.

Літаратура

- История Европы. В 8 т. Т. 3. – М., 1990.
- Корелин, М. С. Очерки итальянского Возрождения / М. С. Корелин. – М., 1986.
- Баткин, Л. М. Итальянское Возрождение. Проблемы и люди / Л. М. Баткин. – М., 1995.
- Культура Западной Европы в эпоху Возрождения. – М., 1996.

1. У сярэднявечча панавала перакананне, што чалавеку не трэба надаваць шмат увагі зямным справам, бо гэта адцягвае яго ад думак і клопат аб выратаванні душы. Гуманізм як ідэлогія ў многім адраджаў антычную шкалу каштоўнасцей, якая на першае месца ставіла чалавека, яго інтарэсы і клопаты, а так сама рэальныя ўмовы, у якіх чалавек жыве. Гэта прырода, грамадства. Тым самым чалавек нацэльваўся на поспех у зямным жыцці. Паколькі ў цэнтр свету дзеячы эпохі Адраджэння ставілі чалавека, то іх ідэлогія атрымала назву гуманізм. Паняцце “гуманізм” характарызуе сістэму поглядаў, у аснове якой ляжаць уяўленні аб самакаштоўнасці асобы чалавека, яго правоў і інтарэсаў. Гуманізм з’яўляўся індывідуалістычнай ідэлогіяй, яна стварала перадумовы для праяўлення індывідуальнасці чалавека. Гуманісты адстойвалі права кожнага чалавека свабодна выказаць і абараняць свае погляды. Існуючая рэальнасць стала цікавіць гуманістаў сама па сабе, а не як падрыхтоўка да загробнага жыцця. Антычная спадчына была важнай для станаўлення духоўнай атмасферы эпохі Адраджэння, бо яна стымулявала індывідуальны духоўны пошук ва ўмовах дэвальвацыі карпаратыўных этычных каштоўнасцей і штодзённых стэрэатыпаў. Антычнасць з’яўлялася сімвалам імкнення чалавека зразумець сябе, асэнсаваць сваю сувязь з грамадствам і прыродай на аснове грамадскага вопыту і розуму. Антычная спадчына была пакладзена ў аснову фарміравання ідэі аб магчымасці рацыянальнага пазнання свету.

Гуманісты крытыкавалі рэлігійную карціну свету, але пры гэтым не адваргалі рэлігію, а хучэй імкнуліся прымірыць хрысціянскі і рэлігійны светапогляд. Прыкладам такога падыходу з’яўляецца творчасць Эразма Ратэрдамскага (1469–1536). Ён адносіўся да хрысціянства як да вышэйшай ступені маральнага ўдасканалення чалавецтва. Лічыў яго развіццём дасягненняў эпохі Антычнасці. Паслаўляючы гуманістычную культуру, Эразм даказваў, што яна толькі рыхтуе чалавека да ўспрыняцця рэлігійных каштоўнасцей. У сваіх творах ён падверг крытыцы недахопы і парокі існаваўшага грамадства.

Дзеяч англійскага гуманізму Томас Мор (1478–1535) так сама імкнуўся ўзгадніць рэлігію з гуманістычным светапоглядам. У сваім творы “Утопія” ён апісаў грамадскі лад прыдуманай краіны Утопія, адлюстравалі ўяўленні аб ідэальным грамадскім ладзе. Усімі благамі ў гэтай краіне распараджалася дзяржава, размяркоўваючы іх сярод грамадзян. Ідэальнае грамадства грунтавалася на высокіх маральных прынцыпах, а асновай маралі з’яўлялася рэлігія. Дзяржаўны лад Утопіі грунтаваўся на шматступенчатых і тайных выбарах. Службовыя асобы і святары выбіраюцца з групы людзей, якія маюць схільнасць да навуковай дзейнасці і таму вызваляюцца ад фізічнай працы.

Заснавальнікам сучаснай палітычнай навукі лічыцца Мікола Макіявелі (1469–1527). Прынцыпы палітыкі і кіравання дзяржавай ён выклаў у кнізе “Гасудар”. Макіявелі даказваў, што гасудар павінен заўсёды праводзіць палітыку, якая адпавядае рэальным умовам. Прычым у імкненні да вызначанай мэты ён поўнасцю свабодны ў выбары сродкаў. Абвяшчаўся лозунг “мэта апраўдвае сродкі”. Ён аддаваў перавагу праўленню на аснове законаў. Але

лічыў, што сіла можа аказацца больш эфектыўнай пры неабходнасці радыкальна мяняць грамадства.

2. Гуманісты сфарміравалі культ прыгажосці. Мастацтва Адраджэння ўвасобіла асноўныя каштоўнасці і ідэалы той эпохі. Аскетызм, умоўнасць мастацтва эпохі Сярэднявечча саступілі месца імкненню пазнаць жыццё чалавека такім, якім яно з'яўляецца ў сапраўднасці. Мастацтва разглядала чалавека як вышэйшую грамадскую каштоўнасць. У эпоху Адраджэння ананімнасць, калектыўны вопыт сярэднявечага мастацтва саступілі месца індывідуальнай творчасці канкрэтнага мастака. Ён адлюстроўваў сваё ўласнае ўяўленне аб прыгожым і погляды на свет. Мастацтва Адраджэння было пераважна свецкім. Нават у творах на рэлігійныя тэмы мастакі прапаведвалі свецкія ідэалы. Атрымалі развіццё чыста свецкія формы жывапісу (парадныя ці бытавы партрэт) і архітэктуры (палацы, замкі, гарадскія дамы, згарадныя вілы).

Выключных поспехаў у эпоху Адраджэння дабіліся італьянскія мастакі і скульптары. Яны перадавалі рэчы не ізаляванымі, а ў адзінстве з навакольным асяроддзем, не плоскімі, а аб'ёмнымі. Для гэтага трэбы было вывучаць законы перспектывы, прапорцыі, анатоміі, святла і цені.

Найбольш перадавая школа мастацтва сфарміравалася ў Фларэнцыі. Фларэнційскі дыалект стаў асноваю італьянскай літаратурнай мовы. Да галоўных дасягненняў Фларэнційскай школы адносіцца яснасць малюнка, чысціня і плаўнасць ліній. Заснавальнік гэтай школы мастак Джото ды Бандоне (1266–1337). Найбольш знакаміты прадстаўнік – Сандра Бацічэллі (1445–1510). У ёй працавалі Леанарда да Вінчы, Рафаэль Санці (1483–1520), Мікеланджэла Буанароці (1475–1564). Буйнішым архітэктарам фларэнційскай школы з'яўляўся Філіпа Брунелескі (1377–1446). У Фларэнцыі тварыў скульптар Данатэло (каля 1386–1466).

На поўначы Італіі ў многім пад уплывам Фларэнційскай школы склалася Венецыянская школа жывапісу. Апошняя адрознівалася тым, што яе прадстаўнікоў значна менш хвалявалі пытанні светаогляду. Яны былі ў першую чаргу жывапісцамі, а не мысліцелямі. Першы буйны мастак Венецыянскай школы – Джорджоне (1476 (1477)–1510), тыповыя прадстаўнікі гэтай школы – Паоло Веронезе (1528–1588), Ціцыян (каля 1476/1477 (1489/1490)–1576).

Асаблівасцю мастацтва ў краінах Паўночнай Еўропы было перапляценне мясцовых мастацкіх традыцый з элементамі, якія былі запазычаны ў італьянскім мастацтве. Мастакоў Паўночнага Адраджэння збліжала з італьянскім мастацтвам цікавасць да чалавека, але яна праяўлялася па-іншаму. У мастакоў Паўночнай Еўропы людзі рэдка выглядаюць фізічна дасканалымі, як у іх італьянскіх калег. Паўночныя мастакі ў меншай ступені адчувалі ўплыў антычнага мастацтва. Яны паказвалі звычайнага чалавека, нават калі ён не быў дасканалым, яго штодзённае жыццё. Буйнешымі прадстаўнікамі Паўночнага Адраджэння былі Ян ван Эйк (1390–1441), Хіероніmus Босх (1460–1516), Альбрэхт Дзюрар (1471–1528).

У 16 ст. дасягнула росквіту французскае Адраджэнне. Жан Клуэ (1475–1540/1541) стварыў шмат карандашных партрэтаў сваіх сучаснікаў, у якіх адлюстравалася ўзросшая цікавасць да чалавечай асобы. Для французскай

рэнесанснай архітэктуры характэрны сіметрыя і прыгожае знешняе убранства. Прыкладам з'яўляецца ўзведзены ў 1546 г. Луўр.

3. У сваіх уяўленнях аб прыродзе гуманісты засталіся ў асноўным на ўзроўні дасягненняў антычнай навукі. Іх веды аб прыродзе заставаліся чыста ўмозрыцельнымі. Значныя зрухі назіраліся ў тых галінах навукі, у якіх шырока выкарыстоўваўся эксперымент. Напрыклад, шырока сталі праводзіцца анатамічныя даследаванні, што дало шуршук развіццю хірургіі. Найбольш вядомым хірургам таго часу быў француз Амбруаз Парэ (1517 (1509)–1590).

Важнейшыя навуковыя прарыўныя з'яўляюцца зробленыя ў астраноміі Мікалаем Капернікам (1473–1543). Ён сфармуляваў асноўныя палажэнні геліоцэнтрычнай сістэмы свету. Яго тэорыя падрывала рэлігійную дактрыну, згодна якой Зямля была цэнтрам сусвету. Яна даказвала адзінства свету, г. з., што Зямля і нябёсы падначальваюцца адным і тым жа законам астраноміі, пацвярджала тэзіс аб бясконцасці Сусвету. Разлікі, якія былі зробленыя Капернікам, папа Грыгорый XIII выкарыстаў пры правядзенні рэформы календара.

Актыўным прыхільнікам вучэння Каперніка з'яўляўся Джардана Бруна. Але ён не лічыў, што неба з'яўляецца нерухомым купалам. Сусвет, на яго думку, уключае бясконцыя сістэмы, а Сонца і планеты, якія абарочваюцца вакол яго – толькі адна з такіх сістэм.

Вялікія геаграфічныя адкрыцці далі штуршок развіццю геаграфіі. Нямецкі вучоны Герард Меркатор (1512–1594) разпрацаваў новыя прынцыпы складання геаграфічных карт з улікам патрабаванняў мараплавання. У 1595 г. быў апублікаваны падрыхтаваны ім зборнік карт – “Атлас”.

Непасрэдна наблізіўся да стварэння эксперыментальнай навукі Ленарда да Вінчы (1452–1519). Ён першым абгрунтаваў роль доследу ва ўстанаўленні навуковай ісціны, праводзіў анатамічныя даследаванні, займаўся распрацоўкай інжынерных праектаў, звязаных са стварэннем лятальных і падводных апаратаў. У сувязі з гэтым ён займаўся вывучэннем якасцей паветра і вады. З другога боку, ён прымаў на веру не даказаныя вытрымкі з сярэдневяковых трактатаў.

У эпоху Адраджэння ў цэлым навуковыя веды, заснаваныя на дакладным назіранні перапляталіся ў поглядах вучоных з усемагчымымі фантазіямі, недаказуемымі дапушчэннямі. Гэта вяло да росквіту ў 16 ст. алхіміі і астралогіі. Астролагі сцвярджалі, што зоркі ўплываюць на жыццё чалавека і па іх руху і распалажэнню можна прадказаць лёс чалавека. Самым знакамітым астролагам з'яўляўся француз Мішэль Настрадамус (1503–1566). У 1555 г. ён апублікаваў кнігу прадказанняў, якая прынесла яму велізарную славу.

Алхімікі ажыццяўлялі доледы, у ходзе якіх ікнуліся атрымаць філасофскі камень. Яны сцвярджалі, што гэты камень здольны ператвараць звычайныя металы ў золата. Алхімікі спрабавалі атрымаць і хімічныя сродкі, якія забяпечаць бессмяроцце чалавека. Адзін з найбольш вядомых алхімікаў той эпохі – швейцарскі ўрач Парацельс (1493–1541).

ТЭМА: НАВУКОВАЯ РЭВАЛЮЦЫЯ 17 СТ. І ФАРМІРАВАННЕ НОВАЙ КАРЦІНЫ СВЕТУ

1. Сутнасць і перадумовы навуковай рэвалюцыі.
2. Фарміраванне новай мадэлі сусвету.
3. Навуковыя адкрыцці і тэхнічныя вынаходніцтвы.
4. Наступствы навуковай рэвалюцыі.

Літаратура

Виргинский, В. С. Очерки науки и техники. XVI–XIX вв. / В. С. Виргинский. – М., 1984.

Кирсанов, В. С. Научная революция XVII в. / В. С. Кирсанов. – М., 1962.

История Европы. В 8 т. Т. 4. – М., 1994.

1. У 17 ст. еўрапейская навука перажыла карэнныя змены. Да гэтага панавала разуменне свету як створанага богам і немагчымага без бога. Адпаведна, і пазнаць свет можна было толькі ў рамках хрысціянскіх рэлігійных уяўленняў. Прычым магчыма было толькі фрагментарнае пазнанне – у той меры, у якой чалавек здольны быў асэнсаваць непазнавальны для яго ў сваёй аснове божскі замысел. У выніку навуковай рэвалюцыі 17 ст. сфарміравалася ўяўленне, згодна якому свет, незалежна ад таго, створаны ён богам ці не, жыве па сваіх спрадвечных фізічных законах. Іх магчыма і патрэбна выявіць з дапамогай навукі. Асноўным інструментам новай навукі становіцца розум, веды яна здабывае перш за ўсё з дапамогай вопыту і эксперыменту. Пры гэтым навука перастае быць адарванай ад практыкі. Фарміруецца перакананне, што яе галоўная задача – паляпшыць умовы жыцця чалавека.

Фундамент навуковай рэвалюцыі 17 ст. быў закладзены на мяжы Сярэднявечча і Новага часу. Укараненню ідэі, згодна якой у аснове пазнання міру ляжыць розум, Еўропа перш за ўсё абавязана Марціну Лютару. Да рэфармісцкай царквы належалі многія буйныя вучоныя 16 ст., якія крытыкавалі заснаванае на працах антычных аўтараў уяўленне аб навуковым даследаванні як адарваным ад практычнага жыцця. Напрыклад, такія погляды выказваў французскі філосаф П. Дэ ля Раме (1515–1572). Другая ідэя, якая стымулявала развіццё навуковай рэвалюцыі, – гэта ідэя аб тым, што ў аснове навуковага пазнання ляжыць назіранне і дослед. Развіццё гэтай ідэі звязана з дзейнасцю англічаніна Фрэнсіса Бэкана (1561–1626). Бэкан падкрэсліваў важнасць індуктыўнага пазнання, г. з. руху ў ходзе навуковага даследавання ад фактаў да навуковай тэорыі. Індуктыўны метада павінен абапірацца на назіранні і эксперымент.

У рамках навуковай рэвалюцыі ішло станаўленне новых галін навуковых ведаў, іх ператварэнне ў самастойныя навукі.

2. Разбурэнне традыцыйнай карціны свету пачалося з адкрыцця Мікалая Каперніка, які прапанаваў геліяцэнтрычную мадэль свету. Але пры гэтым ён застаўся верным шэрагу пастулатаў Пталемея і Арыстоцеля: аб кругавым руху планет, выкліканым абарачэннем крысталічных сфер, аб канечнасці сусвету.

Спатрэбіліся дзесяцігоддзі, каб ідэй Каперніка былі прыняты навуковай грамадскасцю. У 1572 г. дацкі астраном Т. Браге адкрыў новую зорку, што стала велізарнай сенсацияй, бо згодна антычнай тэорыі ніякіх змен у “надмесячным свеце” адбывацца не павінна.

Далейшае развіццё ідэй Каперніка звязана з дзейнасцю Іагана Кеплера (1571–1630). Ён даказаў, што планеты рухуюцца вакол Сонца не па круглых, як лічыў Капернік, а па эліпсавідных арбітах. Яны рухаюцца тым хучэй, чым бліжэй знаходзяцца да Сонца. Кеплер з дапамогай матэматычных формул разлічыў рух планет па небасхілу. Ён спрабаваў выявіць агульныя законы пабудовы Сусвету і сцвярджаў, што нябесная машына падобна не на божскі механізм, а хучэй на механізм гадзінніка.

Вялікую ролю ва ўсталяванні новых поглядаў на Сусвет адыгралі даследаванні Галілеа Галілея (1564–1642). У 1610 г. ён зканструяваў тэлескоп з павелічэннем у 32 разы і выкарыстаў яго для астранамічных назіранняў. Галілей даказаў матэрыяльнасць планет, якія раней лічыліся свецыміся кропкамі ці плямамі. На паверхні Месяца ён выявіў горы і кратары, на Сонцы – плямы. Выяўленыя Галілем фазы Месяца і Венеры даказывалі факт іх абарачэння вакол Сонца. У мікраскоп было бачна, што Млечны шлях уяўляе сабой велізарнае скапленне зарок, а гэта значна пашырала межы Сусвету.

Адкрыцці Каперніка, Кеплера, Галілея разбуралі антычныя ўяўленні аб навакольным свеце, але не выявілі фундаментальныя законы, якія растлумачылі б пабудову свету, у прыватнасці, прычыны, па якіх планеты рухаюцца вакол Сонца. Французскі вучоны Рэне Дэкарт выказаў меркаванне, што планеты прыцягваюцца да Сонца некай сілай, таму не адлятаюць у космас. Англічанін Ісак Ньютан увёў у навуку новы ўніверсальны закон – закон сусветнага цягання. Гэты закон даваў тлумачэнне самым розным з’явам, якія адбываліся ў свеце. Ён тлумачыў рух нябесных цел, прылівы і адлівы на Зямлі. Універсальнасць гэтага закона адлюстроўвала адзінства Сусвету і паказвала адсутнасць прынцыповай розніцы паміж Зямлёй і іншымі рэальнымі цэламі. Закон сусветнага цягання меў на ўвазе ўзаемае прыцягненне цел на адлегласці. Дзеянне закона было пераканаўча даказана эксперыментальным шляхам. Засталося нерастлумачаным, як цягненне перадаецца праз пустату. Дзякуючы работам Ньютана была сфарміравана новая механістычная (на аснове законаў механікі) мадэль свету.

3. Эванджаліста Тарычэлі (1608–1647) у Італіі і Блез Паскаль у Францыі займаліся даследаваннем руху вадкасцей і іх узаемадзеяння са знаходзячыміся ў іх цвёрдымі цэламі і заклалі асновы новай навукі – гідрамеханікі. Тарычэлі ўтанавіў факт атмасфернага ціску. Паскаль даказаў, што атмасферны ціск мяняецца ў залежнасці ад вышыні над узроўнем мора.

Адным з буйнейшых даследчыкаў-эксперыментатараў таго часу быў француз Роберт Бойль (1627–1691). Ён адзін з аўтараў закона Бойля – Марыёта, які апісваў ціск паветра ў закрытым сасудзе і меў фундаментальнае значэнне для развіцця тэхнікі.

Уільям Гарвей (1578–1657) стаў адным са стваральнікаў фізіялогіі як навукі. Ён устанавіў рэальна існуючую сістэму кровазвароту ў арганізме

чалавека. Гарвей выказаў ідэю аб паступовым фарміраванні жывых істот. Англічанін Роберт Гук выявіў клетачную будову жывых арганізмаў і ўвёў тэрмін “клетка”. А. ван Левенгук з дапамогай сканструяванага ім мікраскопа выявіў новы від жывых істот – мікраарганізмы (бактэрыі і інш.). Далейшае развіццё атрымала геаграфія. У 1650 г. у Галандыі Б. Варэніўс выдаў першую “Усеагульную геаграфію”. Дацкі даследчык Ніколаус Степо выказаў меркаванне аб паступовым развіцці структуры зямной паверхні.

Для новай навукі было характэрна аб’яднанне навукі з практыкай. Гэта прывяло да з’яўлення шэрагу тэхнічных вынаходніцтваў. У Італіі быў вынайдзены ртутны тэрмометр, які даваў урачам магчымасць вымяраць тэмпературу цела хворых. У 1640-я гады Тарычэлі вынайшаў ртутны барометр для вымярэння атмасфернага ціску. Дзякуючы вынаходніцтву ў 1657 г. маятнікавага гадзінніка значна ўзрасла дакладнасць вымярэння часу. У 1680-я гады французскі фізік Д. Папен распрацаваў праект паравога рухавіка – поліцыліндр, унутры якога поршань прыводзіўся ў рух з дапамогай пара. У 1590-я гады ў Галандыі быў сканструяваны лінзавы мікраскоп. Затым гэты прыбор удасканалваўся і мікраскоп Лівнгаўпта меў сілу павелічэння ў 150–300 разоў. Вышэй ужо гаварылася пра вынаходніцтва тэлескопа.

4. Навуковая рэвалюцыя стала адным з галоўных фактараў змен у еўрапейскай культуры ў цэлым, яе секулярызацыі. У навукі аб прыродзе ў першую чаргу стала ўсталёўвацца новае, свецкае ўяўленне аб навакольным свеце, разбураючы схаластычныя догмы і рэлігійныя ўяўленні. Пад уплывам механікі як дамінуючай навукі таго часу Сонечную сістэму сталі ўпадабляць велізарнаму самадзёючаму механізму, функцыянаванне якога не патрабуе ўмяшання некіх дадатковых знешніх надпрыродных сіл (бога). Але пры гэтым самыя перадавыя вучоныя таго часу працягвалі лічыць існаваўшы свет вынікам божскага тварэння. Пры гэтым мяняўся сам погляд на акт божскага тварэння. Дэкарт сцвярджаў, што бог стварыў матэрыю і з дапамогай першаснага штуршка прывёў яе ў рух.

Ішло паступовае замацаванне рацыяналістычных уяўленняў аб Сусвеце, аб Зямлі ў прыватнасці. У 17 ст. былі пастаўлены пад сумненне біблейскія пастулаты аб адначасовы стварэнні богам Зямлі і чалавека.

У ходзе навуковай рэвалюцыі сфарміравалася новае разуменне ведаў як адкрыццё непазнаных скрытых прыродных з’яў шляхам іх эксперыментальнага вывучэння. Была адвергнута дактрына аб ведех як аб поўнай канчатковай і абсалютнай ісціне. Ёй на змену прыйшла ідэя аб адноснай ісцінасці навуковых ведаў, таму што вопытны шлях вёў да адкрыцця ўсё новых і новых свойстваў вывучаемых аб’ектаў.

Эксперыментальны характар новай навукі патрабаваў выкарыстання прыбораў, тэхнічных сродкаў. Гэта вяло да зліцця навукі з тэхнікай. Нараджаўся погляд на навуку як на сродак, які адкрывае чалавеку вялікія магчымасці ў справе выкарыстання прыроды ў стваральных мэтах.

Навуковая рэвалюцыя выклікала неабходнасць стварэння навуковых таварыстваў і акадэміяў, каб аб’яднаць сілы даследчыкаў для вырашэння важнай

навуковай задачы. У 1666 г. у Францыі была ўтворана акадэмія навук. Сталі выдавацца навуковыя часопісы.

Пад уздзеяннем развіцця навук аб прыродзе фарміравалася ўяўленне аб ёй як аб правільна арганізаванай сістэме, дзе няма месца выпадковасці і хаосу. Адсюль узнікала ідэя перанесці прынцыпы вывучэння прыроды на вывучэнне грамадства і вызначыць шляхі яго ўдасканалення. У падыходах да вывучэння грамадства сталі панаваць натуралізм, г. з. імкненне арыентавацца на прыроду як на нешта узорнае, ідэальнае, і механіцызм, згодна якому чалавек і грамадства разглядаліся як механізм, да якога можна прымяніць законы механікі (сацыяльная механіка). Сфарміравалася ўяўленне аб чалавеку як сацыяльным атам, які з'яўляецца асноўным элементам грамадства. Панаванне механістычнай карціны свету паўплывала на фарміраванне канцэпцыі раўнавагі ў сістэме міжнародных адносін.

ТЭМА: Еўрапейскае Асветніцтва

1. Прычыны і перадумовы ўзнікнення, ідэйны змест Асветніцтва
2. Англійскае і шатландскае Асветніцтва
3. Французскае Асветніцтва
4. Італьянскае Асветніцтва
5. Германскае Асветніцтва

Літаратура

Век Просвещения – М. – Париж, 1970.

Момджян Х.Н. Французское Просвещение 18 в. – М., 1983.

История Европы. В 8 т. Т. 4. – М., 1994.

1. Важнейшымі перадумовамі ўзнікнення ідэалогіі Асветніцтва сталі: 1) поспехі навук аб прыродзе. Яны далі магчымасць рацыянальна тлумачыць многія з'явы і працэсы, якія адбываюцца ў прыродзе. Адпаведна, з'явілася думка, што можна на аснове рацыяналізму растлумачыць і з'явы грамадскага жыцця. 2) Развіццё буржуазных адносін у Заходнай Еўропе рабіла неабходным распрацоўку новай ідэалогіі, якая адпавядала б інтарэсам буржуазіі і абгрунтоўвала неабходнасць пераходу да новага грамадскага ладу.

Век Асветніцтва ахоплівае час ад Англійскай рэвалюцыі сярэдзіны 17 ст. да французскай рэвалюцыі канца 18 ст. Асветніцтва стварыла новыя формы паводзін, унесла новыя прынцыпы ў развіццё культуры. Эпоха Асветніцтва насычана крытычным пафасам, імкненнем да пераасэнсавання свету. Новая мадэль грамадства, да стварэння якой імкнуліся асветнікі, павінна была засноўвацца на рацыянальным падыходзе. Асветнікі верылі, што менавіта чалавечы розум забяспечыць прагрэсіўнае развіццё чалавецтва.

Асветнікі шукалі механізмы, з дапамогай якіх можна была рэалізаваць на практыцы прапануемую імі мадэль ідэальнага грамадства. У якасці такога

механізму яны прапаноўвалі рацыянальныя законы, рэформы, якія ажыццяўляе манарх-асветнік. Так з'явілася ідэйнае абгрунтаванне палітыкі асветніцкага абсалютызму. Асветнікі зыходзілі з таго, што існуюць спецыфічныя законы грамадскага развіцця, бо ў аснове развіцця грамадства ляжыць дзейнасць людзей, якія надзелены свядомасцю. Рашаючае ўздзеянне на ход гісторыі, на іх думку, аказвалі ідэі, таму каб змяніць грамадскі лад да лепшага, неабходна ўзброіць людзей новымі ідэямі. Такім чынам, сваю галоўную мэту асветнікі бачылі ў тым, каб зрабіць пераварот у поглядах людзей.

Асветнікі распрацавалі канцэпцыю натуральных правоў чалавека (на свабоду, на жыццё, на ўласнасць). Чалавек надзелены імі пры нараджэнні ад прыроды. Узнікненне дзяржавы асветнікі тлумачылі праз дактрыну грамадскага дагавора. Згодна ёй, спачатку людзі жылі ў натуральным стане. Яны маглі карыстацца сваімі натуральнымі правамі неабмежавана. Затым людзі пайшлі на заключэнне грамадскага дагавора. Яны адмаўляліся ад часткі сваіх правоў на карысць дзяржавы, каб дзяржава забяспечыла ўмовы для свабоднага карыстання астатнімі правамі. Дадзеную задачу магла выканаць толькі правая дзяржава, у якой дзейнасць уладных структур адбывалася на аснове рацыянальных законаў. Каб пазбегнуць ператварэння дзяржаўнай улады ў дыспатыю, асветнікі прапаноўвалі прытрымлівацца прынцыпу падзелу ўлад. Кожная з іх мае пэўныя вызначаныя паўнамоцтвы і розныя галіны ўлады ўраўнаважваюцца паміж сабою.

Важным было пытанне аб адносінах Асветніцтва да царквы. Яно супрацьпаставіла розум веры. Для асветнікаў характэрна рэзкая крытыка ў бок царквы. Яны імкнуліся дабіцца панавання ў грамадстве свецкай свядомасці. Але асветнікі не былі атэістамі. Яны разглядалі рэлігію як інструмент захавання ў грамадстве высокіх маральных ідэалаў.

2. Першай краінай, дзе Асветніцтва атрымала шырокае распаўсюджванне, стала Англія. Англійскае Асветніцтва развівалася ва ўмовах, якія істотна адрозніваліся ад умоў у краінах кантынентальнай Еўропы. У грамадска-палітычным жыцці Англіі ў 17 ст. усталяваліся палітычны плюралізм, парламентарызм. У 1702 г. у Лондане пачынае выходзіць першая штодзённая газета, а ў канца 18 ст. у сталіцы выдавалася 20 газет, а ўсяго па краіне – 200. Друк фарміруе грамадскую думку, але і сам залежыць ад яе. Эліта праз прэсу імкнецца выказаць свае ідэі. Асветнікі звяртаюцца да зладзённых праблем англічан і мала займаюцца тэарэтычнымі пабудовамі па грамадскіх пытаннях. Асветнікі імкнуліся да таго, каб іх ідэі былі зразумелы шырокім колам. У Англіі канца 17–18 стст. ужо былі рэалізаваны многія ідэі Асветніцтва: існавала прадстаўнічае праўленне, пад абаронай дзяржавы знаходзіліся натуральныя правы чалавека, Англія ўсё больш станавілася прававой дзяржавай. Гэтым тлумачыцца адсутнасць радыкалізму ў англійскім Асветніцтве, яго накіраванасць на вырашэнне штодзённых праблем, а не на стварэнне абстрактных тэарэтычных пабудоў на конт новага грамадскага ладу. Шмат увагі англійскія асветнікі ўдзялялі этычным пытанням. Англійскія асветнікі зыходзілі з таго, што развіццё навукі з'яўляецца асновай чалавечага прагрэсу.

Для англійскага Асветніцтва не характэрна супрацьстаянне з англіканскай царквой. Англіканская царква вызначаецца цярпімасцю і не ўступае ў барацьбу з Асветніцтвам. Асветнікі ў сваю чаргу не ставілі пад сумненне аўтарытэт царквы ў духоўнай сферы. Адсутнасць канфлікту паміж асветнікамі і англіканскаю царквою дазволіла захаваць раўнавагу паміж традыцыйнымі каштоўнасцямі, на абароне якіх стаяла англіканская царква, і новаўвядзеннямі, да якіх імкнулася Асветніцтва.

Буйнейшым прадстаўніком англійскага Асветніцтва з'яўляўся Джон Лок. Цэнтральнай у яго працах з'яўляецца праблема паходжання дзяржавы. Узнікненню дзяржаўны, згодна Локу, папярэднічаў натуральны стан людзей (поўная свабода). Людзі ў роўнай ступені распараджаліся ўласнасцю і сваёй асобаю, існавала поўная роўнасць, усялякае права было ўзаемным. Лок не лічыў, што гэта вяло да вайны ўсіх супраць усіх, бо свабода абмяжоўвалася законамі прыроды. Пераход ад гэтага стану да дзяржавы адбываецца праз грамадскі дагавор. Розум прымушаў чалавека шукаць найбольш бяспечныя формы абароны сваіх правоў. Для гэтага ён і стварыў дзяржаўную ўладу.

З дапамогаю грамадскага дагавора ўладныя функцыі перайшлі да створаных людзьмі дзяржаўных органаў. Але гэта не цягне за сабою істотных змен у прававым становішчы людзей, бо асноўная функцыя дзяржавы – абарона натуральных і неадменных правоў чалавека. Лок у сваёй канцэпцыі прадугледжвае стварэнне канстытуцыйнага механізма, які не дазволіць дзяржаве перавысіць свае паўнамоцтвы. Важны сродак для гэтага – падзел улады. Лок прапануе падзяліць яе на тры галіны: заканадаўчая (парламент), выканаўчая (армія, суды), федаратыўная (кароль, міністры, якія займаюцца знешняй палітыкай). Асноўным звеном дзяржаўнай улады Лок лічыў заканадаўчую ўладу, якая абмежавана ў сваіх дзеяннях толькі “грамадскім благам”. Асноўная задача грамадства – перашкодзіць усталяванню дэспатычнай ўлады. Для гэтага неабходна, каб дзяржава ў сваёй дзейнасці прытрымлівалася прынцыпу законнасці. Калі яна парушае гэты прынцып, то Лок лічыў магчымым паўстанне народа ў абарону сваіх правоў. Яшчэ да Лока канцэпцыю грамадскага дагавора распрацаваў Томас Гобс. Але ён лічыў, што людзі, заключаючы грамадскі дагавор, каб спыніць вайну ўсіх супраць усіх, адмовіліся ад часткі сваіх натуральных правоў на карысць дзяржавы. Ідэі Лока былі накіраваны на абарону правоў асобы ад замаху на іх з боку дзяржавы, на падрымку свабоды прадпрыемальніцтва. Гэта дае падставы аднесці Лока да ліку стваральнікаў ідэалогіі еўрапейскага лібералізму.

Шмат увагі надавалі англійскія асветнікі распрацоўцы і этычных праблем. Яны абвясцілі мэтай грамадскага развіцця шчасце чалавека. У Англіі яно разумелася перш за ўсё як асабісты поспех у справах. Англійскія асветнікі асэнсавалі самакаштоўнасць чалавечага існавання, спрыялі духоўнаму вызваленню чалавека. Пад уздзеяннем Асветніцтва англічанін зведаў значныя змены: адбылася актывізацыя духоўнага жыцця, узрасла патрэба грамадзяніна ў самарэалізацыі. Англійскае Асветніцтва сутыкнулася пры гэтым з праблемай: як ва ўмовах росту грамадскай актыўнасці нізоў абараніць грамадства ад анархіі. Асветніцкая эліта лічыла, што падаўляць актыўнасць нізоў безсэнсоўна

рэпрэсіўнымі метадамі, адстойвалі ідэю дыялогу. Дзкуючы гэтаму асветніцкія ідэі пранікалі ў розныя слаі грамадства. Дзкуючы гэтаму ўдалося пазбегчы пропасці паміж народнай і элітарнай культурай. Агульныя культурныя і ідэйныя каштоўнасці забяспечылі высокую ступень стабільнасці ў грамадстве. Яна была парушана толь з пачаткам прамысловай рэвалюцыі.

На развіццё шатландскага Асветніцтва вялікі ўплыў аказала заключэнне ўніі з Англіяй у 1707 г. Яна пазбаўляла Шатландыю рэшткаў аўтаномных правоў. Грамадская думка Шатландыі была занята пошукам адказа на пытанне як узняць аўтарытэт саёй краіны. Шатландскія асветнікі прыходзяць да высновы, што для гэтага неабходна забяспечыць перш за ўсё эканамічны і культурны прагрэс краіны. Таксама шатландскія асветнікі займаюцца распрацоўкай этычных праблем.

Адным з буйнейшых дзеячаў шатландскага Асветніцтва з'яўляецца Эндру Флетчар. Пад яго ўплывам шырока распаўсюджваецца ідэя аб тым, што для краіны важней эканамічнае і культурнае жыццё, чым палітычнае. Ён разлічваў, што дзкуючы культурнаму і эканамічнаму ўздыму Шатландыі ўдасца дабіцца аднаўлення дзейнасці ўласнага парламента і пэўнай аўтаноміі ў рамках брытанскай дзяржавы.

Дэвід Юм паставіў мэту стварыць навуку аб маралі. Ён лічыў, што шчасце чалавека не аддзельна ад дабрадзецелі, дабро – гэта тое, што карысна для ўсіх. Дасягненню шчасця як мага большай колькасцю людзей павінны садзейнічаць дзяржава і грамадства. Грамадства і дзяржава, на думку Юма, ўзніклі таму, што яна дапамагае людзям лепш задавальняць свае патрэбы. Не можа быць чалавечага шчасця без палітычнай стабільнасці. Сучаснае грамадства Юм лічыў плуралістычным, якое грунтуецца на падзеле працы і адрозніваннях людзей у іх сацыяльным становішчы. Ён указваў, што не можа быць стабільным грамадства, якое не прызнае шматгранных сацыяльных і рэлігійных адносін.

У рамках шатландскага Асветніцтва актыўна развівалася эканамічная думка. Адам Сміт распрацаваў эканамічную тэорыю капіталізму. Ён лічыў, што таварна-грашовыя адносіны вызвалілі чалавека ад асабістай залежнасці. У іх рамках чалавек выступае ў ролі вытворцы і спажыўца, уступае ў адносіны з іншымі людзьмі, у гэтым працэсе ў яго выходзіць пачуццё справядлівасці. Падзел працы забяспечвае ўсеагульнае супрацоўніцтва людзей. Чалавек, які займаецца прадпрымальніцкай дзейнасцю, кіруецца свім карысным інтарэсам, але пры гэтым ён аказвае паслугі, прадае тавары, якія патрэбныя і іншым людзям. Тым самым ён прыносіць грамадскую карысць. Зыходзячы з адносін людзей да сродкаў вытворчасці, А. Сміт вылучае 3 грамадскія класы: капіталісты, наёмныя рабочыя і землеўладальнікі.

3. Умовы, у якіх развівалася французскае Асветніцтва, былі зусім іншыя, чым у Англіі. Для Францыі было характэрна супрацьстаянне паміж асветніцкай элітай і абсалютызмам. Праяўленнем гэтага стала праследаванне вальнадумства з боку каралеўскай улады. Такая пазіцыя ўлады спрыяла радыкалізацыі і палітызацыі Асветніцтва ў Францыі. Французскае Асветніцтва развівалася галоўным чынам як элемент арыстакратычнай культуры. Самай папулярнай формай стасункаў прадстаўнікоў асветніцкай эліты стаў вялікасвецкі салон, для

якога была характэрна замкнёнасць і арыстакратычнасць. У выніку ідэі Асветніцтва сталі здабыткам вузкай верхушкі грамадства. Атмасфера салонаў была далёкай ад штодзённага жыцця сацыяльных нізоў. Таму французскае Асветніцтва аказалася больш схільным да распрацоўкі тэарэтычных праблем грамадскага жыцця, бычыла мэту ў стварэнні мадэлі ідэальнага грамадства. Палітычная сітуацыя ў Францыі была такой, што асветнікам было цяжка разлічваць на рэалізацыю сваіх ідэй, яны не мелі ўплыву на палітычную ўладу.

Французскія асветнікі пачынаюць ствараць і гурткі аднадумцаў, якія становяцца яшчэ адной формай арганізацыі прыхільнікаў Асветніцтва. Найбольш вядомым сярод іх быў гурток энцыклапедыстаў, арганізаваны Д. Дзідро, які паставіў сваёй мэтай выданне навуковай энцыклапедыі.

Сярод французскіх асветнікаў прынята выдзяляць старэйшае пакаленне: Мантэскье і Вольтер (Франсуа Мары Аруэ). Шарль Луі Мантэскье выступаў прыхільнікам канстытуцыйнай манархіі як формы праўлення. Ён развіў ідэю аб падзеле ўладаў, якія павінны ўзаемна ўраўнаважваць адна другую. Мантэскье прапаноўваў падзел уладаў на тры галіны: заканадаўчую – парламент, выканаўчую – кароль, судовую – сістэма незалежных судаў. Заканадаўчую ўладу павінен ажыццяўляць народ праз сваіх прадстаўнікоў. Грамадскі і дзяржаўны лад тагачаснай Францыі падаваўся асветнікам як не адпавядаючы патрабаванням розуму. Важнейшым інструментам перабудовы існуючага грамадства да лепшага, на думку Мантэскье, з'яўляюцца разумныя законы. Ён лічыў, што існуюць аб'ектыўныя фактары, якія абумоўліваюць прыняцце законаў кожным народам: клімат, характар глебы, плошчу дзяржавы, рэлігію, колькасць насельніцтва, характар гаспадарчай дзейнасці. Напрыклад, для малой дзяржавы лепшая форма кіравання – рэспубліка, для дзяржавы сярэдніх памераў – манархія, для буйной дзяржавы – дэспатыя.

Вальтэр таксама лічыў існаваўшы ў Францыі грамадскі лад неразумным і абвешчаў неабходнасць перайсці да новых грамадскіх адносін, якія будуць пабудаваны на разумных прынцыпах. Інстытутам пераходу да гэтага новага грамадства на думку Вальтэра павінен стаць асветніцкі абсалютызм. Ён разлічваў на тое, што абсалютны манарх, які засвоіў ідэі Асветніцтва, выкарыстае сваю ўладу для правядзення неабходных рэформаў, каб перабудаваць грамадства на прынцыпах рацыяналізму. Народ жа не павінен прымаць актыўнага ўдзелу ў палітычным жыцці. Вальтэр, як і іншыя асветнікі, зыходзіў з прынцыпу, што ўсе людзі раўныя ў правах і недапушчальныя якія-небудзь прывілеі. Супярэчлівымі былі адносіны Вальтэра да рэлігіі. Ён падвяргаў рэзкай крытыцы каталіцкую царкву за яе нецярпімасць да свабоды думкі і падтрымку дэспатычнай улады. Але рэлігію ён лічыў неабходнай для грамадства і для асобнага чалавека як апору маралі.

Асаблівае месца ў французскім Асветніцтве займала эканамічная школа фізіякратаў, стваральнікам якой з'яўляўся Франсуа Кенэ. Ён лічыў, што зямля – крыніца ўсякага багацця, і толькі земляроб сваёй працай памнажае багацце. У залежнасці ад адносін да зямлі ён выдзяліў тры грамадскія класы: вытворчы, ўласнікі, бясплодны. Вытворчы клас – гэта земляробы. Іх праца стварае багацце, частку якога атрымлівае ўласнік (землеўладальнік). Да бясплоднага

класа Кенэ адносіў рабочых, рамеснікаў, гандляроў, бо, на яго думку, яны сваёй працай не ствараюць новае багацце, а толькі відазмняюць прадукт, які стварае вытворчы клас. Паколькі дзяржаўныя патрэбы забяспечваюць прадстаўнікі вытворчага класа (асаблівыя фермеры), то фізіякраты прапаноўвалі звесці да мінімуму падаткі, якія яны плацілі, а асноўны падатковы цяжар ускласці на зямельных уласнікаў. Для паспяхова развіцця вытворчасці Кенэ лічыў неабходны ўвесці свабодны ўнутраны і знешні гандль, каб прамысловыя тавары дзешавей абыходзіліся земляробам. Яго паслядоўнікам быў Цюрго, які ў 1774 г. стаў генеральным кантралёрам фінансаў. Ён робіць спробу ажыццявіць ідэі фізіякратаў на практыцы.

Жан-Жак Русо з'яўляецца аўтарам найбольш радыкальных поглядаў сярод французскіх асветнікаў. У яго працах адчуваецца разчараванне ў рацыяналізме, і ён звяртаецца да прызнання ролі пачуццяў у жыцці чалавека і грамадства. Аснаўная ідэя Русо – неабходна вывесці грамадства са становішча ўсеагульнай порчы маралі. Мараль у Русо звязана з палітычным і грамадскім ладам. Выйсце ён бачыць у правільным выхаванні ўладароў, дасягненні матэрыяльнай роўнасці людзей. Русо ўказвае, што кожны чалавек дабрадзельны тады, калі яго прыватная воля адпавядае ўсеагульнай. Такім чынам, асобны чалавек поўнасю падначальваецца калектыву. У аснове грамадскага ладу, на думку Русо, павінны ляжаць эканамічная роўнасць уласнікаў і раўнапраўе грамадзян, ідэя братэрства людзей. Русо ўказваў, што чалавек ва ўмовах цывілізацыі разбурыў свае гарманічныя адносіны з прыродай, з-за чаго і адбылася маральная дэградацыя людзей. Найвялікшым злом, якое спрыяла маральнай порчы чалавека, з'яўлялася ўзнікненне ўласнасці. Выйсце ён бачыў ў вяртанні да першаснага стану людзей, але чалавецтва ўжо не зможа адмовіцца ад цывілізацыі. Таму Русо прапануе аднаўляць страчаную дабрадзель на новай аснове. Для гэтага трэба ліквідаваць празмерную маёмасную няроўнасць, бо на ёй стаіць дэспатызм. Сродкам барацьбы з дэспатызмам Русо называе народнае паўстанне. Ён выступае супраць капіталістычных адносін, свабоднага гандлю. На яго думку дзяржава павінна кантраляваць эканамічныя адносіны, правільна размяркоўваць харчаванне, грошы.

Дабрадзельні, указвае Русо, захаваліся ў народзе, але народ прастадушны і не здольны зразумець свае інтарэсы. Ён – лёгкая здабыча для палітыкаў. Каб зберагчы народ ад гэтай небяспекі, яму неабходны адданы павадыр, які дзейнічае ў інтарэсах народа. Гэты правадыр адлюстроўвае волю народа ў законах і палітыцы дзяржавы. Такая дзяржава выпрацоўвае нормы чалавечага жыцця, стварае сістэму адукацыі, уводзіць дзяржаўную рэлігію. Тым самым фарміруюцца новыя маральныя каштоўнасці. Ідэалам дзяржаўнага ладу для Русо з'яўлялася праяма дэмакратыя. Такім чынам, Русо прапаноўваў ператварыць дзяржаву на чале з народным правадыром у галоўны інструмент выпраўлення хібаў чалавечай маралі і, тым самым, адкрыць шлях для стварэння ідэальнага грамадства.

Згодна Русо, з'яўленне дзяржавы было вынікам добраахвотнага грамадскага дагавора паміж людзьмі каб забяспечыць свае правы і дабрабыт. Грамадскі дагавор дазваляе дасгнуць грамадзянскай свабоды. Яна мае на ўвазе

цеснае супрацоўніцтва людзей, фарміраванне грамадскіх асацыяцый. Русо адваргаў свабоду, якая дасягаецца насуперак грамадскім асацыяцыям. Паколькі ўлада мае дагаварную прыроду, то пад яе суверэнам трэба разумець народ як адзінае цэлае. Гэтае цэлае ён называў Рэспублікай, ці палітычным арганізмам.

4. На развіццё Асветніцтва ў Італіі вялікі ўплыў аказала тое, што краіна была раздробленай. У выніку Асветніцтва тут таксама не было адзіным. Асаблівасцю ідэалагічнай сітуацыі ў Італіі было тое, што ў ёй адчуваўся вельмі моцны ўплыў каталіцкай царквы. Асветнікі вымушаны былі дэманстраваць лаяльнасць да каталіцтва. Асноўная ўвага асветнікаў была сканцэнтравана на распрацоўцы канкрэтных зладзённых пытанняў. Развівалася Асветніцтва перш за ўсё ва універсітэтах.

У Паўднёвай Італіі цэнтрам Асветніцтва быў Неапаль. Тут сярод асветнікаў вылучаецца Джанбаціста Віко. Ён першым абгрунтаваў ідэю аб аб'ектыўным характары гістарычнага прагрэсу, указаў, што развіццё чалавецтва заўсёды прагрэсіўнае, але цыклічнае: эпоха антычнасці – эпоха варварства (сярэдневечча) – эпоха Асветніцтва. Віко паказаў, што ўзнікненне дзяржаўнасці абумоўлена сацыяльнымі супярэчнасцямі. Першыя дзяржавы ўзніклі ў выніку барацьбы вярхушкі плямёнаў з рабамі. Яны ўяўлялі сабою арыстакратычныя рэспублікі. Рабы сталі адваёўваць свае правы. У выніку рухнула панаванне арыстакратыі. Ствараецца новае грамадства, у якім дамінуе прыватны інтарэс. Гэта вядзе да наапаўнення багацця ў пэўных людзей і ўзнікнення сацыяльнай напружанасці. Яна вядзе да грамадзянскай вайны. У ёй абодва бакі абясільваюць, і з'яўляюцца аўтарытарныя асобы, якія бяруць уладу ў свае рукі. Так устанаўліваецца манархія. Дж. Віко лічыў, што ў грамадстве дзейнічае вечны і натуральны царскі закон. У выніку яго дзеяння дэмакратыя заўсёды ператвараецца ў манархію. Дж. Віко рабіў вывад, што грамадства развіваецца па аб'ектыўных законах, якія нельга змяняць.

У Неапале працаваў Антоніо Джанавезі, які займаўся пераважна эканамічнымі праблемамі. Ён лічыў, што асноўнай галіной эканомікі з'яўляецца сельская гаспадарка. Дзяржава свае намаганні павінна канцэнтраваць на тым, каб забяспечваць уздым сельскай гаспадаркі. Каб гэтага дасягнуць, неабходна пераразмеркаваць зямельную уласнасць за кошт феодалаў. Ён бачыў у сялянскай працы панаванне працалюбства і свабоды, адлюстраванне важнейшых дабрадзеецелей. А. Джанавезі выступаў за ліквідацыю мытных бар'ераў у Італіі, бо яны перашкаджалі эканамічнаму развіццю краіны.

У Паўночнай Італіі цэнтрам Асветніцтва з'яўляўся Мілан. Буйнейшай постацю сярод міланскіх асветнікаў з'яўляўся Чэзарэ Бекарыя. Ён займаўся перш за ўсё праблемамі права. Ч. Бекарыя тлумачыць паходжанне дзяржавы на аснове канцэпцыі грамадскага дагавора. Ён лічыў, што людзі, заключыўшы гэты дагавор, адмаўляюцца ад часткі натуральных правоў, але не адмаўляюцца ад свабоды ўвогуле. Мэта грамадзянскай супольнасці – дасягненне шчасця для як мага большай колькасці людзей. Дзяржаўныя законы, лічыў Бекарыя, павінны служыць гэтай мэце. Неабходна рэарганізаваць уладу і прывесці яе ў адпаведнасць з прынцыпамі натуральных правоў. Для стварэння новага грамадства неабходна маральнае ўдасканаленне чалавека. Ч. Бекарыя

прапаноўваў рэарганізацыю крымінальнага права на аснове прынцыпаў гуманнасці: забараніць пакаранне смерцю, не праследаваць людзей за думкі.

У Германіі Асветніцтва пачынае развівацца позна. У Паўночнай Германіі яно з'яўляецца ў 60-я гады 18 ст., у Паўднёвай – у 70-я гады. Важнай крыніцай для фарміравання паўночнагерманскага Асветніцтва стала лютэранства. Асветніцтва выступіла ў ролі свецкая тэалогія лютэранства. Паспехам Асветніцтва спрыялі поспехі ў развіцці культуры, распаўсюджванне мецэнацтва. У Прусіі Асветніцтва мела падтрымку з боку Фрыдрыха II. Буйнейшым прадстаўніком нямецкага Асветніцтва з'яўляўся І. Кант. Ён выказаў сваё разуменне сутнасці Асветніцтва – гэта працэс вызвалення індывіда ў маральным і інтэлектуальным плане, але не палітычным. Нямецкае Асветніцтва мела тэарэтычны характар. У другой палове 18 ст. германскае грамадства было далёка ад патрасенняў. Асветнікі Прусіі не ставілі мэтай ажыццявіць у грамадстве глыбокія пераўтварэнні. Асноўныя намаганні яны накіроўвалі на распаўсюджванне асветы, пашырэнне ўзроўня адукаванасці, які павінен адпавядаць сацыяльнаму статусу чалавека. Асветніцкія ідэі былі распаўсюджаны сярод дваранства, чыноўніцтва, афіцэрства, выкладчыкаў. Яго ідэі засвоіла вузкая асветніцкая эліта, якая мела цесную сувязь з дзяржавай. Таму для нямецкіх асветнікаў свабода заключалася ў зліцці з дзяржавай.

Кант быў заснавальнікам канцэпцыі прававой дзяржавы. Згодна з ёй прадзначэнне дзяржавы – падтрымліваць рэжым справядлівасці праз удасканаленне сістэмы права. Заклучаючы грамадскі дагавор, людзі не ахвяраваюць свабоду, лічыў Кант. Яны ствараюць умовы, каб больш надзейнай ёй карыстацца. Людзям неабходна гарантыя ад дэспатызму. Такой гарантыяй можа стаць падзел уладаў на заканадаўчую і выканаўчую. Усе перамены, па меркаванню Канта, павінны адбывацца ў рамках закона праз рэформы зверху.

Яшчэ адзін прадстаўнік нямецкага Асветніцтва Готхальд Лесінг адстойваў рацыянальныя погляды на грамадскія працэсы. Згодна з яго канцэпцыяй грамадства ў сваім развіцці праходзіць тры этапы: 1) дзяцінства (эпоха ветхого завета); 2) юнацтва (новы завет); 3) спеласць (новае Евангеліе). На апошнім этапе асновай паводзін сталі норма маралі, якая ўжо не звязана з верай. Лесінг выступіў з ідэяй існавання агульначалавечых каштоўнасцей. Заклікі Лесінга да адраджэння народнай нямецкай паэзіі, песнай творчасці спрыялі ўсталяванню нацыянальнага духа ў германскай драматургіі.

Германскі асветнік Іоган Гердар падкрэсліваў ролю пачуццяў у жыцці чалавека і грамадства. Ён сфармуляваў ідэю арганічнага развіцця свету, якое прасочваецца і ў nežывой прыродзе і ў развіцці чалавецтва. Ён лічыў мэтай чалавечага быцця рух да гармоніі і гуманнасці. У гістарычных падзеях ён шукаў заканамернасці, прычынную абумоўленасць.

Лева-радыкальнае крыло ў германскім Асветніцтве прадстаўляў Георг Форстэр. Яго палітычным ідэалам была дэмакратычная рэспубліка. Яе сіла заключаецца ў падтрымцы народа. Форстэр стаў лідарам Майнцкай рэспублікі ў час рэвалюцыйных войнаў. Ён лічыў, што ўласнасць з'яўляецца натуральным правам чалавека, але пры гэтым неабходна адносна роўнасць ў яе размеркаванні. Пераход чалавека ад дзікасці да цывілізацыі адбываецца, па

Форстэру, у сілу натуральных законаў. Фактарам, які забяспечвае развіццё грамадства, з'яўляецца барацьба розных сацыяльных слаёў.

ТЭМА: РЭФАРМАЦЫЯ І КОНТРЭФАРМАЦЫЯ Ў ЕЎРОПЕ.

1. Рэфармацыя ў Германіі і Швейцарыі.
2. Каралеўская Рэфармацыя.
3. Асаблівасці Рэфармацыі ў Францыі.
4. Контрэфармацыя.

Літаратура

1. Английская реформация: документы и материалы. – М., 1990.
2. Кальвин, Ж. Наставления в христианской вере / Ж. Кальвин. В 3 т. – М., 1998.
3. Очерки истории западного протестантизма. М., 1995.
4. Гражданские войны во Франции. – Челябинск. 1982.
5. Карев А. В., Сомов К. В. История христианства. – М., 1990.
6. Исаенко А. В. Английская королевская реформация 16 века. – Орджаникидзе, 1982.

1. Рэфармацыя – гэта шырокі рэлігійны і сацыяльна-палітычны рух у Еўропе 16 ст., які вылучаў патрабаванне рэформы каталіцкай царквы і пераўтварэння парадкаў, якія былі санкцыянаваныя яе вучэннем. Яна стала наступствам распада саслоўна-карпаратыўнай сістэмы Сярэднявечча. Рэфармацыя была сваеасаблівым адказам на маргеналізацыю масавай свядомасці. У пераходным грамадстве, ва ўмовах мадэрнізацыі маргіналізацыя набыла масавы характар. Грамадскія ўмовы мяняліся хучэй, чым мянялася самаідэнтыфікацыя асобы. Неўстойлівае становішча ў грамадстве нараджала адчуванне трывогі, разгубленасці. Маргінальны чалавек аказваецца схільным адначасова і да сацыяльнага негілізму, і да шчырай веры ў некія вышэйшыя ідэалы. Негілізм вёў да адмаўлення каталіцкай царквы, а вера штурхала да барацьбы за аднаўленне каштоўнасцей хрысціянства. Рэфармацыя была звязана і ўмацаваннем новага сацыяльнага парадку, развіццём прадпрымальніцтва, фарміраваннем нацыянальнай дзяржаўнасці. Каталіцкая дактрына абгрунтоўвала карпаратыўны лад, прыарытэт агульнага над прыватным. Каталіцкая тардыцыя мела на ўвазе грамадскую пасіўнасць асобы. Пратэстантызм, выступаючы супраць карпаратыўных інтарэсаў каталіцкай царквы, садзейнічаў разбурэнню старога і станаўленню новага грамадства.

У ідэяльнай падрыхтоўцы Рэфармацыі важную ролю адыграла гуманістычная ідэалогія эпохі Адраджэння. Гуманізм падрыхтаваў Рэфармацыю распрацоўкай рацыяналістычных метадаў вывучэння Свяшчэннага пісання. Ён імкнуўся даць рацыяналістычнае тлумачэнне сацыяльна-палітычных і этычных праблем. Гуманізм і Рэфармацыя былі

выкліканы агульнымі прычынамі, якія звязаны з разлажэннем феадальнага грамадства і зараджэннем элементаў ранняга капіталізму. Гуманізм, як рух за свецкую культуру, звяртаўся да больш адукаванай часткі грамадства. Рэфармацыя ставіла мэтай абнавіць на аснове Евангелія жыццё кожнага хрысціяніна і таму звярталася да шырокіх мас. Маральны ўпадак духавенства, нізкі ўзровень яго адукацыі, няздольнасць даць адказы на запыты вернікаў адносна працэсаў, якія адбываюцца ў свеце, выклікалі расчараваанне прыхажан у каталіцкай царкве. Імкненне папства ўмешвацца ў справы еўрапейскіх дзяржаў штурхала манархаў да імкнення стварыць нацыянальныя цэрквы.

У пачатку 16 ст. цэнтрам руху супраць каталіцкай царквы і папства стала Германія. У раздробленай Германіі прытэнзіі папства на ўладу, яго дзеянні па выкачванню вялізарных сродкаў у Рым не маглі сустрэць такога адпору, як у цэнтралізаваных дзяржавах. Рознародная апазіцыя ў Германіі змагла аб'яднацца на аснове ідэй пераўтварэнняў царквы і вызвалення ад прыцяганняў рымскай курыі. Гэтыя агульныя інтарэсы шырокіх колаў германскай грамадскасці змог выразіць прафесар Віттэнбергскага ўніверсітэта Марцін Лютэр. Штуршком для выступлення Лютэра і пачатку Рэфармацыі стаў продаж індульгенцый. У канцы кастрычніка 1517 г. Лютэр абнародаваў 95 тэзісаў супраць продажу індульгенцый. Гэта і стала пачаткам Рэфармацыі.

Лютэр адверг саму каталіцкую догму аб магчымасці выратавання душы толькі пры пасрэдніцве каталіцкага кліра і на аснове ўсталяванага абраду. Ён лічыў, што толькі дайшоўшы да поўнага змірэння перад волей Бога чалавек зможа набыць Божскую міласэрнасць. Галоўнае месца ў вучэнні Лютэра займае тэзіс, што чалавек можа выратавацца толькі праз веру, яе ён набудзе толькі праз міласць Божую, а не праз асабістыя заслугі. Адвяргалася выратаванне праз выкананне царкоўных абрадаў і добрыя справы. З вучэння Лютэра вынікала, што выратаванне чалавека залежыць толькі ад Божскай міласэрнасці, то выключаецца пасрэдніцкая роля каталіцкага кліра паміж чалавекам і Богам, страчвае сэнс існаванне ўсёй царкоўнай іерархіі на чале з Папай. Тым самым Лютэр абгрунтаваў тэзіс аб усеагульным свяшчэнстве. Ён сцвярджаў, што міране валодаюць гэтакім жа правам на свяшчэнства, якім раней валодала толькі каталіцкае духавенства. У справах веры Лютэр прызнаваў аўтарытэт толькі Свяшчэннага пісання і адвяргаў святасць Свяшчэннага падання (тое, што ішло ад Пап). Ролю царквы Лютэр бачыў у тым, каб яна была настаўніцай людзей у жыцці, дапамагала чалавеку ў дасягненні змірэння, у разуменні Свяшчэннага пісання. Лютэр лічыў, што калі царква не здольна сама вярнуцца да евангелістычных прынцыпаў, то гэтую задачу павінна выканаць дзяржава. Менавіта ў дзяржаве, разам са шлюбам і сям'ёй, закладзены божскі парадак. Але духоўнае жыццё чалавека непадуладна гасударам. Лютэр патрабаваў дакладна размежаваць прэрагатывы свецкай і духоўнай улад і аддаваў перавагу свецкай уладзе. Ён абгрунтаваў неабходнасць секулярызацыі царкоўнай маёмасці і роспуску манашскіх ордэнаў.

Пасля таго, як Лютэр не адмовіўся ад сваіх поглядаў на рэйстагу ў Вормсе, па патрабаванню імператара Карла V, быў прыняты Вормскі эдзікт 1521 г., які прадпісаў праследваць на ўсёй тэрыторыі імперыі прыхільнікаў новай ерасі.

Ідэі Рэфармацыі імкнуліся выкарыстаць у сваіх мэтах розныя сацыяльна-палітычныя сілы. Частка нямецкага рыцарства пад яе сцягамі ўзняла паўстанне супраць князёў у 1522–1523 гады. Магістраты многіх гарадоў Паўднёвай Германіі падтрымалі Рэфармацыю. Пракацілася хваля гарадскіх паўстанняў, у ходзе якіх разбураліся манастыры і цэрквы. Адным з важнейшых у ходзе Рэфармацыі становіцца патрабаванне таннай царквы. У Рэфармацыю сталі ўцягвацца і сяляне. Рэфармацыя аказала ўплыў на ўзнікненне і ход Сялянскай вайны ў Германіі 1524–1525 гадоў.

Радыкальную плынь у Рэфармацыі прадстаўляў Томас Мюнцар. У яго сфарміравалася канцэпцыя блізкага ўсеагульнага перавароту, які будзе ажыццёўлены людзьмі – прыхільнікамі праведнай веры. Пры гэтым ён прапаведаваў гвалтоўныя метады барацьбы. Прыкладам радыкальнага рэфармісцкага руху можа служыць і Мюнстарская камуна анабапцістаў 1534 г. Гарадскі савет Мюнстара, які перайшоў пад іх кантроль, арганізаваў у горадзе нешта накшталт камуністычнага супольніцтва, стаў актыўна прымяняць тэрор для захавання сваёй улады. Пасля таго, як войскі епіскапа майнцака ўзялі Мюнстар, паследаваў яшчэ больш жорсткі тэрор у адказ. Пасля гэтых падзей радыкальная секта анабапцістаў адмовілася ад гвалтоўных дзеянняў.

Другі буйны цэнтр еўрапейскай Рэфармацыі склаўся ў Швейцарыі. З 1519 г. Ульрых Цвінглі ў Цюрыху перайшоў да прапаганды асабістага евангелісцкага вучэння. Як і Лютар, Цвінглі абапіраўся на аўтарытэт Свяшчэннага пісання і адваргаў аўтарытэт “свяшчэннага падання”, прытрымліваўся прынцыпу апраўдання верай і ўсеагульнага свяшчэнства, не прызнаваў царкоўную іерархію, адваргаў абрады каталіцтва.

Разыходжанні Цвінглі і Лютэра былі звязаны з іх палітычнымі пазіцыямі. Цвінглі быў прыхільнікам рэспублікі, заснаванай на прынцыпах самакіравання. Ён лічыў, што Евангелле настаўляе ўладу на правільны шлях, аб’ядноўвае яе з народамі, але да таго часу, пакуль, улада дзейнічае па хрысціянскі, г. зн. не ўступае ў супярэчнасць з патрабаваннямі Евангелля. Ён прызнаваў неабходным знішчэнне такой улады, але не праз паўстанне, а на аснове ўсеагульнай згоды народа. У цвінгліянскай абшчыне прапаведнікі выбіраліся веруючымі, жыццё абшчыны строга рэгламентавалася. У 1529 г. адбылося сустрэча Цвінгле і Лютэра. Яны разыйшліся не толькі па палітычных пытаннях, але і па пытанню аб ролі прычасця. Цвінгле хутка загінуў у час ваеннага канфлікту. У гарадах Верхняй Германіі ўсталявалася лютаранства.

У развіцці Рэфармацыі ў Германіі і Швейцарыі важным стаў 1526 г., калі па рашэнню Шпейскага рэйхстага імперскія чыны атрымалі права да царкоўнага сабора дзейнічаць у рэлігійных справах па ўласнаму разуменню. Князі і гарады, якія прынялі Рэфармацыю, выкарыстоўвалі гэтую пастанову для ўмацавання сваіх пазіцый. Спробы Карла V дабіцца вяртання да Вормскага эдзікту, не далі выніку. У 1531 г. пратэстансцыя камуны і княствы стварылі Шмалькальдэнскі саюз, што прывяло да канчатковага замацавання лютаранства ў вестфальскіх і ганзейскіх гарадах і княствах Паўночна-Усходняй Германіі.

Яшчэ адной плынню Рэфармацыі ў Швейцарыі стаў кальвінізм. У 1536 г. Жан Кальвін у Жэневе выдаў працу “Настаўленне ў хрысціянскай веры”.

Цэнтральнае месца ў вучэнні Кальвіна займае канцэпцыя аб двайным прадвызначэнні. Згодна з ім Бог яшчэ да стварэння свету прадвызначыў кожнаму чалавеку яго лёс. Адным – вечны праклён, другім, абраным, – вечнае блажэнства. Змяніць гэты выбар Бога чалавек не можа ніякімі заслугамі. Кальвін лічыў, што прырода чалавека ў сілу першароднага граху цалкам сапсаваная і схільная толькі да зла. Бог жа дзейнічае як сіла, якая пабуджае чалавека да добра, або пакідае ва ўладзе граху, калі гэта адпавядае божскаму замыслу. Здавалася, такое вучэнне павінна было параджаць фаталізм і пасіўнасць чалавека. Але Кальвін наадварот тэалагічна абгрунтоўвае актыўнасць асобы. Ён указваў, што Бог дае чалавеку нейкі знак, які дазваляе зразумець, ці правільна чалавек выконвае сваё прызначэнне. Крытэрыем з’яўляецца поспех ці неспех у жыцці. Кальвін рашуча апраўдваў беражлівасць і накапіцельства. Беднякам прыпісвалася смірэнне і добрасумленнасць у самай цяжкай працы.

У сваім палітычным вучэнні Кальвін падкрэслівае, што дзяржава – гэта божскае ўстанаўленне. Але ён падкрэслівае абавязкі правіцеляў у служэнні грамадству. Ён яшчэ больш рашуча, чым Цвінглі адстойваў права на супраціўленне тыраніі, калі яна не дае абраным выконваць іх хрысціянскую павіннасць. Правам супраціўлення валодаюць толькі прадстаўнічыя органы абшчыны. Найлепшы дзяржаўны лад – алегархічная рэспубліка. Кальвін падзяляў сферы царквы і дзяржавы. У Жэневе Кальвін усталяваў рэжым тэакратычнага тыпу. Быў усталяваны жорсткі кантроль над думкамі. У горадзе ажыццяўляліся праверкі дамоў, выносіліся суровыя пакаранні за адступленне ад кальвінізму. Кальвін праяўляў крайнюю нецярпімасць. Абшчына выбірае і кантралявала сваіх пастыраў. Важнейшыя пытанні абмяркоўваліся на сходах пастыроў (кангрэгацыі). Такім чынам Кальвін сфармуляваў ідэал высокамаральнага, эканомнага, дзейнаснага жыцця, дзякуючы чаму кальвінізм стаў не толькі рэлігійным вучэннем, але і палітычнай праграмай.

Аугсбургскі рэлігійны мір 1555 г., які быў заключаны пасля перамогі пратэстанскіх князёў над войскамі імператара Карла V, падвёў рысу пад рэлігійнымі войнамі ў Германіі. Усталяваўся прынцып “чыя улада – таго і вера”. Лютаранства было прызнана афіцыйным веравызнаннем, вынікі секулярызацыі былі пацверджаны. Улада тэрытарыяльных князёў умацавалася. Тым самым Рэфармацыя садзейнічала захаванню палітычнай раздробленнасці Свяшчэннай Рымскай імперыі, дзе аформіліся два ваенна-канфесійныя саюзы.

2. Распаўсюджванню Рэфармацыі садзейнічала імкненне каралеўскай улады выкарыстаць яе для ўмацавання манархіі. У Даніі ў пачатку 1520-х гадоў Хрысціян II, каб падарваць магутнасць епіскапаў і абатаў, падтрымаў рэфарматараў. Яго наследнік, Фрэдарык I узяў курс на фактычную незалежнасць царквы ад рымскага Папы. Ён аказваў падтрымку лютаранству. Але на поўны разрыў з Рымам кароль не асмеліўся. Толькі пры яго сыне Хрысціяне III у краіне была праведзена Рэфармацыя на лютаранскі манер. Кароль сам стаў на чале новай царквы. Каралеўская ўлада аплочвала службу духоўных асоб. Землі духавенства былі канфіскаваны і перайшлі ва ўласнасць караля. Быў пакладзены пачатак дзяржаўнай лютэранскай царкве. У канцы

1530-х гадоў датскі варыянт рэфармацыі быў навязаны Нарвегіі і Ісладыі. Гэта звяршыла іх падначаленне датскаму каралю.

У Швецыі правядзенне Рэфармацыі адносіцца да 1527–1544 гадоў. Кароль Густаў Ваза на вестароскім рыкстазе 1527 г., абапіраючыся на гараджан і дваранства, дабіўся прызнання евангелізму адзіным дапусцімым веравызнаннем. Была праведзена секулярызацыя царкоўнай маёмасці на карысць кароны. У 1539 г. ўвялі новы царкоўны парадак, згодна якому епіскапат захоўваўся, але галавой царквы стаў кароль. Прызначэнне і адхіленне ад пасады духоўных асоб перайшло ў рукі каралеўскай адміністрацыі. У выніку Рэфармацыі адбылося ўмацаванне каралеўскай улады ў Швецыі. Аналагічная Рэфармацыя была праведзена шведскім каралём у падуладнай яму Фінляндыі.

У Англіі Рэфармацыя адбывалася пры актыўным удзеле абсаютысцкай дзяржавы і падтрымаўшых яго правячых класаў. Тут Рэфармацыя не стала масавым народным рухам, як у Германіі. У 1534 г. на аснове Акта аб верхавенстве Генрых VIII прыняў тытул главы царквы Англіі. Гэта азначала разрыў з Рымам і вызваленне англійскай царквы з-пад улады Папы. Дадзеная палітыка была падтрымана Рэфармацыйным парламентам (1529–1536). Кароль спыніў выплату Рыму царкоўных падаткаў, забаранялася апеляцыя да Папы, вышэйшай царкоўнай інстанцыяй абвяшчаліся архіепіскап Кентэберыйскі і кароль. Кароль атрымаў права прызначаць епіскапаў, выкараняць усялякага роду ерэсі. Тытул галавы царквы дазволіў Генрыху VIII ажыццявіць секулярызацыю зямельных уладанняў манастыроў на карысць казны. Англійская рэфармацыя, якая ажыццяўлялася абсалютысцкай дзяржавай, мела ў якасці першасных матываў палітычныя і фінансавыя. Яны цалкам вызначалі царкоўна-ідэалагічную палітыку Цюдораў. Падначаленне англійскай царквы свецкай уладзе не закранала ўласна рэлігійныя пытанні. Ні культ, ні дагматыка практычна не змяніліся, засталіся блізкімі да каталіцызму.

Такія абмежаваныя вынікі Рэфармацыі не маглі задаволіць буржуазію і новае дваранства. Іх імкненне да таннай царквы выразілася ў распаўсюджванні ў Англіі ідэй лютаранства і кальвінізму. Пры Эдуардзе VI (1547–1553) Рэфармацыя была паглыблена. Відны дзеяч англійскай Рэфармацыі архіепіскап Кентэберыйскі Томас Кранмер падрыхтаваў рэформу царкоўнага кulta і выпрацаваў дактрыну анліканскай царквы. Меса цяпер служылася на англійскай мове. Сімвалы англійскай веры ўключылі некаторыя элементы лютаранства і кальвінізму. Аднак і гэтыя змены не задаволілі найбольш радыкальных прыхільнікаў Рэфармацыі. Яны патрабавалі перабудовы царквы на дэмакратычных пачатках і ліквідацыі рэшткаў каталіцызму.

Сялянска-плябейская плынь у Рэфармацыі была прадстаўлена сектанскімі рухамі (анабаптысты). Яны адстойвалі ідэі сацыяльнай справядлівасці і роўнасці, у сувязі з чым падвяргаліся суровым праследаванням з боку ўлады.

Прыхільнікамі старых царкоўных парадкаў заставаліся феадальная арыстакратыя, частка сялянства, якая пакутавала ад агароджванняў. Пры каралеве Марыі адбылося аднаўленне каталіцызму. Аднак з каранаваннем Лізаветы I Рэфармацыя была адноўлена. У 1559 г. парламент пацвердзіў верхавенства кароны ў справах царквы. Пры гэтым захаваўся епіскапат. Урад

Лізаветы I выдаў суровыя законы супраць каталікоў. Была ўсталявана адзіная форма богаслужэння на англійскай мове. У 1571 г. быў выпрацаваны англійскі сімвал веры, у якім каталіцкія догматы спалучаліся з кальвінізмам. Упрыгожванні ў цэрквах захаваліся.

Памяркоўная палітыка Лізаветы I выклікала распаўсюджванне ў краіне пурытанізму (кальвінізму). У 50–60 гады 16 ст. пурытане адкрыта выступілі супраць дзяржаўнай епіскапскай царквы, супрацьпастаўляючы ёй царкву з выбарнымі прэсвітэрамі. Пурытане рашуча асуджалі роскаш, бяздзейнасць, ратавалі за беражлівасць, умеранасць, прадпрымальнасць у справах. Гэтыя ідэі фарміравалі этыку ранняга капіталізму. Лізавета I прыбегла да шырокіх рэпрэсій, але не змагла спыніць распаўсюджванне пурытанізму. У сярэдзіне 80-гадоў 16 ст. пурытанская апазіцыя перарасла ў шырокі грамадскі рух буржуазіі і новага дваранства, які карыстаўся падтрымкай парламента.

3. Рэфармацыя ў Францыі мела яркая выражаную палітычную афарбоўку. У 20–30-я гады 16 ст. у гарадах Францыі ўзнікаюць невялікія абшчыны паслядоўнікаў М. Лютара. Першапачаткова Францыск I даволі пазітыўна адносіўся да ідэй рэфарматараў. Але хутка стала відавочна, што пратэстанты імкнуцца да стварэння ўласнай царквы. У Францыі саюз каталіцкай царквы з каралеўскай уладай быў трывалым. Таму выбар урада быў зроблены на карысць каталіцызму і пачаліся праследаванні пратэстантаў. Яны асабліва ўзмацніліся пры Генрыху II (1547–1559).

Нягледзячы на праследаванні, у сярэдзіне 16 ст. французскі пратэстантызм узмацніўся. Сталі актыўна распаўсюджвацца ідэі Кальвіна. Паспехі кальвінізму ў канцы 50-х гадоў 16 ст. былі ў многім вызначаны палітычнай кан'юктурай. Рэфармацыя ў Францыі не была звязана з пэўным сацыяльным слоём. Дваранства раскалолася. Кальвінізм як правіла прынялі тыя, хто быў пакрыўджаны ўладай, ці тыя хто знаходзіўся пад апекай пратэстанцкіх прынцаў. Таму побач з сінадальнай іерархіяй французскія кальвіністы стварылі і ваенна-дваранскую арганізацыю. Яе ўзначалілі члены дома Бурбонаў, якія з'яўляліся далёкімі сваякамі дынастыі Валуа. У асобе ваенна-рэлігійнай арганізацыі гугенотаў Бурбоны знайшлі вельмі моцную партыю саюзнікаў супраць каралеўскай улады. Паспяхова кальвінізм распаўсюдзіўся ў гарадах паўднёвай і паўднёва-заходняй Францыі. Гэтаму спрыялі сепаратысцкія настроі, а таксама тое, што поўдзень традыцыйна быў цэнтрам ерытычных рухаў. Зусім слаба ў пратэстанцкі рух былі ўцягнуты сяляне, гэта значыць асноўная маса насельніцтва Францыі. Гугеноты ў некаторых правінцыях Францыі завалодалі рэальнаю ўладаю, праніклі ў каралеўскую адміністрацыю і адначасова стваралі паралельную структуру кіравання.

Нарастала ўзаемная агрэсіўнасць каталікаў і пратэстантаў, у выніку чаго Францыя ў 1560-я гады аказалася ўцягнутай у рэлігійныя войны. Рост радоў кальвіністаў быў прыпынены толькі псіхалагічным шокам, які выклікала Варфаламееўская ноч 1572 г. Гугеноты страцілі надзею дабіцца перамогі ў маштабах усёй краіны. Цяпер яны дабіваліся свабоды адпраўлення кальвінісцкага культы, гарантыяй гэтага павінна было стаць захаванне палітычнай арганізацыі гугенотаў. Пераход Генрыха IV у каталіцызм

канчаткова прадэманстраваў, што кальвіністы могуць заставацца ў Францыі толькі рэлігійнай меншасцю. Новы кароль выдаў Нанцкі эдзікт 1598 г., які гарантаваў гугенотам свабоду веравызнання і нават захаванне іх ваенна-палітычнай арганізацыі. У выніку рэлігійных войнаў 60–90-х гадоў 16 ст. у Францыі склалася ўнікальная рэлігійна-палітычная сітуацыя: суіснавалі дзве рэлігіі ў каралеўстве з высокай ступенню палітычнага адзінства.

4. На першых парах папства імкнулася змагацца з Рэфармацыяй, звяртаючыся да свецкіх улад імперыі з патрабаванне задушыць Рэфармацыю. У 1530-я гады папства нават схілялася да кампрамісу з рэфармісцкім рухам. Аднак у 1540-я гады палітыка контррэфармацыі вызначае ўсе бакі жыцця каталіцкай царквы. Поўнага вяртання да старых парадкаў не магло быць. Каталіцызм вымушаны быў улічваць у сваё палітыцы адбыўшыся змены. Ён ішоў на секулярызацыю часткі царкоўнай маёмасці, паступіўся некаторымі прывілеямі духавенства, згаджаўся пашырыць ролю дзяржавы ў мясцовых царкоўных справах. Каб выстаяць ва ўмовах Рэфармацыі і павесці контрнаступленне, каталіцкая царква павінна была рэарганізаваць сваю структуру і сістэму кіравання. Пры правядзенні контррэфармацыі важнейшую ролю адыгралі новыя рэлігійныя ордэны, інквізіцыя, цензура, дзейнасць і пастановы Трыдэнцкага сабору.

Ордэны, якія ўзніклі ў сярэднія вякі, не адпавядалі патрабаванням барацьбы з Рэфармацыяй. Сярод новых ордэнаў асабліва важную ролю ў барацьбе з Рэфармацыяй адыграў ордэн іезуітаў на чале з Ігнасіем Лайолай, які быў афіцыйна зацверджаны папскай булай у 1540 г. У ордэне была жалезная дысцыпліна і безумоўнае падначаленне загадам. Іезуіты прыносілі клятву на вернасць Папе. Іезуіцкая мараль цалкам знішчала асабісты пачатак у жыцці чалавека. Устаў ордэна 1558 г. патрабаваў ад іезуітаў па загаду начальніка здзяйснення граху, у тым ліку і смяротнага. На чале ордэна стаяў пажыццёвы генерал, які поўнаўладна кіраваў усімі справамі ордэна. Пры ім меўся савет з кантралюючай і дарадчай функцыямі. Генерала і савет выбіраў агульны сход.

Члены ордэна іезуітаў былі вызвалены ад некаторых манаскіх заракаў, абрадаў і абавязкаў. Нават знешне іезуіты больш нагадвалі свецкіх людзей, вучоных, чым манахаў. Яны павінны былі знаходзіцца ў цэнтры палітычных і грамадскіх падзей, аказваючы на іх рашаючы ўплыў у інтарэсах каталіцкай царквы. Галоўным сродкам іезуітаў было выхаванне і дыпламатыя. Іх сістэма навучання была разлічана пераважна на моладзь з вярхоў грамадства. Каб зрабіць ордэн папулярным, яны давалі адукацыю і дзецям беднякоў. Іезуіты былі ўмелымі арганізатарамі ўніверсітэтаў, школ. Яны паказалі сябе і як лоўкія палітыкі, выступалі духоўнікамі і настаўнікамі манархаў. У моманты стыхійных бедстваў, эпідэміі іезуіты не цураліся самай чорнай працы. Усё гэта спрыяла росту папулярнасці ордэна.

У 1542 г. была рэарганізавана інквізіцыя, і ў Рыме быў утвораны вярхоўны інквізіцыйны трыбунал з неабмежаванаю ўладаю ў пытаннях веры. Яго юрысдыкцыя распаўсюджвалася на ўсе каталіцкія дзяржавы. Ініцыятарам рэарганізацыі інквізіцыі і яе кіраўніком з'яўляецца кардынал Карада. Вялікія

інквізітары Карада і Мікеля Гіслеры сталі Папамі Паўлам IV (1555–1559) і Піем V (1566–1572). Яны даравалі інквізіцыі выключныя правы.

Меч інквізіцыі быў падмацаваны жорсткай кніжнай цэнзурай. У 1543 г. Карада забараніў друкаваць любыя творы без дазволу інквізітараў. Яны назіралі таксама і за гандлем кнігамі і іх перасылкай. У 1559 г. у Рыме з'явіўся індэкс забароненых кніг. Паследаванне інквізіцыяй пагражала не толькі аўтарам, выдаўцам і гандлярам забароненымі кнігамі, але і прыватным асобам за чытанне гэтых кніг, ці за неданясенне аб іх.

У снежні 1545 г. пачаў сваю працу Трыдэнцкі царкоўны сабор. Яго задача заключалася ў тым, каб кансалідаваць усе сілы, якія засталіся вернымі папству. Яго пастановамі каталіцкая царква канчаткова вызначыла свае адносіны да пратэстантызму, асудзіўшы асноўныя яго дагматы. На саборы верхавенства атрымаў найбольш кансерватыўны кірунак у каталіцызме. Папства змагло на саборы адстаяць верхавенства уласнай улады ад замаху з боку сабору і епіскапаў і не дапусціла колькі-небудзь сур'ёзных новаўвядзенняў у царкве.

Ужо ў пачатку працы сабора было пастаноўлена, што апостальнае паданне павінна прызнавацца на раўне з Святым пісаннем. За царквой заставалася выключнае права ў тлумачэнні Святога пісання. Толькі лацінскі пераклад Бібліі лічыўся прымальным для дагматычных доказаў. Сабор пацвердзіў старую дагматыку каталіцкай царквы. Тым самым, ужо на першым этапе працы сабора быў закрыты шлях да кампрамісу з пратэстантамі. Яны паслалі сваіх прадстаўнікоў на другую сесію сабора ў 1551–1552 гадоў. Пратэстанты патрабавалі прызнаць сабор вышэй Папы і адмяніць прынятыя без іх удзелу рашэнні, але гэта было адвергнута.

На трэцім этапе працы сабора (1552–1553) папства сутыкнулася з моцнай апазіцыяй з боку епіскапаў, з імкненнем шэрагу свецкіх правіцеляў да пераўтварэнняў, жаданнем нацыянальных цэркваў шэрагу краін Еўропы правесці пэўныя пераўтварэнні. Але гэтыя сілы дзейнічалі разрознена і прыхільнікі артадаксальнай царквы змаглі захаваць старыя ўстоі царквы. Захавалася мяса на лацінскай мове. Шлюб святароў не дапускаўся. Асобы канон абвяшчаў законнасць толькі тых епіскапаў, якія былі зацверджаны Папай. Прадугледжвалася ўзмацненне епіскапскага нагляду за духавенствам. Для падрыхтоўкі ніжэйшага кліра намячалася стварэнне семінарыяў. Уводзіліся меры супраць злоўжыванняў духавенства: забараняўся гандаль царкоўнымі пасадамі, розныя паборы, канцэнтрацыя некалькіх бенефіцыяў у адных руках.

У 1563 г. Трыдэнцкі сабор завяршыў сваю работу, а ў 1564 г. Папа Пій IV зацвердзіў яго пастановы, пакінуўшы за святым прэстолам выключнае права на іх тлумачэнне. Такім чынам, усе пастановы сабора ставіліся ў поўную залежнасць ад Папы, улада якога прызнавалася вышэйшай і непрыракаемай. Папства выкарыстала пастановы сабора, каб ператварыць царкву пад сваім гавенствам у строга цэнтралізаваную арганізацыю. Папа Пій V увёў жорсткую эканомію, удвая скараціў рымскі двор, усталяваў санкцыі супраць злоўжывання і распушчанасці духавенства. Калегія кардыналаў страціла сваё значэнне і ператварылася ў орган цалкам падначалены Папе. Пры Папе Грыгорыю XIII былі ўсталяваны пастаянныя нунцыатуры пры дварах свецкіх і духоўных

правіцеляў. Нунцыі сталі праваднікамі котррэфармацыйнай палітыкі ў Еўропе, каардынуючы барацьбу з пратэстантызмам. Увядзенне яснасці, парадку і аднаобраззя ў каталіцкую літургію і меры па паляпшэнню падрыхтоўкі святароў павышалі аўтарытэт царквы сярод вернікаў.

Палітычная думка Котррэфармацыі будавалася на прызнанні верхавенства Папы ў справах духоўных і свецкіх. Найбольш крайнія прадстаўнікі гэтай дактрыны гаварылі нават пра права Папы нізлагаць манархаў і вызваляць іх падданных ад прысягі. Іезуіты абвясцілі народ носьбітам вярхоўнай улады, якую ён па свому выбару можа перадаць той ці іншай асобе. Супраць гэтай іезуіцкай канцэпцыі ў Францыі і іншых краінах выступілі прыхільнікі незалежнай нацыянальнай царквы. Яны даказвалі, што ў мірскіх справах толькі дзяржава валодае ўладаю, якая атрымала непасрэдна ад Бога.

Ажыццявіўшы рэарганізацыю і выпрацаваўшы непрыміруемую пазіцыю ў адносінах да пратэстантызму, каталіцкая царква з сярэдзіны 16 ст. узяла курс на ўсебаковую рэстаўрацыю каталіцызму. У барацьбе розных сацыяльна-палітычных груп яна падтрымлівала тыя, якія ў найбольшай ступені служылі мэтам котррэфармацыі. Ва ўладаннях Габсбургаў – гасудараў супраць іх пратэстанцкіх падданных, у Англіі наадварот, антыўрадавую каталіцкую апазіцыю. Рэлігійная рэакцыя знайшла палітычнага саюзніка ў абсалютысцкай уладзе шэрагу буйных дзяржаў Еўропы: Іспанія, Партугалія, Імперыя, а затым і ў Францыі. Святы прэстол дапамагаў манархам у барацьбе з пратэстантызмам грашыма, салдатамі, ахвяраваннем царкоўных маёмасцяў. Галоўнай палітычнай апорай Котррэфармацыі былі Габсбургі, у 16 ст. іспанскія, у 17 ст. – аўстрыйскія.

На радзіме Рэфармацыі ў Германіі пратэстантызм атрымаў поўную перамогу на поўначы і на паўночным усходзе. На поўдні ў многім дзякуючы падтрымцы імператарскай улады захаваў пазіцыі каталіцызм. Рудольф II (1576–1612) аказаў самую дзейсную падтрымку Котррэфармацыі. Котррэфармацыя перамагла таксама ў многіх рэйнскіх гарадах. Каб супрацьстаяць Котррэфармацыі пратэстанты ў 1608 г. стварылі Пратэстанцкі Саюз. Каталікі адказалі стварэннем ў 1609 г. Каталіцкай Лігі. Такім чынам Германія ператварылася ў поле вострага рэлігійна-палітычнага супрацьстаяння.

У Францыі Котррэфармацыя праводзілася пры актыўнай дзейнасці ордэна іезуітаў. Разам з тым, у Францыі не была ўведзена інквізіцыя. Ерытыкоў судзілі каралеўскія трыбуналы. У Францыі не былі афіцыйна прыняты пастановы Трыдэнцкага сабора, хоць ў 1615 годзе генеральная асамблея кліра і выказала салідарнасць з імі. Паміж французскай каронай і папскай курый існавалі складаныя адносіны. На міжнароднай арэне Францыя часта выступала разам з пратэстанцкімі князямі, што вызначыла пэўную цяжарнасць да гугенотаў.

Буйнейшыя тэарэтыкі Рэфармацыі стварылі новае рэлігійнае вучэнне, якое грунтавалася на тэзісе аб непасрэднасці сувязі чалавека з Богам без пасрэдніцтва кліра. Гэтае вучэнне дазволіла ажыццявіць патрабаванне таннай царквы, якое даўно вылучалася перш за сё бюргерствам. Вучэнне Рэфармацыі дала рэлігійную санкцыю дзяржаўнаму ладу на аўтаномнае развіццё. Тым самым умацоўваліся пазіцыі нацыянальных дзяржаў супраць прыцязанняў

папства. Рэфармацыя супрацьпаставіла аўтакратычнай пабудове каталіцкай царквы абшчыну веруючых з правам самім выбіраць сваіх духоўных пастыраў. Найбольш радыкальная плынь народнай Рэфармацыі трактавала яе як пачатак сацыяльнага перавароту. Самым распаўсюджаным патрабаваннем бюргерства і значнай часткі дваранства было секулярызацыя царкоўнай маёмасці, усталяванне таннай царквы. Нацыянальна-палітычны аспект гэтага кірунку Рэфармацыі адлюстроўваўся ў імкненні да незалежнасці нацыянальных цэркваў ад Рыма, да багаслужэння на нацыянальнай мове. Для лютаранства было характэрна спалучэнне духоўнай свабоды хрысціяніна з яго абавязковай лаяльнасцю да існуючай улады. Вучэнні Цвінглі і Кальвіна дапускалі супрціўленне рэлігійнай абшчыны уладам. У выніку рэфармацыі была зламана духоўная дыктатура каталіцкай царквы. Былі створаны больш спрыяльныя умовы для ўмацавання свецкай улады і нацыянальных дзяржаў. Ва ўмовах рэлігійнага поліцэнтрызму стварыліся больш спрыяльныя ўмовы для развіцця рацыяналістычнай навукі і палітычнага плюралізму.

ТЭМА: ГІСТАРЫЧНАЯ РОЛЯ БУРЖУАЗНЫХ РЭВАЛЮЦЫЙ. НІДЭРЛАНДСКАЯ БУРЖУАЗНАЯ РЭВАЛЮЦЫЯ

1. Агульныя рысы і значэнне рэвалюцый эпохі мануфактурнага капіталізму.
2. Прычыны і перадумовы Нідэрландскай рэвалюцыі.
3. Пачатковы этап рэвалюцыі.
4. Паўстанне 1572 г. і ўтварэнне Рэспублікі Аб'яднаных Правінцый. Паўстанне на Поўдні Нідэрландаў.
5. Завяршальны этап рэвалюцыі і яе вынікі.

Літаратура

1. Барг М.А., Черняк Е.Б. Великие социальные революции XVII–XVIII вв. – М., 1989.
2. Чистозвонов, А.Н. Нидерландская буржуазная революция XVI в. / А.Н.Чистозвонов. – М., 1957.
3. Чистозвонов, А.Н. Реформационное движение и классовая борьба в Нидерландах в первой половине XVI в. / А.Н.Чистозвонов. – М., 1964.

1. Першы перыяд Новай гісторыі вызначаюць як перыяд мануфактурнага капіталізму. Адпаведна, рэвалюцыі, якія адбыліся ў 16–18 стст., з'яўляюцца рэвалюцыямі эпохі мануфактурнага капіталізму. Гэтыя рэвалюцыі характарызуюць яшчэ як раннія буржуазныя рэвалюцыі.

У гістарыяграфіі застаецца дыскусійным пытанне аб тым, якія падзеі адносяцца да буржуазных рэвалюцый. Адносна Нідэрландскай 16 ст., Англійскай 17 ст., Амерыканскай і Французскай 18 ст. спрэчак няма. Гісторыкі пагаджаюцца, што гэтыя падзеі па сваім характары былі буржуазнымі

рэвалюцыямі. Разыходжанні ўзнікаюць адносна таго, ці можна Сялянскую вайну 1524–1525 гадоў у Германіі, Фронду ў Францыі. Большасць гісторыкаў схіляецца да таго, што гэтыя падзеі па сваім характары не з’яўляліся буржуазнымі рэвалюцыямі.

Фарміраванне перадумоў буржуазных рэвалюцый эпохі мануфактурнага капіталізму звязана з фарміраваннем новай сістэмы адносін ў розных сферах грамадскага жыцця: эканоміцы, палітыцы, ідэалогіі. Што датычыцца эканомікі, то тут адбываецца станаўленне і развіццё капіталістычнага ўкладу. Ён фарміруецца ва ўмовах старой эканамічнай сістэмы. Як правіла, да пачатку рэвалюцыі, ён не ператвараецца ў вядучы эканамічны ўклад краіны. Выключэнне тут складае Галандыя, дзе да пачатку Нідэрландскай рэвалюцыі капіталістычны ўклад стаў пануючым. Не атрымаўшы перавагу ў эканамічным жыцці, капіталістычны ўклад у рамках яшчэ старой эканомікі з’яўляецца найбольш дынамічна развіваючымся. Актыўна ствараюцца мануфактуры, расце гандаль, перш за ўсё знешні, таварна-грашовыя адносіны пранікаюць у вёску. Чым больш хутка расце капіталістычны ўклад, тым больш ён сутыкаецца з перашкодамі, якія ствараюцца для яго развіцця старымі сацыяльна-эканамічнымі адносінамі і структурамі: цэхамі, гандлёвымі і прамысловымі манаполіямі, саслоўнымі прывілеямі. Гэтыя супярэчнасці паміж старым і новым у сацыяльна-эканамічнай сферы патрабуюць свайго вырашэння. Яно можа наступіць ці ў выніку правядзення рэформ, ці ў выніку рэвалюцыі.

Тое, на карысць рэвалюцыі ці рэформы будзе вырашана гэтая альтэрнатыва, у вялікай ступені залежыць ад палітычнага развіцця краіны, ад здольнасці ўлады ажыццявіць рэформы. Фарміраванне перадумоў рэвалюцыі ў палітычнай сферы паскараецца, калі дзяржаўная ўлада ў сваё палітыцы аказваецца няздольнай улічыць патрэбы развіцця новых грамадскіх адносін. Абсалютызм у многіх еўрапейскіх краінах на ранніх этапах развіцця капіталістычнага ўкладу палітакай меркантилізму садзейнічаў яго ўмацаванню. Але не трэба забываць, што еўрапейскія манархіі ў развіцці гандлю і прамысловасці бачылі толькі сродак папаўнення сваёй казны. Пры гэтым абсалютызм як правіла кансерваваў старую сістэму сацыяльна-эканамічных адносін. Напрыклад, спробы каралеўскай ўлады забараніць агароджванні ў Англіі, умацаванне гарадскіх цэхаў Людовікам XIV, стварэнне манапольных гандлёвых кампаній у розных краінах. Такія меры абмяжоўвалі прадпрымальніцкую свабоду і выклікалі рост апазіцыі абсалютызму сярод буржуазіі горада і вёскі, яе ўцягванне ў рэвалюцыйную барацьбу.

У другой палове 18 ст. альтэрнатывай рэвалюцыйнаму выбух стала плітыка асветніцкага абсалютызму, правядзенне рэформ, якія ліквідавалі найбольш адыёзныя элементы “старога парадку”. Шэрагу краін, дзе такая палітыка праводзілася дастаткова актыўна, Аўстрыя, Прусія, удалося пазбегнуць рэвалюцый.

Важная роля ў фарміраванні перадумоў рэвалюцый належала перавароту ў свядомасці людзей. Тут фарміруюцца ідэалагічныя перадумовы рэвалюцый. Раннія буржуазныя рэвалюцыі першай хвалі, Нідэрландская, Англійская, мелі рэлігійную рэвалюцыйную ідэалогію – кальвінізм. Кальвінісцкая рэлігія і

выпрацаваная на яе аснове этыка паводзін як нельга лепш стымулявалі прадпрымальніцкую актыўнасць. Яны прапагандавалі дасягненне поспеху ў зямным жыцці, беражлівасць, тыя каштоўнасці, якія прызнаваліся важнымі для буржуазіі. Акрамя таго, кальвінізм аказаўся ў канфлікце з афіцыйнай царквой, якую падтрымлівала каралеўская ўлада, адпаведна і ў канфлікце з гэтай уладай. Лагічна, што ён стаў ідэйным сцягам апазіцыі абсалютызму. Свядомасць людзей у 16 – першай палове 17 ст. заставалася яшчэ пераважна рэлігійнай. У сілу гэтага ідэйна-палітычная барацьба набывала рэлігійную афарбоўку, выступала як барацьба розных рэлігійных вучэнняў.

Сітуацыя змянілася ў 18 ст., калі ў Еўропе і Паўночнай Амерыцы распаўсюдзілася ідэалогія Асветніцтва. У свядомасці людзей стаў пераважаць свецкі погляд на грамадскія працэсы. Існуючыя грамадскія парадкі перасталі ўспрымацца як сакральна асвечаныя, каралеўская ўлада перастала ўспрымацца як божская ўлада. Менавіта Асветніцтва стала ідэалогіяй буржуазных рэвалюцый 18 ст., Амерыканскай і Французскай. Яно не заклікала да рэвалюцыі, але зрабіла мысленне чалавека свабодным, дазваляла асэнсаваць недахопы існуючага грамадства і неабходнасць яго перабудовы.

Агульная задача буржуазных рэвалюцый эпохі мануфактурнага капіталізму заключалася ў тым, каб ліквідаваць перашкоды, якія стаялі на шляху развіцця буржуазных адносін. У Нідэрландах (за выключэннем Галанды), Англіі, Францыі капіталістычны ўклад у эканоміцы і буржуазныя адносіны ў палітычнай сферы на момант пачатку рэвалюцыі яшчэ на сталі пануючымі. Таму задача рэвалюцыі ў гэтых краінах заключалася ў тым, каб ліквідаваць старыя сацыяльна-эканамічныя адносіны, адкрыць прастор для развіцця капіталістычнага ўкладу і стварыць новую, адпавядающую буржуазнаму грамадству дзяржаўна-палітычную сістэму. Англійскія калоніі ў Паўночнай Амерыцы ў сваёй гісторыі не ведалі развітых феадальных адносін. На момант пачатку Першай Амерыканскай рэвалюцыі ў іх панавалі капіталістычны ўклад у эканоміцы. У палітычнай сферы сфарміравалася сістэма мясцовага самакіравання і прадстаўнічага праўлення, характэрная для буржуазнага грамадства. Таму трэба было ліквідаваць толькі асобныя яго элементы, а таксама абараніць склаўшыюся дэмакратычную для таго часу палітычную сістэму ад нападаў з боку метраполіі.

Паколькі асноўная задача рэвалюцый заключалася ў тым, каб садзейнічаць усталяванню і больш хуткаму развіццю буржуазнага грамадства, яны па свайму характару аб'ектыўна з'яўляюцца буржуазнымі. Таксама рэвалюцыі эпохі мануфактурнага капіталізму мы можам вызначыць як дэмакратычныя па сваім характару. У выніку іх перамогі ў краінах усталёўваліся канстытуцыйныя рэжымы, прадстаўнічыя формы кіравання. Дапускаўся палітычны плюралізм. Такім чынам, палітычная сістэма становілася больш дэмакратычнай у параўнанні з дарэвалюцыйнай эпохай.

Неабходна звярнуць увагу на асаблівасці характару Нідэрландскай і Першай Амерыканскай рэвалюцый. Яны былі не толькі буржуазныя, але нацыянальна-вызваленчыя. Нідэрланды і англійскія калоніі ў Паўночнай Амерыцы ў ходзе рэвалюцый вырашалі задачы вазвалення з-пад замежнага

панавання і стварэння нацыянальных дзяржаў. Менавіта замежнае панаванне тут было галоўнай перашкодай на шляху развіцця буржуазных адносін, а таму стварэнне нацыянальных дзяржаў было важнейшай задачай у ходзе Нідэрландскай і Першай Амерыканскай рэвалюцый.

Рэвалюцыі эпохі мануфактурнага капіталізму з'яўляліся буржуазнымі па свайму характару зыходзячы і з вызначэння тых сацыяльных сіл, якім належала кіруючая роля ў ходзе рэвалюцый. Ва ўсіх рэвалюцыях вывучаемай эпохі кіруючая роля належала буржуазіі. У дачыненні да Нідэрландскай рэвалюцыі можна ўдакладніць, што на моманце пачатку буржуазія яшчэ не сфарміравалася ў поўнай меры як сацыяльны клас. Таму правільней гаварыць аб кіруючай ролі ў Нідэрландскай рэвалюцыі гарадскога партыцызату, гандлёвай алігархіі. У ходзе Нідэрландскай рэвалюцыі саюзнікам гандлёвай алігархіі стала дваранства, зацікаўленае ў вызваленні краіны ад іспанскага панавання. У Англіі саюзнікам буржуазіі выступіла “новае дваранства”. Будучы фактычна вясковымі прадпрымальнікамі, “новыя дваране” мелі агульны інтарэс з буржуазіяй у забеспячэнні свабоднага развіцця капіталістычных адносін. У час Першай Амерыканскай рэвалюцыі саюзнікам буржуазіі выступілі плантатары рабаўладальнікі Поўдня. З буржуазіяй Поўначы іх аб'ядноўвала імкненне вызваліцца з-пад англійскага панавання, якое стала перашкодай для развіцця іх прадпрымальніцкай дзейнасці. Французская буржуазія ў час рэвалюцыі канца 18 ст. пайшла на саюз з сялянствам і гарадскім плебсам. Для таго каб сакрушыць феадальна-абсалютысцкія парадкі, уласных сіл французскай буржуазіі аказалася недастаткова. Ёй патрэбен быў саюзнік. Ім не магло стаць “новае дваранства”, бо такі сацыяльны слой у Францыі не сфарміраваўся. Таму буржуазія звярнулася за падтрымкай да сацыяльных нізоў. Але пры гэтым неабходна ўлічваць, што плебс аб'ектыўна сваімі дзеяннямі садзейнічаў перамозе капіталізму, а не ствараў яму альтэрнатыву, нягледзячы на суб'ектыўныя памкненні плебейскага руху.

У ходзе Нідэрландскай і Першай Амерыканскай рэвалюцый асноўнай формай рэвалюцыйнай барацьбы ў сілу спецыфічнага характару гэтых рэвалюцый стала нацыянальна-вызваленчая вайна. Яна суправаджалася і канфліктамі ўнутры нідэрландскага і амерыканскага грамадства, якія знаходзілі адлюстраванне ў грамадзянскай вайне. Аднак яна мела другараднае значэнне ў параўнанні з нацыянальна-вызваленчай.

Галоўны агульны вынік рэвалюцый заключаецца ў тым, што яны нанеслі ўдар па сістэме “старога парадку” і паскорылі працэс мадэрнізацыі. У ходзе іх былі ліквідаваны дакапіталістычныя адносіны ў эканоміцы, якія перашкаджалі развіццю капіталістычнага ўкладу. Таксама была знішчана сістэма саслоўных прывілеяў, саслоўна-карпаратыўная структура грамадства. Праз рэвалюцыі зацвярджалася новая, буржуазная дзяржаўна-палітычная сістэма. Для яе характэрны прадстаўнічае канстытуцыйнае праўленне, палітычны плюралізм, абарона правоў і свабод асобы з боку дзяржавы. Новая дзяржаўная сістэма спрыяла развіццю новых грамадскіх адносін. Тут пэўнае выключэнне складае дзяржаўная сістэма Рэспублікі Аб'яднаных Правінцый. Узніклі новыя незалежныя нацыянальныя дзяржавы: Рэспубліка Аб'яднаных Правінцый,

ЗША. Асабліва важным было ўзнікненне ЗША, бо гэта была першая краіна, створаная на аснове важнейшых прынцыпаў Асветніцтва: суверэнітэт народа, дагаварное паходжанне ўлады, натуральныя правы чалавека. Змянілася свядомасць людзей. Яны асэнсавалі сябе грамадзянамі, якія валодаюць наборам пэўных праў і свабод.

У гістарыяграфіі дыскусійным з'яўляецца пытанне аб ролі буржуазных рэвалюцый у пераходзе ад “старога парадку” да “новага парадку”. Яшчэ ў сярэдзіне 19 ст. такі французскі гісторык, як Алексіс Таквіль, указваў, што напярэдадні рэвалюцыі ў Францыі ўжо сфарміраваліся многія элементы “новага парадку”: сялянская ўласнасць на зямлю, цэнтралізаванае кіраванне. Рэвалюцыя не ўнесла ў гэты працэс нічога новага, і перход да новага грамадства паспяхова адбыўся б і эвалюцыйным шляхам. Сучасны французскі гісторык Франсуа Фюрэ лічыць, што феадалізм знік у Францыі яшчэ да пачатку рэвалюцыі, а яе заслуга заключаецца ў стварэнні новай дзяржаўна-палітычнай сістэмы. На тое, што пераход да новага грамадства не з'яўляецца заслугой толькі рэвалюцый, указвае і беларускі даследчык Рыер. Ён адзначае прымяненне да Нідэрландскай рэвалюцыі, што ў Паўночных Нідэрландах у выніку яе ўтварылася незалежная буржуазная рэспубліка. Але гэтая падзея была падрыхтавана доўгім папярэднім развіццём сямі паўночных правінцый. Дваранства і феадальныя адносіны на гэтай тэрыторыі яшчэ да пачатку рэвалюцыі былі слабымі. А трэцяе саслоўе і ў горадзе і ў вёсцы стварыла свае структуры – органы мясцовага самакіравання.

Такмі чынам, можна гаварыць, што рэвалюцыі паскорылі перход ад “старога парадку” да “новага парадку”. Але гэтае паскарэнне суправаджалася влікім грамадскімі выдаткамі, ахвярамі. Пераход пачаўся да рэвалюцый, адбываўся эвалюцыйнымі метадамі, працягваўся пасля рэвалюцый. Знікненне старога і станаўленне новага грамадства не ўяўляла сабой аднаактавы працэс, абмежаваны рамкамі буржуазнай рэвалюцыі. Ён быў больш працяглы. Рэвалюцыям існавала рэфармісцкая альтэрнатыва ў якасці спосаба мадэрнізацыі грамадства. Але нельга адваргаць і важную ролю рэвалюцый у працэсе мадэрнізацыі. Прычым не толькі ў краіне дзе яна адбывалася. Многія рэформы ў еўрапейскіх краінах ў пачатку 19 ст. адбываліся пад непасрэдным уплывам Французскай рэвалюцыі.

2. У 16 ст. Нідэрланды зрабілі велізарны скачок ў эканамічным развіцці. З канца 15 ст. у краіне актыўна ішоў працэс першапачатковага назаплення капіталу. “Рэвалюцыя цэнаў”, якая суправаджалася іх ростам на сельскагаспадарчую прадукцыю і зямлю рабіла для сеньёраў невыгодным здаваць зямлю традыцыйным трымальнікам з фіксаванымі на доўгі час павіннасцямі. Сеньёры пры змене трымальніка надзела патрабавалі ад наследніка высокага ўступнага ўзносу, часта даводзілі яго да разарэння, а зямлю здавалі ў кароткатэрміновую арэнду на 3–9 гадоў. Арэндатары пераходзілі да капіталістычных метадаў гаспадарання. У эканамічна развітых раёнах да 30 % зямлі належала гараджанам, якія станавіліся вясковымі прадпрымальнікамі. Гэты працэс развіцця капіталістычнага ўкладу на вёсцы суправаджаўся згонам сялян з зямлі. У Галандыі і Фландрыі ад 25 да 33 % сялян

з'яўляліся беззямельнымі котэрамі, ці малазямельнымі беднякамі, якія не маглі існаваць за кошт сваёй гаспадаркі і павінны былі працаваць па найму. Тым не менш у Нідэрландах не сфарміраваўся шматлікі слой “новага дваранства”, якое б вяло сваю гаспадарку капіталістычнымі метадамі.

На становішчы бедных слаёў грамадства адмоўна адбівалася “рэвалюцыя цэнаў”. У перыяд 1500–1580 гадоў тэмпы росту зароботнай платы ў 2 разы адставалі ад тэмпаў росту цэнаў на тавары першай неабходнасці. У гарадах Галандыі ад 30 да 50 % насельніцтва мелі такія нізкія даходы, што не плацілі падаткі, ці плацілі чыста сімвалічную суму. Такім чынам, у выніку разарэння дробных рамеснікаў і гандляроў у горадзе і традыцыйных трымальнікаў на вёсцы фарміравалася армія свабодных рабочых рук, неабходных для развіцця прамысловасі і гандлю на капіталістычнай аснове. На другім полюсе адбывалася накапле не капіталу. Перш за ўсё ў верхушкі цэхаў, быйных гандляроў і ліхвяроў, часткі дваранства, некаторых разбагацеўшых сялян. Такім чынам пачыналася фарміраванне гарадской і вясковай буржуазіі.

У прамысловасці назіраўся крызіс цэхавай сістэмы. Цэхам станавілася ўсё цяжэй вытрымліваць канкурэнцыю з англійскім імпартам і прадукцыяй прамысловых прадпрыемстваў, пераважна мануфактур, размешчаных у сельскай мясцовасці. У склаўшайся сітуацыі цэхі ў 1431 г. дабіліся ад Карла V закона, накіраванага супраць прамысловых прадпрыемстваў, ствараемых у сельскай мясцовасці. Нягледзячы на гэта, капіталізм у Нідэрландах працягваў паспяхова развівацца. У 1535 г. пачаўся эканамічны ўздым, які цягнуўся да пачатку рэвалюцыі. На развіццё эканомікі Нідэрландаў вялікі станоўчы ўплыў аказала пачаўшаеся фарміраванне сусветнага рынку. Яго цэнтрам становіцца Антверпен. Яго канкурэнтам з'яўляўся хутка павялічваюшы сваю эканамічную магутнасць Амстэрдам. Нідэрланды занялі пануючае становішча ў міжнародным гандлі. Гэта дало магчымасць нідэрландскім мануфактурам працаваць пераважна на знешнія рынкі і забяспечыла іх імклівы рост.

Пасля краха Бургундскага герцагства ў 1477 г. Нідэрланды сталі часткай уладанняў Габсбургаў. У 1549 г. Нідэрланды былі ўключаны ў склад Свяшчэннай Рымскай Імперыі. Габсбургі бачылі ў Нідэрландах толькі крыніцы сродкаў для правядзення актыўнай знешняй палітыкі. Гэта вяло да бясконцага росту падаткаў. З 1542 па 1555 г. яны выраслі з 2,5 млн. гульдэнаў да 7 млн. гульдэнаў. Даходы, якія Іспанія атрымлівала з Нідэрландаў, у 4 разы перавышалі яе даходы ад эксплуатацыі калоній. У 1557 г. Іспанія абвясціла дзяржаўнае банкруцтва. У выніку гэтай акцыі пацярпелі многія прадпрыемальнікі Нідэрландаў. Габсбургі імкнуліся насадзіць у Нідэрландах сістэму сваіх прававых норм, устаноў. Адначасова працягвалі актыўна дзейнічаць традыцыйныя саслоўна-прадстаўнічыя органы, якім кожны новы манарх прыносіў прысягу. Па рэформе 1531 г. былі створаны тры важнейшыя ўладныя органы Нідэрландаў: Дзяржаўны савет, Тайны савет і Фінансавы савет. Вядучыя пазіцыі ў іх займала прыдворная арыстакратыя. У 1559 г. пасля каранацыі Філіп II пакінуў Нідэрланды. У якасці намесніцы ён пакінуў сваю сястру – Маргарыту Пармскую, а першым міністрам – кардынала Гранвелу. Мясцовае дваранства і прадпрыемальніцкія колы горада не мелі доступа ў гэтыя

органы ўлады. Іх апорай былі традыцыйныя прадстаўнічыя органы, перш за ўсё Генеральныя штаты. Але яны збіраліся толькі па распараджэнню караля ў экстраных выпадках, ці для вацiравання падаткаў. У асобных абласцях значная ўлада належала судовым палатам і статхаудэрам – камандуючым узброенымі сіламі правінцый. Гарады мелі сваю міліцыю (стралковыя гільдыі).

Комплекс супярэчнасцей сфарміраваўся ў сувязі з распаўсюджваннем у Нідэрландах Рэфармацыі. З 50-х гадоў 16 ст. у Нідэрланды стаў актыўна пранікаць кальвінізм. На чале кальвінісцкіх кансісторый звычайна стаялі заможныя гараджане. У 1561 г. яны абнародавалі афіцыйны сімвал веры, у якім заявілі аб пакорнасці ўладам да таго часу, пакуль іх дзеянні не пярэчылі слову Божскаму. Філіп II імкнуўся да поўнага выкаранення Рэфармацыі. У Нідэрландах ён для гэтага ўмацаваў суды інквізіцыі, стварыў 14 новых біскупстваў і 3 архібіскупства. Іх галоўная задача заключалася ў выкараненні ерасі. Актыўна дзейнічалі суды інквізіцыі, які прыналежнасць да кальвінісцкай царквы прыраўноўвалі да дзяржаўнай здрады. Але рэпрэсіі далі адваротны вынік. З 1562 г. кальвінісцкія прапаведнікі набылі велізарную папулярнасць у Нідэрландах.

У краіне ў тым жа 1562 г. сфарміравалася палітычная апазіцыя, кіруючую ролю ў якой адыгрывала мясцовае вышэйшае дваранства: прынц Вільгельм Аранскі, граф Ламораль Эгмонт, адмірал Горн. Яны ўтварылі Лігу гаспод. Асноўнымі патрабаваннямі дваранскай апазіцыі сталі: аднаўленне паўнаты ўлады Дзяржаўнага савета, вывад іспанскіх войскаў з Нідэрландаў, адстаўка кардынала Гранвелы, змягчэння законаў супраць ерытыкоў, скліканне Генеральных штатаў. У 1563 г. узнікла яшчэ адна апазіцыйная дваранская арганізацыя – Саюз дваран.

Пад ціскам апазіцыйнага руху намесніца ішла на некаторыя саступкі: іспанскія войскі пакінулі Нідэрланды, кардынал Гранвела атрымаў адстаўку. Але гэта не задаволіла апазіцыю. 5 красавіка 1566 г. група прадстаўнікоў Саюза дваран уручыла немесніцэ петыцыю з патрабаваннем адмены плакатаў супраць ерытыкоў, захавання традыцыйных вольнасцей Нідэрландаў, неадкладнага склікання Генеральных штатаў. Пры гэтым дваране выказвалі апасенне, што пры невыкананні гэтых патрабаванняў у краіне можа ўспыхнуць паўстанне. Маргарыта Пармская абяцала спыніць праследаванне кальвіністаў і звярнуцца за распараджэннямі да Філіпа II. Практычна адначасова з дваранамі аналагічныя патрабаванні сфармуляваў і саюз гандляроў-кальвіністаў.

У ліпені 1566 г. адбылося дзве нарады прадстаўнікоў Саюза дваран і кальвінісцкіх кансісторый. Дваране, нягледзячы на нязгоду прынца Аранскага, пагадзіліся абараняць кальвінісцкую царкву. Кансісторыі абяцалі 100 тыс. гульдэнаў Саюзу дваран. Тым самым ішоў працэс фарміравання саюза дваранства і кальвінісцкай буржуазіі, які стаў на чале рэвалюцыі.

3. Пачаткам рэвалюцыі ў Нідэрландах лічыцца іканаборчае паўстанне 10 жніўня 1566 г. Яно пачалося ў Заходняй Фландрыі, затым распаўсюдзілася на ўсю краіну. Месцамі яно адбывалася стыхійна, месцамі на чале паўстання сталі Саюз дваран і кальвінісцкія кансісторыі. У цэрквах знішчаліся прадметы царкоўнага культу. Паўстанцы не абмяжоўваліся толькі рэлігійным пытаннем.

Яны аказвалі ціск і магістраты гарадоў, каб вызначыць напрамак іх палітыкі. У некаторых гарадах, Валанс'ене, Турне, яны стваралі новыя органы ўлады і ўзброеныя атрады.

Ва ўмовах паўстання намесніца пайшла на новыя саступкі: спынілася дзейнасць інквізіцыі, адмяняліся законы аб ерасі, абвяшчалася амністыя дзеячам дваранскай апазіцыі. Дваранская апазіцыя ў сваю чаргу была напалохана паўстаннем. Саюз дваран аб'явіў абсамароспуску. Шэраг членаў дваранскай апазіцыі сталі прымаць ўдзел у падаўленні паўстання ікнаборцаў. Але засталіся і сілы, якія выступалі за працяг паўстання. Кальвінісцкі Сінод, які тайна сабраўся ў Генце 1 кастрычніка 1566 г., вырашыў працягваць паўстанне. У сакавіку 1567 г. палі апошнія буйныя цэнтры паўстання Турне, Валанс'ен, Амстэрдам. Завяршыўся пачатковы этап Нідэрландскай рэвалюцыі.

У жніўні 1567 г. у Нідэрланды на чале 50-тысячнай іспанскай арміі ўступіў новы намеснік герцаг Альба. У якасці найлепшых сродкаў кіравання ў мяцежных Нідэрландах ён разглядаў сякеру ката і касцёр інквізіцыі. Герцаг Альба стварыў Савет па справах аб мецяжах, які атрымаў неабмежаваныя паўнамоцтвы для разгляду спраў у дачыненні да ўсіх удзельнікаў мецяжу і ерытыкоў. Тысячы людзей, уключаючы лідараў дваранскай апазіцыі адмірала Горна і графа Эгмонта, былі пакараны смерцю. Яшчэ больш пакінула краіну, у тым ліку прыц Аранскі. У адказ на рэпрэсіі жыхары Нідэрландаў разгарнулі партызанскую вайну супраць Альбы. Іх сталі называць марскімі і ляснымі гёзамі. У 1569 г. герцаг Альба паспрабаваў увесці пастаяны падатак – алькабалу: 1% з рухомай і нерухомай маёмасці, 5% з продажу нерухомай маёмасці, 10 % з продажу рухомай маёмасці і ўсіх тавараў. Аднак увесці алькабалу ў поўным аб'ёме не ўдалося з рашучага супраціўлення насельніцтва.

Вільгельм Аранскі пасля паражэння ікнаборчага паўстання не спыніў барацьбу супраць Філіпа II. Але ён цяпер зрабіў стаўку не на рэвалюцыйныя сілы Нідэрландаў, а на дапамогу іншых дзяржаў. Гэтыя спадзяванні мелі пад сабой грунт. Да 1572 г. Англія аказвала дапамогу марскім гёзам і дазваляла ім базіравацца на свае порты. Гатоўнасць умяшацца ў нідэрландскія справы дэманстравалі французскія гугеноты, а затым і каралеўскі дом. Вільгельм Аранскі планаваў з часткі нідэрландскіх тэрыторый стварыць Брабантскае курфюршства і стаць яго правіцелем. Астатнія тэрыторыі Нідэрландаў перадаць Англіі і Францыі за аказаную дапамогу. У 1568 і 1572 гг. Вільгельм Аранскі ажыццявіў ваенныя паходы ў Нідэрланды, але яны закончыліся поўнай няўдачай.

4. Новы этап Нідэрландскай рэвалюцыі пачынаецца 1 красавіка 1572 г. захопам марскімі гёзамі г. Брыл. Гэтая падзея стала сігналам для ўсеагульнага паўстання на Поўначы Нідэрландаў. Разам з гарадамі ў паўстанні актыўны ўдзел прынялі і сяляне. Паўстанне актыўна падтрымалі кальвінісцкія кансісторыі. Летам 1572 г. сабраліся Генеральныя штаты Галандыі. Новым было тое, што на іх прыбылі прадстаўнікі не толькі буйных, але і дробных гарадоў правінцыі. Генеральныя штаты прызналі Вільгельма Аранскага статхаўдэрам, а ў адсутнасць караля – яго намеснікам у правінцыі. Пачалося фарміраванне новай адміністрацыі і арміі. Фінансаванне выдаткаў на гэта

ажыццяўлялася за кошт сродкаў, атрыманых пры канфіскацыі царкоўна-манастырскай маёмасці.

Кіруючыя пазіцыі ў паўстаўшых паўночных правінцыях заняла купецкая алігархія. Яна дзейнічала ў цесным саюзе з антыіспанскі настроеным кальвінісцкім дваранствам і аранжыстамі на чале з Вільгельмам. Прынц Аранскі разглядаўся як кампрамісная фігура, якая задаўляняла розныя слаі грамадства, выступаўшыя супраць іспанскага панавання. Акрамя таго ён меў добрыя сувязі з еўрапейскімі дварамі, што павышала яго аўтарытэт. Вільгельм Аранскі прыняў кальвінізм, але пры гэтым ён і яго прыбліжаныя выступалі за верацярпімасць і абмежаванне ўплыву кансісторый на свецкую сферу жыцця. Палітыка прынца некалькі аслабіла пазіцыі кальвінісцкай царквы.

Герцаг Альба першапачаткова без належнай увагі аднёсся да падзей на поўначы Нідэрландаў і толькі з восенні 1572 г. павёў шырокае наступленне на паўстаўшыя правінцыі. Яго армія дабілася некаторых ваенных поспехаў, авалодаўшы некалькімі паўстаўшымі гарадамі (Наардэн, Хаарлем). Жыхары Лейдана вытрымалі дзве асады ў 1573–1574 гадах. Філіп II вымушаны быў прызнаць, што палітыка Альбы, якая абапіралася толькі на рэпрэсіі, пацярпела няўдачу. У канцы 1573 г. герцаг быў адкліканы з Нідэрландаў. Новы намеснік караля Луіс Рэкесенс у 1574 г. ліквідаваў Савет па справах аб мецяжу і алькабалу, абвясціў амністыю. Але яна не распаўсюджвалася на “ерытыкоў” і была ўспрынята ў Нідэрландах як фарс. У красавіку 1576 г. Галандыя і Зеландыя заключылі пагадненне аб цесным эканамічным і палітычным саюзе.

У 1574–1575 гг. іспанская армія атрымала некалькі перамог. Але яны былі цалкам абясцэнены тым, што ў 1575 г. Іспанія перажыла чарговае банкруцтва. У 1576 г. памёр Рэкесенс. Іспанскія салдаты, не атрымаўшы грошай за службу, выйшлі з-пад начальства і рушылі грабіць Фландрыю і Брабант. У такой сітуацыі Вільгельм Аранскі паспрабаваў наладзіць перамовы паміж паўночнымі і паўднёвымі правінцыямі. У верасні 1576 г. у Бруселі адбыўся дзяржаўны пераварот, у выніку якога быў звергнуты праіспанскі Дзяржаўны савет. Прынц Аранскі прыслаў у Брусель атрад сваіх войскаў. Гэтыя падзеі далі штуршок да ўсеагульнага паўстання на Поўдні Нідэрландаў.

У кастрычніку 1576 г. у Генце сабраліся Генеральныя штаты, якія абвясцілі сябе вышэйшым органам улады ў Нідэрландах. Дэпутаты паўночных правінцый былі ў меншасці. Большасць належала багатаму купецтву, кансерватыўнаму патрыцыяту паўднёвых правінцый. У лістападзе Генеральныя штаты апублікавалі “Гентскія замірэнні”, якія ўяўлялі мірны дагавор паміж паўднёвымі і паўночнымі правінцыямі і аднаўлялі адзінства краіны. “Гентскія замірэнні” ўсталёўвалі свабоду гандлю, адмянялі плакаты супраць ерытыкоў, аднаўлялі традыцыйныя вольнасці Нідэрландаў, тыя, чыя ўласнасць была канфіскавана, атрымоўвалі кампенсацыю. У тым ліку і каталіцкія прылаты. Для паўднёвых абласцей дэкларавалася вернасць Філіпу II і каталіцкай веры. Паўночныя правінцыі Галандыя і Зеландыя атрымоўвалі аўтаномныя правы. Вільгельм Аранскі прызнаваўся іх статхаўдэрам. Прапанова аб секулярызацыі царкоўных зямель была адхілена. Да “Гентскага замірэння” была зроблена

заўвага, згодна якой Філіп II прызнаваўся суверэнам Нідэрландаў, але рэальная ўлада канцэнтравалася ў руках Вільгельма Аранскага.

Пасля падпісання “Гентскіх замірэнняў” актывізаваліся праіспанскі настроеныя колы. У студзені 1577 г. яны стварылі “Брусельскі саюз”, які ставіў сваёй мэтай захаванне каталіцызму, суверэнітэту Філіпа II, “Гентскага замірэння”, аднаўлення традыцыйных вольнасцей краіны. Ад караля патрабавалі толькі вываду іспанскіх войскаў. З новым намеснікам Філіпа II донам Хуанам Генаральным штаты заключылі “Вечны эдзікт”, блізкі па зместу да патрабаванняў “Брусельскага саюза” і “Гентскага замірэння”. Нягледзячы на гэта, дон Хуан у ліпені 1577 г. уцёк з Бруселя ў крэпасць Намюр і пачаў ваенныя дзеянні супраць Генеральных штатаў. Здрада дона Хуана выклікала новую хвалю паўстанняў у паўднёвых правінцыях. Яны былі накіраваны супраць прыхільнікаў іспанцаў і каталіцкай царквы. У гарадах ствараліся новыя муніцыпалітэты з кальвінісцкага патрыцыяту. Паралельна ўзніклі рэвалюцыйна-дэмакратычныя органы гарадской улады – “Камітэты 18”. Іх фарміравалі рамеснікі, кальвінісцкія гандляры. У ходзе паўстання ўплыў кальвінісцкай царквы ўзмацніўся і распаўсюдзіўся па ўсёй краіне. Кальвінісцкая царква паступова станавілася афіцыйнай. У ліпені 1578 г. сабраўся нацыянальны сінод каталіцкай царквы. Яго рашэнні былі ўзгоднены з Вільгельмам Аранскім і мелі кампрамісны характар. Тым не менш значная частка прапаведнікаў і старшын кальвінісцкіх абшчын у гэты час актыўна ўдзельнічала ў рэвалюцыйным руху і належала да яго радыкальнай часткі.

Увогуле перыяд з 1576 да 1585 г., калі было падаўлена паўстанне на Поўдні Нідэрландаў, вызначаўся найбольшай вастрывай сацыяльна-палітычнай барацьбы. Калі праіспанскі настроеныя колы кансерватыўнага патрыцыяту, частка буйных гандляроў і арысткратыі імкнуліся да кампрамісу з Філіпам II, то радыкальна настроеныя гараджане, кальвінісцкая буржуазія згрупаваліся вакол “Камітэтаў 18”, кальвінісцкіх кансісторый і павялі рашучую барацьбу супраць іспанцаў і іх мясцовых саюзнікаў. На больш памяркоўных пазіцыях стаялі аранжысты, прыхільнікі прынца Аранскага. Іх сацыяльнай базай былі антыіспанскі настроеныя памяркоўныя колы дваранства і гарадскога патрыцыята. У гэты час асноўнымі цэнтрамі рэвалюцыйнай барацьбы сталі гарады Паўднёвых Нідэрландаў. Летам 1577 г. аранжысты разам з радыкальнай партыяй узнялі паўстанне ў г. Арасе, сталіцы Артуа. Уладу ўзяў у свае рукі “Камітэт 15”, які разгарнуў барацьбу з прыхільнікамі Іспаніі і каталіцызму. У Бруселі “Камітэт 18” прад’явіў патрабаванне Генеральным штатам спыніць перамовы з донам Хуанам і актывізаваць ваенныя дзеянні супраць іспанцаў і іх прыхільнікаў, узброіць для гэтага народ і звярнуцца за ваеннай дапамогай да каралевы Англіі і графа Пфальца. Генеральныя штаты адхілілі гэтае патрабаванне. У іх усё больш узмацняліся пазіцыі прыхільнікаў прынца Аранскага, які ў верасні 1577 г. прыбыў у Брусель. Ён атрымаў тытул надзвычайнага правіцеля Брабанта. Найбольш кансерватыўная частка дваранства, якая імкнулася да кампрамісу з Філіпам II, прайграўшы Вільгельму ў Брабанце, паспрабавала зрабіць сваім аплотам Фландрыю. Але ў кастрычніку 1577 г. у сталіцы Фландрыі Генце ўспыхнула паўстанне, у выніку якога ўлада

перайшла ў рукі кальвінісцкай буржуазіі і аранжыстаў, якія сфарміравалі “Камітэт 18”. Ён абапіраўся на гандляроў, рамеснікаў, асоб свабодных прафесій. Пры гэтым захаваўся і муніцыпалітэт Гента, вакол якога групаваліся больш памяркоўныя колы горада. Створаныя Гентам узброеныя атрады авалодалі іншымі гарадамі Фландрыі. На яе тэрыторыі сталі праводзіцца наступныя мерапрыемствы: павышаліся падаткі на вялікую маёмасць і даходы, змяншаліся падаткі з бедных, падтрымлівалася дастаткова высокая зарплата, забараняўся каталіцызм, адбывалася секуралізацыя царкоўнай маёмасці.

У маі 1578 г. аранжысты і кальвінісцкія кансісторыі ўзнялі паўстанне ў Амстэрдаме. Быў абраны новы магістрат. Разгарнуліся пагромы цэркваў і манастароў, адбываліся гвалтоўныя дзеянні супраць каталікоў, якія перакінуліся і на суседнія гарады Хаарлем і Лейдан. Былі адноўлены традыцыйныя правы і прывілеі цэхаў і гільдый. Тым самым у гарадах Паўночных Нідэрландаў, як і паўднёвых, захоўвалася саслоўна-карпаратыўная сістэма. Вільгельм Аранскі, з аднаго боку, ішоў на саюз з кальвінісцкімі кансісторыямі для барацьбы з іспанцамі, з другога, яго турбаваў іх празмерны радыкалізм. Ён не выключавіў магчымасці прымірэння і з дваранска-каталіцкай групоўкай. У барацьбе з Іспаніяй ён разлічваў на дапамогу замежных гасудараў. У 1578 г. па дамоўленасці з Англіяй і Францыяй у Нідэрланды ўступілі войскі брата французскага караля прынца Анжуйскага, а затым і графа Пфальца Іагана Казіміра. Але абедзве гэтыя экспедыцыі закончыліся крахам.

Пасля гэтых няўдач Вільгельм Аранскі стаў яшчэ больш схіляцца да кампрамісу з дваранска-каталіцкай групоўкай. Летам 1578 г. быў распрацаваны тэкст “Рэлігійнага міру”. Ён дапускаў як кальвінісцкае так і каталіцкае веравызнанне. Прадугледжвалася аднаўленне ўлады звергнутых у апошнія месяцы гарадскіх муніцыпалітэтаў і роспуск “Камітэтаў 18”. Спраба кансерватыўных сіл перайсці ў наступленне сустрэла супрацьдзеянне з боку радыкальных колаў. Найбольш вострая барацьба разгарнулася ў Генце і Арасе. У Генце адбыўся раскол паміж аранжыстамі і рэвалюцыйна-дэмакратычнай групоўкай. Толькі пад прамым націскам Вільгельма Аранскага, які прыбыў у горад, улады Гента падпісалі “Рэлігійны мір”. У Арасе спачатку перавага была на баку радыкальнай партыі. Былі разброены каталіцкія ўзброеныя атрады, арыштаваны члены кансерватыўнага магістранта. Але ў канцы 1578 г. у горадзе адбыўся пераварот, у выніку якога радыкальны “Камітэт 15” быў ліквідаваны, а ўлада перайшла ў рукі каталіцка-дваранскай групоўкі. Дваранства і памяркоўная буржуазія Поўдня былі заклапочаны празмернай радыкалізацыяй рэвалюцыйнага руху. 6 студзеня 1579 г. яны заключылі Арасскую ўнію з намеснікам Філіпа II. Яна прадугледжвала падначаленне паўднёвых правінцый іспанскаму каралю. У маі 1579 г. такое пагадненне было дасягнута. Згодна з ім Філіп II прызнаваў “Гентскае замірэнне”, “Вечны эдзікт”, аднаўляў спрадвечныя правы Артуа і некаторых іншых правінцый на Поўдні Нідэрландаў, абяцаў вывесці іспанскія войскі пры ўмове захавання каталіцызму. Фактычна гэта азначала капітуляцыю валонскіх правінцый Паўднёвых Нідэрландаў перад Філіпам II.

Пасля капітуляцыі валонскіх правінцый іспанскія войскі пад камандаваннем новага намесніка Аляксандра Фарнезе разгарнулі наступленне супраць паўстанцаў. У такой сітуацыі паўночныя правінцыі пайшлі на афармленне цеснага саюза. 23 студзеня 1579 г. яны заключылі Утрэхцкую ўнію. Яе мэта заключалася ў тым, каб захаваць на Поўначы Нідэрландаў заваёвы рэвалюцыі і давесці да перамогі вайну з Іспаніяй за незалежнасць. Паўстанне на Поўначы Нідэрландаў у 1572 г. было першым крокам, падрыхтоўкай стварэння рэспублік паўночных правінцый. Утрэхцкая ўнія закладвала прававы фундамент новай рэспублікі. Удзельнікі ўніі абавязаліся разам змагацца супраць знешніх ворагаў, не заключаць сепаратныя дамовы з іншымі дзяржавамі, стварыць свае ўзброеныя сілы, усталяваць падаткі на ўтрыманне арміі і флота. Усе гэтыя пытанні вырашаліся Генеральнымі штатамі. Штаты асобных правінцый займаліся вырашэннем мясцовых пытанняў. Унія прадугледжвала адваяванне ў Іспаніі ўсіх 17 правінцый.

Падпісанне Утрэхцкай уніі прывяло да новай актыўнасці палітычнай барацьбы, у тым ліку і на поўдні краіны, дзе яе цэнтрам зноў стаў Гент. 4 лютага 1579 г. ён далучыўся да ўніі. Зноў пачаліся рэпрэсіі супраць каталіцызму, адбылася чыстка муніцыпальнай і цэхавай адміністрацыі. У горад прыбыў Вільгельм Аранскі, які абмежаваў уплыў найбольш радыкальных колаў. У 1581 г. быў нізложаны Філіп II як гасудар Фландрыі. На гэтую пасаду зноў запрасілі герцага Анжуйскага. Таксама Вільгельм Аранскі шукаў дапамогі ў Англіі, і Лізавета I накіравала ў Нідэрланды атрад пад камандаваннем Норыса. Аднак ні Норыс, ні герцаг Анжуйскі не змаглі дасягнуць істотных ваенных поспехаў. Апошні восенню 1583 г. адступіў у Францыю. Гэта азначала правал палітыкі Вільгельма Аранскага, накіраванай на пошук замежнай дапамогі ў вайне з Іспаніяй. Сам Вільгельм Аранскі быў забіты фанатыкам каталіком Балтазарам Жарарам 10 ліпеня 1584 г.

Аляксандар Фарнезе ў 1585 г., маючы 40-тысячную армію, разгарнуў наступленне ў Фландрыі і Брабанце. Ён імкнуўся падавіць рэвалюцыю перш за ўсё ў Паўднёвых Нідэрландах. У гарадах названых правінцый перад іспанскай пагрозай уладу ўзялі кальвінісцкія кансісторыі. Яны заняліся актыўнай арганізацыяй абароны. Але кожны горад дзейнічаў ізалявана. Фарнезе стаў адзін за адным займаць гарады Паўднёвых Нідэрландаў. 17 жніўня 1585 г. паў Антверпен, што азначала поўнае падаўлення паўстання на Поўдні Нідэрландаў.

Паражэнне паўстання на Поўдні Нідэрландаў было абумоўлена шэрагам прычын. Паўднёвыя правінцыі моцна залежалі ад іспанскіх рынкаў збыту сваёй прадукцыі. Яшчэ да пачатку рэвалюцыі была бачна розніца інтарэсаў паўночных і паўднёвых правінцый. Поўнач мела больш трывалыя гандлёвыя сувязі з Прыбалтыкай, краінамі Паўночнай Еўропы. Поўдзень падтрымліваў актыўныя гандлёвыя сувязі з Міжземнамор'ем, з Іспаніяй. Таму буржуазія Поўдня гатова была да кампрамісу з Філіпам II. У паўднёвых правінцыях актыўна дзейнічалі замежныя войскі, якія сваімі грабежамі выклікалі незадавальненне насельніцтва. Улада Іспаніі разглядалася як гарантыя стабільнасці. Многія прадстаўнікі кальвінісцкай буржуазіі пераехалі на Поўнач, што аслабляла рэвалюцыйныя сілы Поўдня. Тут больш рэзка былі

прадстаўлены супярэчнасці ў рэвалюцыйным лагеры, што аблягчала іспанцам барацьбу з ім. Буржуазія Поўначы бачыла ў паўднёвых правінцыях свайго канкурэнта, таму не праяўляла вялікай актыўнасці ў справе іх вызвалення з-пад іспанскай улады. Да рэвалюцыі не склаўся агульнанідэрландскі рынак і была заўважная эканамічная раз'яднанасць краіны на Поўдзень і Поўнач. На Поўдні рэвалюцыйны рух не падтрымала сялянства, бо тут былі яшчэ моцныя феадальныя адносіны і ў ходзе рэвалюцыі дваранства не ўлічвала інтарэсы сялян. На Поўначы феадалізм на вёсцы ўжо быў практычна ізжыты, і сацыяльныя супярэчнасці паміж дваранствам і сялянствам не былі такія вострыя. Гэта дазваляла ім дзенічаць сумесна ў ходзе рэвалюцыі.

5. Пасля адваявання Іспаніяй Паўднёвых Нідэрландаў рэвалюцыя ўступіла ў завяршальную стадыю. Ва ўмовах паражэння паўстання на Поўдні частка Генеральных штатаў зноў вярнулася да ідэі аб замежнай дапамозе. Лізавета I было прапанавана стаць правіцельніцай Нідэрландаў. Яна накіравала ў Нідэрланды ў якасці губернатара графа Лейстэра. Лізавета I бачыла ў Нідэрландах эканамічнага саперніка Англіі. Таму Лейстэр атрымаў інструкцыі падарваць эканоміку Аб'яднаных Правінцый і ператварыць іх у залежную ад Англіі краіну. Ён забараніў гандаль з Іспаніяй, Францыяй і іх саюзнікамі. Гэта быў прамы ўдар па эканоміцы Аб'яднаных Правінцый. У вайне з Іспаніяй Лейстэр цяпеў паражэнні. У выніку пералічаных абставін у яго склаліся вельмі вострыя адносіны з Генеральнымі штатамі. У 1587 г. ён пакінуў Нідэрланды. Пасля няўдач з запрашэннямі ў якасці правіцеля герцага Анжуйскага і Лізаветы I Генеральныя штаты адмовіліся ад спроб знайсці правіцеля сярод замежных манархаў. Вышэйшым органам улады сталі Генеральныя штаты, а краіна атрымала рэспубліканскую форму праўлення. Вядучай фігурай у Генеральных штатах становіцца Ян ван Олдэнбарнефелт. Ён канцэнтраван у сваіх руках кіраўніцтва ўнутранай і знешняй палітыкі. Сын Вільгельма Аранскага Моруц Насаўскі праявіў сябе як выдатны палкаводзец. Як бачым Нідэрландская рэвалюцыя па меры развіцця паступова ішла да рэспубліканскай формы кіравання. Спачатку апазіцыя абсалютызму патрабавала толькі абмежвання крайнасцей тыраніі, потым паўстала пытанне аб вызначэнні паўнамоцтваў Філіпа II на аснове пагаднення з Генеральнымі штатамі, а затым адбылося яго нізлажэнне. Але рэвалюцыйныя сілы яшчэ некаторы час імкнуліся захаваць манархічную форму праўлення, запрашаючы да ўлады іназемных манархаў. Толькі прывал такой палітыкі падштурхнуў патрыцыят і дваранства аб'яднаных правінцый да ўсталявання рэспублікі.

У канцы 80 – пачатку 90-х гадоў 16 ст. міжнароднае становішча Аб'яднаных Правінцый паляпшаецца. Разгром “Непераможнай армады” аслабіў сілы Іспаніі, якая была скавана працяглай вайной з Англіяй. Акрамя таго сілы Іспаніі адцягвалі і падзеі ў Францыі. У 1592 г. Аляксандар Фарнезе з войскамі з Нідэрландаў накіраваўся ў Францыю на дапамогу каталіцкай партыі. У такіх умовах армія Моруца Насаўскага з 1589 па 1598 г. поўнасьцю вызваліла тэрыторыю сямі паўночных правінцый. У першыя гады 17 ст. ён заняў шэраг тэрыторый у Паўднёвых Нідэрландах. Але наступленне было спынена па патрабаванню Галандыі. Мясцовая буржуазія апасалася, што адваяванне ў

Іспаніі Брабанта і Фландрыі паспрыяе іх эканамічнаму росту, і мясцовая буржуазія стане моцным канкурэнтам для галандскай.

Ваенныя няўдачы прымусілі Іспанію пайсці на перамовы. У 1609 г. было заключана перамір'е паміж Іспаніяй і Аб'яднанымі Правінцыямі да 1621 г. Згодна з ім прызнаваліся існуючыя граніцы і незалежнасць Аб'яднаных Правінцый. Ім дазвалялася гандляваць з партугальскімі калоніямі ў Ост-Індыі, вусце Шэльды закрывалася для гандлю. Гэта быў удар па гандлю Паўднёвых Нідэрландаў у інтарэсах буржуазіі Аб'яднаных Правінцый. Канчаткова міжнароднае прызнанне Аб'яднаных Правінцый як незалежная дзяржава атрымалі па Вестфальскаму міру.

У выніку рэвалюцыі на Поўначы Нідэрландаў была ўтворана дзяржава новага тыпу – буржуазная рэспубліка. Яе вышэйшым органам улады сталі Генаральныя штаты. З 1593 г. яны сталі пастаянна дзеючым органам. Але пастаянна заседалі не ўсе дэпутаты, а толькі “камандзіраваныя саветнікі”. У поўным складзе Генаральныя штаты збіраліся 1-2 разы на год. Вышэйшай пасадай у апарате Генаральных штатаў з'яўлялася пасада вялікага пенсіянера, якую заняў Ян ван Олденбарнефелт (да 1618 г.). Захаваўся з дарэвалюцыйных часоў Дзяржаўны савет, але яго функцыі зменшыліся. Да Генаральных штатаў перайшло вядзенне знешняй палітыкі. Важную ролю ў палітычным жыцці адыгрываў статхаўдэр Галанды і галоўны капітан (галоўнакамандуючы), якую займаў Морыц Насаўскі (да 1625 г.). У рэспубліцы пры гэтым захаваліся рэшткі карпаратыўна-аслоўнай сістэмы. Палітычная сістэма засталася даволі кансерватыўнай. У Галандыі толькі 2 тыс. чалавек маглі выбіраць і выбірацца ў органы ўлады. Рэвалюцыя не зламала старую дзяржаўную машыну. Некаторыя дэталі аслоўна-карапаратыўнай сістэмы яна нават рэстаўрыравала.

Пануючым сацыяльным слоём у эканоміцы і палітычным жыцці рэспублікі стаў патрыцыят гарадоў і буйныя гандляры. Яны дамінавалі ў Вялікіх саветах большасці гарадоў, у штатах правінцый, Генаральных штатах. Былі ліквідаваны многія перашкоды на шляху далейшага развіцця капіталістычных адносін. У тым ліку галоўная з гэтых перашкод: палітыка іспанскіх улад, накіраваная на выкачванне максімальных сродкаў з Нідэрландаў. Але кансерватыўны сацыяльна-палітычны лад ужо ў апошнія дзесяцігоддзі 17 ст. стане перашкодай для далейшага прэгрэсіўнага развіцця эканомікі краіны.

Кальвінісцкая царква адыграла выдатную ролю ў арганізацыі рэвалюцыйнай барацьбы. Але пасля завяршэння рэвалюцыі яна фактычна аказалася ў апазіцыі. Унутры царквы ішла вострая барацьба розных плыняў.

Асаблівасцю Нідэрландскай рэвалюцыі было тое, што яна адбылася на раннім этапе развіцця капіталізму. Буржуазія яшчэ не сфарміравалася як клас. Таму ў Нідэрландах мы не можам гаварыць аб поўнамаштабным канфлікце паміж буржуазіяй і федальнай сістэмай. На першы план выходзіла задача нацыянальнага вызвалення. На гэтай аснове стаў магчымы саюз нараджаўшайся буржуазіі, бюргерства з дваранствам. Гэты саюз і стаў кіруючай сілай Нідэрландскай рэвалюцыі. У сілу таго, што дваранства на Поўначы Нідэрландаў было слабым, вядучую ролю ў гэтым саюзе адыгрывала вярхушка бюргерства, купецкая алігархія. Пры гэтым не трэба забываць, што перамога

над Іспаніяй была дасягнута дзякуючы высокай ступені нацыянальнага адзінства ў Паўночных Нідэрландах. У барацьбе разам з буржуазіяй і дваранствам актыўна ўдзельнічала сялянства, гарадскі плебс. Унутраныя супярэчнасці адыходзілі на другі план, таму ў ходзе Нідэрландскай рэвалюцыі, асабліва на Поўначы, мы не бачым жорсткай палітычнай барацьбы, бо агульнанародны ўздым быў накіраваны супраць агульнага ворага – Іспаніі.

ТЭМА: АГНЛІЙСКАЯ РЭВАЛЮЦЫЯ СЯРЭДЗІНЫ 17 СТ.

- 1 Канстытуцыйны перыяд рэвалюцыі і Першая грамадзянская вайна
- 2 Палітычная барацьба ў 1647–1649 годы і ўсталяванне Індэпендэнскай рэспублікі.
3. Пратэктарат Кромвеля і рэстаўрацыя Сцюартаў.
4. Перыяд рэстаўрацыі, “Слаўная рэвалюцыя”.
5. Англія ў 18 ст.

Літаратура

- Гизо, Ф. История Английской революции / Ф. Гизо. – Ростов-на-Дону, 1996.
- Барг, М. Д. Великая Английская революция в портретах ее деятелей / М. Д. Барг. – М., 1991.
- Лавровский, В. М. Исследования по аграрной истории Англии XVII–XVIII вв. / В. М. Лавровский. – М., 1966.
- Татарина, К. Н. Очерки истории Англии 1640–1815 / К. Н. Татарина. – М., 1950.
- История Европы. В 8 т. Т. 4. – М., 1994.

1. Пачаткам рэвалюцыі стала 3 лістапада 1640 г., калі распачаў працу “Доўгі парламент”. Парламент асудзіў палітыку караля, крытыкаваў увядзенне карабельнага збору, выдачу патэнтаў на манаполіі, выступіў з абвінавачваннем бліжэйшых саветнікаў караля лорда Страфарда і епіскапа Ллода ў дзяржаўнай здрадзе. Кароль вымушаны быў зацвердзіць абвінавачанне. Пасля гэтага парламент вырашыў даць невялікія субсідыі каралю. У 1641 г. быў прынят 3-х гадовы біль, накіраваны супраць спроб караля распусціць парламент. Без згоды парламента кароль не меў права распусціць яго раней чым праз 50 дзён пасля пачатку сесіі. У 3-х гадовым біле было запісана, калі кароль не збярэ парламент, то гэта зробіць мясцовыя ўлады. Былі ліквідаваны надзвычайныя суды – Зорная палата, Палата апекі, Савет па справах Уэльса, якія разглядалі пытанні аб дзяржаўнай здрадзе, аб рыцарскіх трыманнях. Была распушчана Высокая камісія, якая выконвала ролю вярхоўнага царкоўнага суда. Праводзячы ўсе гэтыя мерапрыемствы, парламент ні ў якім разе не ставіў пытанне аб пазбаўленні караля ўлады. У. Пім і іншыя лідары парламенцкай апазіцыі дамагаліся, каб кароль не быў вышэй за парламент.

Пакуль парламент прымаў гэтыя законы, дэпутаты выступілі адзіным фронтам. Першыя разыходжанні з'явіліся ў 1640 г., калі парламент пачаў абмяркоўваць “Біль аб каранях і галінах”. Ён прадугледжваў ліквідацыю епіскапата. Атака на епіскапат, як лічылі яе праціўнікі, стварала пагрозу ліквідацыі манархіі, замаху на маёмасць. Прыхільнікі біля сустрэлі падтрымку лонданцаў, якія ўстроілі пікеты ля ўваходу ў парламент. Разыходжанні ў парламенце яскрава праявіліся і калі дэпутаты пачалі абмяркоўваць дакумент “Вялікая рэманстрацыя”. Гэта фактычна была праграма антыабсалютыскай апазіцыі ў пачаўшайся рэвалюцыі. У ёй парламент пералічваў злоўжыванні каралеўскай улады. Затым пералічваліся асноўныя патрабаванні парламента: ліквідацыя епіскапата, абарона ўласнасці, забарона каралю ўводзіць падаткі без згоды парламента, абмежаванне правоў караля ў справе роспуску парламента. Вялікая рэманстрацыя прайшла праз парламент з вялікімі цяжкасцямі. Кароль аднёсся да яе вельмі крытычна, заявіўшы, што парламент больш не абмяжоўваецца абаронай тардыцыйных англійскіх вольнасцей, а стаў патрабаваць новаўвядзенняў. 3 студзеня 1642 г. у парламенце з'явіўся кароль і запатрабаваў арэшту 5 лідараў апазіцыі. Тыя схаваліся ў Сіці. 10 студзеня 1642 г. Карл I пакідае Лондан, насельніцтва якога было на баку парламента.

Прэсвітарыяне не хацелі дапусціць поўнага разрыву з каралём і спрабавалі знайсці прымірэнне з ім. Індэпендэнты пачынаюць рыхтавацца да барацьбы з каралём. 1 чэрвеня 1642 г. палата абшчын робіць апошнюю спробу, каб не дапусціць вайны. Яна прымае “19 прапаноў” каралю. Ад караля патрабавалі каб ён прызнаў адказнасць міністраў перад парламентам, магчымасць назначэння вышэйшых чыноўнікаў толькі са згоды парламента, а парламент – вышэйшым судом у Англіі. Гэта азначала ператварэнне Англіі ў канстытуцыйную манархію. Гэты дакумент быў накіраваны каралю, але ён адмовіўся яго падпісаць. 22 жніўня 1642 г. Карл I падняў свой штандарт і аб'віў вайну графу Эсексу (камандуючы парламенцкай міліцыяй). На першым этапе рэвалюцыі былі зроблены першыя крокі да парламенцкай манархіі ў Англіі.

Англія аказалася расколатай на 2 лагеры. Першы складалі прыхільнікі караля: буйная знаць, многія кансерватыўна настроеныя прадстаўнікі сярэдняга дваранства, некаторая частка сялянства. Іх называлі кавалерамі. Ім супрацьстаялі прыхільнікі парламента (круглагаловыя): прадпрымальнікі, новае дваранства, большасць сялянства. Геаграфічна на баку парламента апынуўся эканамічна больш развіты Поўдзень і Поўднёвы Усход краіны, адсталыя раёны – Поўнач і Захад – падтрымлівалі караля. Галоўная прычына вайны заключалася ў антаганістычных супярэчнасцях паміж патрэбамі капіталістычнага развіцця Англіі і палітыкай манархіі, якая стрымлівала гэтае развіццё. У першай грамадзянскай вайне выдзяляюць 2 этапы:

1) 1642 – пачатак 1645 г., прэсвітарыянскі этап, парламенцкую армію ўзначальваюць прэсвітарыяне;

2) 1645–1646 гг., індэпендэнскі этап, калі кіраўніцтва арміяй перайшло да індэпендэнтаў.

Вайна ўзмацніла раскол у парламенце. Многія парламентарыі пачалі пераязджаць у Оксфард, дзе знаходзіўся кароль (4/5 палаты лордаў, 1/3 палаты

абшчын). Ваенначальнікі, якія ўзначалівалі парламенцкую армію, дзейнічалі асцярожна супраць караля. Восенню 1642 г. кароль двойчы пагражаў захапіць Лондан, у 1643 г. кантраляваў 3/4 тэрыторыі Англіі. У верасні 1643 г. афармляецца саюз паміж парламентам і Шатландыяй. Узамен за ваенную дапамогу шатландцаў парламент пагадзіўся ўвесці ў Англіі прэсвітарыянскую царкву. У ліпені 1644 г. парламенцкая армія атрымлівае перамогу ў бітве пры Морстан-Муры. У гэтай бітве супраць караля змагаліся шатландская армія і армія лорда Манчэсцера, ударнай сілай у якой была кавалерыя Кромвеля. Яна фарміравалася з гэтак званых “святых людзей”, палымяных прыхільнікаў пурытанізму, у асноўным з йоменаў, якія адстойвалі сваю маёмасць ад праізвоу з боку лордаў. Дзякуючы галоўным чынам намаганням кавалерыі Кромвеля, парламенцкая армія атрымала буйную перамогу. Вынікі вынікі перамогі пры Марстон-Муры былі хутка растрочаны, бо восенню 1644 г. была разгромлена армія графа Эсекса на захадзе Англіі.

Каб дабіцца пералому ў вайне, парламент пайшоў на радыкальныя меры. У красавіку 1645 г. быў прыняты “Ардананс аб самаадрачэнні”. Згодна яму ўсе члены парламента пазбаўляліся права займаць кіруючыя пасады ў арміі. Тым самым з арміі выдаляліся ваенначальнікі-прэсвітарыяне. Камандаванне перайшло да індэпендэнтаў, новым галоўнакамандуючым стаў граф Ферфакс. Кромвель быў таксама дэпутатам парламента, але яму дазволілі застацца ў арміі намеснікам Ферфакса. Таксама парламентам быў прыняты біль аб стварэнні “арміі новага ўзору”. Ствараецца рэгулярная армія ў 21 тыс. чалавек. Цэнтральны ўрад браў на сябе забеспячэнне яе ўсім неабходным. Быў прадугледжаны цэнтралізаваны набор у армію. Яна фарміравалася ў асноўным з заможнай часткі англійскага сялянства. Гэтая армія знача пераўзыходзіла ранейшую па маральнаму духу, па арганізацыі, па ваеннай вывучцы.

Рэарганізацыя хутка прынесла вынікі. 14 чэрвеня 1645 г. ля вёскі Незбі адбылася рашаючая бітва першай грамадзянскай вайны. Спачатку каралеўская кавалерыя атакавала левы фланг і змяла кавалерыю парламента. На правым фланзе кавалерыя Кромвеля атакавала каралеўскую кавалерыю і разбіла яе. Пасля гэтага Кромвель нанёс паражэнне кавалерыі караля і на супрацьлеглым флангу. Застаўшыся без падтрымкі кавалерыі каралеўская пяхота была акружана і амаль цалкам трапіла ў палон. У чэрвені 1646 г. быў заняты Оксфард. Кароль уцёк у Шатландыю, але шатландцы выдалі яго парламентам.

Палітыка парламента ў час вайны адлюстроўвала інтарэсы новага дваранства і буржуазіі. Былі ўзаконены агароджванні, 24 лютага 1646 г. быў прыняты закон, які ліквідаваў феадальны характар дваранскага землеўладання. Дваране вызваляліся ад абавязкаў васалаў караля, іх зямельныя ўладанні становіліся прыватнай уласнасцю. Сяляне ад гэтага закона нічога не атрымалі. Вайна прывяла да росту падаткаў, адбыўся рост цэн на тавары першай неабходнасці. Парламент спрабаваў папапоўняць бюджэт за кошт накладання секвестру на землі прыхільнікаў караля. Праводзілася канфіскацыя земляў кароны і царквы. Сацыяльна-эканамічная палітыка ў час вайны спрыяла ўмацаванню англійскага буйнога землеўладання. Паскараецца працэс знікнення англійскага сялянства як класа дробных уласнікаў. У час вайны актывізуецца

радыкальныя рэлігійныя секты. Сяляне ствараюць атрады, якія імкнуліся абараніць вёскі ад грабежу войскаў як караля так і парламенту.

2. З заканчэннем вайны абвастрыліся супярэчнасці ўнутры рэвалюцыйнага лагера. Асноўнымі палітычнымі цэнтрамі сілы ў Англіі на момант заканчэння першай грамадзянскай вайны з'яўляліся парламент і армія. У парламенце большасць належала прэсвітарыянам. Індэпендэнты кантралявалі армію. Яны расклаліся на шоўкавых індэпендэнтаў (грандаў), якія прадстаўлялі афіцэрскую верхушку арміі, і на ваенных левелераў (ураўніцеляў), якія адлюстроўвалі інтарэсы салдацкай масы.

Прэсвітарыяне лічылі, што рэвалюцыя закончылася з перамогай над каралём. Зараз неабходна ўсталяваць мір і парадак. Для гэтага неабходна было дамовіцца з каралём на аснове наступных патрабаванняў: захаванне за парламентам кантролю над міліцыяй на 3 гады, кароль павінен прызнаць прэсвітарыянскую пабудову царквы, пагадзіцца з формулай, што ён кіруе толькі ў парламенце і разам з парламентам. Шоўкавыя індэпендэнты лічылі, што трэба дабіцца, каб парламент стаў вышэйшым органам улады, забяспечыць свабоду веравызнання, гарантыі недатыкальнасці ўсіх, хто змагаўся супраць караля. Левелеры (ваенныя і цывільныя) адлюстроўвалі інтарэсы англійскага сялянства, дробных уласнікаў гарадоў. У 1646 г. левелеры абнародвалі памфлет "Рэманстрацыя многіх тысяч грамадзян". Яны патрабавалі знішчэння ўлады караля, верхавенства ўлады палаты абшчын, адказнасці палаты абшчын перад народам, штогадовых выбараў парламента, неабмежаванай свабоды сумлення, фіксацыі прыроджаных правоў грамадзян, якіх неабходна абараняць ад пасягненняў усялякай улады. Лідарам левелераў з'яўляўся Джон Лільберн. Адносіны індэпендэнтаў і левелераў – гэта адносіны паміж буржуазна-дваранскім блокам і буржуазна-сялянскім блокам. Антаганістамі сельскіх джэнтры і гарадскую буржуазію рабіла аграрнае пытанне. Абараняючы права прыватнай уласнасці на зямлю, левелеры аб'ектыўна абаранялі капігольд, г. з. інтарэсы значнай часткі сялянства. Яны патрабавалі ператварэння капігольда ў фрыгольд і вяртання абшчынам зямель, якія яны страцілі ў выніку агароджванняў.

У парламенце прэсвітарыяне разумелі, што асноўная пагроза для іх улады зыходзіць ад арміі. Вясной 1647 г. парламент прымае пастановы аб расфарміраванні арміі (16 тыс. салдат пакідалася для нясення гарнізоннай службы, 12 тыс. павінны былі адправіцца ў Ірландыю, астатнія звальняліся ў запас). Гэты праект не задаволіў армію, салдаты пачалі выбіраць агітатараў (прадстаўнікі палкоў), сярод якіх было шмат левелераў. Яны пачалі змяшчаць афіцэраў, з'явілася пагроза пазбаўлення афіцэраў улады ў арміі.

Прэсвітарыяне, каб умацаваць свае пазіцыі ў супрацьстаянні з арміяй, пачынаюць перамовы з каралём. Тады 2 чэрвеня 1647 г. атрад на чале з Джойсам захапіў караля і даставіў яго ў распалажэнне арміі. Тым самым індэпендэнты перашкодзілі прэсвітарыянам дамовіцца з каралём. У ліпені прэсвітарыяне выгналі з парламента шэраг індэпендэнтаў. Тады 4 жніўня армія ўвайшла у Лондон. З парламента былі выгнаны 11 лідараў прэсвітарыян.

У арміі тым часам нарастаюць супярэчнасці паміж грандамі і левелерамі. Узнікаюць хваляванні, восенню 1647 г. левелеры абнародавалі “Народнае пагадненне”. Гэты праграмы дакумент прадугледжваў роспуск “Доўгага парламента”, выбары парламента кожныя 2 гады, роўныя размеры выбарчых акруг, увядзенне ўсеагульнага выбарчага права для мужчын (з 21 года), якія мелі самастойныя крыніцы для існавання, улада караля і палаты лордаў ліквідавалася, агароджаныя зямлі вярталіся ва ўласнасць абшчын, знішчэння царкоўнай дзесяціны і ўскосных падаткаў, беднякі павінны былі ўтрымлівацца за кошт сродкаў абшчыны, гарантавалася права прыватнай уласнасці.

Кромвель ва ўмовах вострага супрацьстаяння з левелерамі склікае агульнаармейскі савет 28 кастрычніка 1647 г. у м. Пэтні, каб дасягнуць пагаднення паміж левелерамі і грандамі. Лідарамі грандаў выступалі Кромвель і Айртан. Імі быў прадстаўлены дакумент “Главы прапаноў”. Ён прадугледжваў выбарчае права для ўласнікаў, захаванне манархіі і палаты лордаў. Індэпендэнты лічылі, што ў якасці натуральных правоў чалавек набывае толькі права на жыццё, на свабоду перамяшчэння. Усе іншыя правы чалавек павінен набыць як удзельнік грамадзянскай і палітычнай супольнасці. Таму Айртан даказваў мэтазгоднасць абмежавання палітычнай свабоды, увядзенне маёмаснага ценза, захаванне элітарнай дзяржаўнай сістэмы. Грамадскае багапалучыя павінна грунтавацца не на свабодзе і роўнасці грамадзян, а на трываласці ўлады і стабільнасці законаў. У час, калі ішлі спрэчкі ў Пэтні, стала вядома, што кароль уцёк, перабраўся на в. Уайт і пачаў перамовы з шатландцамі. Левелеры абвінавацілі Кромвеля ў тым, што ён садзейнічаў каралю. У некаторых палках 15 лістапада 1647 г. успыхнулі паўстанні. Кромвель асабіста з’явіўся перад паўстанцамі і справіўся з хваляваннямі. У лістападзе ён склікае новы армейскі савет (сюда левелеры ўжо не трапілі).

Кароль у снежні 1647 г. заключыў саюз з шатландцамі. У замен за падтрымку з боку шатландцаў ён прызнаваў прэсвітарыянскую царкву. Шатландцы ўступаюць у Англію, успыхіваюць раялісцкія мецяжы. Кромвель падаўляе іх, а потым рухае сваю армію насустрач шатландцам. 17–19 жніўня 1648 г. у Прэстанскай бітве шатландцы былі разгромлены. За час вайны прэсвітарыяне аднавілі сваё пануючае становішча ў парламенце. Яны пачынаюць перамовы з каралём. Кромвель рушыў армію на Лондан 6 снежня 1648 г. палкоўнік Прайд выставіў караул ля парламента і не пусціў у яго 140 прэсвітэрыян (“Прайдава чыстка”). У выніку кіраўніцтва парламентам перайшло да індэпендэнтаў.

Індэпендэнскі парламент пачынае суд над каралём. 27 студзеня 1649 г. быў вынесены смяротны прысуд, а 30 студзеня каралю адсеклі галаву. Індэпендэнты тым самым прадэманстравалі, што звароту да дарэвалюцыйных парадкаў не будзе. 17 сакавіка 1649 г. парламент прыняў акт аб ліквідацыі каралеўскай улады, яшчэ раней быў прыняты парламентскі акт аб ліквідацыі палаты лордаў. 19 мая парламент прымае акт, па якому Англія аб’яўлялася свабоднай дзяржавай, якой будучы кіраваць прадстаўнікі народу і парламента і фактычна ўсталяваў рэспубліку.

Правячай партыяй індэпендэнскай рэспублікі становяцца гранды, якія адлюстроўвалі інтарэсы новых лендлордаў, афіцэраў парламенцкай арміі, якія значна павялічылі зямельныя ўладанні ў час рэвалюцыі. Яны былі зацікаўлены ва ўмацаванні той сістэмы, якую стварыла рэвалюцыя, але баяліся і пагрозы з боку народных мас. Вышэйшым органам выканаўчай улады стаў Дзяржаўны савет. Вострая барацьба разгортваецца паміж грандамі і левелерамі. У студзені 1649 г. левелеры ўнеслі у парламент “Народнае пагадненне”, але парламент так і не прыступіў да абмеркавання іх прапаноў. Левелеры спрабавалі разгарнуць прапаганду ў арміі. З’яўляецца памфлет Лільберна “Новыя ланцугі для Англіі”, у якім заяўляецца, што ўсталяванне рэспублікі не змяніла да лепшага становішча народа. Тая ж думка выказваецца ў новай рэдакцыі “Народнага пагаднення”, якая з’явілася 1 мая 1649 г. У падтрымку гэтых дакументаў адбылося некалькі выступленняў у арміі (май 1649), якія былі падаўлены. Рух левелераў пацярпеў паражэнне, бо яны не змаглі прыцягнуць на свой бок сацыяльныя нізы. Іх праграма практычна не закранала сацыяльна-эканамічныя пытанні, у тым ліку і аграрнае. Таму сялянства засталася раўнадушным да руху левелераў, а без яго падтрымкі ён не змог стаць масавым.

13 жніўня 1649 г. армія на чале з Кромвелем накіроўваецца ў Ірландыю для падаўлення нацыянальнага паўстання. Парламент прымае акт аб упарадкаванні Ірландыі, пачынаецца масавая канфіскацыя зямель удзельнікаў паўстання. Гэтыя землі даставаліся дэпутатам Доўгага парламенту, афіцэрам і салдатам арміі Кромвеля (салдаты як правіла прадавалі зямлю афіцэрам). У выніку падаўлення ірландскага паўстання павялічылася колькасць буйных землеўладальнікаў у Англіі і Ірландыі. У маі 1650 г. Кромвель быў адкліканы з Ірландыі і накіраваны ў Шатландыю. Тут адбылася каранацыя сына Карла I які прыняў тытул англійскага караля Карла II. 3 верасня 1650 г. у бітве ля Дэнбера Кромвель атрымаў поўную перамогу. 3 вясны 1651 г. пачынаецца новая кампанія, шатландцы на чале з Карлам II урываюцца на тэрыторыю Англіі. Ля гарадка Вустэр 3 верасня 1651 г. Кромвель разграміў войскі Карла II. Армія Кромвеля рушыла ў Шатландыю і ліквідавала яе незалежнасць. У 1650–1651 гг. былі прыняты навігацыйныя акты. Яны дазвалялі ўвозіць тавары ў Англію і англійскія калоніі на карблях англійскіх, ці той краіны, дзе тавары былі выраблены. Гэта быў удар па пасрэдніцкаму гандлю Галандыі, пачынаецца англа-галандская вайна 1652–1654 гг. Англія выйшла з яе пераможцай, але не змагла падпарадкаваць Галандыю.

У гэты час на палітычную арэну выходзяць сапраўдныя левелеры ці дзігеры (капацелі). Іх лідарам стаў Джэрард Уінстэнлі. Іх праграма несла элементы камуністычнай ідэалогіі. Крыніцай ўсіх бед дзігеры абвяшчалі лендлардызм. Вясной 1649 г. ля мястэчка Кобхэм яны пачалі распрацоўваць пусташы і паспрабавалі весці тут калектыўную гаспадарку. Рух дзігераў грунтаваўся на прынцыпах ненасілля і мясцовым лендлордам не склала цяжкасці падавіць яго

У індэпендэнскай рэспубліцы новае дваранства і буржуазія імкнуліся абараніць сваю ўладу і ўласнасць, якія яны здабылі ў час рэвалюцыі, ад пагрозы як з боку раялістаў, так і з боку народных мас. Рэспубліка не змагла заваяваць

масавай падтрымкі ў грамадстве і забяспечыць сацыяльна-палітычную стабільнасць. Капігольд не быў адменены, агароджванні паскорыліся, гарадскія нізы цярпелі ад высокіх падаткаў, не была адменена царкоўная дзесяціна, не была ўспалывана свабода сумлення. У сялян і гарадскіх нізоў не было падстаў каб падтрымліваць рэспубліку. Рэспубліка страчвае падтрымку і маёмасных класаў, бо ў краіне не было палітычнай стабільнасці. Новае дваранства і буржуазія схіляліся да таго, каб перайсці да моцнай улады ў форме ваеннай дыктатуры. Адбылося выраджэнне Доўгага парламенту. Тыя некалькі дзесяткаў дэпутатаў, якія працягвалі хадзіць на пасяджэнні палаты абшчын, сталі называць “ахвосцем Доўгага парламента”. У арміі былі моцныя настроі на карысць роспуску Доўгага парламента. Пад ціскам арміі ён у 1652 г. прымае пастанову аб самароспуску і праведзенні выбараў у 1654. Але пры гэтым прадугледжвалася, што дэпутаты Доўгага парламента аўтаматычна ўвойдуць у новы парламент, і толькі яны будуць мець права правяраць мандаты іншых дэпутатаў. У адказ на прыняцце гэтай пастановы ў Лондоне і ў арміі ўспыхнулі хваляванні. Супраць праекту выступіў і Кромвель, 20 красавіка 1653 г. Кромвель з’явіўся ў парламент і распусціў яго і дзяржаўны савет.

3. Кромвель лічыў, што неабходна захаваць парламенцкую форму праўлення і спачатку хацеў правесці выбары. Але ў Англіі ў той час былі моцныя раялісцкія настроі, і раялісты маглі перамагчы на парламенцкіх выбарах. Тады Кромвель 3 ліпеня 1653 г. збірае парламент з заўзятых пурытан (“парламент святых” або “малы парламент”). Але ў парламенце аформілася радыкальная апазіцыйная меншасць. Быў прыняты закон аб адмене акцызаў, пачалася судовая рэформа, прапаноўвалася ўвесці прапарцыянальны падатак, адмяніць царкоўную дзесяціну. Армія вырашыла пазбавіцца ад непаслухмянага парламента. 12 снежня 1653 г. кансерватыўная частка парламента правяла рэзалюцыю аб яго самароспуску і перадачы ўлады Кромвелю. 16 снежня 1653 г. была прынята новая канстытуцыя – “Інструмент кіравання”. Згодна ёй вярхоўная ўлада належала лорду-пратэктару. Ён мог прызначаць на дзяржаўныя пасады, склікаць і распускаць парламент, выдаваць указы, якія мелі сілу законаў. З фармальнага пункту гледжання ўлада пратэктара была абмежавана тым, што ён займаў сваю пасаду пасля зацвярджэння Дзяржаўным саветам, без згоды Дзяржаўнага савета не мог распараджацца ўзброенымі сіламі, заключаць саюзы, абвешчаць вайну. Але ён меў рашаючы голас пры фарміраванні самога савета. Супрацьвагу лорду-пратэктару ствараў і парламент, які выбіраўся на аснове цэнзавага выбарчага права. На думку некаторых даследчыкаў у канстытуцыі 1653 г. быў адлюстраваны прынцып падзелу ўладаў, які абапіраўся на англійскую традыцыю аб народным суверэнітэце. Вярхоўная ўлада дзялілася паміж лордам-пратэктарам і народам, прадстаўніком якога быў парламент.

Фактычна ў краіне ўсталяваўся ваенны рэжым. Англійская армія ўжо не была той рэвалюцыйнай армія, якая змагалася з каралём. Яе салдаты цяпер больш нагадвалі традыцыйных армейскіх наёмнікаў. Кромвель разграміў левыя радыкальныя секты, нанёс удар па рэштках левелерам. Менш увагі Кромвель надаваў барацьбе з раялістамі. Яны скарысталі гэты і ўмацоўваюць свае пазіцыі. Калі Кромвель склікаў у 1654 г. парламент, аказалася, што большасць у ім

складаюць раялісты, якія выступілі супраць Кромвеля. Таму ў студзені 1655 г. ён зноў распускае парламент. У сакавіку раялісты спрабуюць арганізаваць узброеныя выступленне супраць Кромвеля. Пасля гэтага летам 1655 г. лорд-пратэктар падзяліў Англію на 12 ваенных акруг на чале з генерал-маёрамі і ўся ўлада апынулася ў руках ваенных. Але гэтая сістэма кіравання не ўнесла стабільнасці ў грамадскае жыццё. У кастрычніку 1656 г. Кромвель склікае новы парламент. У новым парламенце выявілася моцная апазіцыя. Ва ўмовах нестабільнасці сярод часткі палітычнай эліты зародзілася ідэя вярнуць Англію да манархіі. Намячалася каранаваць Кромвеля. Пры рэалізацыі гэтага праекту краіна вярталася да традыцыйнага палітычнага ладу, што павінна было забяспечыць большую палітычную стабільнасць, а таксама незыблемасць заваёў рэвалюцыі, бо Кромвель быў яе лідарам. 25 сакавіка 1657 г. парламент прымае “Смірэнную петыцыю”, якая ўтрымлівала прапанову Кромвелю каранавацца. Супраць гэтых планаў выступіла афіцэрства, і Кромвель іх адхіліў. Ён памёр 3 верасня 1658 г.

Сацыяльна-эканамічная палітыка пратэктарата служыла інтарэсам новага дваранства і буржуазіі. Кромвель захаваў капігольд. У 1656 г. ён выдаў ардананс, які пацвярджаў адмену рыцарскіх трыманняў. У 1657 г. выходзіць акт, які забараняў жабракам пакідаць свой прыход. Знешняя палітыка Кромвеля таксама служыла інтарэсам класаў-саюзнікаў. Ён заключыў пераможны мір з Галандыяй, распачаў паспяховую вайну з Іспаніяй, заключыў саюз з Францыяй і Партугаліяй. Гэтыя крокі ўмацавалі пазіцыю Англіі ў міжнародным гандлі.

Пасля смерці Кромвеля пачынаецца агонія рэжыму пратэктарата. Лордам-пратэктарам становіцца сын Кромвеля Рычард. Уся ўлада апынулася ў руках ваеннай верхушкі. 25 мая 1659 г. Рычард, які быў абсалютна нездольным да дзяржаўных спраў, адмовіўся ад звання лорда-пратэктара. Усталёўваецца Другая рэспубліка (да 1660 г.). У краіне ўзмацняюцца раялісцкія настроі. У 1659 г. армія распуціла парламент, большасць у ім складалі раялісты. Быў скліканы парламент, у які ўвашлі былыя дэпутаты Доўгага парламента, але армія разагнала і гэты парламент. Сітуацыя нестабільнасці ўлады захоўвалася, палітычны крызіс абвастраўся.

У склаўнайся сітуацыі ў палітычнай эліце ўмацоўвалася перакананне, што адзіны шлях да стабілізацыі сітуацыі – гэта рэстаўрацыя манархіі. Генерал Монк, адлюстроўваючы гэтыя настроі, рушыў сваю армію на Лондан. Ён правёў выбары ў новы парламент, большасць у якім атрымалі раялісты. Парламент прыняў рашэнне прапанаваць Карлу II трон на пэўных умовах. Кароль іх прыняў і абнародаваў у Брэдскай дэкларацыі 1660 г. Ён абяцаў захаваць за новымі ўласнікамі землі, якія былі набыты ў час рэвалюцыі прыватным чынам, дараваць амністыю праціўнікам манархіі, не праводзіць праследванні па рэлігійнаму прызнаку, рэгулярна склікаць парламент. Карл II вернуты ў Англію як “дагаварны” кароль.

4. 29 мая 1660 г. кароль уязджае ў Лондан. Карл II лічыў, што ўлада караля ў Англіі не мае абмежаванняў, але кароль падцвердзіў усе вольнасці, пагадзіўся на адмену судоў каралеўскія прэрагатывы, адмену рыцарскага трымання. На справе кароль апынуўся ў залежнасці ад парламента, бо той выдаваў яму

субсідыі толькі на кароткі тэрмін. Палата лордаў зноў пачала сваю дзейнасць. Карл II аднаўляе і Тайны савет у якасці вышэйшага дарадчага органа караля. Але гэты орган фарміруецца на парытэтных пачатках: палову міністраў прапаноўвалі ў савет палата лордаў і палата абшчын, а палову – карона.

Першы парламент эпохі рэстаўрацыі (1660 г.) атрымаў назву “Канвенцыйны парламент”. Ён прыняў закон аб амністыі. Пад яе падпадалі ўсе ўдзельнікі рэвалюцыі за выключэннем 70 чалавек, якія непасрэдна ўдзельнічалі ў судзе над каралём, 29 з іх пакаралі смерцю. Па зямельнаму пытанню ім быў дасягнуты кампраміс паміж старым і новым дваранствам. Старым уладальнікам, раялістаў, якія вярнуліся ў Англію, вярталіся зямлі, якія былі канфіскаваны парламентам, а таксама землі кароны і царквы. Тыя ж землі, якія былі набыты прыватным парадкам, пакідаліся новым уладальнікам. Такім чынам, новае дваранства часткова страціла свае землі, якія набыло ў час рэвалюцыі. У 1660 г. быў прыняты закон, які пацвердзіў адмену рыцарскага трыманання зямлі, пры гэтым капігольд захаваліся.

У 1661 г. збіраецца новы парламент, які засядаў да 1679 г. атрымаў назву Доўгі парламент рэстаўрацыі. У караля спачатку склаўся адносінны супрацоўніцтва з парламентам сітуацыя мяняецца, вялікія траты караля выклікалі крытыку дэпутатаў. Але ў 1667 г. палата абшчын становіцца апазіцыйнай каралю з-за вялікіх трат двара. Дэпутаты дабіліся адстаўкі ўрада лорда Кларэндона, які быў вядомы як яры прыхільнік абсалютнай манархіі.

У гэты час у Англіі фарміруецца двухпартыйная сістэма. Партыю вігаў называлі “партыяй краіны”. Яна аб’ядноўвала ліберальных лендлордаў, прадстаўнікоў фінансавай арыстакратыі, прамыслоўцаў, сярэдніх гандляроў. Вігі выступалі прыхільнікамі канстытуцыйнай манархіі і абаронцамі правоў парламента перад каралеўскай уладай. Торы абаяліся перш за ўсё на старое дваранства, кансерватыўных правінцыйных джэнтры. Кіруючая роля ў гэтай партыі належала старой зямельнай арыстакратыі. Торы разумелі немагчымасць вяртання Англіі да абсалютызму, але лічылі, што галоўная роля ў кіраванні краінай павінна належаць каралю і падавалі сябе ў якасці абаронцаў правоў кароны перад парламентам.

Торы да 1667 г. мелі большасць у парламенце. Затым перавага пераходзіць да вігаў. У 1672 г. Карл II выдае “Дэкларацыю аб верацярпімасці”. Згодна ёй людзі любога веравызнання мелі права займаць дзяржаўныя пасады. Парламент убачыў у гэтым пагрозу наступлення каталіцызму. У 1673 г. ён прымае закон аб прысязе. Згодна з ім кожны, хто прэтэндуе на дзяржаўную пасаду, павінен быў прынесці прысягу англіканскай царкве. У 1678 г. супраць каталіцызму быў прыняты новы закон, які выключыў каталікоў з парламента. У 1678 г. парламент дабіўся абстаўкі кабінета лорда Дэнбі, які імкнуўся да пашырэння ўладных паўнамоцтваў караля за кошт парламента.

У 1679 г. былі праведзены парламенцкія выбары, у выніку якіх большасць у парламенце заваявалі вігі. Парламент прымае дакумент “Хабеас корпус акт” аб абароне правоў асобы. Гэты закон абараняў англічан ад адвольнага арышту, забароняў турэмнае зняволенне без суда, прадугледжваў абавязковы разгляд у судзе законнасці арышту. У 1679 г. разгортваецца барацьба па пытанню аб

наследаванні англійскага трону. Наследнік Карла II, прынц Йоркскі, з'яўляўся каталіком. Быў прыняты біль аб выключэнні герцага Йоркскага са спісу наследнікаў англійскага прэстолу. Карл II палічыў, што парламент парушыў каралеўскую прэагатыву і ў 1680 г. распусіў яго. Але выбары зноў прынеслі перамогу вігам. Карл II зноў распускае парламент і з 1681 г. пачынаецца яго беспарламентскае праўленне. Вігі ў такіх умовах у 1683 г. арганізавалі узброенае выступленне супраць караля, але пацярпелі паражэнне.

У 1685 г. Карл II памірае, герцаг Йоркскі становіцца каралём Якавам II. Ён склікае парламент, у якім практычна ўсе месцы занялі торы. Парламент прыняў закон аб увядзенні пажыццёвай субсідыі каралю, закон аб стварэнні пастаяннай арміі, адмяніў “Хабеас корпус акт”, была абмежавана свабода слова, адноўлена дзейнасць царкоўнай судовай камісіі, каталіцкія святары атрымалі свабоду правядзення службы. Пагроза рэстаўрацыі каталіцызму хутка нарастае. У 1686 г. католікі складалі большасць сярод суддзяў Англіі, кароль увёў 5 каталікоў у Дзяржаўны савет. 4 красавіка 1687 г. Якаў II выдае “Дэкларацыю аб верацярпімасці”. Яна адмяняла для дзяржаўных чыноўнікаў прысягу на вернасць англіканскай царкве. Вігі спрабуюць змагацца супраць пагрозы акаталічвання ваеннымі метадамі. У 1685 г. на англійскае ўзбярэжжа высадзіўся герцаг Манбаут (пазашлюбны сын Карла II, прыхільнік пратэстанства). Яго спробу захапіць трон падтрымалі вігі. Але паўстанне пацярпела паражэнне.

У 1687–1688 гг. рэжыма рэстаўрацыі сутыкаецца з крызісам, які прывёў да “слаўнай рэвалюцыі.” У Англіі імкліва развіваўся капіталістычны ўклад. За 1660–1688 гг. прамысловая вытворчасць вырасла ў 2 разы. Рэжым рэстаўрацыі аб'ектыўна спрыяў развіццю капіталістычных адносін: уводзіліся высокія мытныя пошліны; новыя навігацыйныя акты. У выніку развіцця капіталізму ўмацавалі сваё эканамічнае і палітычнае становішча новае дваранства і буржуазія. Цяпер ім патрэбен быў доступ да палітычнай ўлады, каб гарантаваць свае правы, абараніць уласнасць. Новыя слаі грамадства былі рашуча супраць абсалютыскіх памкненняў Якава II і супраць яго палітыкі рэстаўрацыі каталіцызму. Нават традыцыйна верныя каралю англіканскія епіскапы выступілі супраць Дэкларацыі аб верацярпімасці. Апазіцыя цяпер уключала як вігаў, так і торы. Яна спадзявалася, што пасля смерці Якава II удасца пасадзіць на трон яго дачку Марыю, пратэстантку па веравызнанню. Але ў чэрвені 1688 г. у Якава II нарадзіўся сын, які цяпер з'яўляўся законным наследнікам. Апазіцыя вырашыла дзейнічаць шляхам дзяржаўнага перавароту. Яна звярнулася за дапамогай да правіцеля Нідэрландаў Вільгельма Аранскага. 10 кастрычніка 1688 г. ён выступіў з дэкларацыяй аб абароне пратэстантаў і высадзіўся ў Англіі. У снежні 1688 г. Якаў II уцёк з Лондона. У студзені 1689 г. сабраўся новы парламент (канвент), які абмяркоўваў пытанне аб абвешчэнні Вільгельма каралём. Палата лордаў выказалася супраць, затое Вільгельма падтрымала Сіці. 13 лютага 1689 г. Вільгельм быў абвешчаны каралём Англіі. У кастрычніку 1689 г. ён абнародаваў Біль аб правах, згодна якому кароль павінен кіраваць згодна са статутамі парламента, традыцыямі і звычаямі Англіі. Кароль не мог цяпер адтэрміноўваць уступленне ў дзеянне парламенцкіх статутаў, даходы караля вызначаў парламент, але кароль быў свабодны

выбіраць сваіх міністраў, меў права склікаць і распускаяць парламент. Усталёўваўся незалежны суд, свабода слова. Уся паўната заканадаўчай улады была замацавана за парламентам, кароль пазбаўляўся заканадаўчых прэрагатыв. Яму забаранялася набіраць армію ў мірны час.

“Слаўная рэвалюцыя” стала важнейшай вехай на шляху станаўлення канстытуцыйнай манархіі ў Англіі. Рэвалюцыю ажыццявіла зямельная арыстакратыя і буйная буржуазія, роля народных мас была пасіўнай. Згодна дасягнутаму кампрамісу зямельная арыстакратыя адыгрывала вядучую ролю ў палітычным жыцці, а вярхушка буржуазіі атрымала дамінуючае становішча ў эканоміцы. Кампраміс дэманстраваў адзінства эліты Англіі па важнейшых пытаннях эканамічнага і палітычнага развіцця.

Англійская рэвалюцыя 17 ст. была буржуазнай па сваім характары Яна знішчала шматлікія феадальныя перажыткі і адкрыла шлях для больш хуткага развіцця капіталістычных адносін. Яна ўсталявала прыватную ўласнасць на зямлю для дваранства, пакончыла з абсалютысцкімі памкненнямі англійскай кароны. Паколькі рэвалюцыя садзейнічала станаўленню больш дэмакратычнай сістэмы дзяржаўнай ўлады, яна мела дэмакратычны характар. Англійская рэвалюцыя была адносна кансерватыўнай з пункту гледжання сацыяльна-эканамічных пераўтварэнняў. Аграрнае пытанне было вырашана на карысць буйнога зямлеўладання, умацаваўся лендлардызм, а сяляне зямлі не атрымалі. Паскараецца працэс ператварэння лендлордаў у сельскагаспадарчых прадпрымальнікаў, а сялянства да канца 18 ст. знікае як клас. Так адбылося таму, што адну з кіруючых роляў у рэвалюцыі, разам з буржуазіяй, адыграла новае дваранства, зацікаўленае ў захаванні буйнога землеўладання.

5. У выніку аграрнага перавароту ў сельскай гаспадарцы Англіі адбываўся пераход да гаспадарак капіталістычнага тыпу. Ён суправаджаўся знікненнем сялянства як класа дробных уласнікаў. Да рэвалюцыі сярэдзіны 17 ст. каралеўская ўлада спрабавала абмежаваць агароджванні. Рэвалюцыя пашырыла магчымасці землеўладальнікаў у справе правядзення агароджванняў. Нягледзячы на тое, што тэмпы агароджванняў паскорыліся, у канцы 17 ст. 1/2 зямель яшчэ належала сялянам. На працягу 18 ст. сітуацыя змянілася. Пасля 1688 г. адбываецца распрадажа каронных зямель. Новыя ўласнікі не лічацца з правамі капігольдараў і фрыгольдараў (калі яны не мелі пісьмовае пацверджання свайго права на свабоднае трыманне зямлі). У 18 ст. парламент выдае прыватныя акты аб падзеле абшчынных зямель. У выніку ўсталявалася прававая сістэма згону сялян з зямлі. У другой палове 18 ст. было 2000 актаў аб агароджванні. Лендлорды практыкавалі таксама выкуп зямлі ў сялян. У выніку на змену сялянскаму землеўладанню прыходзіць капіталістычнае фермерства (як правіла ў выглядзе доўгатэрміновай арэнды на 99 год). Фермер наймаў сельскагаспадарчых рабочых, прымяняліся ўдасканаленыя прылады працы, што спрыяла росту ўраджайнасці.

Аграрны пераварот садзейнічаў інтэнсіфікацыі сельскай гаспадаркі. Яна стала паспяхова вырашаць задачы забеспячэння прамысловасці сыравінай і насельніцтва прадуктамі харчавання. Ткасама ў выніку аграрнага перавароту прамысловасць была забяспечана наёмнай рабочай сілай. Аграрны пераварот

пацягнуў за сабой і пашырэнне ўнутранага рынку за кошт фермераў (набываліся прамысловыя тавары, сродкі вытворчасці) і наёмных рабочых, якія павінны былі набываць на рынку ўсё неабходнае для жыцця. Усё гэта садзейнічала развіццю капіталізму, стварала перадумова для прамысловага перавароту. У той жа час перамога лендлардызму ў сельскай гаспадарцы мела і адмоўныя бакі для развіцця прамысловасці. Мануфактуршчык вымушаны быў плаціць лендлорду за выкарыстанне зямлі для пабудовы свайго прадпрыемства, што павышала затратнасць англійскай прамысловасці.

Прамысловы пераварот стаў пераломным працэсам у складванні індустрыяльнага грамадства, у завяршэнні працэсу мадэрнізацыі ў кантэксце Новага часу. Англія – першая краіна, дзе мануфактура дасягнула найвышэйшага ўзроўня развіцця. Асноўнай галінай заставалася шэрсцяная вытворчасць. Усё больш развівалася спецыялізацыя мануфактур. Гэта спрыяла ўдасканаленню вытворчага працэсу. У сярэдзіне 18 ст. мануфактура дасягнула мяжы ў сваім развіцці, што парадзіла неабходнасць у пераходзе да новых форм вытворчасці (выкарыстання машын). Выспяванне ўмоў для прамысловага перавароту было звязана з тым, што мануфактура ў Англіі развівалася ва ўмовах капіталістычнай эканомікі. Тут перашкодай для далейшага развіцця мануфактуры стала вузасць тэхнічнага базісу, а не панаванне феадальных феадальных адносін як у кантынентальных краінах. Мануфактура з яе ручной працай не магла ўжо задаволіць патрэбы ўнутранага і знешняга рынку. Аграрны пераварот, як было паказана вышэй, таксама спрыяў выспяванню прамысловага перавароту. На думку прафесара В.А. Мельянцава, адным з фактараў, які садзейнічаў пачатку прамысловага перавароту стала пацяпленне клімату прыкладна з 1700 г. Гэта станоўча сказалася на сельскагаспадарчай вытворчасці, спрыяла росту насельніцтва, што павялічвала попыт на прамысловую прадукцыю. Што датычыцца знешняга фінансвання, то яго доля была невялікай. Англія ў той час была экспарцёрам капіталу.

Атрымаўшы значнае развіццё падзел працы спрыяў замене чалавека машынай. У першай палове 18 ст. пачалося рэдкае выкарыстанне першых машын: для пад'ёма вады з шахты, у 1733 г. Кей вынайшаў бягучы чайноук, Дэרב – метаду выкарыстання каменнага вугалю для выплаўкі сталі. У 1738 г. была вынайздзена першая, яшчэ вельмі недасканалая прадзільная машына. У 1765 г. ёй на змену прыходзіць значна больш прадукцыйная машына “Джэні”, якую вынайшаў Джэймс Харгрывіс. Недахоп усіх гэтых машын быў у тым, што яны працавалі дзякуючы мускульнай сіле чалавека. У 1767 г. Хайс выкарыстаў для таго, каб прывесці ў дзеянне пралку ваду, г. з. вадзяны рухавік. Гэтае вынаходніцтва дало магчымасць пабудаваць у 1769 г. першую фабрыку, на якой выкарыстоўваліся вадзяныя рухавікі. Недахоп вадзяных рухавікоў быў у тым, што імі можна было аснашчаць толькі тыя фабрыкі, якія знаходзіліся на беразе ракі. Сітуацыя карэнным чынам змянілася, калі ў 1769 г. Дж. Уайт вынайшаў паравы рухавік. У 1784 г. ён удаканаліў гэты рухавік і стварыў паравую машыну, якую сталі шырока прымяняць у розных галінах вытворчасці. Уайт і Болтан ствараюць першы завод па вытворчасці машын.

Паравы рухавік першапачаткова найбольш шырока выкарыстоўваецца ў баваўняна-папяровай вытворчасці, менавіта з яе пачынаецца прамысловы пераварот. З часам прамысловы пераварот захапіў і цяжкую прамысловасць. У 1784 г. Корт вынайшоў пракатны стан. Гэтае вынаходніцтва павышала прадукцыйнасць працы пры вытворчасці сталі ў 15 раз. Вынаходніцтва такарнага станка значна пашырыла магчымасці ў апрацоўцы металу. Хутка расла здабыча вуглю, які атрымаў шырокае выкарыстанне ў металургіі.

Усе названыя тэхнічныя вынаходніцтвы рабілі неабходным пераход да новай арганізацыя вытворчасці – фабрыкі. Яе тэхнічны базіс у той час – машыны і паравы рухавік, сістэма рабочых машын. Індывідуальная вытворчасць змяняецца серыйнай і масавай, нізкая па навукаёмкасці вытворчасць саступае месца вытворчасці з высокай навукаёмкасцю. Рост навукаёмкасці вытворчасці прывёў да ўдасканалення сістэмы адукацыі. Яна становіцца даступнай і для сацыяльных нізоў. Пospеху прамысловага перавароту ў Англіі садзейнічала распаўсюджанне індывідуалістычнай этыкі, якая арыентавала чалавека на дасягненне поспеху.

Прамысловы пераварот прывёў да змен у сацыяльнай структуры. На фабрыках прадстаўнікі розных сацыяльных груп (рабочыя мануфактуры, сяляне, разарыўшыяся рамесленікі) зліваліся ў адзін новы клас – пралетарыят. Прадстаўнікі гэтага класа былі поўнасю пазбаўлены сродкаў вытворчасці. У канцы 18 ст. у Англіі было 1,5 млн. наёмных работнікаў. Фарміруецца і прамысловая буржуазія. Яна становіцца вядучым слоём класа буржуазіі. Узнікаюць новыя прамысловыя раёны, фабрычныя гарады (Шэфілд, Манчэстэр). Паскараецца ўрбанізацыя. У канцы 18 ст. 1/4 насельніцтва жыла ў гарадах. Прамысловы пераварот канчаткова і радыкальна аддзяліў прамысловасць ад сельскай гаспадаркі. Вынікам стала актывізацыя ўнутранага рынку. Прамысловы пераварот азначаў карэнную ломку старых грамадскіх адносін і стаў важнейшым этапам на шляху да пераходу ад традыцыйнага грамадства да індустрыяльнага грамадства, якое грунтуецца на гарадской культуры. Адным з наступстваў прамысловага перавароту стала ўзнікненне рабочага руху, чаму садзейнічала канцэнтрацыя рабочых на фабрыцы. Узрасла іх арганізаванасць, яны пачынаюць барацьбу за свае інтарэсы. Каб адстойваць свае правы рабочыя аб'ядноўваюцца ў праўсаюзы (Trade unions). Развіццю рабочага руху садзейнічала тое, што ў час прамысловага перавароту адбываецца ўзмацненне эксплуатацыі рабочых. Самай распаўсюджанай сярод рабочых у той час стала барацьба з машынамі, а рух тых, хто знішчаў на фабрыках машыны, атрымаў назву луддзізм (Нэд Лудд – рабочы, які першым разбіў свой станок).

Пасля “слаўная рэвалюцыя” асноўнай тэндэнцыяй у палітычным развіцці Англіі становіцца ўмацаванне парламенцкай манархіі ў рамках двухпартыйнай сістэмы. Біль аб правах 1689 г. стаў першым юрыдычным дакументам, які быў накіраваны на юрыдычнае афармленне парламенцкай манархіі. Ён наклаў шэраг юрыдычных абмежаванняў на ўладу караля. Фактычна кароль ператвараўся ў стаўленіка парламента. Законы канца 17 – пачатку 18 ст. яшчэ не ўсталявалі прамогу парламенцкага праўлення. Кароль мог прызначаць і

адпраўляць у адстаўку міністраў, судзяў, меў права склікаць і распускаць парламент. Судовая ўлада стала ў значнай ступені незалежнай ад караля. У 1696 г. быў уведзены цывільны ліст, па якім парламент вызначаў даходы караля. На працягу 18 ст. аб'ём фінансавання каралеўскай улады ўвесь час скарачаўся. Манарх трапіў у фінансавую залежнасць ад парламента.

У 1701 г. быў прыняты закон аб парадку наследвання трона ў Англіі. Ім пазбаўляўся правоў на трон сын Якава II Якаў-Эдуард як каталік. Карона Англіі павінна была перайсці да дачкі Якава II Ганны – пратэстанткі па веравызнанню, пасля яе – да гановерскіх курфюрстаў. У законе агаворвалася, што ўсе прэтэндэнты на англійскі трон павінны быць пратэстантамі, на кожным дзяржаўным акце павінен стаяць подпіс члена тайнага савета. Па вялікаму рахунку гэты акт паставіў карону ў прамую залежнасць ад парламента і па пытанню аб перадачы каралеўскай улады па спадчыне.

У 1702 г. каралевай становіцца Ганна. У час яе праўлення яшчэ больш узрастае значэнне парламента. Каралева лавіравала паміж торы і вігамі, але большую частку яе праўлення ва ўладзе знаходзіліся вігі. Пачынае складвацца сістэма, пры якой кабінет міністраў фарміруецца ў залежнасці ад раскладу сіл у парламенце. Вігі, якія з'яўляліся правячай партыяй, вялі актыўную знешнюю палітыку. Англія ўступіла ў Вайну за іспанскую спадчыну. Вайна аказалася цяжкай і працяглай. У выніку значна вырас дзяржаўны доўг. Гэта выклікала незадаволенасць палітыкай вігаў. На выбарах у парламент у 1710 г. перамаглі торы. У 1711 г. каралева прызначыла новы кабінет міністраў з прадстаўнікоў партыі торы на чале з лордам Боленброкам. Ён заключыў мірны дагавор з Францыяй і меў планы адмены акту 1701 г., каб узвесці на трон Якава-Эдуарда Сцюарта. У 1714 г. Ганна памірае. Боленброк вымушаны быў уцякаць у Францыю. Якаў-Эдуард высаджаецца ў Шатландыі. Ён разлічваў выкарыстаць незадаволенасць шатландцаў уніяй 1707 г., якая канчаткова ліквідавала элементы самастойнасці гэтай краіны. Але прытэнзіі Якава-Эдуарда на англійскі трон не знайшлі шырокай падтрымкі сярод шатландцаў, і ён вымушаны быў вярнуцца на кантынент.

У 1714 г. на трон узышоў прадстаўнік Гановерскай дынастыі Георг I (1714–1727). Ён, а таксама наступны кароль Георг II (1727–1760), разглядалі сябе перш за ўсё як гановерскіх курфюрстаў і хацелі, каб Англія дапамагала вырашыць іх палітычныя праблемы ў Германіі. Пры першых каралях Гановерскай дынастыі Тайны савет ператвараецца ў незалежны ад караля кабінет міністраў, які адказны перад парламентам. Але фармальна кароль працягвае прызначаць міністраў. Пры Георгу II кароль страчвае права вета на законы, якія прыняты парламентам, яму забаронена прысутнічаць на пасяджэннях кабінета міністраў.

У пачатку 18 ст. працягвае функцыянаваць двухпартыйная сістэма. Вігі абапіраюцца на камерсантаў, фінансістаў, але кіруючае становішча ў гэтай партыі займае ліберальная зямельная арыстакратыя. Торы прадстаўляюць правінцыйных дваран. Яны ў 1710 г. правялі праз парламент закон, які ўсталяваў высокі маёмасны ценз для кандыдатаў у дэпутаты парламента і разлічвалі, што гэта дапаможа ім захаваць уладу. Аднак на выбарах 1715 г.

перамаглі вігі. У 1716 г. парламент прыняў закон аб павялічэнні тэрміну сваіх паўнамоцтваў з 3 да 7 гадоў. Парламенцкая сістэма Англіі таго часу не забяспечвала ўдзел у кіраванні краінай шырокіх слаёў насельніцтва. Закон 1717 г. яшчэ больш павысіў маёмасны цэнз для выбаршчыкаў, у выніку чаго іх засталася толькі 250 тыс., ці 5% дарослага насельніцтва. 1/2 дэпутатаў выбіралася ад “гнілых мястэчак”. Парламент захаваў тайну сваіх дэбатаў.

Развіццё сістэмы парламенцкіх кабінетаў звязана з дзейнасцю лідара вігаў Роберта Уолпала. Ён у 1721–1742 гг. з’яўляўся прэм’ер-міністрам і поўнаасцю адцясніў караля ад прыняцця важнейшых дзяржаўных рашэнняў. У 1742 г. Уолпал стварае важны прэцэдэнт – яго ўрад пайшоў у адстаўку, калі атрымаў вотум недаверу ў палаце абшчын, хаця меў падтрымку караля.

У 30-я гады 18 ст. узрастае знешняя актыўнасць Англіі, якая была накіравана перш за ўсё на захоп калоній. Урад імкнуўся ператварыць калоніі ў рынак збыту англійскіх тавараў, у аграрна-сыравінны прыдатак Англіі. Найбольш актыўна ў 50–60 гады 18 ст. за шырокую каланіяльную экспансію Англіі выступае Уільям Піт (новы лідар торы). Англія змагла адваяваць у Францыі амаль усе ўладанні ў Індыі, Канаду.

У 1760 г. на трон уступае Георг III. Кароль спрабаваў адваяваць сябе шэраг правоў у справе дзяржаўнага кіравання. Ён уступае ў канфлікт з правячай партыяй вігаў. За доўгі час знаходжання ва ўладзе (45 гадоў бяззменна) назіраецца разлажэнне ў радах вігаў. Улада застаецца ў руках зямельнай арыстакратыі, вігі не ўлічваюць інтарэсаў прамысловай буржуазіі. Яны ігнаруюць наспеўшае пытанне аб парламенцкай рэформе. Партыя вігаў, якая імкліва страчвала папулярнасць у грамадстве і не змагла прапанаваць новых ідэй, каб забяспечыць дынамічнае развіццё краіны, уступіла ў 1760-я гады ў перыяд крызісу. Георг III у разгарнуўшайся барацьбе вырашыў абапірацца на торы. У 1761 г. быў адпраўлены ў адстаўку вігскі кабінет і стварае новы ўрад з торы, які не абапіраўся на парламенцкую большасць. Такія кабінеты, якія фарміраваліся Георгам III з людзей яму асабіста адданных, атрымалі назву “кабінеты каралеўскіх сяброў”. Яны праіснавалі да 80-х гадоў 18 ст. Асабліва кансерватыўным быў урад лорда Норта ў 1770–1782 гады. У гэты час Англія сутыкаецца з паўстаннем сваіх калоній у Паўночнай Амерыцы. Вайна была неппулярнай у Англіі. У 1781 г. парламент прымае біль, які асудзіў яе. У хуткім часе урад Норта, апошні “кабінет каралеўскіх сяброў”, вымушаны быў пайсці ў адстаўку. Краіна вяртаецца да праўлення, пры якім улада караля была ў вялікай ступені абмежавана парламентам і кабінетам міністраў.

У пачатку 80-х гадоў у рамках двухпартыйнай сістэмы больш моцныя пазіцыі мелі торы. У 1783 г. яны фарміруюць кабінет міністраў на чале з Уільямам Пітам малодшым. Ён узначальвае “новых торы”, якія выступалі супраць спроб караля аднавіць элементы абсалютызму, лічылі неабходным пашырыць сацыяльную базу за кошт абгаўлення праграмы партыі і правядзення рэформаў. Урад Піта рэфармаваў сістэму кіравання Індыяй. Ост-Індская кампанія была паставлена пад кантроль дзяржавы. Але больш важную рэформу, якая прадугледжвала ліквідацыю “гнілых мястэчак”, парламент адхіліў.

У 1760-я гады зараджаецца англійскі буржуазны радыкалізм – рух за правядзенне глыбокіх рэформ (перш за ўсё – парламенцкай). Лідарам радыкалаў стаў Уілкс. Яны рэзка крытыкавалі тагачасную парламенцкую сістэму, бо яна не абараняла інтарэсы народа, выступалі за больш раўнамерны падзел на выбарчыя акругі, за пашырэнне выбарчых правоў, выкараненне карупцыі. Некаторыя прадстаўнікі радыкальнай палітычнай плыні патрабавалі ўсеагульнага выбарчага права для мужчын. У 1790 г. яны ствараюць Таварыства канстытуцыйнай інфармацыі. У яго ўвайшлі многія дзеячы з “новых торы” і “левых вігаў”. Іх аб'ядноўвала імкненне да правядзення парламенцкай рэформы, але да 1789 г. радыкальны рух быў слабы.

ТЭМА: ВАЙНА ПАЎНОЧНААМЕРЫКАНСКІХ КАЛОЊІ АНГЛІ ЗА НЕЗАЛЕЖНАСЦЬ І ПЕРШАЯ АМЕРАКАНСКАЯ РЭВАЛЮЦЫЯ.

1. Англійскія калоніі ў Паўночнай Амерыцы напярэдадні рэвалюцыі.
2. Вайна за незалежнасць.
3. Дэмакратычныя пераўтварэнні ў ходзе рэвалюцыі.
4. Прняцце Канстытуцыі 1787 г. Вынікі рэвалюцыі

Літаратура

- История США. В 4 т. Т.1. – М., 1980.
Согрин, В.В. Политическая история США. XVII – XX вв. / В.В. Согрин. - М., 2001.
Яковлев, Н.Н. Вашингтон / Н.Н. Яковлев. - М., 1976.

1. Першыя пасяленні англічан у Паўночнай Амерыцы з'явіліся ў 1607 г. ў вусце ракі Джэймс, на тэрыторыі калоніі Віргінія. З гадамі англічане заснавалі 13 калоній. У 1643 г. 4 самыя паўночныя калоніі ўтварылі федэрацыю Новая Англія. Галоўная асаблівасць сацыяльна-эканамічнага развіцця англійскіх калоній у Паўночнай Амерыцы заключалася ў тым, што яны не ведалі развітых феадальных адносін, пануючым з самага пачатку быў капіталістычны ўклад.

Па меры развіцця капіталістычных адносін нарастаюць супярэчнасці паміж патрэбамі эканамічнага развіцця калоній і палітыкай Англіі. Асноўнай галіной эканомікі была сельская гаспадарка. На Поўначы яна развівалася па фермерскаму шляху. Гэтаму садзейнічала наяўнасць свабодных зямель, якія пастаянна займалі перасяленцы (скватарства). Уладамі ў 1730 г. былі прыняты пастановы, якія забаранялі захоп свабодных зямель, але гэта ігнаравалася пасяленцамі. На Поўдні аснову сельскай гаспадаркі складалі плантацыйныя гаспадаркі, заснаваныя на рабскай працы. Вылучалася дзве катэгорыі рабоў. Кабальныя слугі – людзі, якія не мелі сродкаў каб пераехаць з Еўропы ў Амерыку, заключалі дагавор, па якім іх перавозілі ў Амерыку. Потым адпрацоўвалі гэтыя грошы. Большасць з іх працавала ў паўночных калоніях. Другую катэгорыю складалі негры-рабы паўднёвых калоній (каля 40 % іх

насельніцтва). На іх працы трымалася плантацыйная гаспадарка. Плантацыя працавала на рынак, таму яе можна разглядаць як форму капіталістычнай гаспадаркі. Калоніі цалкам задавальнялі свае патрэбы ў сельскагаспадарчай прадукцыі.

З сярэдзіны 18 ст. атрымала значнае развіццё мануфактура. Найбольш развітай галіной было судабудаванне. Караблі будаваліся пераважна для метраполіі. У Новай Англіі і Сярэднеатлантычных калоніях значнае развіццё атрымала вытворчасць жалеза. Хутка развіваецца гандаль паміж калоніямі, якія ўсё больш звязваюцца эканамічна. У сярэдзіне 18 ст. калоніі ўжо мала залежалі ад паставак метраполіі.

Англіская буржуазія бачыла, што эканамічна калоніі ўзмацняюцца, яна баялася канкурэнцыі. Гэта параджала імкненне метраполіі задушыць прамысловасць і гандаль калоній. У калоніях забараняўся выраб пэўных тавараў, стварэнне прадпрыемстваў, гандаль з іншымі краінамі. Такая палітыка стварала перашкоды на шляху эканамічнага развіцця калоній і выклікала незадавальненне іх насельніцтва.

Улада ў калоніях будавалася на прынцыпах змешанага праўлення. У асобе губернатара, які прадстаўляў караля, увасаблялася яе манархічная галіна. Савет пры губернатару быў адлюстраваннем улады арыстакратыі, асамблеі, ці палаты прадстаўнікоў – народна-дэмакратычную галіну ўлады. Ключавой фігурай у кіраванні калоній быў губернатар. У карпаратыўных калоніях Род Айлендзе Конектыкуце губернатар выбіраўся каланістамі, але павінен быў дзейнічаць на аснове каралеўскай хартыі. У каралеўскіх калоніях губернатар прызначаўся каралём, у прыватнаўласніцкіх – уласнікам калоніі. У апошніх двух відах калоній губернатары валодалі шырокімі паўнамоцтвамі і ў сваіх калоніях фактычна былі паўабсалютнымі манархамі. Саветы калоній складаліся з прадстаўнікоў мясцовай эліты і былі адначасова нечым накшталт кабінета міністраў пры губернатары і другой заканадаўчай палатай. У выбарах асамблей прымала ўдзел ад 50 да 75 % дарослых мужчын (10–15 % усяго насельніцтва), што для таго часу дастаткова дэмакратычна. Акрамя багатых землеўладальнікаў з “першых сямей”, у асамблеях засядалі гандляры, адвакаты, сярэднія землеўладальнікі. Але і яны ў сваём большасці ўваходзілі ў амерыканскі верхні класс. 85 % дэпутатаў асамблей складалі багатыя і заможныя амерыканцы, якія з’яўляліся выхадцамі з верхніх 10 % каланіяльнага грамадства. У 18 ст. рэальнай супрацьвагай манархічнай галіне ўлады сталі асамблеі. Яны сканцэнтравалі ў сваіх руках уладу над падаткамі і бюджэтам. Выкарыстоўваючы склаўшуюся фінансавую залежнасць губернатараў ад асамблей, іх прымушалі зацвярджаць пэўныя заканадаўчыя акты. З другога боку губернатары мелі права роспуску асамблей і часта яго выкарыстоўвалі. Пасля Сямігадовай вайны губернатары пры падтрымцы метраполіі пачалі наступленне на прэрагатывы асамблей.

Калоніі не разглядалі сябе падначаленымі Англіі, яны лічылі сябе штатамі (партнёры Англіі). У калоніях стала развівацца самакіраванне, чаму спрыялі геаграфічныя ўмовы. Каланісты стварылі свае прадстаўнічыя органы, з’яўляюцца заканадаўчыя асамблеі, якія імкнуліся абмежаваць уладу губернатараў. Да пачатку 18 ст. яны атрымалі два асноўныя права: галасаваць

па падатках і ініцыяваць прыняцце законаў. Часта ўзнікаюць супярэчнасці паміж асамблеямі і губернатарамі. У калоніях складваецца падзел улады. Расце палітычная актыўнасць грамадства, існавала традыцыя прамой дэмакратыі. У абмеркаванні важных пытанняў удзельнічалі ўсе члены царкоўнай абшчыны. Узровень жыцця ў калоніях быў вышэйшы, чым у Еўропе. Чалавек мог больш свабодна карыстацца вынікамі сваёй працы. Большасць каланістаў была пратэстантамі. Яны здабывалі дабрабыт за кошт асабістай працы, былі палітычна актыўнымі, утваралі дэмакратычна настроены сярэдні клас. Для яго была характэрна нецярпімасць да малейшых абмежаванняў правоў і свабод. Такім чынам, ужо ў каланіяльныя часы склаліся элементы дэмакратычнага палітычнага ладу ў калоніях.

Шырокае распаўсюджванне ў амерыканскім грамадстве атрымлівае ідэалогія Асветніцтва. Пад уплывам англійскага Асветніцтва амерыканскія асветнікі ўспрынялі дактрыну натуральных правоў, тэорыі грамадскага дагавора, падзелу ўладаў, народнага суверэнітэту. Большасць амерыканскіх асветнікаў першапачаткова займалі памяркоўную пазіцыю ў адносінах да Англіі. Яны дабіваліся ўмацавання эканамічнай самастойнасці калоній пры захаванні вярхоўнага суверэнітэту Англіі. Так, Б. Франклін даказваў, што Англія і яе перасяленчаскія калоніі з'яўляюцца раўнапраўнымі часткамі імперыі. Пры гэтым калоніі павінны мець шырокае самакіраванне. Ён быў праціўнікам рабаўладальніцтва, лічыў неабходным аб'яднанне калоній у саюз, недапушчэнне абкладання калоній падаткамі без згоды каланістаў. З развіццём вызваленчага руху ён прыходзіць да ідэі поўнай незалежнасці. Т. Джэферсан адстойваў інтарэсы дробных землеўладальнікаў. Ён вітаў рэвалюцыю, бо яна неабходна для аднаўлення дэмакратыі.

У барацьбе паміж Англіяй і Францыяй амерыканскія каланісты падтрымліваюць метраполію. Канада пераходзіць да Англіі. Для каланістаў знікла пагроза з боку Францыі і патрэба ў абароне Англіяй ад Францыі. Пасля гэтага сярод каланістаў растуць сепаратыстскія настроі. У ходзе Сямігадовай вайны Англія заявіла аб далучэнні зямель паміж Алеманскімі гарамі і Місісіпі, але у 1763 г. забараніла каланістам сяліцца на новых тэрыторыях. пазіцыя царквы не вельмі моцная.

Пасля Сямігадовай вайны Англія пачынае перабудову сваёй каланіяльнай імперыі. Аглічане пачынаюць уводзіць абмежаванні на эканамічную дзейнасць калоній. У 1764 г. быў прыняты закон аб цукру, на які ўводзіліся высокія пошліны. Закон аб сродках плацяжу забароняў прымаць у якасці грошай крэдытныя білеты, выпускаемыя ў калоніях. Цяжкім для каланістаў быў закон аб кватэраванні і забеспячэнні англійскіх войск. Асаблівае незадавальненне каланістаў выклікаў закон аб гербавым зборы ад 22 сакавіка 1765 г. Ён прадугледжваў падатковае абкладанне ўсіх друкаваных выданняў і юрыдычных дакументаў. Калоніі разгарнулі барацьбу супраць гэтых законаў, у ходзе якой былі створаны арганізацыі “Сыны свабоды”. У ходзе барацьбы з гербавым зборам каланісты прыходзяць да лозунга “ніякіх падаткаў без прадстаўніцтва”, г. з., што ніхто не мае права абкладаць падаткамі каланістаў акрамя асамблей калоній. Пачынаюцца палітычныя вулічныя пратэсты, а зборшчыкі падаткаў

адказваюцца збіраць гербавы збор. Арганізуецца кампанія па байкоту англійскага імпарту. Гэта прымусіла Англію ў лютым 1766 г. адмяніць закон аб гербавым зборы.

У 1767 г. па прапанове каралеўскага міністра Ч. Таўшэнда англійскі парламент прымае законы, якія ўстанаўліваюць новыя падаткі ў калоніях, распускаецца асамблея Нью-Йорка. Па ініцыятыве С. Адамса асамблея Масачусетса звяртаецца да астатніх калоній з прапановай аб'яднацца ў барацьбе з законамі Таўшэнда. Асноўным ссродкам барацьбы зноў становіцца байкот англійскіх таваараў. Імпарт Англіі ў калоніі скарачаецца ў 2–2,5 разы. Сапраціўленне калоній прывяло да таго, што англійскі парламент у 1771 г. вымушан быў адмяніць законы Таўшэнда.

У 1772 г. Англія спрабуе правесці рэформу сістэмы кіравання каб губернатары атрымлівалі грошы з англійскай казны. Тым самым зменшылася іх залежнасць ад асамблей. Для барацьбы з рэформай патрыёты стварылі камітэты сувязі, цэнтрамі барацьбы супраць Англіі становяцца гарады атлантычнага ўзбярэжжа. Першы камітэт сувязі пачынае дзейнічаць у Бостане ў 1772 г. па ініцыятыве С. Адамса. Ён аддаваў перавагу мірным дзеянням. У 1773 г. парламент Англіі прымае закон, па якім Ост-Індская кампанія атрымлівае правы бяспшлінага гандлю чаем у калоніях. Урад разлічваў гэтым крокам прыцягнуць на свой бок шырокі слой спажывцоў. Камітэты сувязі сталі прымаць меры, каб не дапусціць бяспшліны чай на англійскі бераг. У выніку адбылося “Бостанскае чаяванне”. Яно свведчыла аб росце рэвалюцыйнай актыўнасці. Англія выдае рэпрэсіўныя акты: Бостан аб'яўляецца закрытым портам і блакіруецца англійскім флотам. Масачусетс пазбаўляецца самакіравання. Асобы, абвінавачаныя ў антыанглійскай дзейнасці, маглі адпраўляцца для суда ў Англію. Пацвярджаўся акта 1765 г. аб раскварціраванні англійскіх войск.

Масачусетс атрымлівае падтрымку ад іншых калоній. Камітэт сувязі Бостана прапанаваў спыніць гандаль з Англіяй, яго падтрымалі іншыя камітэты. 5 верасня 1774 г. адкрыўся Першы Кантынентальны кангрэс. Сярод дэпутатаў пераважала памяркоўнае крыло нацыянальнага руху, якое спадзявалася на пагадненне з англійскім урадам. Таму з аднаго боку, “Дэкларацыя правоў” асуджала парушэнне правоў калоній. З другога боку прымаецца “Вераподданчаская петыцыя англійскаму каралю”. Рашэнні кангрэса былі ўспрыняты народамі, як сігнал да барацьбы. У 1775 г. імпорт з Англіяй зменшыўся на 94 %. Каланісты пачынаюць гатовіцца да ўзброенай барацьбы.

Пасля Сямігадовай вайны каланіяльная эліта ўцягваецца ў шырокі дэмакратычны рух, асновную масу якога складалі сярэдні і ніжэйшыя класы. Эліта палітычным і ідэйным лідарам дэмакратычнага руху. Пераход амерыканскага верхняга класа на дэмакратычную, а затым і на рэвалюцыйную пазіцыю тлумачылася рэзкім абвастрэннем яго канфлікту з метраполіяй. Англійскае панаванне было галоўнай перашкодай для свабоднага буржуазнага развіцця калоній, але пасля Сямігадовай вайны і пачатку царавання Георга III яно стала зусім несумяшчальным з эканамічнымі і палітычнымі інтарэсамі розных сацыяльных слаёў амерыканцаў, асабліва верхняга класа.

2. Ваенныя дзеянні пачынаюцца ў красавіку 1775 г. сутычкамі ў прыгарадах Бостана Лексінгтоне і Канкордзе паміж каланісты і англійскімі войскамі. Ля Бостана патрыёты ствараюць “Лагер свабоды”, а ў Філадэльфіі збіраецца Другі Кантынентальны кангрэс. Ён прымае рашэнне аб стварэнні рэгулярнай арміі, і прызначае галоўнакамандуючым Дж. Вашынгтона. Але сярод дэпутатаў былі яшчэ моцныя настроі на карысць прымірэння з Англіяй. Кангрэс прыняў “Петыцыю аліўкавай галіны” – заклік да караля спыніць ваенныя дзеянні і прыйсці да пагаднення. Георг III выдаў дэкрэт, што калоніі знаходзяцца ў стане мяцяжу. Амерыканскае грамадства аказваецца расколатым. У канцы 1775 г. на баку Англіі ваявала 20 тысяч лаялістаў. Вайна за незалежнасць набывае рысы і грамадзянскай вайны. Агульная колькасць лаялістаў – каля 500 тысяч (20 % насельніцтва). З завяршэннем вайны адбылася эміграцыя лаялістаў.

4 ліпеня 1776 г. Кантынентальны кангрэс прыняў Дэкларацыю незалежнасці. У ёй абвешчаліся натуральныя правы чалавека (права на жыццё, свабоду, імкненне да шчасця), суверэнітэт народа. Джэферсан надаваў вялікае значэнне праву на ўласнасць, толькі ўласнасць дае свабоду. Англіі абвінавачвалася ў тыраніі, адпаведна амерыканскі народ мае права на стварэнне новай улады, права на незалежнасць. Калоніі абвешчаліся незалежнымі. Утвараецца новая дзяржава, заснаваная на ідэях Асветніцтва. Улада аказалася ў руках блока нацыянальнай буржуазіі і плантатараў.

Першую буйную перамогу амерыканцы атрымалі 17 кастрычніка 1777 г. у бітве пры Саратозе. Але ў тым жа годзе амерыканцы церпяць паражэнне ў цэнтральных атлантычных калоніях, і Англія авалодвае Філадэльфіяй. У 1778 г. ЗША заключаюць саюз з Францыяй. Брытанскае камандаванне ў 1780 г. пераносіць галоўныя ваенныя дзеянні ў паўднёвыя штаты, дзе быў моцны лаялісцкі рух. 12 мая 1780 г. яны занялі буйнейшы порт поўдня Чарльзтон. Але мясцовыя фермеры разгарнулі шырокі партызанскі рух. Камандуючы амерыканскімі войскамі на Поўдні генерал Грын пачатку 1781 г. выцясніў англічан з Джорджыі. Іх войскі адступілі ў Віргінію і сканцэнтраваліся каля Ёрктаўна. Сюды прыбыў Вашынгтон з галоўнымі сіламі амерыканскай арміі і французскі экспедыцыйны корпус. 19 кастрычніка 1781 г. камандаваўшы англійскімі войскамі генерал Карнуоліс капітуліраваў. Пасля гэтага англійскі парламент выказаўся за мір; ваенныя дзеянні фактычна скончыліся. 3 верасня 1783 г. ЗША і Англія падпісалі Парыжскі (Версальскі) дагавор. Прызнавалася незалежнасць ЗША з уключэннем у іх склад тэрыторыі паміж Алеманскімі гарамі і ракой Місісіпі, кангрэс прызнаваў аднаўленне правоў лаялістаў.

3. 4 ліпеня 1776 г. з абвешчэннем Дэкларацыі незалежнасці ўтвараецца новая дзяржава, улада ў якой аказваецца ў руках блока нацыянальнай буржуазіі і плантатараў. З пачаткам вайны за незалежнасць на працягу некалькіх месяцаў у штатах была поўнасцю ліквідавана манархічная галіна дзяржаўнай улады, усталяваўся рэспубліканскі лад і ва ўсіх штатах былі прынятыя беспрышчэдэнтныя для таго часу па дэмакратызму канстытуцыі. У ходзе вайны сфарміраваліся дзве важныя дэмакратычныя дактрыны. Адна з іх – дактрына прамой дэмакратыі – мела на ўвазе надзяленне рывавых выбаршчыкаў правам

вынясення канчатковага рашэння па любому важнаму пытанню, у першую чаргу адабрэнне праз рэферэндум канстытуцыі і законаў, водзыў депутатов, вылучэнне законапраектаў. Другая дактрына – прастой, ці чыстай дэмакратыі – азначала адмену раздзельнага прадстаўніцтва розных сацыяльных груп у заканадаўчай галіне ўлады і ўвядзенне сумеснага і раўнапраўнага прадстаўніцтва ўсіх грамадзян. Гэтыя дактрыны шырокае распаўсюджанне ў заканадаўчай практыцы рэвалюцыйнага перыяду. У штатах Нью-Гэмпшыр і Масачусетс праекты канстытуцыі былі перададзены для ратыфікацыі радавым выбаршчыкам. У некаторых штатах канстытуцыі, перш чым быць адобранымі асамблеямі, шырока абмяркоўваліся ў выбарчых акругах. У шэрагу штатаў распрацоўка і прыняцце канстытуцый было даверана адмысловым выбарным органам – канвентам, якія выбіраліся на больш шырокай і дэмакратычнай аснове. Адбыліся змены ў выбарчай сістэме. Пашырылася кола выбаршчыкаў і больш дэмакратычным стала размеркаванне выбарчых акруг. У выніку прадстаўніцтва фермераў і рамеснікаў у асамблеях вырасла з 20 да 40 %, а ў паўночных штатах яно склала больш за палову.

Вышэйшым органам улады ў саюзе штатаў стаў Кантынентальны кангрэс, але яго правы былі абмежаваныя. Гэта было звязана з тым, што амерыканцы любую форму цэнтральнага праўлення звязвалі з тыраніяй. У штатах ажыццявілася дэмакратычная трактоўка прынцыпу падзелу ўладаў. У выніку чаго заканадаўчая галіна, як найбольш блізкая да выбаршчыкаў, атрымала перавагу над выканаўчай. Заканадаўчым сходам былі перададзены многія паўнамоцтвы выканаўчай улады. У многіх штатах сходы атрымалі права выбіраць губернатараў. Гэта парушала класічную схему падзелу ўладаў і азначала падпарадкаванне выканаўчай галіны заканадаўчай. Заканадаўчыя сходы надзяляліся правам імпічмента – адхілення ад пасады губернатара. У многіх штатах губернатары былі пазбаўлены права вето. Асамблеям былі прадстаўлены правы абвяшчэння вайны і заключэння міру, прызначэння службовых асоб. У двухпалатных асамблеях перавага ўладных паўнамоцтваў была на карысць ніжняй палаты, а ў трох штатах верхняя палата былі ліквідаваны. Галавой выканаўчай улады з'яўляўся губернатар. Але ў канстытуцыях большасці штатаў замацоўваўся прынцып калегіяльнасці выканаўчай улады. Губернатар з'яўляўся не больш чым старшынёй выканаўчага савета. Але ў некаторых штатах у руках губернатараў засталіся кантроль над міліцыяй і права вета. Усталёўваецца прынцып штогадовых выбараў губернатараў, абмяжоўваецца колькасць магчымых абранняў аднаго чалавека на гэтую пасаду.

Першай агульнаамерыканскай канстытуцыяй сталі “Артыкулы канферэнцыі і вечнага саюзу” (1777 г.). У ёй была адвергнута манархічная ўлада, утварылася рэспубліка. Вярхоўная ўлада належала аднапалатнаму Кангрэсу. Ён не меў права ўводзіць падаткі і пошліны і, адпаведна не меў фінансавых сродкаў. Слабасць цэнтральнай улады тлумачылася тым, што патрыётамі на аснове вопыту каланіяльных часоў яна разглядалася як крыніца дыспатызму. “Артыкулы...” ўступілі ў сілу ў 1781 г. пасля адабрэння штатамі.

Ва ўмовах вайны, фактычны ў парушэнне “Артыкулаў...” былі створаны такія цэнтральныя дэпартаменты, як замежных спраў, ваенна-марскі, фінансавы.

Паўныя дэмакратычныя пераўтварэнні адбыліся і ў сацыяльна-эканамічнай сферы. Былі канфіскаваны землі лаялістаў, якія пакінулі ЗША. Яны распрадаваліся, і частку іх набылі прадстаўнікі сярэдняга і ніжэйшага класаў. Важнае значэнне для пераўтварэнняў у аграрнай сферы мела адмена забароны на асваенне каланістамі зямель на захадзе. Вынікам стала заснаванне масы незалежных фермерскіх гаспадарак і ператварэнне ў самастойных зямельных уласнікаў вялікай колькасці прадстаўнікоў сацыяльных нізоў. Адбывалася ліквідацыя заканадаўчых абмежаванняў, накладзеных на паўночнаамерыканскую прамысловаасць і гандаль метраполіяй, на ліквідацыю прывілеяў, якія былі прадстаўленыя англійскім гандлярам, прамыслоўцам і фінансістам. Яе мэтай было ўсталяванне свабоднай канкурэнцыі. Рэалізацыя гэтай ідэі прывяла да актывізацыі гаспадарчага жыцця ў штатах, але садзейнічала росту сацыяльнай дыферэнцыяцыі сярод амерыканцаў. Але гэтане вяло да абвастрэння сацыяльнага кунфлікта ў амерканскім грамадстве. Ідэя роўнасці ў сацыяльна-эканамічным плане большасцю патрыётаў разумелася як роўнасць магчымасцей у рэалізацыі здолнасцей чалавека, што не адмаўляла сур’ёзнай няроўнасці вынікаў індывідуальнай дзейнасці і маёмаснага становішча. Ва ўмовах эканамічнай свабоды ў прадпрымальніцкі клас ўвайшла значная колькасць ранейшых прадстаўнікоў сацыяльных нізоў.

Ідэя супрацьпраўнасці рабства і неабходнасці яго ліквідацыі ў гады Вайны за незалежнасць нашла трывалую падтрымку толькі ў паўночна-усходніх і сярдніх штатах. Найбольш радыкальна паступілі заканадаўцы Вермонта, штата, утворанага ў 1777 г.: тут рабства было забаронена ў канстытуцыі гаго ж года. У Масачусетсе рабства было аб’яўлена па-за законам трыма судовымі рашэннямі 1781–1783 гг., прызнаўшымі яго несумяшчальным з канстытуцыяй штата.

4. Гісторык Дж. Фіске называў 80-я гады 18 ст. крытычным перыядам амерыканскай гісторыі. У гэты час узмацняецца інфляцыя, узрастае запазычаннасць бедных слаёў грамадства. Продаж сельскагаспадарчай і рамеснай прадукцыі сутыкнуўся са складанасцямі на ўнутраным рынку. Адбываецца разарэнне фермераў і рамеснікаў. Востра гэты крызіс успрынялі амерыканскія фермеры. Яны нападкі на суды, якія разглядалі справы аб даўгах. Буйнейшым выступленнем фермераў стала паўстанне Шэйса ў Масачусетсе ў 1786–1787 гг. Паўстанне было хутка падаўлена, але некаторыя з патрабаванняў фермераў былі задаволены. Прайшлі новыя выбары ў асамблею штата, былі зніжаны падаткі, адменена турэмнае зняволенне за даўгі. Фермеры і гарадскія дробныя ўласнікі настойвалі на шырокім выпуску папяровых грошай, якія абяцэнываліся, каб лягчэй было разлічыцца з даўгамі. Маламаёмныя патрыёты патрабавалі шырокіх канфіскацый багаццяў лаялістаў, “нейтральных” лендлордаў, прадставлення ім бясплатна ці на ільготных умовах зямельных участкаў. Нізы імкнуліся прадоўжыць рэвалюцыю пасля 1783 г. Стала відавочна, што не аб’яднання моцнай цэнтральнай уладай штаты не здольны справіцца з фінансава-эканамічным хаосам і прадухіліць сацыяльныя выбухі. “Артыкулы канфедэрацыі” не дазвалялі рэгуляваць адносіны паміж асобнымі

штатамі. У 1786 г. узнік канфлікт паміж Вергініяй і Мэрылендам за-за судаходства па рацэ Патамак. Неабходна было рэгуляваць пытанні адносна новых зямель на захадзе, якія з'яўляліся агульнай уласнасцю саюза. Планавалася, што тут утварацца новыя штаты. Умова – пасяліць на тэрыторыі будучага штаата не менш 60 тысяч свабодных пасяленцаў. Названыя вышэй фактары рабілі неабходным перагледзець “Артыкулы канфедэрацыі” з мэтай стварэння моцнага цэнтральнага ўрада.

А. Гамільтон пераканаў улады штатаў, што такое пытанне павінен вырашыць прадстаўнічы орган ад усіх штатаў, і прапанаваў каб гэты орган сабраўся ў Філадэльфіі вясной 1787 г. Ён атрымаў назву Канстытуцыйны канвент і складаўся прадстаўнікоў, якія былі накіраваны заканадаўчымі асамблеямі штатаў (55 дэлегатаў, 50 з іх – буйныя ўласнікі). Род Айлен – не прыслаў прадстаўнікоў. Дэлегаты зыходзілі з таго. Што тыя праблемы, з якімі сутыкнуліся ЗША, пароджаны той формай дэмакратыі, якая склалася ва ўмовах Вайны за незалежнасць, і якая дазваляла ніжэйшаму класу аказваць празмерны ўплыў на ўрад. Дэлегаты прызначалі задачы канвента, узгадненне кампітэнцыі паміж штатамі і федэральным урадам. Трэба дакладна вызначыць правы цэнтральнага ўрада, цэнтральны ўрад павінен мець права эмісіі, рэгулявання гандлю, абвяшчэння вайны і міру.

Дэлегаты канвента лічылі неабходным рэалізаваць ў канстытуцыі прынцып падзелу ўлады. Пры гэтым яны імкнуліся ўзвысіць выканаўчую ўладу і аабмежаваць заканадаўчую. Пры фарміраванні заканадаўчага органа вырашана было стварыць дзве палаты. Верхняя (сенат) мела элітарны характар, ніжняя (палата прадстаўнікоў) – адлюстроўвала інтарэсы шырокіх колаў электарата. Пры гэтым сістэма фарміравання сената (заканадаўчы сход кожнага штата пасылае 2 дэпутаты) павінна была ператварыць яго ў орган абароны інтарэсаў невялікіх штатаў і пазбавіць радавых выбаршчыкаў магчымасці ўдзельнічаць у фарміраванні сената. Дэпутаты ў ніжнюю палату выбіраліся прапарцыянальна колькасці насельніцтва штата. Гэта было ў інтарэсах буйных штатаў. Было вырашана захаваць сістэму выбараў, якая склалася ў штатах у ходзе рэвалюцыі. Гэта быў кампраміс з дэмакратычнымі коламі ніжэйшага і сярэдняга класаў.

Пры фарміраванні выканаўчай улады дэлегаты імкнуліся рэалізаваць прынцып яе адзінства і цэнтралізацыі. Увасабленнем гэтага прынцыпу станавілася пасада прэзідэнта. Яго канстытуцыя надзяляла шырокімі паўнамоцтвамі: права вета на заканадаўчыя акты, выдае ўказы, галоўнакамандуючы, прызначае кабінет міністраў, судзей. Пры гэты прэзідэнт выбіраўся не прымі выбарамі, а калегіяй выбаршчыкаў, што рабіла яго менш залежным ад шырокіх колаў электарата. Кансерватыўным дзяржаўным органам быў Вярхоўны суд. Яго суддзі прызначаліся пажыццёва. Будычы памяркоўна-кансерватыўнай па свім характары, канстытуцыя ЗША стварыла магутную перашкоду на шляху ўсталявання тыраніі. Гэта была сістэма “стрымлівання і супрацьвесаў” паміж галінамі ўлады. Галіны ўлады былі не проста раздзелены паміж сабою. Яны стрымлівалі і кантралявалі адна адну ў плане ажыццяўлення ўладных паўнамоцтваў. Вышэй гаварылася пра шырокія паўнамоцтвы прэзідэнта. Але пры прызначэнні на вышэйшыя дзяржаўныя пасады ён павінен

быў атрымліваць згоду сената. Дзве палаты кангрэса праз прэцэдуру імпічмента маглі адправіць яго ў адстаўку.

Пры вырашэнні пытання аб размежаванні паўнамоцтваў паміж штатамі і федэральным урадам былі дакладна вызначаны паўнамоцтвы апошняга. Ён меў права ўвядзення і збору падаткаў, рэгулявання гандлю паміж штатамі, стварэння федэральнага ўзброенага сілы, у яго кампетэнцыі былі пытанні абароны і знешняй палітыкі. Астатнія паўнамоцтвы засталіся ў штатаў. Было ўсталявана верхавенства федэральнага закона над законам штатаў.

17 верасня 1787 г. дэлегаты канвента падпісалі новую канстытуцыю ЗША. Яна прадстаўляла кампраміс не толькі паміж рознымі групамі вышэйшага класа, але і кампраміс паміж ім і палітычна актыўнымі сляямі грамадзян США, і пад буржуазны парадак была падведзена шырокая сацыяльная база. Амерыканская эліта з дапамогай канстытуцыі ажыццявіла кансалідацыю палітычнай улады ў сваіх руках. Але пры гэтым эліта пайшла на кампраміс з неэлітарнымі сляямі, што пад вяло трывалы падмурак пад усталяваны канстытуцыяй грамадскі парадак.

Сіваральнікі канстытуцыі не ўключылі ў яе артыкулы, якія гараантавалі б права і свабоды амерыканцаў. Гэта выклікала незадавальненне канвентаў штатаў, калі пачаўся працэс ратыфікацыі канстытуцыі. Яна не знайшла падтрымкі ў Вірджыніі і Нью-Йорке. Былі моцнымі апасенні ўсталявання тэраніі цэнтралізаванай улады. У ЗША ў працэсе ратыфікацыі канстытуцыі пачынаецца фарміраванне двух партый. Тыя, хто падтрымліваў канстытуцыю і выступаў за стварэнне моцнага федэральнага ўрада, сталі называцца федэралісты. Канвент Верджыніі прапанаваў дапоўніць канстытуцыю білем аб правах. 5 штатаў ратыфікавалі канстытуцыю з умовай дапаўнення яе білем аб правах. Ён быў прыняты ў снежні 1789 г., уступіў у дзеянне ў 1791 г. Біль аб правах (першыя 10 паправак да канстытуцыі) абвясціў свабоду слова, пратэсту, забарону на неабгрунтаваны арэшт, канфіскацыю, жорсткае пакаранне.

Важнейшы вынік Першай Амерыканскай рэвалюцыі – усталяванне незалежнасці ЗША ў форме ліберальнай рэспублікі. Рэвалюцыя стварыла эканоміку, заснаваную на свабодзе прадпрыемства, адкрыла магчымасць фермерскага развіцця сельскай гаспадаркі на Поўначы. У паўночных штатах было адменена рабства. Амерыканская рэвалюцыя па сваім характары з'яўлялася нацыянальнай, буржуазнай, дэмакратычнай.

ТЭМА: ФРАНЦУЗСКАЯ РЭВАЛЮЦЫЯ КАНЦА 18 СТ.

1. Станаўленне канстытуцыйнай манархіі і ліквідацыя “старога парадку” ў перыяд Устаноўчага сходу.
2. Дзейнасць Заканадаўчага сходу і пачатак рэвалюцыйных войнаў.
3. Зваржэнне манархіі і пачатак рэвалюцыйных войнаў.

4. Станаўленне якабінскай дыктатуры, сацыяльна-эканамічная палітыка якабінцаў.

5. Крызіс і падзенне якабінскай дыктатуры.

6. Тэрмідарыянскі рэжым і прыняцце Канстытуцыі 1795 г.

7. Рэжым дырэкторыі і яго падзенне.

Літаратура

Манфред, А. З. Великая Французская буржуазная революция XVIII в. / А. З. Манфред. – М., 1983.

Ревуненков, В. Г. Очерки по истории Великой Французской революции / В. Г. Ревуненков. – Лн., 1989.

История Европы. В 8 т. Т.5. – М., 2000.

1. 5 мая 1789 г. пачынаюць працу Генеральныя штаты. Першае пытанне, па якім ўзніклі дыскусіі – гэта пытанне аб парадку галасавання (пасаслоўнае ці паімённае). Дэпутаты трэцяга саслоўя настойвалі на паімённым галасаванні і сумесных паседжаннях прадстаўнікоў трох сасловій. 17 чэрвеня дэпутаты трэцяга саслоўя аб'явілі сябе Нацыянальным сходам. Тым самым яны заявілі аб праве прадстаўляць інтарэсы ўсёй нацыі. 19 чэрвеня дэпутаты ад духавенства прагаласавалі за тое, каб далучыцца да трэцяга саслоўя. Дваранства адхіліла прапанову, але частка дэпутатаў другога саслоўя далучаецца да трэцяга саслоўя. 20 чэрвеня дэпутаты Нацыянальнага сходу далі клятву не разыходзіцца пакуль не распрацуюць канстытуцыю. Кароль прызначыў каралеўскае паседжанне, на якім заявіў, што гатоў увесці падаткаабкладанне для дваранства, але ніякай канстытуцыі не будзе. Ён загадаў дэпутатам засядаць па саслоўях. Дваранства ў большасці выканалі гэты загад, але трэцяе саслоўе засталася на месцы. Мірабо заявіў міністру караля, што дэпутаты знаходзяцца тут па воле народа. Ён становіцца лідарам рэвалюцыі на першым этапе. 24 чэрвеня большасць духавенства і многія дваране далучаюцца да трэцяга саслоўя, кароль загадвае ўсім астатнім дэпутатам зрабіць тое ж самае. 9 ліпеня Нацыянальны сход аб'явіў сябе Устаноўчым Нацыянальным сходам, тым самым заявіў аб намеры ўсталяваць новы дзяржаны лад праз прыняцце канстытуцыі.

Ва ўмовах рэвалюцыі пачынаюць узнікаць арганізацыі ў форме палітычных клубаў. Першая стаў “Брэтонскі клуб”. Яго лідары Ле Шапелье, Лафайет, браты Ламет, Рабесп’ер.

Кароль імкнецца да рэваншу і канцэнтруе войскі вакол Парыжа. 11 ліпеня ён дае адстаўку Некеру, што выклікала хваляванні ў Парыжы. 14 ліпеня была ўзята Бастылія. Народ узяўшы Бастылію нанес удар па планах караля, які адмовіўся ад намеру разгнаць Устаноўчы сход. 15 ліпеня парыжане фарміруюць новы рэвалюцыйны муніцыпалітэт (камуна Парыжа). Мэрам быў абраны Байі. У якасці ўзброенай сілы рэвалюцыі ствараецца нацыянальная гвардыя. Пасля ўзяцця Парыжа ў Францыі адбываецца муніцыпальная рэвалюцыя. У гарадах, па аналогіі з Парыжам, ліквідуюцца старыя муніцыпалітэты і ствараюцца новыя органы ўлады і нацыянальная гвардыя.

У вёсцы разгортваецца аграрная рэвалюцыя. Гэтыя падзеі ўвайшлі ў гісторыю пад назвай “вялікі страх”. Сярод сялян распаўсюджваліся чуткі аб тым, што дваранства наймае бандытаў каб разараць сялян. Сяляне сталі ўзбройвацца, захопліваць замкі, знішчаць дакументы, у якіх фіксаваліся іх сеньярыяльныя павіннасці і адмаўляліся плаціць іх. Устаноўчы сход ва ўмовах нарастання сялянскага руху пайшоў на рэформы ў сферы аграрных адносін. У ноч з 4 на 5 жніўня (“Ноч цудаў”) дэпутаты ад арыстакратыі выступілі за саступкі сялянам. Былі прыняты пастановы аб ліквідаванні феадальных парадкаў. Згодна ім усе павіннасці французскіх сялян былі падзелены на 2 катэгорыя, як і правы сеньораў. Першую катэгорыю склалі рэальныя правы сеньёраў, якія вынікалі з саступкі сеньёрам зямлі селяніну ў трыманне. Рэальныя плацяжы падлягалі выкупу, а да гэтага селянін павінен быў іх перадаць ранейшаму плаціць. Другая група правоў сеньёра выцякала з ранейшай асабістай залежнасці сялян. Яны адмяняліся адразу і без выкупу.

Праца рух Францыі ў бок канстытуцыйнай манархіі. Устаноўчы сход прымае 26 жніўня “Дэкларацыю правоў чалавека грамадзяніна”. Згодна дэкларацыі крыніца сувярэнітэту знаходзіцца ў нацыі і ні адзін індывід не можа мець уладу, якая не паходзіць з гэтага прынцыпу. У ёй асуджаліся саслоўныя прылікі і ўтрымліваўся пералік неад’емных правоў чалавека (свабода, уласнасць, супраціўленне тыраніі), абвешчалася верхаўства закона.

Людовік XVI адмовіўся зацвердзіць аграрныя законы 5–11 жніўня і Дэкларацыю правоў чалавека і грамадзяніна. У пачатку восені 1789 г. двор пачынае рыхтаваць дзяржаўны пераварот, ідуць чуткі, што кароль збірае войскі. У Парыжы назіраецца рост цен на хлеб. Ж. П. Марат праз сваю газету “Сябар народа” заклікае да паходу на Версаль. Акруга Кальдэр’ераў па прапанове Дантона прымае рашэнне весці народ на Версаль. 5 кастрычніка парыжане рушылі на Версаль. Кароль вымушаны быў падпісаць аграрныя законы і Дэкларацыю правоў чалавека і грамадзяніна. Каралеўскі двор і Устаноўчы сход пераехалі ў Парыж. Пасля гэтага пачынаецца мірны перыяд рэвалюцыі.

Устаноўчы сход прыступае да правядзення рэформ. Быў прыняты закон аб адмене цэхаў, прывілеяў, ліквідаваліся манапольныя гандлёвыя кампаніі. Адмяняліся рэгламенты ў эканамічнай сферы, ліквідаваліся замкнутыя карпарацыі, унутраныя мытні, уводзілася свабода ўнутранага гандлю хлебам. Усталявалася сістэма рыначных адносін. Лічылася, што Францыя ва ўмовах эканамічнай свабоды дасягне эканамічнага працвітання, але рэвалюцыя прынесла дэзарганізацыю эканомікі, яна была разбалансавана, назіраўся разгул спекуляцыі, рост цен.

У рамках царкоўнай рэформы былі дадзены роўныя правы католікам і пратэстантам. Уведзілася грамадзянская пабудова духавенства. Яно пазбаўлялася сваіх важнейшых правоў (рэгістрацыя шлюбу, хрэсціны і г. д.) Свяшчэннікі ператвараліся ў дзяржаўных служачых. Была канфіскавана царкоўная маёмасць, якая абвешчалася нацыянальнымі маёмасцямі. Пад яе забеспячэнне Устаноўчы сход выпусціў асігнаты. Колькасць іх хутка перавысіла кошт зямлі, і яны пачынаюць імкліва абясцэньвацца. Частка

нацыянальнах маёмасцей стала распрадавацца буйнымі участкамі, што ўмацоўвала буржуазнае землеўладанне.

Закон 1790 г. ліквідаваў сістэму саслоўных прывілеяў, адмяняліся дваранскія тытулы. Судовая рэформа 1790 г. ліквідавала старыя судовыя ўстановы, продаж судовых пасад. Новы суд быў безсаслоўным, уводзіўся інстытут прысяжных. Адміністрацыйная рэформа замест старых гістарычных абласцей падзяліла Францыю на 83 дэпартаменты, што спрыяла ўмацаванню адзінства краіны.

Першае значнае супраціўленне рэвалюцыя сустракае ў сувязі з прыняццем закона аб грамадзянскім уладкаванні духавенства. 80 % свяшчэннікаў адмовілася выконваць закон і прысягаць на вернасць уладзе. Іх называлі непрысягнуўшымі свяшчэннікамі. Супраць іх пачынаюцца рэпрэсіі. Пагаршаецца эканамічнае становішча Францыі – выступленне беднаты.

Рыялісты рыхтавалі дзяржаўны пераварот. Для гэтага вырашылі вывесці караля з Парыжа на ўсход краіны, дзе былі верныя яму войскі, а атрады эмігрантаў збіраліся ля граніцы. У ноч з 20 на 21 чэрвеня 1791 г. кароль уцякае з Парыжа. Але караля пазналі і затрымалі ў горадзе Варэн і вярнулі ў Парыж. Таму гэтыя падзеі атрымалі назву Варэнскі крызіс. Здрада караля прывяла да ажыўлення рэспубліканскіх настрояў. Клуб Кардыльераў прымае рэзалюцыю з патрабавааннем абвясціць рэспубліку. Якабінцы патрабуюць змяніць правіцеля. Устаноўчы сход прымае пастанову, ў якой заяўляе, што караля выкралі і ён не вінаваты. 16 ліпеня ў Парыжы пачынаюцца дэманстрацыі з патрабавааннем адхілення Людовіка XVI ад улады. 17 ліпеня народ збіраецца на Марсавым поле. У Парыжы ўводзіцца ваеннае становішча і нацыянальная гвардыя страляе ў натоўп па загаду Лафайета. Гэтыя падзеі сімвалізавалі пачатак расколу трэцяга саслоўя. Адбываецца раскол і якабінскага клубу, з якога выходзяць канстытуцыйныя манархісты і ствараюць клуб фельянаў.

Устаноўчы сход 3 верасня 1791 г. прымае Канстытуцыю. Яна ўсталявала ў Францыі канстытуцыйную манархію і ажыццявіла прынцып падзелу ўладаў. Заканадаўчая ўлада належала Заканадаўчаму сходу. Кароль быў главой выканаўчай ўлады. Ён прызначае міністраў, чыноўнікаў; меў права адтэрміноўчага вето. Канстытуцыя ўсталёўвала незалежную судовую сістэму. Стваралася сістэма мясцовага самакіравання. Канстытуцыя 1791 г. была цэнзавай. Яна ўводзіла маёмасны цэнз для выбаршчыкаў і дэпутатаў. Адпаведна, французы дзяліліся на пасіўных грамадзян (не мелі выбарчых правоў) і актыўных грамадзян (мелі выбарчыя правы). Выбарчыя правы атрымаў 61 % дарослых мужчын. Прыняўшы канстытуцыю, Устаноўчы сход разыходзіцца. Людовік XVI заяўляе, што наступіў канец рэвалюцыі. У выніку прыняцця канстытуцыі ў Францыі завяршылася афармленне канстытуцыйнай манархіі. Да ўлады прыйшла буйная і сярэдняя буржуазія ў саюзе з ліберальным дваранствам. Адбылася ломка многіх інстытутаў старога парадку.

2. 1 кастрычніка 1791 г. сабраўся Заканадаўчы сход, у які было абрана 745 дэпутатаў. У ім ужо не было крайніх раялістаў. Пануючай партыяй з'яўляліся канстытуцыяналісты (фельяны), якія ўтварылі правае крыло Заканадаўчага схода. Яны лічылі, што мэта рэвалюцыі – усталяванне канстытуцыйнай

манархii – дасягнута, і рэвалюцыя закончылася. Левае крыло Заканадаўчага схода складалі рэспубліканцы, у большасці члены Якабінскага клуба, выступаўшыя за працяг рэвалюцыі. Яны дзяліліся на памяркоўных рэспубліканцаў, лідарамі якіх былі Брысо, Кандарсэ, Вернье, Гадэ. Іх сталі называць брысанцінцы, ці жырандзісты. Лідарамі крайніх рэспубліканцаў у Заканадаўчым сходзе былі Кутон, Карно, а ў Якабінскім клубе – Рабесп’ер. 16 лістапада 1791 г. новым мэрам Парыжа быў абраны жырандзіст Пеціон.

Першая спрэчка караля і Заканадаўчага схода адбылася з-за эмігрантаў і непрысягнуўшых свяшчэннікаў. Заканадаўчы сход прыняў рэпрэсійны закон, які абавязваў эмігрантаў вярнуцца ў Францыю. У адваротным выпадку іх маёмасць падлягала канфіскацыі, і яны пазбаўляліся пенсій. Закон, прыняты ў адносінах да непрысягнуўшых свяшчэннікаў, пагражаў ім арыштам і турмой. Кароль не падпісаў гэтыя законы.

У канцы 1791 г. пачынае пагаршацца міжнароднае становішча Францыі. 27 жніўня 1791 г. прускі кароль Фрыдрых-Вільгельм II і аўстрыйскі імператар Леапольд II падпісалі Пільніцкую дэкларацыю, у якой заявілі пра гатоўнасць садзейнічаць захаванню французскага абсалютызму.

Фельяны былі супраць вайны з еўрапейскімі дзяржавамі, бо яна пагражала разбурыць створаную імі канстытуцыйную манархію. Крайне левыя, якіх сталі называць мантаньяры (горцы), лічылі, што вайна не патрыбна; трэба спачатку разграміць контррэвалюцыянераў унутры Францыі. За вайну выступалі жырандзісты, бо лічылі, што вайна прывядзе да звяржэння манархii. У лютым 1792 г. Якабінскі клуб, у якім жырандзісты былі яшчэ ў большасці, дае заклік “Нацыя патрабуе вайны”. Кароль быў за вайну, разлічваючы, што пры любым зыходзе вайны яму ўдасца аднавіць абсалютызм. 7 лютага 1792 г. Аўстрыя і Прусія заключылі саюзны дагавор, накіраваны супраць Францыі.

У сакавіку 1792 г. у Францыі ўрадавы крызіс і кароль прызначае новае міністэрства з жырандзістаў. Гэта азначала, што ўзяты курс на вайну. 20 красавіка 1792 г. Людовік XVI абвясчае вайну аўстрыйскаму імператару. Пачынаецца эпоха рэвалюцыйных войнаў. Французская армія была слабая ўнутры. ½ афіцэраў эмігрыравала, значную колькасць салдат складалі дрэнна ўзброеныя і не абучаныя валанцёры, сярод салдат быў моцны недавер да афіцэраў. Сталі адчувацца недахоп зброі, амуніцыі, харчавання. Французская армія ўступіла ў Бельгію, але вельмі хутка аўстрыйцы перайшлі ў контрнаступленне.

Паражэнні на франтах прывялі да абвастрэння палітычнай барацьбы. Заканадаўчы сход прыняў дэкрэты аб высылцы непрысягнуўшых свяшчэннікаў, роспуску каралеўскай гвардыі. Пад Парыжам ствараецца лагер федэратаў (батальёнаў нацыянальнай гвардыі з усіх дэпартаментаў Францыі) для абароны сталіцы. Людовік XVI 13 чэрвеня 1792 г. падпісаў толькі дэкрэт аб роспуску каралеўскай гвардыі і адмовіўся падпісаць дэкрэт супраць непрысягнуўшых свяшчэннікаў. Гэта выклікала канфлікт з жырандзісцкім урадам, які быў адпраўлены ў адстаўку. Новае міністэрства складалася з фельянаў. Камандуючы адной з армій Лафайет 16 чэрвеня накіраваў ліст у Заканадаўчы сход, у якім патрабаваў адмены дэкрэтаў супраць эмігрантаў, барацьбы з

мяцежнымі зборышчамі, роспуску рэвалюцыйных клубаў. 20 чэрвеня народ уварваўся ў Цюэльры. Гэтыя хваляванні паказалі рост антыманархічных настрояў парыжан. Лафайет 28 чэрвеня прыбывае ў Парыж каб прыняць меры супраць хваляванняў, але яго абвінавачваюць у здрадзе. Ён вяртаецца ў армію і ў хуткім часе перабягае на бок аўстрыйцаў.

3. У ліпені 1792 г. на беразе Рэйна з'яўляецца пруская армія пад камандаваннем герцага Браўншвейгскага. Вайну Францыі аб'явіла Сардзінскае каралева. Становіцца рэальнай пагроза ўваарвання інтэрвентаў у глыб Францыі. 11 ліпеня Заканадаўчы сход прымае дэкрэт "Айчына ў небяспецы". Герцаг Браўншвейгскі 25 ліпеня 1792 г. абнародваў маніфест, у якім пагражаў парыжанам рэпрэсіямі, калі яны пасгнуць на ўладу караля. Гэта падштурхнула парыжан да паўстання супраць караля, якога разам з каралевай Марыяй-Антуанетай падазравалі ў дзяржаўнай здрадзе. У ноч з 9 на 10 жніўня сталі збірацца камісары секцыі Парыжа і аб'явілі сябе новай уладай, так узнікла рэвалюцыйная камуна – арганізатар паўстання. Да паўстання прымкнула большасць мантаньяраў. 10 жніўня паўстаўшымі быў узят Тюэльры. Гэта азначала фактычнае звяржэнне манархіі.

3 паўстання 10 жніўня 1792 г. пачынаецца новы этап Французскай рэвалюцыі. Да гэтага моманту яна ажыццяўлялася пад кіраўніцтвам адукаванай эліты, якой удалася весці за сабой народныя масы і абмяжоўваць іх удзел у рэвалюцыі. Пераўтварэнні праводзіліся пераважна прававымі метадамі, праз прыняцце законаў. Цяпер сацыяльныя нізы пачынаюць адыгрываць у рэвалюцыю самую актыўную самастойную ролю. Яны прыносяць у рэвалюцыю шырокае выкарыстанне гвалтоўных метадаў.

Пад уздзеяннем паўстання Заканадаўчы сход прыняў дэкрэт аб адхіленні Людовіка ад улады і скліканне Нацыянальнага канвента. Як вышэйшы орган выканаўчай улады быў сфарміраваны часовы выканаўчы савет, большасць у якім мелі жырандзісты. Ад мантаньяраў у яго ўвайшоў Дантон. 11 жніўня было адменена дзялення на актыўных і пасіўных грамадзян. 17 жніўня ствараецца Надзвычайны трыбунал, задача якога – разглядаць справы ворагаў рэвалюцыі. 21 жніўня адбыліся першыя смяротныя пакаранні па палітычных матывах. Заканадаўчы сход спрабуе аслабіць сацыяльнае напружанне і прымае аграрныя законы: закон аб падзеле абшчыных зямель, аб продажу канфіскаваных зямель эмігрантаў дробнымі ўчасткамі, аб выкупе феадальных павіннасцей у абавязковым парадку. Парыжская камуна рэзка ўзмацняе рэпрэсіі. У пачатку верасня адбываюцца масавыя забойствы ў турмах (некалькі тысяч чалавек). 20 верасня 1792 г. ля Вальмі армія рэспублікі атрымала перамогу над інтэрвентамі.

У той жа дзень пачынае працу Нацыянальны канвент. Мэта яго склікання – неабходнасць выпрацаваць новую канстытуцыю, бо канстытуцыйная манархія, створаная Канстытуцыяй 1791 г., ужо рухнула. У Канвенце склалася новая расстаноўка сіл. Знікла фракцыя фельянаў. У Канвенце цалкам панавалі рэспубліканцы. Яны па-ранейшаму дзяліліся на дзве групы. Больш шматлікай была фракцыя жырандзістаў (Брысо, Верньё, Кандарсэ). Мантаньяры (Дантон, Марат, Рабісп'ер) былі ў меншасці. Большасць дэпутатаў

не прымыкала да ніякай партыі (“балота”). Спачатку яны падтрымлівалі жырандзістаў.

Мантаньяры ў большасці сваёй былі прадстаўнікамі той дробнай і сярэдняй буржуазіі, якая значна палепшыла свой дабрабыт за час рэвалюцыі, атрымала доступ да ўлады. Яны ўяўлялі сабой буржуазную групоўку, якая імкнулася да паглыблення рэвалюцыі, вынікам чаго стала б стварэнне рэспублікі ўсеагульнай дабрадзецелі. Гэтая рэспубліка павінна была забяспечыць сярэдні ўзровень дабрабыту для сваіх грамадзян, шчасце для ўсіх. Мантаньяры ўзялі за аснову сваёй палітыкі радыкальныя ідэі Русо. Для дасягнення сваіх мэт мантаньяры гатовы былі ісці на саюз з сялянствам, гарадскім плебсам (санкюлотамі). Кампраміс з сіламі, якія выступалі ў абарону “старога парадку”, быў для іх немагчымым. Жырандзісты абапіраліся на сярэднюю, пераважна, правінцыйную гандлёва-прамысловую і аграрную буржуазію, якая сфарміравалася яшчэ да рэвалюцыі. Жырандзісты лічылі рэвалюцыю скончанай, патрабавалі закону, парадку. Рэспубліка, якую яны хацелі стварыць, была рэспублікай у інтарэсах уласнікаў, рэспубліка са свабоднай рынкавай эканомікай. Жырандзісты гатовы былі на кампраміс з дваранствам каб супрацьстаяць анархіі, пагроза якой зыходзіла ад сацыяльных нізоў (санкюлотаў, беднага сялянства). Нездарма Канвент, у якім кіруючую ролю адыгрывалі жырандзісты, у якасці першага прыняў закон аб недатыкальнасці прыватнай уласнасці. Восеню 1792 г. жырандзісты выходзяць з Якабінскага клубу, і ў ім застаюцца толькі мантаньяры. З гэтага моманту паміж паняццямі мантаньяр і якабінец можна паставіць знак роўнасці..

Канвент прымае закон аб ліквідаванні каралеўскай улады і 21 верасня 1792 г. становіцца першым днём Рэспублікі. У Канвенце разгортваецца барацьба паміж жырандзістамі і мантаньярамі (якабінцамі). Мантаньяры ў гэтай барацьбе абапіраюцца на камуну Парыжа. Марат прызнаваў імкненне мантаньяраў захапіць уладу з апорай на Парыжскую камуну. Кіраўнікі камуны Шамет, Эбер у студзене 1793 г. уступілі ў Якабінскі клуб. Абвастэрэнне адносінаў паміж жырандзістамі і мантаньярамі выклікала пытанне аб судзе над каралем. З названай ідэяй выступіла камуна Парыжа. 3 снежня 1792г. – прымаецца рашэнне аб стварэнні суда над каралем. Жырандзісты згадзіўся пачаць суд, але імкнуліся захаваць яму жыццё. Пад ціскам мантаньяраў і камуны Парыжа каралю быў вынесены смяротны прысуд, які быў 21 студзеня 1793 г. прыведзены ў дзеянне. Гэта была першая перамога якабінцаў.

Французская армія атрымала перамогу (6 лістапада генерал Дюмурье перамог пры Жэмапэ, французы ўступілі ў Бельгію). Пачынае распаўсюджвацца лозунг рэвалюцыйнай вайны. Французская рэспубліка анэксіравала гэтыя тэрыторыі.

Пакаранне прывяло да пагаршэння знешнепалітычнай сітуацыі Францыі. З восені 1792 г. французская армія паспяхова наступала. Французы занялі Бельгію, левы бераг Рэйна, Савою. Канвент вылучыў лозунг рэвалюцыйнай вайны “Мір хіжынам, вайна палацам”. У лютым 1793 г. пашыраецца антыфранцузская кааліцыя за кошт далучэння да яе Галандыі, Англіі, Іспаніі, шэрагу германскіх княстваў. У ваенных дзеяннях наступіў пералом на карысць

праціўнікаў Францыі. Вясной французы былі выбіты з Бельгіі, з левага берага Рэйна. Вясной 1793 г. пачынаецца раяліцкі мяцеж у Вандэі. Неардынарнасць падзеі заключалася ў тым, што галоўнай сілай паўстання выступіла сялянства. Вандэйскае паўстанне разглядаецца як канфлікт паміж мясцовымі сялянамі і новай буржуазіяй, якая ва ўмовах рэвалюцыі стала аактыўнага скупаць зямлю. Сялянства было незадаволена і імклівым ростам падаткаў. Гэтыя адмоўныя моманты для сялян былі звязаны з горадам. Таму паўстанне ў многім набыло характар вайны вёскі супраць горада. На вёсцы яшчэ захоўваліся патрыярхальныя адносіны. Для сялян сеньёр з'яўляўся не столькі прыгнятальнікам, колькі патронам. Сярод сялян Вандэі былі моцнымі раялісцкія і рэлігійныя настроі, яны актыўна падтрымлівалі непрысягнуўшых свяшчэннікаў, ішлі за дваранствам, якое ўзначаліла паўстанне.

Вясной 1793 г. нарастаюць эканамічныя цяжкасці, растуць цэны, пачынаюцца народныя хваляванні з патрабаваннем таксацыі – увядзенне фіксаваных цэнаў, ці максімума. Адлюстроўваючы настроі санкюлотаў Парыжа, левыя дзеячы камуны ў ноч з 9 на 10 сакавіка спрабавалі ўзняць паўстанне супраць Канвента, але яно было падаўлена ў самым пачатку. Пад ціскам санкюлотаў Канвент пачынае палітыку арганізаванага тэрору, стварыўшы 10 сакавіка 1793 г. надзвычайны крымінальны трыбунал і прыняўшы 19 сакавіка закон аб пакаранні мяцежнікаў. Цяжкае палітычнае і эканамічнае становішча штурхае Канвент на цэнтралізацыю ўлады. 6 красавіка ствараецца камітэт грамадскага выратавання, які канцэтруе ў сваіх руках выканаўчую ўладу. У дэпартаменты і армію накіроўваюцца камісары Канвента. 4 мая Канвент прымае закон аб максімуме на зерне, а 20 мая – закон аб прымусным займе ў 1 млрд. ліўраў. Жырандзісты, каб спыніць націск санкюлотаў Парыжа, спрабуюць пачаць судовую справу супраць камуны Парыжа.

4. У такой сітуацыі Рабесп'ер 29 мая заклікае камуну Парыжа ўзяць уладу ў свае рукі. У якасці кіруючага органа паўстання быў абраны 34 секцыямі Агульны рэвалюцыйны сход Парыжа. Ён прызначыў новага камандуючага нацыянальнай гвардыяй – мантаньяра Анрыю. 31 мая пачалося паўстанне, але ў першы дзень яно не прынесла вынікаў. 2 чэрвеня Канвент быў акружаны паўстаўшымі, якія патрабавалі арышту лідараў жыронды. Канвент прыняў дэкрэт аб арышце 33 дэпутатаў – жырандзістаў, і кантроль над Канвентам перайшоў да мантаньяраў (якабінцаў). Гэта была буржуазная групоўка, але яны павінна была ўлічваць інтарэсы санкюлотаў. Апорай якабінцаў, рэвалюцыйнай буржуазіі, становіцца Канвент, апорай санкюлотаў – камуна Парыжа.

24 чэрвеня 1793 г. якабінскі Канвент прымае новую Канстытуцыю. Яна ўсталёўвала ў Францыі рэспубліку, адмяняла падзел улады: Канвент аб'яднаў заканадаўчую, выканаўчую, судовую ўлады пад кантролем Заканадаўчага схода. Ён выбіраўся на 1 год і прызначаў выканаўчы савет як цэнтральны орган выканаўчай улады. Быў ліквідаваны падзел грамадзян на пасіўных і актыўных і ўсталёўвалася ўсеагульнае выбарчае права для мужчын. Канстытуцыя прадугледжвала элементы прамой дэмакратыі: правядзенне рэферэндумаў для прыняцця законаў, адкліканне дэпутатаў. Гарантавалася недатыкальнасць прыватнай уласнасці, асноўныя дэмакратычныя правы і свабоды. Канстытуцыя

мела прыамбулу – Дэкларацыю правоў чалавека і грамадзяніна ў рэдакцыі 1793 г. Яна была больш радыкальная, у прыватнасці, абвясціла паўстанне абавязакам народа, калі ёсць пагроза ўсталявання тыраніі. Мэтай грамадства абвясцілася агульнае шчасце.

Канстытуцыя не была ўведзена ў дзеянне, бо якабінцы лічылі праўленне на аснове канстытуцыі магчымым толькі ва ўмовах міру. Ва ўмовах вайны яны лічылі неабходным рэвалюцыйнае праўленне. Якабінцы фарміруюць сістэму рэвалюцыйнай улады. Для яе характэрна цэнтралізацыя. Важнейшым элементам рэвалюцыйнай дыктатуры становіцца камітэт грамадскага выратавання. У ліпені – жніўні ён быў абноўлены. Яго кіруючае ядро склалі лідары якабінцаў Рабесп'ер, Кутон, Карно, Сэн-Жуст. Камітэту былі падначалены ўсе органы выканаўчай улады. Ён павінен быў трымаць справаздачу перад Канвентам, але яна была чыста фармальнай. Усе, што прапаноўваў камітэт, безумоўна адабралася. Узрастае значэнне камітэта грамадскай бяспекі, якому падначальваецца палітычная паліцыя. Важную ролю ў сістэме кіравання адыгрывалі камісары Канвента. Элементам рэвалюцыйнай дыктатуры з'яўляўся і Якабінскі клуб, у якім папярэдне абмяркоўваліся пытанні, якія затым выносіліся на разгляд Канвента. Якабінцы пайшлі на абмежаванне функцый мясцовага самакіравання. Завяршэннем фарміравання сістэмы рэвалюцыйнай дыктатуры якабінцаў стала прыняцце Канвентам 10 кастрычніка 1793 г. дэкрэта аб рэвалюцыйным парадку кіравання. Ён надзяліў камітэт грамадзянскага выратавання надзвычай высокімі паўнамоцтвамі, хаця фармальна абвясціў канвент вышэйшым органам улады. Фактычна ўсталявалася дыктатура камітэта грамадзянскага выратавання.

Летам 1793 г. становіцца якабінскай дыктатурай было крытычным. Жырандзісты ўзнялі антыякабінскія мяцежы ў большасці дэпартаментнаў (федэралістскі мяцеж). Найбольш распаўсюджаным мяцеж быў на Поўдні (Марсэль, Ліон), у Нарманды. Актывізаваліся вандэйцы, якія стварылі саракатысячную армію. 13 ліпеня 1793 г. адбылося забойства Марата. Забойства Марата стала штуршком для ціску санкюлотаў на якабінцаў. У Парыжы была створана Рэвалюцыйная армія, якая займалася рэквізіцыямі і барацьбой з контррэвалюцыяй. Рабесп'ер лічыў, што тэрор гэта праяўленне дабрадзеці. Ён зыходзіць з таго, што ўжо быў блізкі век усеагульнага шчасця, неабходна толькі выгнаць інтэрвентаў, пакараць здраднікаў. 17 верасня 1793 г. Канвент прыняў закон аб падазроных: прадпісваецца браць пад арышт усіх падазроных, да ліку якіх адносілі тых, хто не выказаў падтрымкі рэспубліцы. Пачынаюцца масавыя арышты і стаў актыўна працаваць рэвалюцыйны трыбунал. Былі пакараны смерцю каралева, многія фельяны і жырандзісты.

Якабінцы займаюцца ўмацаваннем арміі 23 жніўня 1793 г. быў прыняты закон, які фактычна ўвёў у Францыі ўсеагульны вайсковы абавязак, што дало магчымасць стварыць масавую армію. Вялікая заслуга ў арганізацыі арміі належыла Лазару Карно. Вылучыліся і таленавітыя генералы – Гош, Журдан, Банапарт. Вялікую ролю ў забеспячэнні арміі, падтрымкі дысцыпліны адыгрываюць камісары Канвента. Для вытворчасці зброі і амуніцыі прыцягваюцца прыватныя, ствараюцца дзяржаўныя прадпрыемствы. Усё гэта

дало магчымасць французам восенню 1793 г. дабіцца пералому на франтах. Французская армія ўступае на тэрыторыю Бельгіі і падыходзіць да Рэйна. П'емонцы былі выбіты з Савойі. Да канца 1793 г. былі ліквідаваны ачагі федэралісцкага мецяжу. Рэспубліка змагла нанесці шэраг паражэнняў вандэйцам. Падаўленне паўстання суправаджалася ўзмацненнем тэрору, у выніку чаго загінула каля 100 тысяч вандэйцаў.

Пашырыць сацыяльную базу сваёй улады якабінцы імкнуліся з дапамогай сацыяльна-эканамічнай палітыкі. Каб атрымаць падтрымку сялян, яны прымаюць рад аграрных законаў. Дэкрэты 3–6 чэрвеня 1793 г. усталёўваюць новы парадак продажу нацыянальных маёмасцей. Ён ажыццяўляўся з аўкцыёна, але павялічваўся час растэрміноўкі да 10 гадоў замест 4. Дэкрэты 10–11 чэрвеня адмянялі правы сеньёраў на абшчынныя землі, яны павінны былі дзяліцца паміж сялянамі. Закон ад 17 ліпеня без выкупа і неадкладна знішчаў усе сеньярыяльныя правы, павіннасці, прывілеі, плацяжы. Якабінцы ішлі на сустрач сялянам, але адваргалі ўраўняльнасці. Яны нанеслі раашаючы і завяршальны ўдар па сеньярыяльнаму ладу ў Францыі.

Гарадская бедната патрабавала ўвядзення ўсеагульнага максімалізма. 26 ліпеня Канвент прымае дэкрэт супраць скупкі, але практычна гэты закон не выконваецца. Гэта не задаволіла санкюлотаў. Пад іх ціскам 29 верасня Канвент прыняў дэкрэт аб усеагульным максімалізме. Ён усталёўваў максімальныя памеры цэнаў на тавары першай неабходнасці. Уводзіўся і максімум заробтнай платы. Ва ўмовах, калі эканоміка была разбурана, з прыняццем закона аб максімуме тавары сталі знікаць з легальнага рынку і пераходзіць на чорны рынак. Палепшыць становішча санкюлотаў не ўдалося і з дапамогай прымусовых рэквізіцый прадуктаў харчавання.

5. Вясной 1794 г. абазначыўся крызіс якабінскай дыктатуры. У краіне нарасталі эканамічныя цяжкасці: інфляцыя, недахоп тавараў першай неабходнасці. Якабінцы не здолелі вылучыць сацыяльна-эканамічную праграму, якая задаволіла б розныя пласты грамадства. Ва ўмовах абнішчання нізоў сярод анкюлотаў папулярнай тановіцца ідэя перамеркавання маёмасці, каб забяспечыць дробную ўласнасць для ўсіх. Для задавальнення патрабаванняў сацыяльных нізоў Канвент прымае вантозскія дэкрэты. Яны прадугледжвалі аказанне дабрачыннай дапамогі беднякам за кошт маёмасці, якая канфіскоўвалася ў ворагаў рэспублікі. У дэкрэтах гаворка не ішла пра перамеркаванне маёмасці. Як і ў аграрным заканадаўстве, у вантозскіх дэкрэтах якабінцы прадэманстравалі, што яны з'яўляюцца праціўнікамі перамеркавання маёмасці і рэалізацыі ўраўняльных памкненняў беднаты.

Незадавальненне санкюлотаў сацыяльна-эканамічнай палітыкай якабінцаў прывяло да абвастрэння адносін паміж якабінскім канвентам і санкюлотскай камунай Парыжа. У сакавіку былі арыштаваны лідары камуны Эбер і Шамет і санкюлотская камуна была разгромлена. Была распушчана рэвалюцыйная армія. Такім чынам вясной 1794 г. саюз паміж якабінскай рэвалюцыйнай буржуазіяй і санкюлотамі распаўся, што значна зменшыла сацыяльную падтрымку якабінскай дыктатуры.

Сведчанем крызісу якабінскай дыктатуры было абвастрэнне барацьбы сярод саміх якабінцаў, у тым ліку з выкарыстаннем тэрору. Група якабінцаў на чале з Дантонам (іх сталі называць снісхадзіцельныя) выступілі за абмежаванне тэрору, з крытыкай эгалітарных ідэй, за адмену максімума і іншых абмежаванняў у эканамічны жыцці. Дантон і яго прыхільнікі адлюстроўвалі настроі буржуазіі, якая ва ўмовах, калі была ліквідавана пагроза рэстаўрацыі “старога парадку” ўжо не хацела мірыцца з крайнасцямі якабінскай дыктатуры, дабівалася гарантый жыцця і ўласнасці, свабоды прадпрымальніцтва. 5 красавіка Дантон, Демулен быў пакараны смерцю. Гэта прадэманстравала, што тэрор стаў палітычным сродкам барацьбы сярод саміх якабінцаў. Такім чынам, у сакавіку – пачатку красавіка 1794 г. цэнтрыйская групоўка якабінцаў на чале з Рабесп’ерам нанесла ўдар па сваіх праціўніках сярод якабінцаў як злева (тых хто адстойваў інтарэсы санкюлатаў), так і справа (тых, хто адстойваў інтарэсы новай буржуазіі).

Ва ўмовах крызісу адбылася далейшая канцэнтрацыя ўлады ў руках камітэта грамадскага выратавання і камітэта грамадскай бяспекі. 1 красавіка былі ліквідаваны міністэрствы, часовы выканаўчы камітэт. Але канцэнтрацыя ўлады не пашырала сацыяльную базу якабінскай дыктатуры. Рабесп’ерысты з аднаго боку не змаглі прапанаваць сацыяльна-эканамічную праграму ў інтарэсах санкюлатаў. З другога боку, Рабесп’ер не хацеў дапусціць панаванне новай буржуазіі. Ён спрабуе згрунтаваць нацыю на аснове новай рэспубліканскай рэлігіі. Яшчэ восенню 1792 г. па Францыі пракацілася хваля дэхрысціянізацыі, якая суправаджалася масавым закрыццём храмаў. Хрысціянскую рэлігію спрабавалі замяніць культам розуму. У рамках гэтай палітыкі Канвент уводзіць новы рэвалюцыйны календар, згодна якому з першага дня рэспублікі 22 верасня 1792 г. пачынаецца адлік новай эры. Але Рабесп’ер убачыў нарастанне пратэсту супраць дэхрысціянізацыі і быў вымушаны выступіць за свабоду культу. Насілле ў храмах было забаронена, але працягвалася жорсткая барацьба супраць непрысягнуўшых свяшчэннікаў. Вясной 1794 г. па прапанове рабесп’ера была ўведзена новая дзяржаўная рэлігія – культ вярхоўнай істоты. 8 чэрвеня адбылося нацыянальнае свята, прысвечанае новай рэлігіі. У ролі вярхоўнага жраца выступаў Рабесп’ер. Гэта стала дадатковым аргументам для тых, хто абвінавачваў яго ў імкненні да асабістай дыктатуры.

З восені 1793 г. французская арія паспяхова наступала на ўсіх франтах. Быў падаўлены федэралісцкі мяцеж. Нанесены цяжкія паражэнні вандэйцам. Інтэрвенты былі адкінуты за межы Францыі. 26 чэрвеня 1794 г. бітва пры Флерусе французская армія пад камандаваннем Журдана атрымала рашаючую перамогу над австрыйцамі. Флерус прадэманстравала, што пагроза інтэрвенцыі на бліжэйшы час адпала. Адпаведна, няма больш для буржуазіі неабходнасці цярпець эканамічныя абмежаванні, тэрор, на які буржуазія пагадзілася пад націскам плебса каб не дапусціць рэстаўрацыі старога парадку. Вынікам стаў рэзкі рост антыякабінскіх настрояў сярод буржуазіі летам 1794 г. Да яе далучаецца ўласніцкае сялянства, якое несла эканамічныя страты ад якабінцаў па рэгламентацыі эканомікі.

У Канвенце фарміруецца апазіцыя супраць Рабісп'ера і яго бліжэйшых паплечнікаў – Кутона, Сен-Жуста (Трыўмвірата). У апазіцыі вылучыліся дзве плыні. Крайне левыя (ультратэрарысты) Гальен, Барас. З другога боку выступаюць рэшткі снісхадзіцельных: Карно, Лендэ. У апазіцыі да Рабесп'ера аказваецца большая частка канвента і камітэт грамадзянскай бяспекі, нават унутры камітэта грамадскага выратавання з'яўляецца апазіцыя. Рабесп'ер спрабуе справіцца з апазіцыяй праз узмацненне тэрора. 20 чэрвеня 1794 г. прымаецца закон аб рэарганізацыі рэвалюцыйнага трыбуналу, пасля чаго маштабы тэрора значна павялічваюцца. Для кожнага была пагроза ў любы момант прадстаць перад рэвалюцыйным трыбуналам. Гэта падшурхнула апазіцыю да рашучых дзеянняў па звяржэнню Рабесп'ера.

9 тэрмідора (27 ліпеня) канвент прыняў рашэнне аб арышце Рабесп'ер і яго бліжэйшых паплечнікаў. 10 тэрмідора рабісп'ерысты былі пакараны смерцю. Якабінская дыктатура пала. Ад улады былі адхілены тыя пласты рэвалюцыйнай буржуазіі, якія спрабавалі будаваць рэспубліку пры падтрымцы санкюлотаў з улікам іх інтарэсаў. Цяпер уладу захапіла новая буржуазія, якая выступала за рэспубліку для ўласнікаў і ліквідцыю абмежаванняў эканамічнай свабоды.

6. Каб стварыць перашкоды на шляху магчымай новай дыктатуры, тэрмідэрыянцы заняліся разбурэннем сістэмы цэнтралізаванага кіравання. Паўнамоцтвы камітэта грамадскай бяспекі і камітэта грамадскага выратавання былі рэзка абмежаваны. Для кіравання рознымі дзяржаўнымі сферамі канвент утварыў асобныя камітэты. Камітэту грамадскага выратавання засталіся толькі пытанні знешняй палітыкі і абароны. Тэрмідарыянцы лічылі, што пагроза для іх улады зыходзіць з боку санкюлотаў Парыжа. Каб яе аслабіць яны ажыццявілі дэцэнтралізацыю ўлады ў Парыжы. Адзіная камуна была ліквідавана, Парыж падзялілі на 12 акругоў, кожны з якіх выбіраў свайго мэра і мясцовы сход. Пачынае згортвацца тэрор. 1 жніўня быў рэарганізаваны рэвалюцыйны трыбунал, і яго дзейнасць стала вяртацца да норм традыцыйнай судавытворчасці. Пачынаецца выпуск з турмаў падазроных. Але тэрор не быў спынены поўнасю, ён скіраваны супраць санкюлотаў, тых, хто падтрымліваў якабінцаў. У эканамічнай сферы аслабляецца сістэма рэгламентацый. 24 снежня 1794 г. быў адменены закон аб максімуме.

Змены ў эканамічнай палітыцы выклікалі новы віток інфляцыі, рост цэнаў. Сяляне адмаўляюцца прадаваць прадукты харчавання за абяцэнні ўшыяныя папяровыя грошы. Імкліва нарастае разрыў паміж багаццем новай буржуазіі і жабрацтвам санкюлотаў. Гэта стала падставай для народных выступленняў у Парыжы 12 жэрміналя (1 красавіка) 1 прэрыяля (20 мая) 1795 г. пад лозунгам “хлеба і канстытуцыі 1793 г.” Нацыянальная гвардыя разагнала натоўп і раззброіла санкюлотаў. Канвент скарыстаў гэтыя падзеі, каб нанесці ўдар па рэштках левым у канвенце (“вяршыні”). У канвент вярнуліся жырандзісты. Падаўленне паўстанняў жэрміналя і прэрыяля азначала разгром санкюлотскага руху, сялянства таксама адышло ад рэвалюцыі, бо яго патрабаванні ў асноўным ужо былі задаволены. Народная рэвалюцыя скончылася. Усталявалася панаванне буржуазіі.

Рэгараміўшы санкюлотаў, тэрмідарыянскі рэжым у той жа час дэманстраваў непрымірымую пазіцыю да іл, якія імкнуліся аднавіць “стары парадак”. Калі летам 1795 г. на мысе Кіберон (Брытань) высадзіліся войскі эмігрантаў, супраць іх неадкладна была накіравана армія пад камандаваннем генерала Гоша. Эмігранты былі разгромлены, а захопленыя ў палон расстарляны на месцы. Прывержанасць тэрмідарыянцаў рэспубліканскай форме дзяржавы праявілася і пры распрацоўцы Канвентам новай Канстытуцыі, якая была прынята 22 жніўня 1795 г. Яна ўсталёўвала роўнасць ўсіх перад законам. У той жа час, каб замацаваць уладу за буржуазіяй, Канстытуцыя адмяняла ўсеагульнае выбарчае права і ўводзіла высокі маёмасны цэнз для выбаршчыкаў і кандыдатаў у дэпутаты. У інтарэсах буржуазіі было і палажэнне Канстытуцыі, згодна якому не дапускалася абмежавання свабоды гандлю. Захоўваўся падзел улад, але пры гэтым баланс улад парушаўся на карысць заканадаўчай (Заканадаўчы корпус) і абмяжоўваліся правы выканаўчай (Дырэкторыя). Заканадаўчы корпус складаўся з 2 палат: Савет пяцісот і Савет старэйшын. Кожны год 1/3 саветаў павінна была абнаўляцца праз правядзенне частковых выбараў. Дырэкторыя складалася з 5 чалавек, кожны год 1 член Дырэкторыя змяняўся. Мясцовая ўлады знаходзілася пад кантролем Дырэкторыі.

У час тэрмідарыянскага рэжыму ўзмацніўся ўплыў раялістаў, і існава пагроза, што яны перамогуць у выбарах Заканадаўчага корпусу. Каб захаваць уладу і не дапусціць рэстаўрацыі “старога парадку”, Канвент прыняў закон, згодна якому 2/3 дэпутатаў Савета пяцісот і Савета старэйшын павінны быць абраны з ліку дэпутатаў Канвента. Раялісты ўбачылі, што ім не ўдасца прыйсці да ўлады праз выбары, і яны ўздываюць паўстанне, якое актыўна падтрымала парыжская буржуазія. Многія секцыі Парыжа выступаюць з лозунгам “Далоў 2/3”. Канвент стварае надзвычайную камісію на чале з Барасам. Ён прыцягнуў для кіраўніцтва падаўленнем мецяжу Напалеона. Банапарты. Раялісцкі мяцеж быў падаўлены. Канвент пачынае рэпрэсіі супраць раялістаў: сваякоў эмігрантаў, непрэягнуўшых свяшчэннікаў.

У час тэрмідарыянскага рэжыму пачынаецца распад першай антыфранцузскай кааліцыі. 5 красавіка 1795 г. Францыя падпісала мір з Прусіяй, затым – з Іспаніяй.

8. У кастрычніку 1795 года Канвент разыйшоўся, былі сфарміраваны органы ўлады ў адпаведнасці з Канстытуцыяй 1795 г. У Францыі ўсталяваўся рэжым Дырэкторыі. Эпоха Дырэкторыі вызначаецца тым, што ўдалося справіцца з інфляцыяй і быў пераадолены эканамічны крызіс. Пачынаецца рост прамысловасці, сельскай гаспадаркі. Францыя ўступае ў перыяд прамысловага перавароту. Але эканамічны ўздым не прывёў да палітычнай стабільнасці. Рэжым не меў дастатковай апоры ў грамадстве. Цяжкім заставалася становішча санкюлотаў. Рэакцыяй на гэта стала “змова роўных” на чале з Бабёфам. Ён ставіў задачу дасягнуць фактычнай роўнасці за кошт ураўняльнага размеркавання буйной маемасці. Намячалася стварыць Нацыянальную камуну з калектыўнай маёмасцю. Спраба ўдзельнікаў “змовы роўных” у маі 1796 г., узяць паўстанне церпіць няўдачу.

Першыя частковыя выбары ў заканадаўчы корпус у красавіку 1797 г. прынеслі поўную перамогу раялістам. З былых 216 членаў Канвента былі зноў абраны толькі 11. Узнікла пагроза раялісцкай рэстаўрацыі. Саветы заканадаўчага корпуса адмяняюць законы супраць непрысягнуўшых свяшчэннікаў, сталі вяртацца эмігранты. Трое з пяці дырэктараў (Барас, дэ Лоппо, Робель) у такой сітуацыі пайшлі на ажыццяўленне дзяржаўнага перавароту. вырашылі прыбегнуць да дзяржаўнага перавароту. 18 фрукцідора (4 верасня) 1797 г. Парыж занял верныя Дырэкторыі войскі, былі арыштаваны старшыня Савета пяцісот генерал Пешагру, 117 дэпутатаў-раялістаў былі выдалены з Саветаў, два члена Дырэкторыі (Карно і Бартэлемэ) былі адпраўлены ў адстаўку. Пачынаюцца рэпрэсіі супраць эмігрантаў, непрысягнуўшым свяшчэннікам.

Разгром манархіі спрыяў росту ўплыву якабінцаў, што прадэманстравалі выбары 1798 г. Дырэктыва ідзе на новы дзяржаўны пераварот. Быў прыняты закон, па якім Савет пяцісот і Савет старэйшын прысвоілі сабе права праверкі законнасці абрання новых дэпутатаў. 106 з іх былі пазбаўлены мандатаў. Гэтую чыстку Саветаў ад якабінцаў назвалі “Фларэяльскім пераваротам”. Яна дазволіла прыхільнікам Дырэкторыі захаваць большасць у заканадаўчым корпусе. Але тое, што Дырэкторыя для захавання ўлады рэгулярна ішла на дзяржаўны перавароты, паўставіла пытанне аб яе легітымнасці дырэкторыі. Яшчэ адным наступствам дзяржаўнага пераваротаў стаў далейшы рост уплыву арміі на палітычнае жыццё краіны. Галоўнай фігурай рэжыму становіцца Барас. У сваёй унутранай палітыцы Дырэкторыя сутыкалася то з пагрозай справа (раялісты), то з пагрозай справа (якабінцы) і наносіла ўдары па сваіх праціўніках то з аднаго, то з другога боку. Такая палітыка ваганняў атрымала назву “палітыка качэляў”.

Ваеннае становішча Дырэкторыі было трывалым. Галоўныя праціўнікі Аўстрыя і Англія. Характар вайны для Францыі пачынае мяняцца: вайна ў цэлым застаецца рэвалюцыйнай, але ў ёй усё больш яскрава абазначаюцца захопніцкія мэты. У 1795г. Францыя анексіравала Бельгію. У Галандыі ствараецца Батаўская рэспубліка ў якасці першай дачэрняй рэспублікі Францыі. У далейшым будзе створаны цэлы ланцужок такіх рэспублік уздоўж усходняй граніцы Францыі. Яны будуць знаходзіцца ў поўнай залежнасці ад Францыі і выконваць ролю бар’ера паміж Францыяй і манархічнай Еўропай.

У 1796 г. Дырэкторыя вырашае нанесці ўдар па Аўстрыі. Галоўнае наступленні планавалася на Рэйне, а дапаможнае – у Італіі. Аднак Рэйнская армія не дабілася поспеху. Затое Італьянская армія Напалеона Банапарта разбіла аўстрыйцаў у Паўночнай Італіі і поўнасцю яе заняла. Восень 1796 г. Банапарт прыступае да ліквідавання манархічнай улады ў Італіі. На поўначы была створана Транспадуанская рэспубліка, у цэнтры Італіі – Цызпадуанская рэспубліка. У 1797 г. гэтыя рэспублікі аб’ядноўваюцца ў Цызальпійскую рэспубліку. У Генуі ствараецца Легурыйская рэспубліка. Праз стварэнне дачэрніх рэспублік Банапарт паставіў Паўночную і Цэнтральную Італію ў поўную залежнасць ад Францыі.

У 1797 г. Банапарт пераносіць ваенныя дзеянні на тэрыторыю Аўстрыі. Аўстрыя прапанавала пачаць мірныя перамовы, і 17 кастрычніка 1797 г. быў падпісаны Кампа-Фармінскі мірны дагавор. Па ім Аўстрыя прызнавала ўключэнне ў склад Францыі зямель на левым беразе Рэйна, Бельгіі і прызнавала створаныя ў Італіі дачэрнія рэспублікі. Венецыянская рэспубліка была ліквідавана, а яе тэрыторыя падзелена паміж Аўстрыяй і Цызальпійскай рэспублікай. Дырэкторыі ўзмацняе палітыку рэвалюцыйнай экспансіі. У канцы снежня 1797 г. у Рыме ўспыхнула паўстанне супраць папы. Туды была накіравана французская армія, і ў сакавіку 1798 г. абвешчана Рымская рэспубліка. Францыя ўмешваецца ва ўнутраную барацьбу ў Швейцарыі. Частка яе зямель была далучаны да Францыі, на астатняй тэрыторыі ўтваралася Гельвецкія рэспубліка.

Пасля Кампа-Фармінскага міру практычна адзіным праціўнікам Францыі заставалася Англія. Французскія экспедыцыі ў Ірландыю ў 1796 і 1797 гг. Пацярпелі няўдачу. Банапарт прапанаваў нанесці ўдар па Англіі на ўсходзе. Для гэтага арганізаваць экспедыцыю ў Егіпет, а адтуль пагражаць брытанскім уладанням у Індыі. Гэтыя адпавядалі эканамічным інтарэсам французскай буржуазіі. 19 мая 1798г. Банапарт з флотам пакідае Тулон, пачынаецца егіпецкі паход. Па дарозе ён захапіў Мальту. 2 ліпеня французская эскадра прыбылы да Александрыі. Егіпет фармальна ўваходзіць у склад Асманскай імперыі. Банапарт заняў Егіпет, але 2 жніўня 1798 г. Нэльсан у Абукірскай марской бітве знішчае французскі флот, і Банапарт аказаўся адрэзаным ад Францыі. Вясной 1799 г. ён пачынае паход у Сірыю. Аднак не змог авлодаць крэпасцю Сэн-Жан-Д'арк і адступіў у Егіпет.

Тым часам ў Еўропе склалася другая кааліцыя супраць Францыі (Англія, Аўстрыя, Расія). У Італіі руска-аўстрыйскія войскі пад камандваннем Суворова перайшлі наступленне і занялі ўсю Паўночную Італію. Аўстрыйскі эрц-герцаг Карл наступаў у Германіі і Швейцарыі. У Галандыі высадзіліся англійскія і рускія войскі. Францыя аказваецца перад пагрозай уварвання інтэрвенаў. З верасня 1799 г. сітуацыя мяняецца да лепшага. Французы дабіваюцца поспехаў у Галандыі і Швейцарыі. Але Італію вярнуць не ўдалося. Няўдачы на франтах яшчэ больш падарвалі аўтарытэт Дырэкторыі.

Выбары ў Саветы 1799 г. прынеслі перамогу неоякабінам. Саветы пачынаюць дабіваюцца адстаўкі з дырэктараў. Восенню 1799 г. Дырэкторыя сутыкаецца з незадавальненнем ў розных сляях грамадства. Палітычныя качэлі не задавальнялі буржуазію. Рэжым Дырэкторыі не мог забяспечыць стабільнасць у краіне і становіцца непрымальным для буржуазіі. Галоўным лозунгам для яе становіцца ўсталяванне ў Францыі парадку. Новая рэспубліка павінна забяспечыць свабоду эканамічнай дзейнасці для буржуазіі. Сяляне былі задаволены вынікамі рэвалюцыі і так сама жадалі парадку і стабільнасці. Буржуазія бачыць выйсце ў пераглядзе Канстытуцыі 1795 г. каб умацаваць уладу. Але легітымным шляхам зрабіць гэта было практычна немагчыма. Таму стаўка рабіцца на дзяржаўны пеаварот.

Лідарам змовы становіцца адзін з дырэктараў – Сійес. Праціўнікі Дырэкторыі вырашылі выкарыстоўваць армію для ажыццяўлення перавароту.

Таму ім патрэбен быў генерал, які возьме на сябе камандаванне войскамі. У гэты час Банапарт пакідае армію ў Егіпце і ў пачатку кастрычніка 1799 г высаджаецца на поўдні Францыі. На Банапарта і паў выбар як на ваеннага кіраўніка перавароту. У яго падрыхтоўку былі ўцягнуты тры дырэктара, чацвёрты з іх, Барас, ведаў пра пераварот.

Пераварот пачаўся 18 брумера (9 лістапада) 1799 г. Было аб'яўлена, што рэспубліцы пагражае небяспека. Для яе ліквідавання было вырашана перадаць ваенную ўладу Банапарту. 19 брумера (10 лістапада) Банапарт дабіваецца ад Саветаў прыняцця дакумента аб змене палітычнай улады ў Францыі. Яна канцэнтравалася ў руках трох консулаў. Пераварот паклаў канец Французскай рэвалюцыі.

Вынікі рэвалюцыі:

- рэвалюцыя ліквідавала сеньярыяльныя прывілеі;
- устанавілася грамадзянская, прававая, палітычная роўнасць;
- новае адміністрацыйнае дзяленне (83 дэпартаменты) ўзмацніла цэнтралізацыю Францыі;
- зніклі, саслоўныя і карпаратыўныя прывілеі;
- умацавалася сялянская ўласнасць на зямлю;
- садзейнічала развіццю буржуазных адносін;
- усталявалася новая ліберальная канцэпцыя правоў чалавека;
- усталявалася прадстаўнічая канстытуцыйная форма праўлення.

ТЭМА: МІЖНАРОДНЫЯ АДНОСІНЫ Ў КАНЦЫ 15 – ПЕРШАЙ ПАЛОВЕ 17 СТ.

1. Новыя тэндэнцыі ў развіцці міжнародных адносін у пачатку новага часу.
2. Італьянскія войны.
3. Знешняя палітыка еўрапейскіх дзяржаў у другой палове 16 – пачатку 17 ст.
4. Трыццацігадовая вайна.

Літаратура.

- История дипломатии. Изд.2. Т.1. – М., 1959.
- Алексеев, В.М. Тридцатилетняя война / В.М. Алексеев. – Л., 1961.
- Ивонин, Ю.Е. У истоков европейской дипломатии нового времени / Ю.Е.Ивонин. – Мн., 1984.
- Ивонин, Ю.Е. Становление европейской системы государств: Англия и Габсбурги на рубеже двух эпох / Ю.Е.Ивонин.. – Мн., 1989.
- История Европы. Т.3. – М., 1993.
- Ивонин, Ю. Е. Карл V Габсбург / Ю.Е.Ивонин // Вопросы истории. – 2007. – № 10. – С. 46–65.

1. Галоўным зместам міжнародных адносін у Новы час было тое, што Еўропа ператварылася ў лідара ў маштабах свету і міжнародныя адносіны набылі сусветны характар. Свайго дамінавання Еўропа дасягнула дзякуючы стварэнню новай тэхналагічнай базы, машынай вытворчасці. Яна забяспечыла Еўропе і ваенную перавагу. Капіталістычная эпоха ўпершыню ўсталявала прамую залежнасць ваеннай магутнасці і міжнароднага ўплыву дзяржавы ад яе эканамічнай магутнасці. Дзяржавы пачалі актыўна выкарыстоўваць эканамічныя рычагі для дасягнення знешнепалітычных мэт. Еўропа з 1400 г. праявіла нябачную раней цягу да экспансіі сваіх інстытутаў і каштоўнасцей у сусветным маштабе. У выніку Еўрапейская цывілізацыя стала сусветнай цывілізацыяй, якая стварыла сусветны рынак і ператварыла нееўрапейскія народы ў свае калоніі і паўкалоніі. У выніку міжнародныя адносіны сталі еўрацэнтрычнымі. Усе важнейшыя пытанні вырашаліся нешматлікай групай вялікіх еўрапейскіх дзяржаў. Нееўрапейскія краіны і народы былі толькі аб'ектам экспансіі гэтых дзяржаў, аб'ектам міжнародных адносін.

У канцы 15 – пачатку 16 ст. у Заходняй Еўропе складваюцца буйныя цэнтралізаваныя дзяржавы: Іспанія, Англія, Францыя, Партугалія, Рэч Паспалітая. Нацыянальныя дзяржавы фарміраваліся ў форме абсалютных манархій. Гэта выклікала да жыцця новы тым міжнародных адносін. Раней гэта былі адносіны паміж феадальнымі правіцелямі. У новых умовах у аснову знешняй палітыкі быў пакладзены дзяржаўны інтарэс. Пераважна ў яго аснове былі дынастычныя інтарэсы манархіі, але на яго фарміраванне вялікі ўплыў аказвалі інтарэсы дваранства, а ў найбольш перадавых краінах – інтарэсы буржуазіі. Калі Стогадовая вайна была народжана не столькі міждзяржаўнымі супярэчнасцямі Англіі і Францыі, колькі супярэчнасцямі паміж правячымі дынастыямі і зямельнымі прытэнзіямі значы, то ў новы час з'яўляецца г. з. агульнадзяржаўны інтарэс. Правячыя дынастыі імкнуцца забяспечыць праз знешнюю палітыку інтарэсы не толькі свайго дваранства, але сваёй буржуазіі. Перавага ў 16 ст. гандлёвага капітала над прамысловым рабіла гандлёвыя інтарэсы адной з рухаючых сіл міжнародных адносін.

У новы час побач з дзяржаўным фарміруецца і нацыянальны інтарэс у знешняй палітыцы. Гэта звязана з фарміраваннем нацый. Дамінаванне нацыянальнага інтарэсу прывяло да таго, што ў 16 ст. большасць нацыянальных манархій аб'ядналіся супраць Габсбургаў, якія працягвалі выношваць ідэю стварэння ўніверсальнай, наднацыянальнай каталіцкай імперыі. Пры гэтым Карл V зыходзіў з таго, што імператар наследнік рымскіх кесараў, з'яўляецца свецкім главою каталіцкага свету, як папа – духоўным. Барацьба Карла V з Францыяй уяўляла сабою барацьбу гэтага сярэднявечага прынцыпу з тэндэнцыяй да ўмацавання нацыянальных дзяржаў. Парадокс заключаўся ў тым, што Карл V у барацьбе за стварэнне ўніверсальнай каталіцкай імперыі абапіраўся не столькі на рэсурсы Свяшчэннай Рымскай імперыі, колькі на рэсурсы нацыянальнай дзяржавы, якая знаходзілася пад яго ўладай – Іспаніі.

З часоў Рэфармацыі важнымі ў міжнародных адносінах былі рэлігійныя матывы. Канфесійны фактар быў вядучым міжнародных адносінах ад Трыдэнцкага сабора да Вестфальскага міру. Тым самы падрывалася ідэя

рэлігійна-палітычных саюзаў. Ідэя барацьбы з Рэфармацыяй з'яўлялася зручным абгрунтаваннем для гегеманісцкіх памкненняў Габсбургаў у другой палове 16 – першай палове 17 ст. Але з часам рэлігійныя матывы ўсё больш прыстасоўваліся да эканамічных і палітычных інтарэсаў. Вестфальскі мір падвёў рысы пад стогадовым рэлігійным канфліктам і азначаў секулярызацыю міжнародных адносін.

Нельга адмаўляць у пачатку Новага часу важнай ролі і “шлюбнай дыпламатыі”. Яе найбольш яркім пракладам з'яўляецца фарміраванне імперыі Аўстрыйскіх Габсбургаў у выніку шлюбаў з правячымі дынастыямі Бургундыі, Іспаніі, Венгрыі, Чэхіі.

Развіццё эканамічных сувязяў ва ўмовах станаўлення капіталізму стымулявала інтэнсіфікацыю міжнародных кантактаў. Палітыка вядучых еўрапейскіх краін перастае абмяжоўвацца стасункамі з асобнымі, пераважна суседнімі краінамі, і распаўсюджваецца на ўсю Еўропу. Да сярэдзны 17 ст. складваецца агульнаеўрапейская сістэма міжнародных адносін. У канцы 16 ст. складаецца інстытут сталых дыпламатычных прадстаўніцтваў. Да небывалага пашырэння еўрапейскай палітыкі прывялі Вялікія Геаграфічныя Адкрыцці. Пачынаецца каланіяльная эпопея ў еўрапейскай палітыцы. Ствараюцца першыя каланіяльныя імперыі: Іспанская і Партугальская. Характэрна, што адносіны паміж двума вядучымі каланіяльнымі дзяржавамі пачатку Новага часу заставаліся ў цэлым мірнымі.

У канцы 15 ст. зарадзіўся важнейшы вузел еўрапейскіх супярэчнасцей – канфлікт паміж Францыяй і Габсбургамі. Апошнія, імкнучыся да стварэння ўніверсальнай імперыі, пасля далучэння большай часткі ўладанняў Карла Смелага акружылі Францыю сваёй тэрыторыяй з усіх бакоў і імкнуліся да яе падначалення. Французскае дваранства імкнулася да грабязь суседняй багатай Італіі. Вынікам сталі Італьянскія войны, у якія былі ўцягнуты амаль усе краіны Заходняй Еўропы і, у пэўнай ступені, Турцыя. Другі вузел міжнародных супярэчнасцей склаўся ў Паўднёва-Усходняй Еўропе, дзе пашыралася асманская агрэсія.

2. Першая палова 16 ст. прайшла пад знакам барацьбы Францыі і Свяшчэннай Рымскай імперыі (СРІ) за панаванне ў Еўропе. Яе адлюстраваннем сталі Італьянскія войны. Яны пачаліся як войны паміж Францыяй, Іспаніяй і СРІ за перавагу ў Італіі і перараслі ў войны паміж Францыяй і Імперыяй за гегемонію ў Еўропе, набылі агульнаеўрапейскі характар, бо ў іх былі ўцягнуты італьянскія дзяржавы, Францыя, Іспанія, СРІ, Англія, на іх ход моцны ўплыў аказвала Асманская імперыя.

С.Д. Сказкін бачыў прычыну агрэсіі Францыі ў Італію ў тым, што французская абсалютысцкая дзяржава развівала актыўны гандаль з левантыйскімі краінамі і ёй патрэбны былі транзітныя пункты ў Італіі. У “Гісторыі Еўропы” выказваецца адваротны пункт гледжання: французскія гандляры не былі зацікаўлены ў заваяванні Італіі, бо французскі міжземнаморскі гандаль быў вельмі слабы. Заваёўніцкая палітыка была папулярнай сярод французскага дваранства, а раздробленая і багатая Італія ўяўляла сабою прывабную здабычу.

У верасні 1494 г. пачаўся паход французскага караля Карла VIII на Неапаль, у якім яго саюзнікамі выступілі Мілан, Венецыя і папа. 22 лютага 1495 г. ён увайшоў у Неапаль. Хуткі поспех французаў устрывожыў Іспанію і імператара Максіміліяна I. Яны выступілі ініцыятарамі стварэння антыфранцузскай кааліцыі, у якую таксама ўвайшлі Венецыя, Мілан і папа. Да снежня 1496 г. іспанцы занялі ўсю тэрыторыю Неапалітанскага каралеўства.

Новы французскі кароль Людовік XII 6 кастрычніка 1499 г. заняў Мілан, на які прад'явіў дынастычныя правы. У гэты ж час быў заключаны іспанан-англійскі саюз. Ініцыятыва саюза зыходзіла ад Іспаніі, якая вяла барацьбу з Францыяй за Італію. Пасля ўзяцця Мілана Людовік XII заключыў дагавор з Іспаніяй аб падзеле Неапалітанскага каралеўства, які і быў ажыццёўлены ў 1501 г. Але ў хуткім часе аднавілася вайна паміж Іспаніяй і Францыяй, і іспанцы ўсталявалі кантроль над усім Неапалітанскім каралеўствам у 1504 г.

Ва ўмовах барацьбы на Апенінскім п-ве ўзмацнілася Венецыя. Супраць яе намаганнямі французскай дыпламатыі была ў 1508 г. створана Камбрэйская ліга. 14 мая 1509 г. французы разбілі венецыянцаў пад Аньядэла. Атак венецыянскай дыпламатыі ўдалося разбурыць саюз. Ад яго адыйшлі Іспанія і папа. У 1511 г. папа і Венецыя стварылі Свяшчэнную лігу для вызвалення Італіі ад іншаземцаў. Але 11 красавіка 1512 г. у бітве пад Равенай французы разбілі войскі лігі. Скарыстаць перамогу французы не змаглі, бо на бок лігі стаў імператар. У гэтым жа годзе вайну Францыі абвясціла і Англія. Але ўжо ў 1514 г. Англія і Францыя заключылі мір і нават саюз. У 1516 г. Англія зноў уступае ў антыфранцузскую лігу з Імперыяй і Іспаніяй. У 1518 г. Францыя падпісала дагавор аб міры і дружбе і з Англіяй. Англія прытрымлівалася палітыкі раўнавагі сіл, якая была выпрацавана яшчэ пры Генрыху VII канцлерам Томасам Вулсі. Гэтым і тлумачацца пастаянныя перамены саюзнікаў. У Італіі была разбіта саюзная Францыі Фларэнцыйская рэспубліка. У 1512 г. іспанцы заваявалі Навару.

У 1515 г. Францыск I накіраваў у Італію войскі пад камандаваннем Карла Бурбона. Не далёка ад Мілана ля в. Марыньяно французскія войскі 13–14 верасня разграмілі непераможную раней швейцарскую пяхоту. Францыя зноў умацавалася ў Мілане. У 1517 г. быў заключаны мірны дагавор, які ўсталёўваў сферы ўплыву на Апенінскім п-ве. Аднак гэтая раўнага парушылася ў сувязі з абраннем Карла Габсбурга імператарам СРІ, у выніку чаго Імперыя і Іспанія апынуліся пад уладаю аднаго манарха. Францыя была акружана суцэльным колам Габсбургскіх уладанняў.

Аўстрыйскія Габсбургі ў канцы 15 – пачатку 16 ст. узялі курс на стварэнне агульнаеўрапейскай імперыі. Пачатак гэтаму быў пакладзены ў 1477 г. шлюбам эрцгерцага Аўстрыйскага Максіміліяна з дачкой Карла Смелага Марыяй Бургундскай. Пасля смерці карла Смелага Габсбургі атрымалі Франш-Кантэ і Нідэрланды. Максіміліян жаніў свайго сына Філіпа на іспанскай прынцэсе Хуане і іх сын Карл становіўся наследнікам іспанскага трона. Абранне ў 1519 г. іспанскага караля Карла I Габсбурга імператарам СРІ Карлам V азначала ўзмацненне спроб стварэння ўніверсальнай каталіцкай імперыі. Імператар разлічваў дамагчыся гэтага ў саюзе з Англіяй, які і быў заключаны ў 1521 г.

Першая вайна Францыска I і Карла V 1521 – 1526 гг. У 1521 г. французская армія перайшала ў наступленне і заняла Навару. На баку імператара ў вайну ўступіла Англія. Вайна вялася без рашучага поспеху для якога-небудзь з бакоў да 1525 г. Але 25 лютага 1525 г. французы былі разгромлены пры Павіі. 13 студзеня 1526 г. Францыск I падпісаў цяжкі для Францыі Мадрыцкі мір. Рэзкае ўзмацненне Імперыі прывяло да таго, што Англія пайшла на збліжэнне з Францыяй і 30 жніўня 1525 г. яны падпісалі дагавор аб міры і дружбе. З гэтага часу, каб захаваць раўнавагу, Англія становіцца ўдзельнікам пераважна антыгабсбургскіх кааліцый.

Вярнуўшыся з палона ў Францыю Францыск I адразу адмовіўся ад Мадрыдскага міру і прыступіў да стварэння новай антыгабсбургскай кааліцыі. 22 мая 1526 г. была створана Каньянцкая ліга, у якую ўвайшлі Францыя, Венецыя, Мілан, папа, Фларэнцыя, Генуя. **Вайна Карла V з Каньянцкай лігай 1526–1529 гг.** Італьянскія дзяржавы пасля бітвы пры Павіі апасаліся трапіць пад уладу Іспаніі, таму ішлі на саюз з Францыяй. Але гэты саюз аказаўся нетрывалым, і войскі імператара ў 1527 г. узялі Рым. У жніўні 1528 г. паражэннем закончылася для французскай арміі асада Неапаля. У жніўні 1529 г. быў падпісаны Камбрэйскі мір. Па ім Імперыя прызнавала правы Францыі на Бургундыю, але Францыя адмаўлялася ад прытэнзій на Італію, Фландрыю і Артуа. Італія трапіла пад уладу Габсбургаў. Францыя абавязалася аказваць дапамогу Імперыі ў барацьбе з туркамі. Разгром Каньянцкай лігі азначаў крах апошняй спробы італьянскіх дзяржаў праводзіць самастойную палітыку ва ўмовах франка-габсбургскіх войнаў.

Другая франка-габсбургская вайна 1536–1538 гг. Каб паправіць сваё знешнепалітычнае становішча, Францыск I вёў перамовы з пратэстанцкімі князямі Германіі, Англіяй, папай, Асманскай імперыяй. Разглядаючы названыя дзяржавы як патэнцыяльных саюзнікаў, у 1536 г. Францыск I уварваўся ў Італію з мэтай захапіць Мілан, які быў акупіраваны імперскімі войскамі ў 1535 г. Імператарская армія хутка перайшла ў контрнаступленне. Але і ўварванне імператарскай арміі ў Францыю не мела поспеху. 18 чэрвеня 1538 г. быў заключаны мір. Францыя змагла ўтрымаць за сабой Савою і 2/3 П'емонта.

Трэцяя франка-габсбургская вайна 1542–1544 гг. У 1542 г. вайна аднавілася. Карл V пачаў вайну супраць Францыі ў саюзе з Англіяй. Францыя дзейнічала ў саюзе з Асманскай імперыяй. Французы атрымлівалі перамогі ў Паўночнай Італіі, пры дапамозе турэцкага флота авалодалі Ніцай. Карл V у 1544 г. уварваўся ў Шампань і дайшоў амаль да Парыжа. Англічане ўзялі Булонь. Але Карл V пайшоў на мір, жадаючы развязаць сабе рукі для барацьбы з пратэстантамі ў Германіі. Мір у Крэпі 18 верасня 1544 г. быў заключаны на ўмовах статус-кво і не вырашыў існаваўшых супярэчнасцей.

Чацвёртая франка-габсбургская вайна 1551–1559 гг. У 1552 г. аднавілася вайна паміж імператарам і пратэстанцкімі князямі ў Германіі, на баку апошніх выступіла Францыя. Вясной 1552 г. французы нанеслі паражэнне імператарскім войскам пад Мецам і разам з гэтай крэпасцю занялі Туль і Вердэн. Гэта дазволіла ім актывізаваць палітыку ў Італіі, дзе імператар спрабаваў

падначаліць сабе Сіену. Папа фактычна выступіў на баку Францыі. Тым не менш у 1555 г. Сіенская рэспубліка капітуліравала перад Імператарам.

Пасля адрачэння Карла V ад імператарскай кароны ў 1555 г. мэты новага іспанскага караля Філіпа II у вайне сталі абмежаванымі. Ён не імкнуўся да гегемоніі ў Еўропе, а хацеў усталявання іспанскага панавання ў Італіі. Філіп II дабіўся, што Англія 7 чэрвеня 1557 г. абвясціла вайну Францыі. 10 ліпеня 1557 г. іспанцы разграмілі французаў пры Сен-Кантэне, што прадвырашыла зыход вайны. Французская армія герцага дэ Гіза была перакінута з Італіі на поўнач Францыі і ў студзені 1558 г. авалодала Кале, але гэта не падарвала ваеннай перавагі Іспаніі. Англія фактычна выйшла з вайны. Сілы абудвох бакоў былі вычарпаны. Іспанія і Францыя перажывалі глыбокі фінансавы крызіс.

2–3 красавіка 1559 г. быў падпісаны Като-Камбрэзійскі мір. Францыя атрымала крэпасці Мец, Туль і Вердэн у Латарынгіі дэ-факта, графства Асці ў Італіі, якое хутка страціла. Ад прытэнзій на Італію Францыя адмовілася канчаткова. Іспанія атрымала ва ўладанне Неапалітанскае каралеўства і Міланскае герцагства, цалкам падначаліла свайму дыктату Апенінскі п-ваў. Нельга лічыць, што Францыя адназначна прайграла Італьянскія войны. Яна не страціла ні кавалка сваёй нацыянальнай тэрыторыі, яна не дапусціла стварэння Карлам V універсальнай агульнаеўрапейскай імперыі. Тым не менш, пасля Като-Камбрэзійскага міру прыкладна на паўстагоддзя ў Еўропе наступіла эпоха іспанскай перавагі.

З Італьянскімі войнамі былі непаруўна звязаны рэлігійныя войны ў Германіі, выкліканыя распаўсюджваннем Рэфармацыі. Барацьба з пратэстантызмам была перанесена Карлам V у сферу міжнародных адносін. Перамога над Францыяй была для яго неабходнай умовай для перамогі над рэфармацыйным рухам у Германіі. У рэфармацыйным руху ён бачыў перашкоду на шляху стварэння ўніверсальнай каталіцкай імперыі.

Паміж папай і Карлам V існавалі даволі вострыя суперачнасці. Аднак яны адступілі на другі план у інтарэсах барацьбы з Рэфармацыяй. 29 ліпеня 1529 г. імператар і папа падпісалі Барселонскі мір. Імператар атрымаў права на ¼ частку даходаў папскай курыі для стварэння ўніверсальнай каталіцкай імперыі. Ён абавязаўся прымушаць да каталіцкай веры ўсіх, хто ад яе адыйшоў. Абапіраючыся на саюз з папай, Карл V з 1529 г. разгортвае шырокамаштабныя ваенныя дзеянні для разгрома Рэфармацыі ў Германіі. У адказ у пачатку 1531 г. пратэстанскія князі стварылі Шмалькальдэнскі саюз, накіраваны супраць Габсбургаў і каталіцкай царквы. З гэтага моманту барацьба паміж каталікамі і пратэстантамі выйшла за межы імперыі і была перанесена ў сферу міжнародных адносін. У пачаўшыхся Шмалькальдскіх войнах на баку пратэстанцкіх князёў выступіла Францыя. Гэтыя войны нанеслі магутны ўдар па спробах Габсбургаў стварыць універсальную каталіцкую імперыю.

У 1532 г. у неспрыяльных міжнародных умовах Карл V пайшоў на падпісанне Нюрнбергскага дагавора, які прадастаўляў пратэстантам фактычна свабоду вервызнання. У 1546 г. Карл V, заключыўшы ў 1544 г. мір з Францыяй і перамір'е з Асманскай імперыяй у 1545 г., вырашыў разграміць Шмалькальдэнскі саюз. На першым этапе войны Карлам V дабіўся значных

поспехаў і разграміў войскі пратэстантаў 24 красавіка 1547 г. пад Мюльбергам. Гэтая бітва стварыла перадумовы для ўзмацнення габсбургскага абсалютызму ў Германіі. Супраць гэтага выступілі як пратэстанцкія, так і каталіцкія князі Германіі на чале з Морысам Саксонскім. 5 кастрычніка 1551 г. германскія князі заключылі саюз супраць імператара з Генрыхам II французскім. Гэта сведчыла аб крызісе саюзаў, у аснове якіх было рэлігійнае адзінства. Пасля гэтага вайна ішла больш паспяхова для князёў. Ва ўмовах працяглай вайны князі і імператар сталі схіляцца да рэлігійнага міру, які і быў падпісаны ў 1555 г у Аўгсбургу. Сфармуляваны ў ім прынцып “Чыя ўлада – таго і вера” быў сур’ёзным ударам па планах Карла V стварыць універсальную каталіцкую імперыю. Ён адрокся ад трона. Філіп II, які атрымаў ва ўладанне Іспанію і Нідэрланды, адмовіўся ад ідэі стварэння ўніверсальнай каталіцкай імперыі на карысць стварэння іспанскай каланіяльнай імперыі. Аўгсбургскі мір садзейнічаў замацаванню раздробленасці Германіі праз рэлігійны фактар. Большасць князёў паўночнай Германіі прынялі лютэранства, а Паўднёвай – каталіцызм.

З часоў Італьянскіх войнаў моцны ўплыў на еўрапейскія адносіны стаў аказваць турэцкі фактар. У час гэтых войнаў Асманская імперыя фактычна выступала як саюзнік Францыі. Папаства яшчэ з сярэдзіны 15 ст., з часоў Базельскага сабора 1431–1449 гг. выступала з ідэяй крыжовага пахода супраць турак. Але гэтая ідэя не знайшла шырокай падтрымкі сярод манархаў Еўропы.

У 1526 г. туркі разграмілі венгерскія войскі караля Лайоша I пры Мохачы. У 1529 г. туркі упершыню падыйшлі да Вены. Акывізацыя турэцкай экспансіі адбылася не без удзелу французскай дыпламатыі. Пасля паражэння пад Павіяй Францыск I звярнуўся да Сулеймана I з прапановай аб антыгабсбургскім саюзе. Вынікам стала заключэнне першага франка-турэцкага дагавора ў 1535 г., вядомага як дагавор аб капітуляцыях. Франка-турэцкі саюз праіснаваў да канца Італьянскіх войнаў. Заключэнне міра з Францыяй дазволіла аўстрыйскім Габсбургам больш сіл накіраваць на барацьбу з Асманскай імперыяй. Гэтаму садзейнічаў і Аўгсбургскі рэлігійны мір 1555 г. Германскія пратэстанцкія князі, атрымаўшы па свабоду веравызнання, сталі больш ахвотна дапамагаць імператару ў барацьбе з туркамі. Саюзнікамі імператара выступілі Іспанія, італьянскія дзяржавы. У кастрычніку 1571 г. аб’яднаны флот Іспаніі, Венецыі і Рыма нанёс буйное паражэнне туркам пры Лепанто. Але за тры гады туркі адбудавалі новы флот. Іспанія не змагла развіць поспех, бо накіравала асноўныя сілы на барацьбу супраць Нідэрландскай рэвалюцыі.

У канцы 16 – пачатку 17 ст. асноўным праціўнікам Асманскай імперыі ў Еўропе становяцца Аўстрыйскія Габсбургі. 11 лістапада 1606 г. Аўстрыя і Асманская імперыя падпісалі Сітватарэцкі мір. Гэта першы ў гісторыі аўстра-турэцкіх адносін раўнапраўны дагавор. Ён стаў знешнепалітычным адлюстраваннем пачатку ўпадкі магутнасці Асманскай імперыі. Такім чынам, калі першая палова 16 ст. прайшла з перавагай Асманскай імперыі ў яе барацьбе з еўрапейскімі дзяржавамі, то пасля заключэння Аўгсбургскага рэлігійнага міру 1555 г. і Като-Камбрэзійскага міру 1559 г. сітуацыя пачала змяняцца на карысць еўрапейскіх краін.

3. Знешняя палітыка Іспаніі ў другой палове 16 ст. у вялікай ступені вызначалася тым, што яна заставалася галоўным аплотам каталіцызму ў Еўропе, аплотам Контррэфармацыі. Але краіна ў 1557 г. перажыла банкруцтва і не магла праводзіць у той момант актыўную знешнюю палітыку па фінансавых прычынах. У Францыі з 1562 г. пачаліся Гугеноткія войны. У склаўшайся сітуацыі перад тварам унутраных праблем іспанская і французская манархіі спынілі барацьбу за еўрапейскае панаванне. У той жа час Іспанія ў 1580-я гады актыўна ўмяшалася ў ход Гугеноткіх войнаў у Францыі, падтрымліваючы каталіцкую партыю на чале з Гізамі. У 1584 г., калі Генрых Наварскі стаў пасля смерці герцага Анжуйскага наследнікам французскага трона, Іспанія заключыла саюз з Каталіцкай лігай. У 1589 г. Генрых Наварскі стаў французскім каралём, і Іспанія перайшла да адкрытай інтэрвенцыі. У 1590 г. у Францыю ўвайшла іспанская армія пад камандаваннем Аляксандра Фарнезе. Генрых IV са свайго боку атрымаў дапамогу ад Англіі і Галандыі. У Іспаніі не хапіла сіл, каб перашкодзіць Генрыху IV авалодаць Парыжам і замацавацца на французскім троне. У 1595 г. ён абвясціў вайну Іспаніі, а ў наступным – заключыў афіцыйны саюз з Англіяй, да якога далучылася і Галандыя. Аднак Францыя была спустошана больш чым 30-гадовымі войнамі і ў 1598 г. пайшла на мір з Іспаніяй на аснове статус-кво.

Пасля завяршэння Італьянскіх войнаў адным з асноўных вузлоў міжнародных адносін становіцца барацьба Англіі і Іспаніі за панаванне на морах. Прычынай барацьбы было тое, што Іспанія ўсталявала манаполію на марскія шляхі ў Атлянтыцы. Тардэсільскі дагавор 1494 г. рабіў Іспанію і Партугалію пануючымі марскімі дзяржавамі. У Англіі ў другой палове 16 ст. шырокае распаўсюджанне атрымалі ідэі каланіяльнай экспансіі. Але ажыццявіць яе можна было толькі пасля перамогі над Іспаніяй.

У 1550-е гады ў час царавання Марыі Цюдор назіраецца рэанімацыя англа-іспанскага саюза. У сакавіку 1553 г. быў падпісаны шлюбны дагавор паміж Марыяй і наследнікам іспанскага трона Філіпам. Згодна з дагаворам, Філіп становіўся англійскім каралём, але не меў права без згоды Тайнага савета ні абвясчаць вайну, ні заключаць мір. Калі ў 1555 г. Філіп стаў каралём Іспаніі, ён імкнуўся ўцягнуць Англію ў вайну супраць Францыі, што яму і ўдалося, але на кароткі час. Са смерцю Марыі ў лістападзе 1558 г. Філіп II накіраваў свайго прадстаўніка дэ Ферыя да Лізаветы I з прапновай захавання іспанска-англійскага саюза. Аднак пастаянныя спробы Іспаніі падпарадкаваць сваім інтарэсам англійскі гандаль, пустая казна, каталіцкая рэакцыя зрабілі рэжым Марыі Цюдор і звязаны з ім іспанска-англійскі саюз надзвычай непапулярным у Англіі. Гэта азначала крушэнне спадзяванняў Габсбургаў на ўключэнне Англіі ў арбіту сваёй наднацыянальнай сусветнай палітыкі і пачатак новага этапу ў англа-іспанскіх адносінах. З вацарэннем Лізаветы I Іспанія імкнулася не дапусціць аднаўлення англійскай царквы ў Англіі, бо гэта магло стаць прыкладам для рэфармісцкага руху ў Нідэрландах. У пачатку 70-х гг. 16 ст. становіцца відавочнай непазбежнасць англа-іспанскага сутыкнення. У гэты час англійскі ўрад пайшоў на збліжэнне з Францыяй. Гэтая пераарыентацыя англійскай

палітыкі была выклікана перш за ўсё экспансіянісцкімі памкненнямі англійскай буржуазіі, а не агрэсіўнасцю Іспаніі ў дачыненні да Англіі.

Іспанскаму гандлю ў 1570-я гады ўсё большы ўрон наносіць англійскія піраты, якія атрымліваюць тайную падтрымку свайго ўрада. Найбольш знакамітай стала экспедыцыя Дрэйка ў 1578 г. Іспанцы ў сваю чаргу аказваюць дапамогу паўстаўшым супраць Англіі ірландцам, накіраваўшы на востраў у 1579 г. ваенны атрад. Таксама іспанскі двор пляце тайныя змовы, каб звергнуць Лізавету I і ўзвесці на англійскі трон Марыю Сцюарт. Англічане са свайго боку аказвалі падтрымку паўстанцам у Нідэрландах. У 1585 г. дыпламатычныя адносіны паміж Іспаніяй і Англіяй былі разарваны. У 1587 г. Дрэйк зрабіў паспяховы напад на порт Кадзіс. Пасля гэтага Філіп II аддаў загад аб падрыхтоўцы ўварвання ў Англію. Але ў 1588 г. “Непераможная армада” была разгромлена англічанамі. Гэта быў пачатак заняпаду марской магутнасці Іспаніі. Вайна Англіі ў саюзе з Францыяй (да 1598 г.) і Галандыяй супраць Іспаніі працягвалася да 1604 г. і не прынесла рашаючага поспеху ні аднаму з бакоў.

Нідэрландская рэвалюцыя стала важным фактарам міжнародных адносін. Гэтыя падзеі закраналі інтарэсы Англіі і як важнага гандлёвага партнёра Нідэрландаў. Дзейнасць герцага Альбы ў Нідэрландах была ўспрынята як адкрытая пагроза англійскім гандлёвым інтарэсам. На англійскія порты сталі базіравацца марскія гёзы. Адносіны Лізаветы I да кальвіністаў у Францыі і Нідэрландах было неадназначным. З аднаго боку яна глядзела на іх барацьбу супраць каралеўскай улады як замах на ўсталяваны богам парадак. З другога – імкнулася выкарыстаць кальвінісцкі рух для аслаблення сваіх праціўнікаў.

Пасля паўстання 1572 г. на поўначы і 1576 г. на поўдні Нідэрландаў палітыка Англіі і Францыі ў гэтай краіне актывізавалася. У 1578 г. Лізавета I заключыла саюз з Генеральнымі штатамі Нідэрландаў. Узамен за дапамогу яна вытаргавала сабе некалькі нідэрландскіх гарадоў. Герцаг Анжуйскі ў 1580 г. быў прызнаны гасударам Нідэрландаў у разліку на французскую дапамогу. Пасля смерці герцага Анжуйскага Генеральныя штаты звярнуліся да Лізаветы I, якая пагадзілася ў 1584 г. прыняць тытул пратэктара Нідэрландаў і накіравала на дапамогу паўстанцам войскі на чале з графам Лестэрам. Але ў яго ўзнік канфлікт з Генеральнымі штатамі і ён у 1587 г. быў адкліканы. Рэальна ні ад Англіі ні ад Францыі нідэрландскія кальвіністы вялікай дапамогі не атрымалі.

У пачатку 1590-х гадоў вялікія сілы іспанцаў былі скаваны ў Францыі. Гэта дало магчымасць галандскай арміі Морыса Насау дабіцца буйных перамог. У 1609 г. было заключана перамір’е паміж Іспаніяй і Галандыяй, па якому Іспанія фактычна прызнала незалежнасць Галандыі. Важным момантам міжнародных адносін канца 16 – пачатку 17 ст. стала ўтварэнне буржуазнай Галандскай рэспублікі. У яе знешняй палітыцы гандлёвыя, каланіяльныя інтарэсы сталі адыгрываць рашаючую ролю і яна першая пачала барацьбу за перадзел калоній. У пачатку 17 ст. галандцы выцеснілі партугальцаў з Малукскіх астравоў.

Такім чынам, у канцы 16 ст. Іспанія, каб захаваць сваё панаванне ў Еўропе, уцягнулася ў барацьбу на тры франты: супраць Англіі, супраць паўстаўшых Нідэрландаў і ўмяшалася ў грамадзянскія войны ў Францыі. Ва ўсіх гэтых

канфліктах Іспанія пацярпела няўдачу. Гэта азначала канец безумоўнага панавання Іспаніі ў Еўропе.

3. Трыццацігадовая вайна пачалася з падзей ў Чэхіі. Пасля бітвы пад Мохачам у 1526 г. яна аказалася пад уладай Габсбургаў. Спачатку яны праявлялі цяжкімасць у дачыненні да чэшскай царквы, якая захавала многія традыцыі гусітаў. Сітуацыя змянілася з вацарэннем Рудольфа II (1576–1612). Ён паспрабаваў ажыццявіць поўную рэстаўрацыю каталіцтва ў Чэхіі. Сітуацыя яшчэ больш абвастрылася пры Мацвее I (1612–1619).

Трыццацігадовая вайна была выклікана цэлым комплексам прычын. Адною з іх было так і не вырашанае на працягу 16 ст. рэлігійнае пытанне. Актыўна адбывалася насаджэнне каталіцызму, якое падтрымлівалася Габсбургамі на дзяржаўным узроўні. Нежаданне імператарскай улады выступіць у ролі пасрэдніка паміж каталікамі і пратэстантамі вяло да фарміравання палітычных структур, якія будаваліся на аснове канфесійнага прызнака: Евангелісцкая ўнія (1608 г.) і Каталіцкая ліга (1609 г.). Каталіцкай лізе Габсбургі аказвалі прамую дапамогу. У германскай сучаснай гістарыяграфіі менавіта рэлігійны фактар прызнаецца ў якасці асноўнага пры ўзнікненні Трыццацігадовай вайны. Пры гэтым неабходна ўлічваць перапляценне рэлігіі і палітыкі ў той час.

Германскія князі імкнуліся да пастаяннага пашырэння сваіх падуладных тэрыторый. Паралельна з узмацненнем княжскага абсалютызму ішло аскудненне нямецкага дваранства, якое бачыла магчымасць паправіць сваё матэрыяльнае становішча праз удзел у войнах. Такім чынам, адной з крыніц канфлікту былі германскія князі і дваранства з іх ваяўнічымі настроямі. З другога боку Габсбургі ў пачатку 17 ст. спрабуюць умацаваць сваю ўладу і ператварыць Свяшчэнную Рымскую імперыю ў цэнтралізаваную дзяржаву. Гэта абвастрае іх адносіны з князямі, якія імкнуцца быць паўнаўладнымі правіцелямі ў сваіх уладаннях.

У гэты час рэзка абвастрыліся адносіны паміж Іспаніяй і Францыяй з-за тэрытарыяльных прэтэнзій дзвюх дзяржаў і імкнення да гегемоніі ў Еўропе. Францыя імкнецца пашырыць сваю тэрыторыю за кошт зямель на Рэйне, якія ўваходзяць у склад Свяшчэннай Рымскай імперыі. Фердынанд II, стаўшы ў 1619 г. імператарам, аднавіў спробы стварэння агульнагерманскай цэнтралізаванай дзяржавы. Пагроза ўзмацнення за гэты кошт Габсбургаў выклікала трывогу Англіі, Францыі, Галандыі, Скандынаўскіх краін. Каб аслабіць Іспанію, Генрых IV падтрымліваў Галандыю ў яе барацьбе за незалежнасць. У першай палове 17 ст. франка-галандскі саюз становіцца важнейшым фактарам еўрапейскай палітыкі. Для ціску на Габсбургаў як аўстрыйскіх, так і іспанскіх Генрых IV захоўваў саюз з Асманскай імперыяй. У канцы 16 – пачатку 17 ст. французская дыпламатыя (Сюлі, Генрых IV, Рышэльё) сфармулявала прынцып натуральных граніц Францыі. Другім прынцыпам французскай дыпламатыі ў той час быў прынцып еўрапейскай раўнавагі. Ён абгрунтоўвалася неабходнасцю барацьбы з іспанскім дамінаваннем у Еўропе, якое ўсталявалася пасля Італьянскіх войнаў. Менавіта Рышэльё належыць галоўная роля ў стварэнні антыгабсбургскіх кааліцый у час вайны. У выніку ўнутрыгерманскі канфлікт хутка ператварыўся ў агульнаеўрапейскі. У

адпаведнасці з прынцыпа дзяржаўных інтарэсаў Рышэлье падтрымаў пратэстанскіх князёў Германіі. Ён разлічывыў праз такую камбінацыю выйсці на натуральныя граніцы Францыі і захаваць раздробленасць Германіі. Менавіта раздробленая Германія, на думку Рышэлье, адпавядала нацыянальным інтарэсам Францыі. Для Швецыі ператварэнне Германіі ў цэнтралізаваную дзяржаву пад уладдзю Габсбургаў пагражала рэалізацыі планаў па ператварэнню Балтыйскага мора ў “швецкае возера”.

У ходзе Трыццацігадовай вайны вылучаецца некалькі этапаў. **1 этап – Чэшскі** (1618–1624 гады). 23 мая 1618 г. у Празе пачалося паўстанне і чэшскі сейм пазбавіў Габсбургаў улады і абраў каралём Чэхіі лідара Евангелісцкай уніі і зяця англійскага караля пфальцскага курфюрста Фрыдрыха. Габсбургам удалося дабіцца абрання Фердынанда II імператарам. Ён атрымаў падтрымку ад Каталіцкай лігі, папы, Іспаніі. Войскі Каталіцкай лігі пад камандаваннем Цілли разграмілі пратэстантаў на Белай гарэ 8 лістапада 1620 г., што азначала паражэнне чэшскага паўстання. Пасля гэтага іспанскія войскі разгарнулі наступленне супраць пратэстантаў на Рэйне, Цілли ўступіў у Паўночную Германію. Восенню 1621 г. аднавілася іспана-галандская вайна.

2 этап – Дацкі (1625–1629 гады). Перспектыва перамогі каталіцтва ва ўсёй Германіі і падначалення Габсбургам Паўночнай Германіі з замацаваннем іх на балтыйскім узбярэжжы прымусілі ўступіць у вайну Данію. Але большасць пратэстанцкіх князёў Германіі не далучыліся да караля Хрысціяна IV. Галоўнакамандуючы войскамі імператара Альбрехт Валенштайн нанёс шэраг паражэнняў датчанам і прымусіў Данію заключыць мір. У заваёваных вобласцях пачалася шырокамашабная рэкаталізацыя. У 1629 г. імператар выдаў указ аб рэсітуцыі (аднаўленні) правоў каталіцкай царквы на маёмасць, якая была захоплена пратэстантамі з 1552 г. Гэтая мера падштурхнула пратэстанцкіх князёў і іх саюзнікаў узмацніць супраціўленне.

3 этап – Швецкі (1630–1635 гады). У 1630 г. у Паўночнай Германіі высадзіліся швецкія войскі на чале з каралём Густавам II Адольфам. У 1631 г. Рышэлье і Густаў II Адольф заключылі саюз, па якім Францыя прадастаўляла Швецыі штогадовыя субсідыі, а тая выстаўляла для барацьбы з Габсбургамі армію ў 36 тысяч чалавек для аднаўлення парадкаў, якія існавалі ў Германіі да 1618 г. У Швецыі меліся і ўласныя інтарэсы: не дапусціць умацавання імператара на ўзбярэжжы Балтыйскага мора. 7 верасня 1631 г. шведы пры падтрымцы саксонцаў атрымалі перамогу над арміяй Цілли пры **Брэйтэнфельдзе**. Пасля гэтага Густав II Адольф нанёс удар па Баварыі, якая з’яўлялася апорай каталіцызму. Армія Цілли была разбіта на рацэ Лях, а сам ён загінуў. У лістападзе 1632 г. шведы атрымалі перамогу над Валенштайнам пры Люцэне. У гэтай бітве швецкі кароль загінуў. Пасля яго гібелі выйшлі на паверхню супярэчнасці ў пратэстанскім лагеры. Германскія князі не жадалі ўмацавання ўплыву Швецыі ў Германіі і імкнуліся да пашырэння ўласных уладанняў. Яны прызнавалі за лепшае ўладу Габсбургаў пры ўмове адмовы ад Контррэфармацыі за межамі іх спадчыных уладанняў. У верасні 1634 г. шведы былі разбіты пры Нёрдлінгене арміяй імператара і іспанцамі. Гэта выклікала

распад пратэстанцскага лагера. Курфюрст Саксонскі Іаган Георг I заключыў мір з імператарам.

4 этап – Франка-швецкі (1635–1648 гады). У 1635 г. стала відавочна, што ў нямецкіх пратэстантаў не хапае сіл, каб весці барацьбу з каталіцкім лагерам. Толькі адкрытае ўступленне Францыі ў вайну супраць каталіцкага блока магло выратаваць пратэстантаў ад разгрома. Разам з Францыяй вайну працягвалі Швецыя і Галандыя. Паступова ваенная перавага стала схіляцца на бок антыгабсбургскага блока. У канцы 1642 г. шведы выйгралі другую бітву пры **Брэйтэнфельдзе**. Французы авалодалі Эльзасам і ў 1643 г. разграмілі іспанцаў пры **Ракруа**. У 1645 г. шведы разбілі войскі імператара пад **Янкавам**, але пацярпелі няўдачу пры асадзе Брно, што сарвала іх паход на Вену. У 1646 г. французы занялі Дзюнкерк. Пасля гэтага Іспанія заключыла мір з Галандыяй. Сілы як Габсбургаў, так і іх праціўнікаў былі на зыходзе.

У 1648 г. у гарадах Оснабрукен і Мюнстар былі заключаны пагадненні, якія завяршылі вайну і ўвайшлі ў гісторыю як **Вестфальскі мір**. Па ўмовах міру Швецыя атрымала Заходнюю Памеранію з в. Руген і ва Усходняй Памераніі г. Штэцін. Таксама да Швецыі адыходзілі Брэмен, Вердэн, Вісмар. У выніку пад кантролем Швецыі апынуліся вусці ўсіх судаходных рэк Паўночнай Германіі. Швецыя стала пануючай краінай на Балтыйскім моры і вялікай дзяржавай Еўропы. Францыя атрымала Эльзас. Міжнароднае прызнанне набыла незалежнасць Галандыі і Швейцарыі. З германскіх князёў у найбольшым выйгрышы аказаўся курфюрст Брандэнбурга. Ён атрымаў Усходнюю Памеранію, архіепіскапства Магдэбургскае, епіскапства Хальберштадтскае і Міндэнскае. Баварскі герцаг замацаваў за сабой са правы курфюрста. Вестфальскі мір афіцыйна замацаваў раздробленасць Германіі. За германскім князямі было прызнана права самастойнай знешняй палітыкі, з агаворкай, што яна не павінна быць накіравана супраць імператара і імперыі. Князі-кальвіністы атрымалі роўныя правы з лютэранамі і каталікамі. На вядучыя пазіцыі ў Еўропе выйшла Францыя. Яна, разам са Швецыяй, была абвешчана гарантам Вестфальскага дагавора.

ТЭМА: МІЖНАРОДНЫЯ АДНОСІНЫ Ў ДРУГОЙ ПАЛОВЕ 17–18 СТ.

1. Вестфальскі дагавор і новая сістэма міжнародных адносін
2. Англа-галандскае гандлёвае саперніцтва.
3. Барацьба Францыі за гегемонію ў Еўропе.
4. Саперніцтва еўропейскіх дзяржаў на міжнароднай арэне пасля вайны за іспанскую спадчыну. Вайна за аўстрыйскую спадчыну.
5. Дыпламатычная рэвалюцыя сярэдзны 50-х гадоў 18 ст. Сямігадовая вайна.
6. Міжнародны аспект вайны за незалежнасць ЗША. Польскае і Усходняе пытанні ў апошняй трэці 18 ст.

Літаратура

История дипломатии. В 3 т. Т. 1. – М., 1960.

История Европы. В 8 т. Т. 4. – М., 1994.

Борисов, Ю. В. Дипломатия Людовика XIV / Ю. В. Борисов. – М., 1989.

Приемышева, А. В. Французская внешняя политика накануне дипломатической революции 1756 г. / А. В. Приемышева // Новая и новейшая история. – 2003. – № 1. – С. 60–79.

1. У 1618–1648 гады Еўропа перажыла Трыццацігадовую вайну. У многім гэта была рэлігійная вайна, у якой супрацьстаялі лагер каліцкіх дзяржаў на чале з Габсбургамі і пратэстанская кааліцыя. Вайна закончылася Вестфальскім мірам 1648 г. Ён паклаў пачатак еўрапейскім кангрэсам. У Еўропе склалася сістэма міжнародных адносін, якая атрымала назву Вестфальская і захоўвалася ў цэлым да 1789 г. У яе рамках адбываецца дэідэалагізацыя міжнародных адносін. З заканчэннем вайны распаліся кааліцыі, якія сфарміраваліся ў ходзе вайны як правіла на рэлігійнай аснове, зніклі і ідэалагічныя задачы ў знешняй палітыцы (падаўленне пратэстанскага руху). У выніку Трыццацігадовай вайны і заключэння Вестфальскага міру рухнула ідэя стварэння агульнаеўрапейскай дзяржавы, універсальнай хрысціянскай імперыі. Задачи знешняй палітыкі губляюць глабальнасць. Цяпер ставіцца задача дабіцца перавагі той ці іншай дзяржавы толькі ў пэўным рэгіоне. Да ліку важных мэт знешняй палітыкі дзяржаў адносяцца захоп пэўных тэрыторый, зававанне гандлёвых прывілеяў.

Пасля заканчэння Трыццацігадовай вайны не ўзнікае блока раннебуржуазных дзяржаў, якім супрацьстаяў бы блок дзяржаў феадальных. У раннебуржуазных дзяржавах буржуазія яшчэ не стала безумоўна пануючым класам у палітычным жыцці. У феадальных дзяржаве абсалютызм павінен быў улічваць інтарэсы і нацыянальнай буржуазіі. У той жа час і дынастычныя інтарэсы яшчэ аказвалі вялікі ўплыў на еўрапейскія справы. Часта знешнепалітычныя крокі вынікалі з асабістых амбіцый таго ці іншага манарха. Гэта асабліва добра бачна на прыкладзе палітыкі Людовіка XIV. З сярэдзіны 17 ст. ўзрастае значэнне каланіяльнай палітыкі. У другой палове 17 ст. каланіяльнае саперніцтва становіцца шматбаковым, асноўнымі сапернікамі з'яўляюцца Англія, Галандыя, Францыя, у 18 ст. – Англія і Францыя.

У сярэдзіне 17 ст. ў Еўропе было 6 вялікіх дзяржаў: Францыя, Англія, Нідэрланды, уладанні аўстрыйскіх Габсбургаў, Іспанія і Швецыя. Значны ўплыў на міжнародныя справы аказвалі Баварыя, Брандэнбург, Папская дзяржава, Рэч Паспалітая, Расія, Турцыя. Вестфальскі і Перанейскі мір (1659) аслабілі палітычныя пазіцыі Іспаніі ў Еўропе. Галандыя пазбавілася пагрозы з боку Іспаніі, палітычная вага Галандыі значна ўзрасла. Англія перажывала рэвалюцыю, што адцягвала яе ўвагу ад міжнародных спраў. Францыя ў гэты ж час перажывала Фронда, якая аслабляла яе міжнародныя пазіцыі. На ўсходзе Еўропы Швецыя стала панаваць на Балтыйскім моры. Гэта пачынае аспрэчваць Расія. Важнай для Еўропы застаецца праблема турэцкай агрэсіі.

2. Прычына англа-галандскіх вайнаў другой паловы 17 ст. – гэта барацьба за гандлёвую гегемонію. Навігацыйныя акты 1650–1651 гадоў нанеслі моцны ўдар па галандскаму гандлю. Цяпер тавары ў Англію можна было ўвозіць ці на

англійскіх караблях, ці на караблях краіны, у якой гэтыя тавары былі выраблены. Галандыя ж мела вялікія даходы ад перавозак тавараў іншых краін і ад пасрэдніцкага гандлю. Прыняццю навігацыйнага акта 1651 г. папярэднічала англійская дыпламатычная місія ў Галандыю. Яна прапанавала галандцам ідэю аб'яднання Англіі і Галандыі. Галандыя адмовілася пайсці на аб'яднанне з Англіяй, а пасля прыняцця навігацыйнага акта Галандыя абвясчае вайну Англіі. Першая англа-галандская гандлёвая вайна 1652–1654 гадоў была няўдалай для Галандыі. У 1654 г. быў заключаны мірны дагавор, па якім Галандыя пагадзілася прызнаць навігацыйныя акты, але захавала незалежнасць.

У 1664 г. пачынаецца другая англа – галандская вайна. Ваенныя дзеянні вяліся ў Афрыцы, Паўднёвай Амерыке, Карыбскай басейне. Англія захоплена Новай Амстэрдам (Нью-Йорк). 31 ліпеня 1667 г. заключаны мірны дагавор, які практычна не змяніў суадносін сіл паміж Англіяй і Галандыяй. Спыненне вайны было ў многім абумоўлена ўвраннем Людовіка XIV у іспанскія Нідэрланды. Гэта стварала пагрозу інтарэсам як Галандыі, так і Англіі. Таму дзве дзяржавы не толькі спынілі вайну, але і заключылі саюз, накіраваны супраць Францыі.

Людовіку XIV удалося разбурыць гэты саюз, і ў 1670 г. ён заключыў Карлам II Дуўрскі дагавор. Па ім англійскі кароль узяў абавязацельства разам з Францыяй пачынаць вайну супраць Галандыі. У 1672 г. пачынаецца трэцяя англа-галандская вайна, якую Англія вядзе ў саюзе з Францыяй. Але ўжо ў 1674 г. Англія выходзіць з вайны, бо лічыла, што замацаванне французскага панавання на ўзбярэжжы Нідэрландаў з'яўляецца пагрозай для яе. У 1677 г. Англія ідзе на саюз з Галандыяй супраць Францыі. З гэтага часу саперніцтва ў адносінах паміж Англіяй і Галандыяй змяняецца саюзнымі дносінамі, якія будуць характэрны амаль для ўсяго 18 ст.

3. Імкненне Людовіка XIV дабіцца гігемоніі Францыі ў Еўропе былі абумоўлены тым, што Францыя ў другой палове 17 ст. была самай буйной заходнееўрапейскай дзяржавай. Па колькасці насельніцтва яна значна пераўзыходзіла іншыя краіны. У ёй жыло 16–20 млн. чалавек, а ў Англіі – каля 6 млн., Іспаніі – 6–8, уладаннях Аўстрыйскіх Габсбургаў – каля 8 млн. Францыя была багата прыроднымі рэсурсамі. Яна стварыла эфектыўны дзяржаўны апарат, вялікую армію. У другой палове 17 ст. Людовіка XIV абгрунтоўваў сваю палітыку тэрытарыяльных захопаў дынастычнымі правамі. Людовіка XIV абвясчае сябе наследнікам Карла Вялікага. Пірынейскі мір 1659 г. з Іспаніяй суправаджаўся шлюбам Людовіка XIV з іспанскай прынцэсай. Пры гэтым яна адмаўляецца ад праў на прыстол. За гэта Іспанія павінна была выплаціць Людовіку XIV грошовую кампенсацыю, але не зрабіла гэта.

Мэта знешняй палітыкі Людовіка XIV заключалася ў тым, каб ператварыць Францыю ў пануючую краіну Еўропы. Для дасягнення гэтай мэты ён веў 4 вайны. Першая з іх, Дэвалюцыйная (за спадчыну) вайна, была выклікана імкненнем Людовіка XIV захапіць Паўднёвыя Нідэрланды, на якія ён прад'явіў спадчыныя правы ад імя сваёй жонкі (іспанскай прынцэсы) пасля смерці іспанскага Філіпа IV. У 1667 г. вайна пачынаецца ўварваннем французскіх войскаў у Іспанскія Нідэрланды. Французы займалі адну крэпасць за другой.

Пачатак ваенных дзеянняў паказаў, што Іспаніі як вялікай дзяржавы ўжо няма. Пагроза захопу Францыяй Нідэрландаў закранала інтарэсы іншых дзяржаў. Утварыўся траісты саюз Англіі, Галандыі і Швецыі, які ставіў задачу не дапусціць заваевання Іспанскіх Нідэрландаў. Пад ціскам Траістага саюза пачынаюцца пошукі міру. Па Аахенскаму міру Францыя атрамала шэраг тэрыторый Іспанскіх Нідэрландаў.

У 1672 г. Людовік XIV разам з Англіяй пачынае новую вайну супраць Галандыі (Галандская вайна). Ён імкнецца разграміць Галандыю як гандлёвага саперніка Францыі. Французскія войскі дабіліся шэрагу перамог. Каб супрацьстаяць французскай агрэсіі ствараецца новая кааліцыя. Яна ўключае Імператара, Галандыю, Іспанію, Брандэнбург. У 1674 г. французскія войскі занялі Франш-Кантэ, але Англія разарвала саюз з Францыяй і выйшла з вайны. З 1675 г. Францыя пераходзіць да абароны. У 1678 г. Галандская вайна завяршаецца Нёмвегенскім мірам. Да Францыі былі далучаны некалькі крэпасцей у Нідэрландах і Франш-Кантэ.

Паля Нёмвігенскага міру Людовік XIV пачынае ажыццяўляць тэрытарыяльныя захопы ў Эльзасе абапіраючыся на рашэнні французскіх судовых палат, якія прызнавалі мясцовых князёў васаламі французскага караля. У 1681 г. французы занялі Страсбург. Рэакцыяй на агрэсіўныя дзеянні Людовіка XIV стала аднаўленне антыфранцузскага саюза ў 1682–1683 гадах. У яго ўвайшлі імператар Леапольд I, многія князі Германіі, Нідэрланды, Швецыя, Іспанія, Баварыі. У 1683 г. французская армія і пачынае асаду Люксембурга. У гэты час турэцкая армія асадзіла Вену. Людовік XIV вырашыў прадэманстраваць сваю салідарнасць з хрысціянскімі краінамі, якія змагаліся з Асманскай імперыяй і зняў асаду Люксембурга. У 1684 г., пасля таго, як туркі пацярпелі паражэнне пад Венай, Францыя авалодала Люксембургам, шэрагам тэрыторый у Іспаніі і Каталоніі. Але да вялікай вайны справа не дайшла. У тым жа 1684 г. быў падпісаны Рэгенбургскі дагавор, па якім Людовік XIV далучыў да Францыі Люксембург, але вывеў войскі з Фландрыі і Каталоніі. У гэты час Аўстрыя пачынае перамагаць турак (Яўген Савойскі).

Восенню 1688 г. Людовік XIV запатрабаваў каб Рэгенбургскі дагавор быў ператвораны з перамір'я ў пастаянны мір. У адказ у пачатку 1689 г. рэйстаг Свяшчэннай Рымскай імператрыі абвясціў вайну Францыі. У вайну супраць Францыі ўступілі Іспанія, Англія, Галандыя, Баварыя, Савойскае герцагства. Саюзнікі ўтварылі антыфранцузскую Аўсбургскую лігу. Вайна, якая пачалася ў 1689 г., атрымала назву вайна з Аўсбургскай лігай (Дзевяцігадовая вайна, Вайна за пфальцскую спадчыну). Яна заканчваецца падпісаннем Рысвікскага дагавора (1697 г.). Францыя захавала большасць папярэдніх заваеванняў, але вымушана была вярнуць Люксембург. Людовік XIV прызнаў Вільгельма Аранскага каралём Англіі.

У 1700 г. памірае Карл II іспанскі. Аўстрыйскія Габсбургі разлічвалі пасадзіць на іспанскі трон прынца Карла. Гэта палохала Англію і Галандыю, бо магло парушыць прынцып еўрапейскай раўнавагі сіл. У 1700 г. еўрапейскія дзяржавы заключаюць дагавор, па якім большая частка іспанскіх уладанняў перадаецца аўстрыйскаму прынцу, а Францыі – Неапаль, Сіцылія, Мілан. Але

аўстрыйскі імператар не прызнаў дагавора. Не ратыфікаваў яго і англійскі парламент. Карл II завяшчаў, каб іспанская карона перайшла да ўнука Людовіка XIV прынца Філіпа Анжуйскага. Гэта дазваляла захаваць іспанскія ўладанні непадзельнымі. Філіп адпраўдзецца ў Мадрыд і становіцца каралём. Аўстрыя была незадаволена гэтым, але марскія дзяржава згадзіліся пры ўмове, што Філіп ніколі не стане адначасова каралём Іспанія і Францыя і не аб'яднае іх.

У хуткім часе Людовіка XIV прымусіў сваёго ўнука выдаць указы, якія прадастаўлялі ільготы французскім гандлярам у іспанскіх калоніях. Ён заяўляе, што Філіп мае права на французскі прыстол. Французскія войскі былі ўведзены ў Мілан і Іспанскія Нідэрланды. Акрамя таго, Людовіка XIV публічна паабяцаў былому карлю Англіі Якаву II, што прызнае яго сына англійскім каралём. Гэтыя крокі Людовіка XIV незадаволілі Англію і Галандыю, і яны выступаюць на баку Імператара. У 1702 г. тоы дзяржавы заключылі Вялікі саюз у Гаазе. Да антыфранцузскай кааліцыі далучаецца Брандэнбург і большасць іншых германскіх княстваў. На баку Францыя выступілі Іспанія, Партугалія, Баварыя. Так, пачаўшаяся ў 1701 г. як вайна паміж Аўстрыяй і Францыяй, у 1702 г. Вайна за іспанскую спадчыну перарастае ў агульнаеўрапейскую.

У 1702 г. англійскі флот атрымаў перамогу ля бухты Віга, пасля чаго ў маі 1703 г. Партугалія пакінула Францыю. У 1702 г. Баварыя аб'явіла вайну Аўстрыі. 14 кастрычніка ў бітве каля Фрыдлінгена австрыйскія войскі пад камандаваннем Людовіка Бадэнскага былі разбіты французскаю арміяй Вілара.

Кампанія 1703 г. прынесла французам некалькі нязначных перамог на Дунаі. Пасля іх Велар планаваў паход на Вену. Але ён не адбыўся, бо французскія планы не падтрымаў баварскі курфюрст Максіміліян. У Іспанскіх Нідэрландах няўдачай закончылася спроба англа-галандскіх войскаў пад кіраўніцтвам Мальбаро пачаць наступленне.

У маі-чэрвені 1704 г. Мальбаро ажыццяўляе імклівы марш з Нідэрландаў на Дунай. Тут у Баварыі ля мястэчка Бленхейм 13 жніўня 1704 г. аўстрыйскія і англійскія войскі колькасцю ў 56 тыс. чалавек пад камандаваннем Мальбаро і Яўгена Савойскага разграмілі франка-баварскія 60 тысячную армію. Англа-аўстрыйскія страты склалі 9 тыс чалавек, франка-баварскія – 38 тыс. У 1704 г. Англія захапіла іспанскую крэпасць Гібралтар. Спробы іспанцаў і французцаў у 1704–1705 гадах вярнуць Гібралтар закончыліся няўдачай. На баку антыфранцузскай кааліцыі ў вайну ў 1704 г. уступіла Савоя. У 1705 г. войскі антыфранцузскай кааліцыі занялі большую частку Іспаніі. У 1706 г. і 1710 г. аўстрыйскі прынец Карл абвясчаўся іспанскім каралём.

Мальбаро ў 1706 г. перайшоў да актыўных дзеянняў у Іспанскіх Нідэрландах. Ён разграміў французцаў у бітве пры Рамільі 23 мая, пасля чаго захапіў шэраг важных крэпасцей: Антверпен, Дзюнкерк і інш. Французы пачалі кампанію 1706 г. наступленнем у Італіі. 100 тысячная армія Вандома асадзіла Турын. У бітве пад Турынам 7 верся французская армія была разбіта Яўгенам Савойскім і адступіла з Італіі. У 1707 г. ваенныя дзеянні развіваліся пасіўна. Толькі Яўген Савойскі зрабіў спробу з Італіі атакаваць Паўднёвую Францыю. Ён, разам з англійскім флотам, стварыў пагрозу для Тулона. Французы, апасаючыся, што Тулон будзе захоплены, затапілі свій міжземнаморскі флот.

Тым самым праціўнікі Францыі атрымалі поўную свабоду дзеянняў у Міжземным моры. У гэтым жа годзе французская і іспанская арміі нанеслі цяжкае паражэнне англічанам і іспанцам, якія ваявалі на баку эрцгерцага Карла ў бітве каля Альманса. Пасля гэтага Філіп V вярнуў кантроль практычна над усёй Іспаніяй.

У пачатку 1708 г. на прасторы ад мора да Швецарыі Францыя мела тры арміі (самая моцная ў 100 тыс. была ў Фландрыі) агульнай колькасцю 170 тыс. Яе праціўнікі выствілі 155 тыс. таксама ў трох арміях. У Фландрыі армія Вандома пераходзіць у наступленне і займае Гент і Бруге. 11 ліпеня 1708 г. у Фландрыі пры Аўдэнардзе саюзнікі (англійскія, аўстрыйскія і галандскія войскі) атрымліваюць новую перамогу над французамі. Але ўварвання саюзнікаў у Францыю не адбылося. Яны абмежаваліся ўзяцём шэрагу крэпасцей у Нідэрландах: Ліля, Бруге, Гента.

Вясною 1709 г. Францыя мела ў Фландрыі 110 тысячную армію Вілара. Мальбаро і Яўген Савойскі са 112 тысячнай арміяй 29 ліпеня ўзялі Турне, асадзілі Монс. Пакінуўшы 20 тысячны корпус асаджаць Монс, саюзнікі з 80 тысячнай арміяй рушылі насустрач Вілару. 11 верасня 1709 г. арміі сутрэліся ў бітве пры Мальплаке. Французы хоць і адступілі, але захавалі ў сваёй арміі парадак. Яны страцілі 12,5 тыс. салдат, а іх праціўнікі – 20,5 тыс. Англа-аўстрыйскія войскі не мелі сіл, каб працягваць наступленне. З 1710 г. французам удалося паправіць становішча на франтах, стварыўшы моцную лінію ўмацаванняў, на якой паспяхова трымалі абарону ў наступныя гады. У Іспаніі англа-партугальскім войскам спачатку ўдалося авалодаць Мадрыдам. Але затым французы і іспанцы пад камандаваннем Вандома разбілі праціўніка 10 снежня ў бітве пад Брыхуэгай і асадзілі Барселону. З яе падзеннем 11 верасня 1714 г. закончыліся ваенныя дзеянні ў Іспаніі.

У 1710 г. аўстрыйскі прынц Карл становіцца імператарам Свяшчэннай Рымскай імперыі. Калі б ён стаў і іспанскім каралём, то гэта вяло б да аднаўлення імператара Карла V. Гэта не задавальняла Англію і Галандыю, якія значна зніжаюць актыўнасць ваенных дзеянняў і пачынаюць шукаць шляхі да заключэння міру з Францыяй. У 1712 г., калі ўжо ішлі мірныя перамовы, Яўген Савойскі паспрабаваў пачаць новае наступленне ў Фландрыі. Але ў Дэненскай бітве Вілар нанёс яму адчувальнае паражэнне. У 1713 г. Вілар, маючы 130 тысячную армію, разгортвае наступленне на Рэйне супраць Яўгена Савойскага, у якога было толькі 60 тыс. салдат. Аўстрыйцы ў гэты час ужо засталіся без саюзнікаў і ім цяжка было супрацьстаяць французам.

У 1712 г. пачынае працу мірны кангрэс у Утрэхце. У наступным годзе быў падпісаны Утрэхцкі мір паміж Францыяй і Англіяй і Галандыяй. Аўстрыя і Францыя і Іспанія заключылі ў 1714 г. Раштацкі мір. Па гэтых дагаварах Бурбоны захавалі за сабой іспанскі трон, але было забаронена аб'яднанне Іспаніі і Францыі на аснове асабістай уніі. Іспанія саступіла шмат якія ўладанні Аўстрыі: частку Тасканы, Іспанскія Нідэрланды, Неапаль, Сардзінію. Некалькі павялічыў свае тэрыторыі Брандэнбург (вобласць Гельдэрн у Нідэрландах). Савойскае герцагства атрымала Сіцылію. Да Англіі адыйшлі Гібралтар, французскія тэрыторыі ў Паўночнай Амерыцы: в. Ньюфаўдлен, землі на беразе

Гудзонскага заліва. Вайна знаменавала завяршэнне саперніцтва паміж Англіяй і Галандыяй. Яна паказала, што Англія становіцца дамінуючай дзяржавай на моры і пахавала планы Людовіка XIV на ўсталяванне гігемоніі ў Еўропе.

Паралельна з вайной за іспанскую спадчыну ішла Вялікая Паўночная вайна. Швецыя ў 17 ст. ператвараецца ў магутную дзяржаву: праз шэраг войнаў яна змагла захапіць значныя ўладанні на берагах Балтыйскага мора. Расія шукала выхад да мора. Намаганнямі Пятра I у 1699 г. аформілася антышвецкая кааліцыя з удзелам Расіі, Даніі і Рэчы Паспалітай. Міжнародная сітуацыя спрыяна Расіі і яе саюзнікам, бо заходнія дзяржавы былі заняты пытаннем аб іспанскай спадчыне. У 1700 г. саюзнікі пачынаюць ваенныя дзеянні супраць Швецыі. Вайна пачынаецца для саюза няўдала. Карл XII кінуў армію і флот на Капенгаген і вывеў Данію з вайны. Затым ён у лістападзе ў бітве пад Нарвай разграміў рускую армію. Пасля гэтага Карл XII рушыў на Рэч Паспалітую. Аўгуст II быў разбіты пад Рыгаю. Частка польскай шляхты пазбаўляе яго трона і абвясчае каралём Станіслава Ляшчынскага, стаўленіка швецкага караля. У 1706 г. Аўгуст II вымушаны быў падпісаць Альтранштадцкі мір са Швецыяй.

У 1705 г. рускія войскі перанеслі ваенныя дзеянні на тэрыторыю Рэчы Паспалітай. Аднак Карл XII у 1707–1708 гг. выпясніў іх адтуль. Рашаючай у Паўночнай вайне стала перамога рускай арміі над шведамі пад Палтаваю 27 чэрвеня 1709 г. У выніку яе склаліся ўмовы для аднаўлення антышвецкай кааліцыі. Аўгуст II вяртаецца на польскі трон. Цяпер Расія становіцца дамінуючай сілай у кааліцыі. Пспехі Расіі прывялі да тага, што заходнія дзяржавы сталі праяўляць занепакоенасць ходам падзей на усходзе Еўропы. Людовіка XIV шукае падтрымкі Расіі ў вайне за іспанскую спадчыну. Руская армія ў 1710–1714 гг. пачынае актыўна дзейнічаць у Германіі, дзе Швецыя валодала значнаю тэрыторыяй. У 1714 г. у саюз з Расіяй, Саксоніяй і Рэчу Паспалітаю ўступае Брандэнбург. У 1714–1716 гг. саюзнікі дабіваюцца значных поспехаў у Памераніі.

Заканчэнне Вайны за іспанскую спадчыну дало магчымасць заходнім дзяржавам умяшацца ў ход падзей на Поўначным Усходзе Еўропы. Англія імкнулася не дапусціць разгрому Швецыі і спрабуе разбурыць антышвецкую кааліцыю. У адказ Пётр I у 1717 г. дабіваецца заключэння паміж Францыяй і Расіяй Амстэрдамскага дагавора. Ён прадугледжваў дабразычлівы нейтралітэт і дыпламатычную падтрымку. У гэтым жа годзе пачынаюцца мірныя перамовы паміж Расіяй і Швецыяй. Пад ціскам Англіі ў 1720 г. Данія і Прусія пайшлі на сепаратны мір са Швецыяй, а Англія заключыла адкрыты саюз са Швецыяй, англійскі флот увайшоў у Балтыйскае мора. Нягледзячы на гэты ціск, Пётр I не прыняў пасрэдніцтва Англіі, і мірныя ўмовы былі выпрацаваны непасрэдна Расіяй і Швецыяй. У 1721 г. яны заключылі Ніштацкі мірны дагавор. Па ім Расія атрымала значныя тэрыторыі ва Усходняй Прыбалтыцы. У выніку Паўночнай вайны Расія становіцца вялікай еўрапейскай дзяржавай. Швецыя, надварот, перастала быць вялікай дзяржавай і страціла панаванне на Балтыцы.

3. У першай палове 18 ст. ў Еўропе складаецца новая растаноўка сіл. У лік вялікіх дзяржаў Еўропы ўваходзяць Англія, Францыя, Расія, Аўстрыя, Прусія. У Еўропе існавала некалькі буйных канфліктаў і вузлоў міжнародных

супярэчнасцей: паміж Англіяй і Францыяй за марскую і каланіяльную гегемонію; паміж Аўстрыяй і Прусіяй за перавагу ў Германіі, Швецыі з Расіяй і Турцыі з Расіяй за выхад адпаведна да Балтыйскага і Чорнага мораў, франка-аўстрыйская барацьба за Паўднёвыя Нідэрланды, якая грунтавалася на традыцыйнай варожасці паміж Бурбонамі і Габсбургамі. Гэты апошні канфлікт займаў цэнтральнае месца ў сістэме еўрапейскіх адносін да сярэдзіны 18 ст. Меншае значэнне мелі аўстра-турэцкі і англа-іспанскі канфлікт у калоніях.

Матывы знешнепалітычнай дзейнасці былі для розных дзяржаў падобнымі – барацьба за гандлёвае першанства, за пашырэнне тэрыторыі, прысутнічалі і дынастычныя матывы. Рэлігійны матывы ў знешняй палітыцы практычна знікае. Дыпламатыя застаецца тайнай. Для знешняй палітыкі характэрна адсутнасць пераймальнасці, выключэннем тут была толькі Англія.

Войны былі ў асноўным кааліцыйнымі, кааліцыі фарміраваліся больш-менш раўнапраўныя, роўныя па сілах. Інтэрэсы ўдзельнікаў кааліцый часта былі неаднолькавыя. Гэта вяло да таго, што ваенныя дзеянні вяліся неўзгоднена, кожны з саюзнікаў імкнуўся задаволіць свае інтарэсы і не дапусціць дасягнення мэтай саюзнікамі. У Еўропе шырока была распаўсюджана ідэя балансу сіл і недапушчэння гегемоніі якой-небудзь дзяржавы. Пасля Утрэхцкага міру такой дзяржавы ў Еўропе і не было. Найбольш зацікаўленай краінай у падтрыманні еўрапейскай раўнавагі была Англія. Але яна не распаўсюджвала ідэю балансу на мора, дзе хацела забяспечыць сваё дамінаванне. Часта войны той эпохі называюць “кабінетнымі”. Гэта звязана з тым, што ўрады лічылі толькі сябе прадстаўнікамі нацыі, вайна лічылася справаю выключна ўраду і ў асноўным вялася наёмнымі войскамі. Наёмная армія была вельмі дарагою. Страх страціць яе ў выніку аднаго паражэння веў да нерашучасці ваенных дзеянняў.

Утрэхцкі мір паклаў канец гегеманісім планам Францыі. Іспанія страціла значную частку ўладанняў, але жадала іх вярнуць. Яна пачынае ваенныя дзеянні супраць Аўстрыйскай імперыі ў Італіі. У 1717 г. Іспанія адваёўвае Сардзінію, 1718 г. – Сіцылію. Гэта прывяло да фарміравання антыіспанскай кааліцыі ў складзе Францыі, Англіі, Аўстрыі і Галандыі. 11 жніўня 1718 г. англійскі флот у складзе 21 лінейнага карабля ў бітве ля мыса Пасаро поўнаасцю разграміў іспанскі флот. Пасля гэтага аўстрыйская армія на працягу 1718–1719 гг. адваявала ў іспанцаў Сіцылію. Французы ўварваліся ў Паўночную Іспанію. Іспанія вымушана была пайсці на Гаагскі мір 1719 г. Па ім Сіцылія перадавалася Аўстрыі, а Віктар Амадэй Савойскі быў прызнаны каралём Сардзініі.

У 1730-я гады ў міжнародных адносінах яскрава абазначаецца асноўная супярэчнасць – англа-французскае саперніцтва за гандлёва-каланіяльнае першанства. Гандлёвыя інтарэсы Францыі прысутнічалі ўжо ў войнах Людовіка XIV, але яны тады знаходзіліся яшчэ на другім плане. Англія і Францыя ў сваёй барацьбе імкнуцца выкарыстаць аўстра-прускае саперніцтва ў Германіі. Вынікам гэтага стала тое, што менавіта Германія з’яўляецца арэнай для асноўных ваенных дзеянняў з 1740-х гадоў. Такім чынам пераплятаецца англа-французскае і аўстра-прускае саперніцтва. Англія ў 18 ст. прыходзіць да

разумення, што для перамогі над Францыяй неабходна зламаць яе каланіяльную магутнасць. Таму яна аддае прыарытэт барацьбе за калоніі і гандлёвыя шляхі. Францыя асноўную ўвагу канцэнтруе на барацьбе на Еўрапейскім кантыненте і недаацэньвае ролю каланіяльнага саперніцтва. У выніку яна вымушана была саступіць Англіі шмат сваіх калоній.

У Германіі баланс сіл працягвае мяняцца на карысць Прусіі. У 20-я – 30-я гады 18 ст. Аўстрыя значную частку сіл вымушана накіраваць у Італію супраць Іспаніі і на Балканы супраць Турцыі. У 1738 г. Аўстрыя ідзе на Венскі дагавор з Іспаніяй. Па ім да Іспаніі адышлі Неапаль і Сіцылія. У 1739 г. Аўстрыя падпісвае Белградскі дагавор з Турцыяй. Яна адмаўляецца ад сваіх заваяванняў на Балканах на поўдзень ад Дуная. Аўстрыя, каб супрацьстаяць Прусіі, ідзе на саюз з Расіяй. Дзве дзяржавы звязвала сумесная барацьба супраць Турцыі, з якой яны ваююць у 1733–1739 гг. Расія і Аўстрыя выступілі саюзнікамі і ў Вайне за польскую спадчыну ў 1733–1735 гг. Яны падтрымалі кандыдатуру на польскі трон саксонскага курфюрста Аўгуста III. Францыя спрабавала пасадзіць на польскі трон Станіслава Ляшчынскага, цесця Людовіка XV. Вайна закончылася вацарэннем Аўгуста III. Станіслаў Ляшчынскі атрымаў ва ўладанне Латарынгію, якая пасля яго смерці адышла да Францыі.

Смерць аўстрыйскага імператара Карла VI, прывяла да таго, што паўстае пытанне аб аўстрыйскай спадчыне. У імператара не было сына. Карл VI яшчэ ў 1719 г. выдаў “Прагматычную санкцыю”, каб замацаваць права сваёй дачкі Марыі-Тэрэзіі на аўстрыйскі трон і захаваць цэласнасць уладанняў Габсбургаў. “Прагматычная санкцыя” абвясчала, што, калі адсутнічае наследнік па мужчынскай лініі, то ўсе спадчыныя ўладанні Габсбургаў адыходзяць да старэйшай дачкі. У 1720–1730-я гады санкцыю прызналі Расія, Англія, Іспанія, Францыя. Прускі кароль Фрыдрых II у цэлым прызнаў “Прагматычную санкцыю”, але заявіў аб сваіх спадчыных правах на Сілезію. Ён выступае ініцыятарам стварэння антыаўстрыйскай кааліцыі ў складзе Прусіі, Францыі, Іспаніі і Баварыі. У 1740 г., калі памёр імператар Карл VI і на трон узышла Марыя-Тэрэзія, войскі Фрыдрыха II увайшлі ў Сілезію, пачаўшы тым самым Вайну за аўстрыйскую спадчыну. У выніку перамогі 9 сакавіка 1741 г. пры Мольвіцэ прусакі захапілі Сілезію. Гэта не задаволіла многія еўрапейскія дзяржавы, і ў выніку фарміруецца антыпрусская кааліцыя ў складзе Аўстрыі, Англіі, Расіі і Галандыі. Але асноўны цяжар вайны працягвала несці на сябе Аўстрыя. У выніку ваенных дзеянняў паўстала пагроза распаду Аўстрыі. Аўстрыйцы спрабуюць разбурыць варажую кааліцыю і ў кастрычніку 1741 г. заключаюць перамір'е з Фрыдрыхам II, саступаючы яму Сілезію.

Праціўнікі Аўстрыі вырашылі пазбавіць Габсбургаў кароны імператара Свяшчэннай Рымскай імперыі. Імператарам 25 студзеня 1742 г. быў абраны Карл Альберт Баварскі, які прыняў імя Карл VII. Але ваенныя дзеянні ў гэты час складваліся спрыяльна для Аўстрыі. Ёй удалося выбіць сваіх праціўнікаў з Чэхіі, заняць Мюнхен.

Аўстрыяй і Прусіяй 6 чэрвеня 1742 г. заключылі мірны дагавор на аснове саступкі Сілезіі Фрыдрыху II. Такія змены ў Германіі вялі да парушэння еўрапейскай раўнавагі. Прусія празмерна ўзвышалася. Гэтым былі

незадоволены і яе саюзнікі. Таму Францыя значна знізіла актыўнасць ваенных дзеянняў супраць Аўстрыі. У 1744 г. Вайна за аўстрыйскую спадчыну разгараецца з новай сілай. У яе зноў уступае Фрыдрых II. За аднаўленне ваенных дзеянняў супраць Аўстрыі імператар Карл VII абяцаў яму Чэхію. Спачатку Фрыдрыху II удалося захаціць Прагу. У 1745 г. Фрыдрых II наносіць паражэнне аўстрыйцам пры Хохенфрыдэбергу, пасля чаго ў снежні 1745 г. зноў ідзена мір з Аўстрыяй. Ён захаваў за сабою Сілезію, але пагадзіўся, каб трон Свяшчэннай Рымскай імперыі заняў муж Марыі-Тэрэзіі Франц Стэфан. У гэты час як раз памёр Карл VII.

Англія асноўныя намаганні накіроўвае на вядзенне ваенных дзеянняў у калоніях. У 1745 г. яна захапіла галоўны цэнтр французскай калоніі на рацэ Святога Лаўрэнція г. Луісбург, у 1746 г. французы церпяць паражэнне ў Індыі і Англія захоплівае Мадрас. Францыя ў 1745 г. дапамагае прынцу Карлу-Эдуарду Сцюарту перабрацца ў Шатландыю. Але яго спроба ўзняць мяцеж хутка падаўляецца англічанамі. У другой палове 1740-х гадоў англійскія палітыкі імкнуцца прымірыць аўстрыйцаў і прусакаў, каб накіраваць вызваліўшуюся аўстрыйскую армію супраць Францыі. У 1747 г. больш дзейсную дапамогу Аўстрыі аказвае Расія, накіраваўшы на Рэйн рускі вайсковы корпус. Вайна за аўстрыйскую спадчыну скончылася Аахенскім мірам 1748 г. Па ім Марыя-Тэрэзія была прызнана Еўропаю ў якасці правіцеля спадчыных уладанняў Габсбургаў, Франц Стэфан захаваў карону імператара Свяшчэннай Рымскай імперыі. Сілезія адыйшла да Прусіі. Гэтым мірам былі незадоволены ўсе асноўныя дзяржавы Еўропы, што пагражала новым канфліктам.

5. У сярэдзіне 1750-х гадоў у Еўропе адбываецца дыпламатычная рэвалюцыя (рэвалюцыя саюзаў). Яе сутнасць заключалася ў карэннай змене сістэмы саюзаў на Еўрапейскім кантынэнце. Аахенскі мір знаменаваў сабою крызіс старой сістэмы саюзаў. Усе былі незадоволены і пакрыўджаны на сваіх саюзнікаў. Аўстрыя, якая імкнецца да перагляду ўмоў Аахенскага міру, разумее, што гэта немагчыма пры захаванні старой сістэмы саюзаў, у аснове якіх традыцыйнае супрацьстаянне Габсбургаў і Бурбонаў. Канцлер Аўстрыі фон Каўніц прыходзіць да высновы, што саюз з Англіяй не можа дапамагчы Аўстрыі адваяваць Сілезію. У Англіі не было істотных супярэчнасцей з Прусіяй. Таму супраць Прусіі яна ваявала заўсёды пасіўна, а асноўныя свае ваенныя намаганні канцэнтравала ў калоніях. Фон Каўніц робіць стаўку на саюз Аўстрыі з Францыяй, але яму перашкаджала векавая варожасць і імкненне Францыі з дапамогаю Прусіі стрымліваць Аўстрыю ў Германіі. З другога боку для Францыі барацьба з Аўстрыяй становіцца непатрэбнаю. Яна не прыносіць Францыі ніякіх істотных здабыткаў, а толькі адцягвае французскія сілы ад барацьбы з Англіяй. Аўстрыйцы паабяцалі Францыі Фландрыю, калі яна дапаможа ім вярнуць Сілезію.

У 1755 г. Англія і Францыя без аб'яўлення вайны ўжо пачалі ваенныя дзеянні ў калоніях. На гэты момант франка-англійскія супярэчнасці ўж выйшлі на новы ўзровень. Англія прадстаўляла пагрозу Францыі не як саюзніца Аўстрыі, сама па сабе. Фрыдрых II у 1755 г. робіць спробу пры захаванні саюза з Францыяй адначасова заключыць саюз з Англіяй, што было нерэальна. Англія

рыхтавалася да вайны з Францыяй у калоніях і шукала саюзніка, які ўзяў бы на сябе абарону Гановера. У студзені 1755 г. Англія і Прусія заключаюць Вестмістэрскую канвенцыю, у алдпаведнасці з якою Прусія абавязалася захоўваць сама і прымушаць іншыя дзяржавы да нейтралітэту ў выпадку англа-французскай вайны. Гэта азначала канец франка-прускага саюза і дало штуршок Францыі прыняць прапановы фон Каўніца. 1 мая 1756 г. Аўстрыя і Францыя падпісалі Версальскі дагавор. Па ім бакі павінны былі прыйсці на дапамогу адзін аднаму, калі на аднаго з іх нападзе якая-небудзь дзяржава, акрамя Англіі. Рэальна гэта магла быць толькі Прусія. Францыя адмаўлялася ад гарантыі Сілезіі за Прусіяй па Аахенскаму дагавору.

Следам, 19 мая 1756 г. была заключана руска-аўстрыйская ваенная канвенцыя, накіраваная супраць Прусіі. Афармленне антыпрускай кааліцыі завяршылася ў снежні 1756 г., калі Расія далучылася да Версальскага дагавора Аўстрыі і Францыі. Аўстрыя і Францыя планавалі далучэнне асноўнай часткі прускіх уладанняў да Аўстрыі. Францыя павінна была атрымаць узамен Аўстрыйскія Нідэрланды. Вынікам магло стаць усталяванне поўнага панавання Габсбургаў у Германіі і парушэнне на іх карысць еўрапейскай раўнавагі. Гэтага не хацелі не толькі іх праціўнікі, але і іх саюзнікі.

Сямігадовая вайна пачынаецца ўварваннем прускіх войскаў у Саксонію, якая была хутка акупіравана. Да антыпрускай кааліцыі далучылася і Швецыя, якая бачыла ў прускай палітыцы пагрозу для сваіх уладанняў у Памераніі. Кампанія 1757 г. пачынаецца ўварваннем прускіх войск у Чэхію. Аўстрыйцы былі разбіты Фрыдрыхам II у бітве пад Прагаю 6 мая 1757 г. Але авалодаць Прагаю прусакі не змаглі і адступілі з Чэхіі. Летам 1757 г. 100 тысячная французская армія маршала д'Эстрэ перайшла Рэйн і стала наступаць на ГанOVER. Фрыдрых II рушыў свае асноўныя сілы на захад. 5 лістапада ў бітве пад Росбахам ён разграміў французскую армію. Пасля гэтага Фрыдрых II з асноўнымі сіламі сваёй арміі імкліва вяртаецца ў Сілезію і 6 снежня ў бітве пад Лейтанам разбівае аўстрыйскую 65 тысячную армію. У 1757 г. у вайну супраць Прусіі ўступае і Расія. Яе 55 тысячная армія наступала ва Усходняй Прусіі і нанесла паражэнне прусакам у бітве пры Грос-Егерсдорфе 19 жніўня. У выніку ўся Усходняя Прусія была занята рускімі.

У 1758 г. наступленне рускіх на Одэры прымусіла Фрыдрыха II накіраваць свае галоўныя сілы супраць рускай арміі. 25 жніўня ля вёскі Цорндорф Фрыдрых II з 36 тысячнай арміяй атакаваў рускую армію Фермора ў 45 тысяч. Рускія пацярпелі паражэнне і адступілі ва Усходнюю Прусію. Пасля гэтага Фрыдрых II накіроўваецца супраць аўстрыйцаў у Саксонію. Тут яго армія ў 31 тысячу была акружана аўстрыйскаю 80 тысячнай арміяй маршала Даўна. 14 кастрычніка ў выніку Гохкірхскай бітвы прусакам з вялікімі стратамі ўдалося вырвацца з акружэння.

Кампанія 1759 г. пачалася няўдачамі прускай арміі пад камандаваннем герцага Брауншвейгскага, узмоцненай англійскім кантынгентам, ў Заходняй Германіі, дзе яна пацярпела паражэнне ад французцаў. Але 1 жніўня герцаг Брауншвейгскі нанёс цяжкае паражэнне французам у Бітве пад Міндэнам. Пасля яго французы адступілі за Рэйн. Летам пераходзяць у наступленне рускія

і аўстрыйскія войскі на Одэры. 1 жніўня Фрыдрых II, маючы 50 тысяч салдат, атакаваў руска-аўстрыйскую 80 тысячную армію пад Кюнесдорфам. Бітва закончылася самым буйным паражэннем Фрыдрыха II за ўсю Сямігадовую вайну. Аднак рускія з-за цяжкасцей з забеспячэннем адступілі ад Одэра.

1760 г. азнаменаваўся новымі перамогамі герцага Брауншвэскага над французамі ў Заходняй Германіі. Важную ролю ў гэтых перамогах адыграў англійскі кантынгент. На ўсходз Фрыдрых II разбіў аўстрыйцы ля Легніцы 9 кастрычніка. Але рускім удалося 3 лістапада на кароткі час захапіць Берлін. Пры набліжэнні арміі Фрыдрыха II яны адступілі. У бітве пры Таргау 3 лістапада Фрыдрых II прымусіў адступіць і аўстрыйцаў. У 1761 г. бакі не прадпрымалі актыўных ваенных дзеянняў. Тым не менш яскрава абазначылася перавага ў сілах праціўнікаў Прусіі. Сітуацыя для Прусіі ўскладнялася тым, што Георг III пачаў вывад англійскага кантынгенту з Еўропы. Выратавала Прусію смерць Лізаветы I 5 студзеня 1762 г. 15 мая 1762 г. Пётр III заключыў не толькі мірны дагавор, але і саюз з Прусіяй. Праўда, ужо 9 ліпеня Кацярына II разарвала саюз, але ў вайну супраць Прусіі Расія не аднавіла. У след за Расіяй мір з Прусіяй 22 мая заключыла і Швецыя. У другой палове 1762 г. прусакі змаглі дабіцца шэрагу поспехаў у баях з аўстрыйцамі і французамі. Гэта дазволіла Прусіі 16 лютага 1763 г. падпісаць Губертсбургскі мірны дагавор, у аснову якога было пакладзена захаванне прынцыпу статус-кво ў Еўропе. Тым самым Прусія захавала Сілезію.

Ход англа-французскай вайны ў клоніях вызначаўся ў многім ваенна-марскою перавагаю Англіі. У пачатку вайны Англія мела 130 лінейных караблёў, Францыя – 63, Іспанія – 46. У 1759 г. французы планавалі экспедыцыю ў Англію і Шатландыю. Але 20 лістапада англійская эскадра адмірала Хока ў складзе 25 лінкораў атакавала французскую эскадру з 21 лінкора адмірала дэ Конфлана ў Кіберонскім заліве (каля Брэста). Французы страцілі 7 караблёў, англічане – 2. Гэтая бітва пакончыла з прытэнзіямі Францыі на панаванне на моры. У 1759 г. англічане атрымалі сваю галоўную перамогу ў калоніях у час Семігадовай вайны. Яны авалодалі Квебекам і заваявалі Канаду. Ход барацьбы ў калоніях не змяніўся і тады, калі на баку Францыі выступіла Іспанія 4 студзеня 1761 г. Англічане летам 1762 г. захапілі Кубу. Другая англійская экспедыцыя восенню 1762 г. захапіла Манілу. У Індыі ў 1757 г. у бітве пры Плесі англічане разграмілі асноўнага французскага саюзніка правіцеля Бенгаліі і пасля гэтага адваявалі асноўныя ўладанні Францыі ў Індыі. Англійская эскадра пасля некалькіх перамог у 1759 г. канчаткова заваявала панаванне на моры вакол Індыі

10 лютага 1763 г. Англія і Францыя заключылі Парыжскі мірны дагавор. Па ім Англія атрымала Канаду і Іспанскую Фларыду, а таксама большасць дробных астравоў у Карыбскім моры. Францыя саступіла Іспаніі Луізіяну. Англія ў Індыі ўсталявала кантроль над Бенгаліяй.

У 1777 г. памёр баварскі курфюрст Максімільян III, у якога не было прамых наследнікаў, і аўстрыйскі імператар Іосіф II спрабуе далучыць Баварыю да Аўстрыі. Супраць гэтых планаў выступіў Фрыдрых II. У выніку пачалася Вайна за баварскую спадчыну. Гэта была вайна, у якой справа так і не дайшла

да колькі-небудзь значных ваенных дзеянняў. У 1779 г. быў заключаны Цешынскі мірны дагавор, па якім Аўстрыя атрымала кавалак баварскай тэрыторыі, але Баварыя захавала незалежнасць.

6. Працяг барацьбы Англіі і Францыі за даменаванне ў моры звязаны з Вайною за незалежнасць англійскіх калоній у Паўночнай Амерыцы ў 1775–1783 гг. Прадстаўніку паўстанцаў у Парыжы Бенджаміну Франкліну ўдалося 6 лютага 1778 г. падпісаць саюзны дагавор з Францыяй. Па ім Францыя гарантавала незалежнасць ЗША, а ЗША гарантавалі французскія ўладанні ў Паўночнай Амерыцы. Асновай для новай вайны была эканамічная канкурэнцыя Англіі і Францыі. Французскі гандль з калоніямі вырас за 18 ст. у 10 разоў. У 1789 г. французскі заморскі гандль перагнаў па свайму аб'ёму англійскі. У вайну супраць Англіі ўступала і Іспанія. Кацярына II выступіла з ідэяй стварэння Лігі ўзброенага нейтралітэту. У яе ўвайшлі Расія, Данія, Прусія, Швецыя, Аўстрыя, Партугалія, Неапаль, Галандыя. Апошняя ў 1782 г. аб'явіла вайну Англіі. Утварэнне антыанглійскай кааліцыі з удзелам моцных марскіх дзяржаў і Лігі ўзброенага нейтралітэту стварыла пагрозу для англійскага панавання на моры. Англічане ў гэтай вайне не знайшлі падтрымкі ні адной еўрапейскай дзяржавы.

Ужо ў 1778 г. французскі флот з'явіўся ля берагоў Паўночнай Амерыкі і аказаў падтрымку амерыканцам. У 1779 г. саюзнікі пачалі асаду Гібралтара. Але асада не была поўнаю, бо 16 студзеня 1780 г. англійскі флот адмірала Родні з 22 лінкораў разграміў іспанскую эскадру адмірала Лангара з 11 лінкораў. Англічане атрымалі магчымасць бесперашкодна дастаўляць падмацаванні ў Гібралтар. У 1781 г. амерыканцы і французы дабіліся рашучай перамогі пры Ёрктаўне. Паспяховае правядзенне гэтай аперацыі было б немагчыма без удзелу французскіх арміі і флота. На моры англічане ў 1782 г. змаглі аднавіць сваё панаванне на моры. 12 красавіка 1782 г. французскі флот адмірала дэ Граса ў складзе 29 караблёў у Карыбскім моры паміж астравамі Дамініка і Гвадалупа сустрэўся з брытанскім флотам адміралаў Родні і Худа, які налічваў 34 караблі. Французскі флот быў разбіты, страціўшы 7 караблёў.

У Парыжы 3 верасня быў падпісаны мірны дагавор. Англія прызнала незалежнасць ЗША, вярнула Фларыду Іспаніі, а Луізіана Іспаніяй вярталася Францыі. Да Англіі ад Галандыі адыйшоў востраў Цэйлон. У выніку вайны пазіцыі Англіі ў Паўночнай Амерыцы былі аслаблены, але яна захавала панаванне на моры і гандлёва-каланіяльную перавагу. Францыя не скарыстала ў поўнай меры спрыяльныя міжнародныя ўмовы для таго, каб узяць рэванш за паражэнні ў час Сямігадовай вайны.

Пасля Сямігадовай вайны большую значымасць для міжнародных адносін набылі праблемы Усходняй Еўропы. Расія імкнулася вырашыць дзве асноўныя знешнепалітычныя задачы: заваяваць выхад да Чорнага мора і выкарастаць аслабленне Рэчы Паспалітай каб далучыць яе ўсходнія землі і поўнасцю падпарадкаваць яе свайму ўплыву. Гэтыя імкненні Расіі выклікалі адмоўную рэакцыю ў еўрапейскіх дзяржаў. Францыя баялася, што Расія зможа падарваць яе ўплыў на Блізкім Усходзе. Аўстрыя апасалася рускага пранікнення на Балканы. Англія не хацела з'яўлення Расіі на Міжземным моры.

Еўрапейскія дзяржавы разглядалі Рэч Паспалітую як бар'ер супраць пашырэння ўплыву Расіі ў Еўропу. Саюзнікам Расіі ў тых умовах магла быць толькі Прусія, бо яна не мела інтарэсаў у Асманскай імперыі, да падзелу якой пачала імкнуцца Расія. 31 сакавіка 1764 г. Расія і Прусія падпісалі абарончы саюз. Прусія абавязвалася аказваць Расіі грашовую дапамогу ў вайне з Турцыяй. У 1765 г. Расія заключыла саюз і з Даніяй. Расія саступала Даніі Гальшцінію. Дзве дзяржавы абавязаліся аказваць узаемную падтрымку ў магчымай вайне са Швецыяй.

У 1764 г. Расія і Прусія адкрыта ўмяшаліся ва ўнутраныя справы Рэчы Паспалітай. Пры іх падтрымцы Станіслаў Аўгуст Панятоўскі быў абраны каралём Польшчы. Гэта прывяла да рэзкага ўзмацнення расійскага ўплыву ў Рэчы Паспалітай. Каб адцягнуць Расію ад актыўнай палітыкі ў дачыненні да Рэчы Паспалітай, у 1768 г. Францыя і Аўстрыя падштурхнулі Турцыю да вайны з Расіяй. Але вайна складваецца няўдала для Турцыі. Тым не менш, яна адваргае расійскія прапановы аб міры, спадзяючыся на дапамогу еўрапейскіх дзяржаў. У 1771 г. Аўстрыя і Турцыя заключылі саюзны дагавор. Каб зблізіцца з Аўстрыяй і замацаваць саюз з Прусіяй, Расія вырашае пайсці на падзел Рэчы Паспалітай, які адбыўся ў 1772 г. У выніку падзелаў Рэчы Паспалітай Турцыя страчвае надзею на дапамогу з боку Аўстрыі і Расія даводзіць вайну да пераможнага завяршэння. У 1774 г. быў заключаны Кючук-Кайнарджыйскі мір паміж Расіяй і Турцыяй. Па ім Расія атрымала землі паміж Дняпром і Паўднёвым Бугам, незалежным ад Турцыі стала Крымскае ханства.

Другая палова 18 ст. – гэта час, калі адным з цэнтральных патанняў еўрапейскай палітыкі становіцца Усходняе пытанне. Яно ўзнікла ў сувязі з тым, што ў той час Асманская імперыя ўжо імкліва ішла да свайго заняпаду. Рэальнай стала пагроза яе поўнага распаду. Таму перад еўрапейскімі дзяржавамі ўзнікла пытанне аб турэцкай спадчыне. Яны павінны былі вырашыць якую палітыку ў дачыненні да Турцыі праводзіць: імкнуцца захаваць яе як адзінае цэлае, ці ажыццявіць падзел. Калі дапусціць другі варыянт, то тады трэба было вырашыць, як будзе ажыццёўлены гэты падзел.

Пасля вайны 1768–1774 гг. Расія імкнецца ўсталяваць сваё панаванне на Чорным моры, а, калі ўдасца, то давесці справу да поўнага распаду Асманскай імперыі. У 1783 г. Расія акупіравала і анексавала Крым. Турцыя ў 1787 г. аб'явіла новую вайну Расіі. Яна пачынаецца ў новых міжнародных умовах: пагаршаюцца адносіны паміж Расіяй і Прусіяй, і адбываецца збліжэнне Расіі з Аўстрыяй, якое прывяло да заключэння паміж імі абарончага саюзу. Праціўнікам Расіі акрамя Прусіі выступае і Англія. Яны падштурхоўваюць Швецыю да вайны з Расіяй, якая пачынаецца ў 1788 г. Пры гэтым Англія і Прусія не дапусцілі, каб Данія дапамагла Расіі. Тым не менш ваенныя дзеянні развіваліся для Расіі паспяхова. Па Верэльскаму мірному дагавору 15 жніўня 1790 г. Расія абавязалася не ўмешвацца ва ўнутраныя справы Швецыі, аднаўлялася даваенная граніца.

Каб аблегчыць становішча Турцыі, Англія хацела разбурыць кааліцыю Расіі і Аўстрыі. У 1790 г. пад ціскам Англіі Аўстрыя выходзіць з вайны супраць Турцыі. Тым не менш, пасля ўзяцця Суворавым Ізмаіла і разгрома Ушаковым

тэрэцкага флота ля мыса Каліакрыя, у 1791 г. Турцыя падпісала Яскі мір. Яна прызнала далучэнне да Расіі Крыма, новая граніца была ўсталявана па Днястру.

З пачаткам Французскай рэвалюцыі яна аказвае вызначальны ўплыў на развіццё еўрапейскіх адносін. Прусія пачала патрабаваць тэрыторый Рэчы Паспалітай на Ніжняй Вісле. Спачатку яна разлічвала дамовіцца з Рэчу Паспалітай. У 1790 г. быў заключаны польска-прускі дагавор, па якім Прусія абяцала дапамагчы Польшчы вярнуць адыйшоўшую па перашаму падзелу да Австрыі Галіцыю, а тая перадавала Прусіі Торунь і Гданьск. Гэты дагавор ствараў пагрозу вайны паміж Прусіяй і Аўстрыяй. Прусія разлічвала на падтрымку Англіі і на тое, што Расія, скаваная вайною з Турцыяй, не зможа дапамагчы Аўстрыі.

Фрыдрых-Вільгельм II прускі памыліўся ў сваіх разліках. Англія не хацела істотнага ўзмацнення Прусіі. Па ініцыятыве англійскага прэм'ер-міністра У. Піта ў ліпені 1790 г. была склікана канферэнцыя ў Рэйхенбаху. На ёй Англія і Галандыя адмовіліся падтрымаць Прусію у барацьбе супраць Аўстрыі, а ад апошняй запатрабавалі спыніць вайну супраць Турцыі. У замен яны абяцалі дапамагчы Аўстрыі ў падаўленні рэвалюцыі ў Бельгіі. Аўстрыя і Прусія вымушаны былі прыняць англійскія ўмовы. Але Прусія працягвае спадзявацца на захоп Торуня і Гданьска.

У 1792 г. пачынаюцца рэвалюцыйныя войны. Фрыдрых-Вільгельм II патрабуе ўзнагароды ў выглядзе польскіх зямель за ўдзел у барацьбе з французскаю рэвалюцыяй. Аўстрыя таксама ваюе з Францыяй, яе войскі былі скаваны ў Нідэрландах. Да таго ж, яна ў той час больш цікавілася далучэннем Баварыі, чым польскіх зямель. Гэта дало магчымасць выключыць Аўстрыю з ліку ўдзельнікаў другога падзелу Рэчы Паспалітай. Яго у 1793 г. ажыццявілі Расія і Прусія. Прусіі атрымала Данцыг і Торунь, Расія – Кіеўшчыну, Валынь, Цэнтральную Беларусь і Віленшчыну. Пасля падаўлення паўстання Т. Касцюшкі ў 1794 г. першапачаткова Кацярына II разлічвала падначаліць усю застаўшуюся тэрыторыю Польшчы. Але затым пагадзілася на трэці яе падзел, бо апасалася вайны з Прусіяй. Паміж Прусіяй і Аўстрыяй узнікла спрэчка і з-за Кравава. Расія падтрымлівала Аўстрыю, і Прусія вымушана была саступіць. Польскае пытанне адцягнула ўвагу еўрапейскіх манархій ад Францыі, што дапамагло выстаяць французскай рэвалюцыі. Удзел у падзелах Рэчы Паспалітай і ўключэнне ў склад Расіі, Аўстрыі і Прусіі яе земляў спрыялі збліжэнню гэтых краін на працяглую перспектыву, асабліва пасля Венскага кангрэсу.

ПРАКТЫЧНЫ РАЗДЗЕЛ ВМК

Практычны раздзел ВМК утрымоўвае практыкум для працы на семінарскіх занятках. Акрамя пытанняў, якія неабходна разгледзець на семінарскіх занятках па кожнай тэме, ён уключае асноўныя паняцці па тэме, знаёміць студэнтаў з гістарычнымі персаналіямі. Абапіраючыся на рэкамендуемую літаратуру, можна ў якасна засвоіць матэрыял па кожнай тэме. У спісе літаратуры прапанаваныя апублікаваныя гістарычныя крыніцы, і іх выкарыстанне дазваляе арганізаваць працу з гістарычнымі крыніцамі падчас заняткаў і сфармаваць у студэнтаў адпаведныя навыкі. З дапамогай пытанняў для самакантролю студэнт можа правесці, у якой ступені ён засвоіў матэрыял, які вывучаецца.

Тэма 1 Эпоха мануфактурнага капіталізму ў Еўропе.

1. Роля вялікіх геаграфічных адкрыццяў у генэзісе капіталізму, першапачатковае назапашванне капіталу.
2. Развіццё еўрапейскай мануфактуры ў 16–18 стст.
3. Характэрныя рысы развіцця гандлю ў 16–18 стст.
4. Аграрны пераварот у Еўропе, яго рэгіянальныя асаблівасці.
5. Змены ў сацыяльнай структуры.

Асноўныя падзеі і паняцці: Мадэрнізацыя. Каланіялізм. “Рэвалюцыя цэнаў”. Першапачатковае назапашванне капіталу. Мануфактура. Пратэктарызм. Гандлёвая манопалія. Біржа. Меркантилізм. Аграрны пераварот. Агароджванні. Арэнда. Фермерская гаспадарка. Цэнзіва. Буржуазія. Рабочы клас.

Персаналіі: Б. Дзіаш, Х. Калумб, Васка дэ Гама, А. Веспучы, Ф. Магелан.

Кантрольныя заданні:

1. У чым заключаюцца наступствы Вялікіх геаграфічных адкрыццяў для Еўропы і калоній?
2. Пакажыце на карце найбольш важныя плаванні еўрапейцаў падчас Вялікіх геаграфічных адкрыццяў.
3. Назавіце крыніцы першапачатковага назапашвання капіталу.
4. У чым адрозненні паміж рассяянай і цэнтралізаванай мануфактурай?
5. Якія новыя формы арганізацыі гандлю з’явіліся ў эпоху мануфактурнага капіталізму?
6. Пакажыце на карце раёны Еўропы, якія адрозніваліся па шляху развіцця капіталістычных адносін у сельскай гаспадарцы.
7. У якой краіне першай пачаўся прамысловы пераварот і чаму?
8. Растворыце, у чым заключаюцца адрозненні паміж “саслоўнай” і “класавай” структурай грамадства.

Крыніцы і літаратура:

Асноўныя

История средних веков: Хрестоматия: в 2 ч. Ч. 2 (XV–XVII вв.) / Сост. В. Е. Степанова, А. Я. Шевеленко. - М., 1981.

История стран Европы и Америки в новое время: в 2 ч. / Под ред. В.С. Бондарчука. – М., 2012

Новая история стран Европы и Америки. XVI–XIX века.: в 3 ч. Ч. 1 / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. - М., 2005.

Дадатковыя

Бродель, Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм: в 3 т. / Ф. Бродель. - М., 1986, 1988, 1992.

Великие географические открытия (конец XV – середина XVII века). - М., 1983.

История Европы: в 8 т. Т. 3–4. - М., 1990, 1994.

Тэма 2 Французскі абсалютызм.

1. Сутнасць сістэмы абсалютызму. Асветніцкі абсалютызм.
2. Этапы фарміравання ранняга абсалютызму ў Францыі і яго спецыфічныя рысы.
3. Фронда.
4. Росквіт французскага абсалютызму пры Людовіку XIV.
5. Спробы рэформаў у гады кіравання Людовіка XV і нарастанне крызісу абсалютызму пры Людовіку XVI.

Асноўныя падзеі і паняцці: Абсалютысцкі лад. “Асветніцкі абсалютызм”. Грамадзянскія войны 60–90-х гг. XVI ст. у Францыі. Парыжскі парламент. Фронда. Рэформы Цюрго. Генеральныя штаты. Натаблі. Офісье. Палета. Інтэнданты. Падатковы імунітэт.

Персаналіі: Францыск I Валуа, Генрых II Валуа, Генрых IV Бурбон, А. Рышэлье, Дж. Мазарыні, Людовік XIV Бурбон, Ж. Кальбер, Людовік XV Бурбон, Людовік XVI Бурбон.

Кантрольныя заданні

1. Якія фактары абумовілі працэс умацавання каралеўскай улады?
2. У якіх рэгіёнах распаўсюдзіўся “асветніцкі абсалютызм”? Пакажыце іх на гістарычнай карце.
3. Якія адносіны складаліся паміж абсалютнымі манархамі і арыстакратыяй, буржуазіяй, царквой у Францыі?
4. Ці можна вызначыць падзеі Фронды ў Францыі як падзеі буржуазнай рэвалюцыі?
5. Якія асноўныя мэты пераследвалі праекты падатковых і судовых рэформаў, якія распрацоўваліся ў Францыі ў 18 ст.?

6. Пра што сведчыла скліканне Людовікам XVI асамблей натаблей і Генеральных штатаў?

Крыніцы і літаратура:

Асноўныя

История стран Европы и Америки в новое время: в 2 ч. / Под ред. В.С. Бондарчука. – М., 2012.

История средних веков: Хрестоматия: в 2 ч. Ч. 2 (XV–XVII вв.) / Сост. В. Е. Степанова, А.Я. Шевеленко. - М., 1981.

Новая история стран Европы и Америки. XVI – XIX века: в 3 ч. Ч. 1, 3 / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. - М., 2005, 2008.

Хрестоматия по новой истории: в 3 т. Т. 1 / Под ред. А. А. Губера и А. В. Ефимова. – М., 1963.

Дадатковыя

История Европы: в 8 т. Т. 3–4. - М., 1990, 1994.

Малов, В. Н. Три этапа и два пути развития французского абсолютизма / В.Н. Малов // Французский ежегодник. – М., 2005.

Мязга, М.М. Еўрапейскі абсалютызм у канцы XV–XVIII стст. / М.М.Мязга. – Гомель, 2012 .

Черкасов, П.П. Кардинал Ришелье / П.П. Черкасов. - М., 1990.

Тэма 3 Спецыфіка абсалютызму ў германскіх дзяржавах.

1. Свяшчэнная Рымская імперыя пасля Трыццацігадовай вайны і фарміраванне сістэмы княжскага абсалютызму.

2. Сістэма абсалютызму ў Брандэнбурзе – Прусіі ў другой палове 17 – першай палове 18 ст.

3. Рост тэрытарыяльных уладанняў аўстрыйскіх Габсбургаў у 15 – пачатку 18 ст., палітыка цэнтралізацыі.

4. Асветніцкі абсалютызм Фрыдрыху II.

5. Асветніцкі абсалютызм ва ўладаннях аўстрыйскіх Габсбургаў.

Асноўныя падзеі і паняцці: раздробненасць Свяшчэннай Рымскай імперыі. Спадчынныя ўладанні Габсбургаў. Абсалютысцкі лад. Княжскі абсалютызм. “Асветніцкі абсалютызм”. Ваенна-бюракратычная манархія. Палітыка меркантилізму ў Прусіі. Палітыка цэнтралізацыі Габсбургаў.

Персаналіі: Фрыдрых-Вільгельм I – “вялікі курфюрст”, Фрыдрых I – першы кароль Прусіі, Фрыдрых-Вільгельм II – кароль-капрал, Леапольд I Габсбург, Фрыдрых II, Марыя-Тэрэзія, Іосіф II.

Кантрольныя заданні

1. Якія фактары абумовілі працэс фарміравання княжскага абсалютызму ў Свяшчэннай Рымскай імперыі?

2. Якія крокі па фарміраванні сістэмы абсалютызму ў Брандэнбурзе-Прусіі былі прадпрынятыя “вялікім курфюрстам”?
3. У чым спецыфіка правядзення палітыкі меркантилізму ў Прусіі?
4. У сувязі з якімі падзеямі і калі Гогенцолерны атрымалі каралеўскую карону?
5. Якімі імператарскімі і каралеўскімі каронамі валодалі аўстрыйскія Габсбургі ў 16–18 стагоддзях? Назавіце і пакажыце на карце іх асноўныя ўладанні?
6. Якія найбольш важныя рэформы былі праведзеныя ў Прусіі ў рамках палітыкі “асветніцкага абсалютызму”?
7. Якія найбольш важныя рэформы былі праведзеныя ва ўладаннях аўстрыйскіх Габсбургаў у рамках палітыкі “асветніцкага абсалютызму”?

Крыніцы і літаратура:

Асноўныя

История стран Европы и Америки в новое время: в 2 ч. / Под ред. В.С. Бондарчука. – М., 2012.

История средних веков: Хрестоматия: в 2 ч. Ч. 2 (XV–XVII вв.) / Сост. В.Е. Степанова, А.Я. Шевеленко. - М., 1981.

Новая история стран Европы и Америки. XVI–XIX века: в 3 ч. Ч. 1, 3/ Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. - М., 2005, 2008.

Хрестоматия по новой истории: В 3 т. Т. 1 / Под ред. А. А. Губера и А.В. Ефимова. – М., 1963.

Дополнительные

История Европы: в 8 т. Т. 3–4. - М., 1990, 1994.

Пристер, Е. Краткая история Австрии / Е. Пристер. – М., 1952.

Шимов, Я. Австро-Венгерская империя / Я. Шимов. – М., 2003.

Мязга, М.М. Еўрапейскі абсалютызм у канцы XV–XVIII стст. / М.М.Мязга. – Гомель, 2012 .

Перцов, Н. В. Гогенцоллерны / Н. В. Перцов. – М., 1996.

Ивонин, Ю. Е. Универсализм и территориализм. Становление империи и территориального государства Германии в раннее новое время. 1495–1806 / Ю. Е. Ивонин. – М., 2004.

Тэма 4 Рэфармацыя і контррэфармацыя ў Еўропе.

1. Рэфармацыя ў Германіі і Швейцарыі.
2. Каралеўская рэфармацыя.
3. Асаблівасці рэфармацыі ў Францыі.
4. Контррэфармацыя.

Асноўныя падзеі і паняцці: індальгенцыі. “95 тэзісаў”. Лютэранства. Кальвінізм. Усеагульнае святарства. Выратаванне верай. Святое пісанне. Святое паданне. Вучэнне аб прадвызначэнні. Пратэстанцызм. Гугеноты. Рэлігійныя войны. Аўгсбургскі мір. Каралеўская рэфармацыя.

Контррэфармацыя. Трыдэнскі сабор. Інквізіцыя. Ордэн езуітаў. Спіс забароненых кніг. Нанцкі эдыкт.

Персаналіі: М. Лютэр, У. Цвінглі, Ж. Кальвін, Генрых VIII Цюдор, Генрых Наварскі. І. Лайола.

Кантрольныя заданні

1. Назавіце прычыны Рэфармацыі?
2. Дайце азначэнне Рэфармацыі.
3. Якія найбольш важныя палажэнні лютэранства?
4. Па якіх пытаннях былі асноўныя разыходжанні паміж М. Лютэрам і У. Цвінглі?
5. Назавіце асноўныя пастулаты кальвінізму.
6. У якіх краінах была праведзеная каралеўская Рэфармацыя?
7. Ахарактарызуйце структуру англіканскай царквы.
8. Якія найбольш важныя рашэнні былі прынятыя на Трыдэнскім саборы?
9. У якіх еўрапейскіх краінах зацвердзілася пратэстанцкая царква?

Крыніцы і літаратура:

Асноўныя

История стран Европы и Америки в новое время: в 2 ч. / Под ред. В.С. Бондарчука. – М., 2012.

История средних веков: Хрестоматия: в 2 ч. Ч. 2 (XV–XVII вв.) / Сост. В.Е. Степанова, А.Я. Шевеленко. - М., 1981.

Новая история стран Европы и Америки. XVI–XIX века: в 3 ч. Ч. 1, 3 / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. - М., 2005, 2008.

Дададтковыя

История Европы: в 8 т. Т. 3–4. - М., 1990, 1994.

Английская Реформация: документы и материалы. – М., 1990.

Кальвин, Ж. Наставление в христианской вере / Ж. Кальвин. – М., 1970.

Очерки истории западного протестантизма. – М., 1995.

Гражданские войны во Франции. – Челябинск, 1982.

Карев, А.В. История христианства / А. В. Карев, К. В. Сомов. – М., 1990.

Тэма 5 Ідэалогія Асветніцтва.

1. Англійскае Асветніцтва.
2. Амерыканскае Асветніцтва.
3. Французскае Асветніцтва.
4. Германскае Асветніцтва.
5. Італьянскае Асветніцтва.

Асноўныя падзеі і паняцці: натуральныя правы. Грамадская дамова. Падзел улад. Прававая дзяржава. Гуманізацыя права. Народны суверэнітэт. Грамадскі прагрэс. Новае рацыянальнае грамадства. Асветніцкі абсалютызм.

Персаналіі: Т. Гобс, Дж. Лок, А. Сміт, Б. Франклін, Т. Джэферсан, Вальтэр (Ф.М. Аруэ), Ш. Мантаск'е, Ж.-Ж. Русо, Д. Дзідро, Ф. Кенэ, Ж. Цюрго, Дж. Віко, А. Джанавезі, Ч. Бекарыя, Г.Э. Лесінг, І.Г. Гердар, І. Кант, Г. Форстар.

Кантрольныя заданні

1. Якія фактары абумовілі з'яўленне ідэалогіі Асветніцтва?
2. У чым сутнасць канцэпцыі грамадскага дагавора, натуральных правоў, падзелу ўладаў, народнага суверэнітэту, асветніцкага абсалютызму?
3. Якія ідэйна палітычныя канцэпцыі ў рамках асветніцтва былі распрацаваныя Дж. Локам? Вальтэрам? Ш. Мантаск'е, Ж.-Ж. Русо, І. Кантам?
4. Якія асноўныя палажэнні эканамічнага вучэння фізіякратаў? А. Сміта?
5. Якія шляхі пераўтварэння старога грамадства прапаноўвалі прадстаўнікі Асветніцтва?
6. У чым сутнасць канцэпцыі асветніцкага абсалютызму?
7. Як адрознівалася сацыяльная база абсалютызму ў розных краінах?

Крыніцы і літаратура

Асноўныя

История стран Европы и Америки в новое время: в 2 ч. / Под ред. В.С. Бондарчука. – М., 2012.

Новая история стран Европы и Америки. XVI–XIX века: в 3 ч. Ч. 1, 3/ Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. - М., 2005, 2008.

Хрестоматия по новой истории: в 3 т. Т. 1 / Под ред. А. А. Губера и А. В. Ефимова. – М., 1963.

Дадатковая

История Европы: в 8 т. Т. 3–4. - М., 1990, 1994.

Азаркин, Н. М. Монтескье / Н. М. Азаркин. – М., 1988.

Акимрова, А. А. Вольтер / А. А. Акимова. – М., 1970.

Момджян, Х. Н. Французское Просвещение XVIII в. / Х. Н. Момджян. – М., 1983.

Буржуазная общественная мысль Англии XVII–XIX вв. – М., 1989.

История США: в 4 т. Т. 1. – М., 1980.

Тэма 6 Нідэрландская буржуазная рэвалюцыя.

1. Перадумовы Нідэрландскай рэвалюцыі (эканамічныя, палітычныя, ідэалагічныя).
2. Іканаборчы рух у Нідэрландах і рэакцыя на яго Іспаніі.
3. Паўстанне 1572 г. і ўтварэнне Рэспублікі Аб'яднаных Правінцый.
4. Паўстанне на поўдні Нідэрландаў і яго паражэнне.
5. Завяршальны этап рэвалюцыі. Яе вынікі.

Асноўныя падзеі і паняцці: Ранняя буржуазная рэвалюцыя. Правінцы Нідэрландаў. Дваранская апазіцыя. Кальвінізм. Іканаборчае паўстанне 1566 г. Гёзы. “Гентское замірэньне” 1576 г. Араская ўнія 1579 г. Утрэхтская ўнія 1579 г. Рэспубліка Аб’яднаных Правінцый Нідэрландаў.

Персаналіі: Карл V Габсбург, Піліп II, Маргарыта Пармская, кардынал Гранвела, герцаг Альба, граф Эгмонт, адмірал Горан, Вільгельм I Аранскі, Морыц Насау, Ян фон Олдэнбарнефелт.

Кантрольныя заданні

1. Якое месца ў ранніх буржуазных рэвалюцыях занялі рэлігійныя супярэчнасці?
2. Якія факты спрыялі эканамічнаму ўздыму Нідэрландаў?
3. Супраць каго было накіраванае іканаборчае паўстанне, хто яго ўзначаліў?
4. Чаму паўднёвыя правінцыі Нідэрландаў не падтрымалі паўночныя правінцыі ў іх барацьбе за поўную незалежнасць?
5. У якіх еўрапейскіх манархаў Нідэрланды шукалі падтрымкі ў барацьбе супраць Іспаніі?
6. Чым абумоўлены эканамічны заняпад Антверпена ў 17 ст.?
7. Пакажыце на гістарычнай карце горады Амстэрдам, Антверпен, Гент, Утрэхт; Рэспубліку Аб’яднаных Правінцый, Паўднёвыя (Іспанскія) Нідэрланды.

Крыніцы і літаратура

Асноўныя

История средних веков: Хрестоматия: в 2 ч. Ч. 2 (XV–XVII вв.) / Сост. В. Е. Степанова, А.Я. Шевеленко. - М., 1981.

Новая история стран Европы и Америки. XVI–XIX века: в 3 ч. Ч. 2. / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. - М., 2006.

Дадатковыя

История Европы: в 8 т. Т. 3. - М., 1990.

Чистозвонов, А.Н. Бюргерство и буржуазия в Нидерландах (XV–XVIII вв.) / А.Н. Чистозвонов // Социально-экономические проблемы генезиса капитализма. - М., 1984.

Тэма 7 Англіійская буржуазная рэвалюцыя і яе наступства.

1. Крызіс англійскага абсалютызму пры першых Сцюартах.
2. Канстытуцыйны этап рэвалюцыі і Першая грамадзянская вайна.
3. Барацьба за паглыбленне рэвалюцыі і абвешчэнне індэпендэнцкай рэспублікі (1647–1649 гг.).
4. Змены форм кіравання ў Англіі з мая 1649 – па май 1660 г.: кірунак, этапы, вынікі.
5. Рэстаўрацыя Сцюартаў і “Слаўная рэвалюцыя”. Вынікі англійскай рэвалюцыі.

Асноўныя падзеі і паняцці: “Новае дваранства”, Прэсвітарыяне. Індэпендэнты. Вялікая рэманстрацыя. Трохгадовы акт. Доўгі парламент. “Кавалеры”. “Круглаголовые”. Дамова парламента з Шатландыяй 1643 г. Бітва пры Нейзбі 1645 г. Аграрны закон 1646 г. Акт аб самаадрачэнні. Левелеры. “Главы прапаноў”. “Народнае пагадненне”. “Сапраўдныя” левелеры. Пратэктарат Кромвеля. “Прылада кіравання”. Рэжым Рэстаўрацыі. Брэдская дэкларацыя 1660 г. “Біль аб правах” 1689 г. ГанOVERская дынастыя.

Персаналіі: Карл I Сцюарт, лорд Страфард, Т. Ферфакс, О. Кромвель, Дж. Лільберн, Дж. Уінстэнлі, Карл II Сцюарт, Якаў II Сцюарт, Вільгельм III Аранскі.

Кантрольныя заданні:

1. У чым сутнасць канфлікту паміж першымі Сцюартамі і парламентам?
2. Якія сацыяльныя слаі ўзначалілі Англійскую рэвалюцыю?
3. Што з’яўлялася ідэалогіяй Англійскай рэвалюцыі?
4. Што сабой уяўляла “армія новага ўзору”?
5. Чым можна растлумачыць нядоўгае існаванне індэпендэнцкай рэспублікі?
6. Ці можна разглядаць пратэктарат Кромвеля як ваенную дыктатуру? Растлумачыце прычыны ўсталявання гэтага рэжыму.
7. У інтэрасах якіх сацыяльных слаёў было вырашана аграрнае пытанне падчас Англійскай рэвалюцыі?
8. Пакажыце на гістарычнай карце асноўныя кірункі знешняй палітыкі Англіі перыяду індэпендэнцкай рэспублікі і пратэктарата.
9. Якое гістарычнае значэнне Біля аб правах 1689 г.?
10. Чаму падзеі 1688–1689 гг. атрымалі назой “слаўная рэвалюцыя”?

Крыніцы і літаратура

Асноўныя

История стран Европы и Америки в новое время: в 2 ч. / Под ред. В.С. Бондарчука. – М., 2012.

Сборник документов по истории нового времени. Буржуазные революции XVII–XVIII вв. – М., 1990.

Хрестоматия по новой истории: В 3 т. Т. 1 / Под ред. А. А. Губера и А.В. Ефимова. – М., 1963.

Дадатковыя

Айзенштат, М.П. Британия нового времени. Политическая история. Учебное пособие / М.П. Айзенштат. – М., 2007.

Барг, М.А. Английская революция в портретах ее деятелей / М.А. Барг. – М., 1991.

История Европы: в 8 т. Т. 4. – М., 1994.

Кертман, Л.Е. География, история и культура Англии / Л.Е. Кертман. – М., 1979.

Лавровский, В.М. Сборник документов по истории английской буржуазной революции 17 в. / В.М. Лавровский. – М., 1973.

Павлова Т.А. Кромвель / Т.А. Павлова. – М., 1980.

Тэма 8 Вайна паўночнаамерыканскіх калоній Англіі за незалежнасць і Першая амерыканская рэвалюцыя.

1. Фарміраванне прычын і перадумоў рэвалюцыі.
2. Абвяшчэнне незалежнасці і дэмакратычныя пераўтварэнні падчас рэвалюцыі.
3. Асноўныя этапы ваенных дзеянняў паміж каланістамі і англічанамі ў 1775–1783 гг.
4. Прыняцце канстытуцыі 1787 г.
5. Вынікі і значэнне рэвалюцыі.

Асноўныя падзеі і паняцці: Метраполія. Акт аб гербавым зборы. Камітэты сувязі. Сыны свабоды. Бостанскае чаяванне. Лаялісты. Патрыёты. Кантынентальны кангрэс 1774 г. Дэкларацыя незалежнасці. Бітва пры Саратозе 1777 г. Бітва пры Ёорктаўне 1781 г. Артыкулы Канфедэрацыі 1781 г. Версальскі мірны дагавор 1783 г. Канстытуцыя ЗША 1787 г. “Біль аб правах” ЗША. Федэралісты і антыфедэралісты.

Персаналіі: Георг III, Дж. Вашынгтон, Т. Джэферсан, Б. Франклін, Т. Пейн, Дж. Мэдзісан, А. Гамільтан, З. Адамс.

Кантрольныя заданні:

1. Як змянілася палітыка Англіі ў адносінах да паўночнаамерыканскіх калоній пасля Сямігадовай вайны?
2. У чым гістарычнае значэнне з’яўлення памфлета Т. Пейна “Здаровы сэнс”? Якія змены ў патрабаваннях паўночнаамерыканскіх каланістаў ілюструе яго змест?
3. Якія асноўныя палажэнні Дэкларацыі незалежнасці?
4. Пакажыце на гістарычнай карце тэрыторыі трынаццаці англійскіх калоній сярэдзіны 18 ст., гарады Бостан, Філадэльфія, Лексінгтон, Канкорд, Саратога, Ёорктаўн, граніцы ЗША па мірнаму дагавору 1783 г. Якімі падзеямі Вайны за незалежнасць вядомыя названыя гарады?
5. Чым была абумоўленая неабходнасць прыняцця Канстытуцыі 1787 г.?
6. Які характар насіла вайна паміж Англіяй і яе паўночнаамерыканскімі калоніямі? Чаму гэтая падзея з’яўлялася і Вайной за незалежнасць, і рэвалюцыяй?

Крыніцы і літаратура

Асноўныя

Сборник документов по истории нового времени. Буржуазные революции XVII–XVIII вв. – М., 1990.

История стран Европы и Америки в новое время: в 2 ч. / Под ред. В.С. Бондарчука. – М., 2012.

Новая история стран Европы и Америки. XVI – XIX века: в 3 ч. Ч. 3 / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. - М., 2008.

Хрестоматия по новой истории: в 3 т. Т. 1 / Под ред. А. А. Губера и А. В. Ефимова. – М., 1963.

Дадатковыя

Война за независимость и образование США / Под ред. Г.Н. Севастьянова. – М., 1978.

Иванян, Э.А. История США: Пособие для вузов / Э.А. Иванян. - М., 2004.

История США: в 4 т. Т. 1. – М., 1983.

Согрин, В. В. Война США за независимость как социально-политическая революция / В.В. Согрин // Новая и новейшая история – 2005. – № 3. – С. 84–98.

Тэма 9–10 Французская рэвалюцыя канца 18 ст.

1. Станаўленне канстытуцыйнай манархіі ў перыяд Устаноўчага сходу.
2. Ліквідацыі сеньярыяльнага ладу ў перыяд Устаноўчага і Заканадаўчага сходаў.
3. Пачатак рэвалюцыйных войнаў і звяржэнне манархіі ў Францыі.
4. Барацьба Гары і Жыронды ў Канвэнце восенню 1792 – весной 1793 г.
5. Станаўленне якабінскай дыктатуры як формы ўлады.
6. Сацыяльна-эканамічная палітыка якабінцаў.
7. Крызіс якабінскай дыктатуры і тэрмідарыянскі пераварот.
8. Палітычны рэжым Францыі па Канстытуцыі III года Рэспублікі. “Палітыка качэляў” Дырэкторыі.
9. Пераварот 18 брумера і вынікі рэвалюцыі.

Асноўныя падзеі і паняцці: “Стары парадак”. Сеньярыяльны лад. Генеральныя штаты. Нацыянальны сход. Устаноўчы сход. Дэкларацыя правоў чалавека і грамадзяніна 1789 г. Канстытуцыя 1791 г. Якабінцы. Мантан’еры. Кардальеры. Парыжскія секцыі. Варэнскі крызіс. Фельяны. Заканадаўчы сход. Жырандысты. Камуна Парыжу. Нацыянальны канвент. Гара. “Ашалелыя”. Камітэт грамадскага выратавання. Камітэт грамадскай бяспекі. Канстытуцыя 1793 г. “Дэхрысціянізацыя”. Тэрмідарыянскі пераварот. Канстытуцыя 1795 г. Рэжым Дырэкторыі. Рух “роўных”. “Палітыка качэляў”. Пераварот 18 брумера.

Персаналіі: Людовік XVI, Ж. Некер, О. дэ Мірабо, Ж. дэ Лафайет, М. Рабесп’ер, Сен-Жуст, Ж. Кутон, Ж.З. Байі, Ж.П. Марат, Ж. Дантон, Ж. Ру, Г. Бабёф, М. Кандарсе, Ж.-П. Брысо, Верню, Ж. Пеціон, Э.-Ж. Сійес, Ш.М. Талейран, П. Барас, Н. Банапарт.

Кантрольныя заданні:

1. Якім чынам Генеральныя штаты сталі Устаноўчым сходам?
2. Вылучыце асноўныя спалажэнні Дэкларацыі правоў чалавека і грамадзяніна 1789 г. У чым сэнс гэтага акту?
3. У выніку якіх падзей прыйшоў да ўлады якабінскі блок? Якія палітычныя групы сфарміраваліся ў ім?

4. Чаму Канстытуцыя 1793 г. не ўступіла ў дзеянне?
5. Чым тлумачыцца крушэнне якабінскай дыктатуры?
6. Якую ролю падчас Французскай рэвалюцыі адыграў якабінскі тэрор?
7. Пакажыце на гістарычнай карце краіны, якія ўвайшлі ў склад 1-й і 2-й антыфранцузскіх кааліцый. Якія акалічнасці падштурхнулі іх з'яўленне?
8. Ці спрыяла палітыка Дырэкторыі мадэрнізацыі французскага грамадства?

Крыніцы і літаратура

Асноўныя

История стран Европы и Америки в новое время: в 2 ч. / Под ред. В.С. Бондарчука. – М., 2012

Новая история стран Европы и Америки. XVI–XIX века: в 3 ч. Ч. 3 / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. - М., 2008.

Сборник документов по истории нового времени. Буржуазные революции XVII–XVIII вв. – М., 1990.

Хрестоматия по новой истории / Под ред. А.А. Губера, А.В. Ефимова. В 3 т. Т. 1. – М., 1963.

Дадатковыя

История Европы: в 8 т. Т. 5. - М., 2000.

Блуменау, С.Ф. Советская историография Французской революции / С.Ф. Блуменау // Вопросы истории. – 2011. – № 12. – С. 158–162.

История Франции: в 3 т. Т. 1. – М., 1972.

Манфред, А.В. Великая французская революция / А.В. Манфред. – М., 1983.

Ревуненков, В.Г. Очерки по истории Великой французской революции: Падение монархии. 1789–1792 / В.Г. Ревуненков. - Л., 1982.

Ревуненков, В.Г. Очерки по истории Великой французской революции: Якобинская диктатура и ее крушение / В.Г. Ревуненков. - Л., 1983.

Манфред, А.З. Наполеон Бонапарт / А.З. Манфред. - М., 1973

Тэма 11 Вестфальская сістэм міжнародных адносін у другой палове 17–18 ст.

1. Англа-галандскае гандлёвае саперніцтва.
2. Барацьба Францыі за панаванне ў Еўропе.
3. Саперніцтва еўрапейскіх дзяржаў на міжнароднай арэне пасля Вайны за іспанскую спадчыну. Вайна за аўстрыйскую спадчыну.
4. Дыпламатычная рэвалюцыя сярэдзіны 50-х гг. 18 ст. Сямігадовая вайна.
5. Міжнародны аспект Вайны за незалежнасць ЗША. Польскае і Усходняе пытанне ў апошня трэці 18 ст.

Асноўныя падзеі і паняцці: Палітыка “дзяржаўнага інтарэсу”. Сістэма “еўрапейскага балансу”. Вестфальскі мір 1648 г. Англа-галандскае гандлёва-каланіяльнае саперніцтва. Вайна за іспанскую спадчыну. Утрэхтскі мір.

Балтыйскае пытанне. Паўночная вайна 1700–1721 гг. Аўстра-прускі дуалізм. Франка-англійскі антаганізм. Вайна за аўстрыйскую спадчыну. “Дыпламатычная рэвалюцыя” сярэдзіны 18 ст. Сямігадовая вайна. Падзелы Рэчы Паспалітай. Усходняе пытанне.

Персаналіі: Людовік XIV Бурбон, Карл II Габсбург, Піліп V Іспанскі, Марыя Тэрэзія, Пётр I, Фрыдрых II Прускі, Кацярына II, фон Каўніц, У Піт (старэйшы).

Кантрольныя заданні:

1. Пакажыце на гістарычнай карце граніцы дзяржаў, якія з’яўляліся асноўнымі ўдзельнікамі Трыццацігадовай вайны.

2. Вылучыце асноўныя рысы Вестфальскай сістэмы міжнародных адносін і характэрныя для гэтай сістэмы тыпы канфліктаў паміж дзяржавамі.

3. Пакажыце на карце “натуральныя граніцы” Францыі.

4. Пазіцыі якіх краін умацніліся ў выніку Войны за іспанскую спадчыну і Паўночнай вайны 1700–1721 гг.?

5. Які з найбольш буйных антаганізмаў еўрапейскай палітыкі знік у выніку “дыпламатычнай рэвалюцыі” 1750-х гг.?

6. Вызначыце прычыны і наступствы Сямігадовай вайны.

7. Прасачыце па гістарычнай карце змены граніц еўрапейскіх дзяржаў у 17–18 стст.

Крыніцы і літаратура

Асноўныя

Новая істория стран Европы и Америки. XVI–XIX века: в 3-х частях. Ч. 2 / Под ред. А.М. Родригеса. – М., 2006.

История стран Европы и Америки в новое время: в 2 ч. / Под ред. В.С. Бондарчука. – М., 2012.

Хрестоматия по новой истории: в 3 т. Т. 1 / Под ред. А.А. Губера, А.Ф. Ефимова. – М., 1963.

Дадатковыя

История Европы: в 8 т. Т. 3–4. - М., 1990, 1994.

Ивонин Ю.Е. У истоков европейской дипломатии нового времени / Ю.Е. Ивонин. – Мн., 1984.

История дипломатии: в 5 т. Т. 1. – М., 1959.

Медяков, А.С. История международных отношений в новое время / А.С. Медяков. – М., 2007.

Поршнев, Б. Ф. Тридцатилетняя война и вступление в нее Швеции и Московского государства / Б. Ф. Поршнев. – М., 1976.

Хрестоматия по истории международных отношений. Вып. 1, 2. – М., 1963, 1972.

РАЗДЕЛ КОНТРОЛЮ ВЕДАЎ ВМК

Дадзеныя тэставыя заданні ахопліваюць увесь матэрыял вучэбнай праграмы курса «гісторыя новага часу», ч. 1. Яны дазваляюць ажыццявіць прамежкавы кантроль ведаў студэнтаў, могуць прымяняцца для правядзення кантрольных работ на завочным факультэце. З дапамогаю прадставленых тэставых заданняў студэнты могуць ажыццяўляць самакантроль і оценьваць узровень засваення матэрыялу.

Кошт у балах кожнага задання тэсту паказаны перад першым двукроп'ем нумара.

У групе тэстаў, дзе патрабуецца зрабіць выбар варыянту адказу, можа быць толькі 1 правільны адказ.

1::001::Кіраванне Генрыха IV у Францыі:

=1589-1610. ~1589-1612.

~1594-1610. ~1594-1612.

1::002::Кіраванне Якава I у Англіі:

~1609-1642. ~1599-1622.

=1603-1625. ~1604-1632.

1::003::Кіраванне Карла I у Англіі:

~1619-1640. ~1629-1652.

=1625-1649. ~1624-1643.

1::004::Прагэктарат Кромвеля ў Англіі:

~1647-1654. ~1652-1659.

=1653-1658. ~1654-1657.

1::005::Перыяд рэстаўрацыі ў Англіі:

~1658-1684. =1660-1688.

~1663-1687. ~1664-1685.

1::006::Прыняцце Хабеас корпус акту ў Англіі:

~1658. ~1682.

=1679. ~1685.

1::007::Унія Англіі з Шатландыяй складзена:

~1688. ~1702.

~1692. =1707.

1::008::Цараванне Жуана IV у Партугаліі:

~1619-1648. ~1599-1622.

=1640-1656. ~1604-1632.

1::009::Цараванне Карла II у Іспаніі:

= 1665-1700. ~1672-1699.

~1666-1698. ~1669-1701.

1::010::Пачатак царавання ў Іспаніі дынастыі Бурбонаў:

~1698. ~1702.

=1700. ~1705.

1::011::Цараванне Людовіка XIV у Францыі:

=1643-1715. ~1664-1712.

~1661-1714. ~1674-1718.

1::012::Фронда ў Францыі праходзіла:

~1643-1655. =1648-1653.

~1641-1654. ~1647-1648.

1::013::Цараванне Леапольда I у валадарствах Аўстрыйскіх Габсбургаў:

=1658-1705. ~1659-1702.

~1650-1709. ~1644-1703.

1::014::Абвяшчэнне Прусіі каралеўствам:

~1688. =1701.

~1699. ~1702.

1::015::Палета ў Францыі была ўведзеная ў:

~1589. =1604.

~1596. ~1614.

1::016::Дзейнасць Доўгага парламента ў Англіі ў перыяд рэвалюцыі:

~1639-1649. ~1642-1652.

=1640-1653. ~1646-1656.

1::017::Вызначыце храналагічныя рамкі Трыццацігадовай вайны:

~1588-1618. =1618-1648.

~1594-1624. ~1624-1654.

1::018::Вайна за аўстрыйская спадчыну скончылася:

=Стратай аўстрыйскімі Габсбургамі Сілезіі.

~Стратай Габсбургамі венгерскай кароны.

~Стратай Габсбургамі кароны Свяшчэннай Рымскай Імперыі.

~Адрачэннем ад трона Марыі-Тэрэзіі.

1::019::На 1740–1786 гады ў Прусіі прыходзіца цараванне:

~Фрыдрыха I. =Фрыдрыха II.

~Фрыдрых-Вільгельма I.

~"Вялікага курфюрста".

1::020::Дэкларацыя незалежнасці ЗША была напісана

=Джэферсанам.

~Дж. Вашынгтонам.

~Б. Франклінам.

~ С. Адамсам.

1::021::Прагматычная санкцыя, апублікаваная Карлам VI Габсбургам у 1713 г., усталёўвала:

=Непадзельнасць земляў Габсбургаў пры іх перадачы ў спадчыну.

~Забарону на перадачу ў спадчыну земляў Габсбургаў па жаночай лініі.

~Адмову Габсбургаў ад права на Сілезію.

~Ліквідацыю саслоўна-прадстаўнічых органаў ў спадчынных землях Габсбургаў.

1::022::Новым у развіцці сельскай гаспадаркі Еўропы ў 17–18 стст. з'явілася:

~Шырокае ўжыванне трохполля.

~Ужыванне першых машын.

=Значнае пашырэнне пасева тэхнічных культур і рост жывёлагадоўлі.

~Павелічэнне плошчы палёў, якія адводзяцца пад пар.

1::023::Для становішча селяніна-цэнзітаря было характэрна:

~Адсутнасць права перадаваць зямельны надзел па спадчыне.

=Магчымасць выкарыстаць участак у якасці закладу і нават прадаваць яго.

~Абавязковае выкананне паншчыны.

~Магчымасць для сеньёра ў любы момант выгнаць селяніна з зямлі.

1::024::Шлях развіцця сельскай гаспадаркі, пры якім буйныя землеўладальнікі рэгулярна навязвалі сялянам новыя ўмовы трымання зямлі, адбывалася паступовае выцясненне сялянскага землеўладання і здача зямлі ў арэнду за рынкавы кошт, характэрны для:

=Англіі.

~Іспаніі.

~Францыі.

~Прусіі.

1::025::Да ліку рэгіёнаў, чыя прамысловасць у 17 ст. перажывала рэгрэс і заняпад, адносяцца:

=Іспанія і Паўднёвая Германія.

~Францыя і Англія.

~Англія і Паўночная Амерыка.

~Галандыя і Францыя.

1::026::Для Ранняга Новага часу характэрна найболей дынамічнае развіццё:

=Рассеянай мануфактуры ў сельскай мясцовасці.

~Рассеянай мануфактуры ў горадзе.

~Цэнтралізаванай мануфактуры ў сельскай мясцовасці.

~Цэнтралізаванай мануфактуры ў горадзе.

1::027::Країна, у якій першай пачалася прамысловая рэвалюцыя:

=Англія. ~Галандыя.

~Францыя. ~Прусія.

1::028::Для развіцця гандлю заходніх краін у 16–18 стст. характэрна:

=Унутраны гандаль па сваім аб'ёме апярэджваў знешні.

~Былі ліквідаваныя ўнутраныя мытні.

~У шэрагу краін сфармаваўся ўнутраны рынак.

~Паступова прыходзіў у заняпад каланіяльны заморскі гандаль.

1::029::Такі варыянт перадачы ў спадчыну дваранскай уласнасці як майорат:

~Прадугледжваў роўнасць спадчынных правоў па мужчынскай і жаночай лініі.

=Дазваляў пазбегнуць драбнення ўласнасці.

~Прадугледжваў пераход асноўнай часткі спадчыны да жонкі.

~Дазваляў раўнамерна размеркаваць маёмасць паміж дзецьмі.

1::030::Які з пералічаных пластоў буржуазіі не складаў яе вярхушку ў Ранні Новы час:

~Фінансісты-адкупнікі.

~Купцы-скупшчыкі

=Фабрыканты.

~Купцы-негацыянты.

1::031::Сістэма арганізацыі сельскагаспадарчай вытворчасці, пры якой галоўным арганізатарам вытворчасці з'яўляўся фермер-арандатар, а асноўнай працоўнай сілай былі наёмныя сельскагаспадарчыя рабочыя, склалася ў выніку аграрнага перавароту ў:

=Англіі.

~Іспаніі.

~Францыі.

~Паўднёвай Германіі.

1::032::Да характэрных прыкмет абсалютнай манархіі не адносяцца:

~Цэнтралізацыя сістэмы кіравання з апорай на чыноўніцтва.

=Рэгулярнае скліканне саслоўных органаў.

~Наяўнасць рэгулярнага войска.

~Тэрытарыяльная кансалідацыя дзяржавы.

1::033::Укажыце, які тып абсалютызму не існаваў у Ранні Новы час.

~Паўночна-заходні.

~Цэнтральнаеўрапейскі.

=Паўднёва-усходні.

~Міжземнаморскі.

1::034::Країна, у якой першай пачалося фарміраванне сістэмы абсалютызму:

=Францыя.

~Прусія.

~Англія.

~Швецыя.

1::035::Працэс паступальнага развіцця абсалютызму ў Францыі быў перапынены ў сувязі са смерцю ў 1559 г. караля:

- =Генрыха II. ~Генрыха III.
- ~Францыска I. ~Людовіка XIV.

1::036::Перыяд грамадзянскіх рэлігійных войнаў у Францыі скончыўся з узыходжаннем на трон:

- ~Генрыха III. ~Людовіка XIII.
- =Генрыха IV. ~Людовіка XIV.

1::037::Падчас царавання Генрыха IV у Францыі:

- ~Назіралася паслабленне каралеўскай улады.
- =Адбывалася далейшае ўмацаванне бюракратыі галоўным чынам за кошт дваранства мантыі.
- ~Быў адменены продаж пасадаў.
- ~Назіраўся глыбокі крызіс фінансавая сістэма краіны.

1::038::У гады кіравання Рышэлье ў якасці першага міністра Францыі:

- ~Ліквідаваны інстытут інтэндантаў.
- ~ Уведзеная палета.
- ~Адбылося аслабленне каралеўскай улады.
- =Гугеноты захавалі права на вольнае адпраўленне рэлігійнага культу.

1::039::Да ліку найболей выгодных сфер укладання капіталу ў 16–18 стст. французская буржуазія адносіла:

- ~Развіццё рассяянай мануфактуры.
- ~Развіццё цэнтралізаванай мануфактуры.
- ~Развіццё ўнутранага гандлю.
- =Набыццё чыноўніцкіх пасадаў.

1::040::У перыяд царавання Людовіка XV у Францыі:

- =У пачатку 1750-х гадоў назіраўся палітычны крызіс.
- ~Адбыўся адмову ад любых рэформаў.
- ~Кароль правіў у згодзе з парламентам Парыжу.
- ~Прадпрынятыя паспяховыя фінансавыя рэформы.

1::041::Што з пералічанага не адносіцца да фактараў праявы крызісу французскага абсалютызму ў перыяд царавання Людовіка XVI?

- ~Скліканне асамблей нотаблей.
- ~Перманентны фінансавы крызіс.
- =Умацаванне рэгулярнага войска.
- ~Рашэнне аб скліканні Генеральных штатаў.

1::042::Галоўная мэта, з якой Людовік XVI склікаў асамблею нотаблей:

- =Знайсці выхад з фінансавага крызісу.

~Вырашыць пытанне аб наследаванні трона.
~Ліквідаваць саслоўныя прывілеі.
~Вырашыць пытанне аб падтрымцы паўстаўшых англійскіх калоній у Паўночнай Амерыцы.

1::043::Для англійскага абсалютызму характэрна:

~Поўнае спыненне дзейнасці органаў саслоўнага прадстаўніцтва.
~Умацаванне ўлады чыноўнікаў на месцах.
=Выкарыстанне афіцыйнай царквы для ўмацавання каралеўскай улады.
~Пашырэнне аўтаноміі Уэльса і паўночных графстваў.

1::044::Пераход значнай часткі англійскай буржуазіі ў канцы 16 – пачатку 17 ст. у апазіцыю да манархіі быў звязаны:

~З адмовай манархіі ад стварэння манапольных кампаній.
~Са стымуляваннем манархіяй палітыкі агароджванняў.
=З палітыкай манархіі па ўмацаванні цэхаў і ўводзенні розных рэгламентацый у прамысловасці і гандлю.
~З падтрымкай манархіяй пуритан.

1::045::У 1629 г. апазіцыя ў англійскім парламенце свае прэтэнзіі да каралеўскага ўрада выказала ў дакуменце:

=Петыцыя аб праве. ~Раздзелы прапаноў.
~Вялікая рэманстрацыя. ~Біль "Аб каранях і галінах".

1::046::Перыяд 1629–1640 гадоў увайшоў у гісторыю Англіі як:

=Беспарламенцкае цараванне Карла I.
~Дзейнасць Рэфармацыйнага прапарамента.
~Эпоха ранніх Сцюартаў.
~Дзейнасць Доўгага парламента.

1::047::Раннія Сцюарты ў гісторыі Англіі – гэта:

~Карл I і Карл II. =Якаў I і Карл I.
~Якаў I і Якаў II. ~Карл I і Якаў II.

1::048::Апошнім Габсбургам на іспанскім троне з'яўляўся:

~Карл I. ~Філіп II.
=Карл II. ~Філіп IV.

1::049::У рамках палітыкі асветніцкага абсалютызму ў Іспаніі:

~Сістэма адукацыі была падпарадкаваная ордэну езуітаў.
=Ідальга было дазволена займацца гандлем і рамяством.
~Порт Кадіс атрымаў манапольнае права на гандаль з калоніямі.
~На землях кароны сталі праводзіцца агароджванні.

1::050::Для партугальскага абсалютызму характэрна:

- =Апора на арыстакратыю.
- ~Наданне шырокіх прывілеяў гарадам.
- ~Палітычнае лавіраванне паміж рознымі саслоўямі.
- ~Адмова ад палітыкі стварэння манапольных кампаній.

1::051::Савойскае герцагства пераўтварылася ў П'емонцкае каралеўства ў сувязі з падзеямі:

- ~Трыццацігадовай вайны.
- =Войны за іспанскую спадчыну.
- ~Войны за аўстрыйскую спадчыну.
- ~Сямігадовай вайны.

1::052::Усталяванне ўлады Габсбургаў над Венгрыяй і Чэхіяй звязана з:

- =Бітвай пад Мохачам.
- ~Вайной за іспанскую спадчыну.
- ~Смерцю імператара Свяшчэннай Рымскай імперыі Карла V.
- ~Прыманнем прагматычнай санкцыі 1713 г.

1::053::Палітыка цэнтралізацыі ў спадчынных уладаннях аўстрыйскіх Габсбургаў найболей паслядоўна праводзілася ў гады царавання:

- ~Фердынанда I. ~Максеміліяна II.
- =Леапольда I. ~Фердынанда II.

1::054::Леапольд I у справе ўмацавання абсалютызму ў землях аўстрыйскіх Габсбургаў:

- =Дамогся прызнання іх спадчынных правоў на венгерскую карону.
- ~Ліквідаваў органы саслоўнага прадстаўніцтва ў Венгрыі і Чэхіі.
- ~Адмяніў прывілеі венгерскага дваранства.
- ~Заснаваў тытул імператара Аўстрыі.

1::055::Нацыянальнае паўстанне ў Венгрыі ў 1703–1711 гадах было выклікана:

- ~Спрабамі правядзення контррэфармацыі.
- =Цвёрдай цэнтралізатарскай палітыкай Леапольда I.
- ~Няздольнасцю Габсбургаў абараніць Венгрыю ад турэцкай пагрозы.
- ~Спрабамі ўвядзення пазямельнага падатку на дваранства.

1::056::Правядзенне палітыкі асветніцкага абсалютызму ў землях Аўстрыйскіх Габсбургаў звязана з цараваннем:

- ~Леапольда I. =Іосіфа II.
- ~Карла VI. ~Леапольда II.

1::057::Найболей падыходзячай формай кіравання для германскіх дзяржаў з другой паловы 17 ст. з'явілася:

- ~Асветніцкі абсалютызм. ~Канстытуцыйная манархія.

=Княжскі абсалютызм. ~Алігархічная рэспубліка.

1::058::Імператар Свяшчэннай Рымскай імперыі абіраўся:
~Агульнагерманскім парламентам. =Калегіяй курфюрстаў.
~Імперскім судом. ~З'ездам саслоўяў.

1::059::Вялікі кантракт (дамова), прапанаваны Якаву I англійскім парламентам, прадугледжваў:
~Адмова караля ад прэтэнзій на абсалютную ўладу.
=Адмова караля ад права вярхоўнага ўласніка зямлі ў Англіі.
~Ліквідацыю епіскапата англіканскай царквы.
~Ліквідацыю Зорнай палаты.

1::060::Ідэалогіяй апазіцыі абсалютызму ў Англіі напярэдадні і падчас рэвалюцыі сярэдзіны 17 ст. з'яўляўся:
=Пурытанізм. ~Асветніцтва.
~Гуманізм. ~Лютэранства.

1::061::Якое з паказаных ніжэй палажэнняў не ўваходзіла ў трохгадовы акт, прыняты англійскім парламентам:
~Парламент склікаўся не радзей, чым раз у тры гады.
=Уводзілася тайнае галасаванне пры абранні дэпутатаў.
~Парламент склікаўся незалежна ад волі караля.
~Парламент не мог быць распушчаны першыя 50 дзён сваёй працы.

1::062::У лік патрабаванняў, выкладзеных парламентам у Вялікай рэманстрацыі да Карла I Сцюарта, не ўваходзіла:
~Свабода прадпрымальніцтва.
~Пурытанская рэформа царквы.
=Выбарчае права для ўсіх мужчын-уласнікаў;
~Кіраванне караля сумесна і са згоды парламента.

1::063::Рашаючую перамогу ў першай грамадзянскай вайне ў Англіі ў сярэдзіне 17 ст. войска парламента атрымала ў бітве пры:
=Нейзбі. ~Вустары.
~Марстан-Муры. ~Прэстане.

1::064::На момант заканчэння першай грамадзянскай вайны ў Англіі галоўнай апорай індэпендэнтаў з'яўлялася:
=Армія. ~Палата лордаў.
~Палата абшчын. ~Рэлігійныя секты.

1::65::Падчас першай грамадзянскай вайны ў Англіі ў сярэдзіне 17 ст. у якасці афіцыйнай зацвердзілася царква:
~Лютэранская. =Прэсвітарыянская.

~Англиканская.

~Каталіцкая.

1::066::У 1646 г. англійскі парламент прыняў закон, паводле якога:

~Ліквідавалася ўласнасць ленд-лордаў на зямлю.

~Падлягалі продажу каронныя землі.

~Забараняліся агароджванні.

=Адмяняліся рыцарскія трымання і дваране атрымлівалі зямлю ў прыватную ўласнасць.

1::067::Большасць у англійскім парламенце перайшла да індэпендэнцаў у выніку:

~Перамогі ў другой грамадзянскай вайне.

=Прайдавай чысткі.

~Суда над каралём.

~Арышту лідэраў прэсвітарыян Кромвелем.

1::068::Пры ўсталяванні індэпендэнцкай рэспублікі ў Англіі:

~Каралеўская ўлада была абмежавана парламентам.

=Зацвердзіўся аднапалатны парламент.

~Захаваўся двухпалатны парламент.

~Палата лордаў была папоўнена вышэйшымі афіцэрамі арміі.

1::069::У перыяд індэпендэнцкай рэспублікі ў Англіі:

~Умацаваўся аўтарытэт Доўгага парламента.

=Умацавалася буйное землеўладанне.

~Былі спынены агароджванні.

~Паменшыўся ўплыў афіцэрства на дзяржаўныя справы.

1::070::Падзея, у выніку якога пала індэпендэнцкая рэспубліка ў Англіі:

=Разгон Доўгага парламента Кромвелем.

~Паход Монка на Лондан.

~Рэстаўрацыя Сцюартаў.

~Скліканне парламента "святых".

1::071::Другая рэспубліка ў Англіі існавала ў:

~1653-1654 гадах. =1658-1660 гадах.

~1654-1658 гадах. ~1659-1661 гадах

1::072::Да найбольш важных вынікаў Англійскай рэвалюцыі адносяцца:

~Усталяванне рэспубліканскай формы кіравання.

=Незваротнасць станаўлення парламенцкай манархіі.

~Умацаванне сялянскай уласнасці на зямлю.

~Канчатковая ліквідацыя англиканства як афіцыйнай царквы.

1::073::Брэдская дэкларацыя – гэта:

~Акт Доўгага парламента, які абвясціў амністыю раялістам пасля першай грамадзянскай вайны ў Англіі.

~Акт, які адмяніў рыцарскія трыманні ў Англіі.

=Абавязацельствы, прынятыя Карлам II Стюартам пры ўступленні на англійскі трон.

~Праграма левелераў пасля завяршэння першай грамадзянскай вайны.

1::074::У рэлігійнай сферы Карл II Стюарт:

=Абвясціў англіканскую царкву афіцыйнай царквой Англіі.

~Абвясціў прэсвітарыянскую царкву афіцыйнай царквой Англіі.

~Увёў сістэму верацярпімасці.

~Рэстаўраваў каталіцызм.

1::075::У выніку дзяржаўнага перавароту ("слаўнай рэвалюцыі") 1688 г. у Англіі:

~Умацавалася каралеўская ўлада.

~Быў адноўлены двухпалатны парламент.

=Замацавана на прававым узроўні сістэма парламенцкай манархіі.

~Перапынілася цараванне Цюдораў.

1::76::Сялянскую вайну ў Германіі збліжае з сялянскімі паўстаннямі сярэднявечча тое, што паўстанцы:

~Выпрацавалі адзіную праграму, якую спрабавалі рэалізаваць падчас войн.

=У якасці праграмы паўстанцаў выступала рэлігійная ерась.

~Кіраўніком паўстання выступіла бюргерства.

~Высоўвалася патрабаванне поўнай ліквідацыі феадальных парадкаў.

1::077::Якія з буржуазных рэвалюцый 16–18 ст. з'яўляліся нацыянальна-вызваленчымі па сваім характары?

=Нідэрландская і Амерыканская.

~Французская і Англійская.

~Амерыканская і Англійская.

~Нідэрландская і Англійская.

1::078::Што з пералічанага не адносіцца да прычын і перадумоваў Нідэрландскай рэвалюцыі 16 ст.:

=Правядзенне Габсбургамі палітыкі верацярпімасці.

~Эканамічныя наступствы "рэвалюцыі цэнаў".

~Жосткая падатковая палітыка Габсбургаў.

~Ушчамленне правоў традыцыйных органаў кіравання.

1::079::Напярэдадні Нідэрландскай рэвалюцыі 16 ст. палітычная апазіцыя аб'ядналася ў:

~Генеральныя штаты.

=Саюз дваран.

~Пратэстанцкую лігу.

~Грамадства рэформаў.

1::080::Напярэдадні Нідэрландскай рэвалюцыі 16 ст. да патрабаванняў палітычнай апазіцыі адносіліся:

~Роспуск Генеральных штатаў.

=Адмена плакатаў супраць ерэтыкоў.

~Адстаўка намесніцы Марыі Пармскай.

~Узмацненне іспанскага воінскага кантынгенту для барацьбы з народнымі выступленнямі.

1::081::Другі этап Нідэрландскай рэвалюцыі ў 1572 г. пачынаецца падзеяй:

~Водзывам герцага Альбы з Нідэрландаў.

~Іканаборчым паўстаннем.

~Прыняццем "Гентскага ўміратварэння".

=Захопам марскімі гёзамі гарады Брыл.

1::082::Падчас Нідэрландскай рэвалюцыі ў 1576 г. адбылася падзея:

~Водзыў герцага Альбы з Нідэрландаў.

=Дзяржаўны пераварот у Бруселі і пачатак паўстання на Поўдні Нідэрландаў.

~Падпісанне "Рэлігійнага міру".

~Заклучэнне перамір'я з Іспаніяй.

1::083::Заклучаная ў 1579 г. Утрэхтская ўнія мела мэтай:

~Ліквідаваць заваёвы рэвалюцыі на поўначы краіны.

=Давесці да перамогі вайну з Іспаніяй за незалежнасць.

~Пошук дамовы з Піліпам II.

~Арганізацыю паўстання на поўдні краіны.

1::084::Перыяд найбольшага ўздыму Нідэрландскай рэвалюцыі завяршыўся:

~Падпісаннем Гентскага ўміратварэння.

=Падаўленнем паўстання на Поўдні Нідэрландаў.

~Падпісаннем Утрэхтскай уніі.

~Смерцю Вільгельма Аранскага.

1::085::Да ліку прычын паражэння рэвалюцыі на Поўдні Нідэрландаў адносіцца:

~Эканамічная адсталасць паўднёвых правінцый.

~Умяшанне Францыі на боку Іспаніі ў барацьбу на Поўдні Нідэрландаў.

~Слабасць буржуазіі Поўдня.

=Зацікаўленасць буржуазіі Поўдня ў захаванні эканамічных сувязяў з Іспаніяй.

1::086::Завяршэннем рэвалюцыі ў Нідэрландах лічыцца:

~Паражэнне паўстання на Поўдні Нідэрландаў.

~Прыняцце Гентскага ўміратварэння.

=Падпісанне перамір'я паміж Іспаніяй і Аб'яднанымі правінцыямі.

~Скліканне Генеральных штатаў як пастаянна дзеючага органа ў 1593 г.

1::087::Галоўным вынікам Нідэрландскай рэвалюцыі з'явілася:

=Утварэнне буржуазнай рэспублікі на поўначы краіны.

~Ліквідацыя феадальных адносін у Галандыі і Зеландыі.

~Адхіленне ад улады гандлёва-фінансавай алігархіі ў Рэспубліцы Аб'яднаных правінцый.

~Усталяванне верацярпімасці ў паўднёвых правінцыях.

1::088::Пасля завяршэння Сямігадовай вайны ў палітыцы Англіі ў адносінах да калоній у Паўночнай Амерыцы:

~Адбыўся вывад англійскіх войскаў.

=Рэзка ўзраслі падаткі.

~Скараціўся чыноўніцкі апарат.

~Быў уведзены рэжым свабоднага гандлю.

1::089::Асаблівасцю палітычнага развіцця англійскіх калоній у Паўночнай Амерыцы было:

~Адсутнасць прадстаўнічых органаў улады, канцэнтрацыя ўсёй паўнаты ўлады ў руках губернатараў.

~Цвёрды кантроль чыноўнікаў за жыццём каланіяльнага грамадства.

~Шырокае распаўсюджванне радыкальных ідэй.

=Шырокае распаўсюджванне мясцовага самакіравання.

1::090::Асаблівасцю сацыяльна-эканамічнага развіцця англійскіх калоній у Паўночнай Амерыцы было:

~Наяўнасць устойлівай сааслоўнай структуры грамадства.

=Адсутнасць развітых феадальных адносін.

~Ніжэйшы ўзровень жыцця ў параўнанні з Заходняй Еўропай.

~Наяўнасць развітай цэхавай структуры ў гарадах.

1::091::Да ліку найбольш важных палажэнняў Дэкларацыі незалежнасці ЗША не адносіцца:

~Роўнасць натуральных правоў людзей.

=Усталяванне маёмаснай роўнасці.

~Грамадская дамова з'яўляецца крыніцай любой палітычнай улады.

~Права народа на звяржэнне дэспатычнага ўрада.

1::092::Бітвай, якая забяспечыла канчатковую перамогу амерыканцаў над англічанамі падчас войн за незалежнасць, з'явілася бітва:

~Пры Саратозе.

~Пры Філадэльфіі.

~На рацэ Гудзон

=Пры Йорктаўне.

1::093::Артыкулы канфедэрацыі ЗША:

~Засноўвалі моцныя цэнтральныя (федэральныя) ўрады.

~Уводзілі пасаду прэзідэнта ЗША.

~У якасці вышэйшага органа ўлады засноўвалі двухпалатны Кантынентальны кангрэс.

=У якасці вышэйшага органа ўлады засноўвалі аднапалатны Кантынентальны кангрэс.

1::094::Галоўным падчас Першай Амерыканскай рэвалюцыі быў канфлікт:

~Паміж буйнымі землеўладальнікамі і фермерамі.

=Паміж амерыканскім грамадствам у цэлым і метраполіяй.

~Купецкай верхушкай і плебсам гарадоў.

~Разнымі шляхамі развіцця сельскай гаспадаркі ў паўночных і паўднёвых калоніях.

1::095::Да галоўных сацыяльна-эканамічным пераўтварэнняў падчас Першай Амерыканскай рэвалюцыі адносяцца:

=Усталяванне ў эканоміцы сістэмы свабоднай канкурэнцыі.

~Ліквідацыя буйнага феадальнага землеўладання.

~Пераход да палітыкі меркантилізму.

~Ліквідацыя плантацыйнага рабства.

1::096::Галоўным вынікам Першай Амерыканскай рэвалюцыі з'явілася:

=Утварэнне незалежнай буржуазнай дэмакратычнай рэспублікі.

~Ліквідацыя феадальных адносін.

~Стварэнне моцнай федэральнай улады.

~Пераўтварэнне капіталізму ў галоўны эканамічны ўклад ЗША.

1::097::Да прычын, якія прывялі да прыняцця Канстытуцыі 1787 г. у ЗША, не адносяцца:

~Няздольнасць існаваўшай сістэмы ўлады справіцца з эканамічным крызісам.

~Узнікненне канфліктаў у адносінах паміж штатамі.

~Канфрантацыя на міжнароднай арэне з еўрапейскімі дзяржавамі.

=Неабходнасць аслабіць выканаўчую ўладу, атрымаўшую падчас Вайны за незалежнасць шырокія паўнамоцтвы.

1::098::Падзел палітычнай эліты ЗША на федэралістаў і антыфедэралістаў адбыўся:

=Падчас ратыфікацый Канстытуцыі 1787 г.

~У сувязі з прыняццем Артыкулаў канфедэрацыі.

~У сувязі з дыскусіяй аб свабодзе гандлю.

~У сувязі з дыскусіяй аб эмісіі папяровых грошай.

1::099::Працэс фармавання новай улады ў гарадах Францыі пасля ўзяцця Бастыліі атрымаў назву:

~Станаўленне свабоды.

~Бастыліяда.

~Гарадскі бунт.

=Муніцыпальная рэвалюцыя.

1::100::Штуршком да распрацоўкі Устаноўчым сходам аграрнага заканадаўства ў перыяд Французскай рэвалюцыі канца 18 ст. стала:

~Імкненне сеньёраў перайсці на новыя формы гаспадарання.

~Супярэчнасці паміж буржуазіяй і дваранствам унутры Устаноўчага сходу.

=Нарастанне сялянскага руху.

~Неўраджай 1789 г.

1::101::Аграрнае заканадаўства, прынятае ў жніўні 1789 г. у Францыі:

=Дзяліла сеньярыяльныя правы на асабістыя і рэальныя.

~Бязвыплатна адмяняла ўсе сеньярыяльныя павіннасці сялян.

~Адмяняла сеньярыяльныя павіннасці сялян, звязаныя з уласнасцю сеньёраў на зямлю.

~Надзяляла сялян абшчыннымі землямі.

1::102::Да ліку прынцыпаў, якія ўвайшлі ў Дэкларацыю правоў чалавека і грамадзяніна, не адносяцца:

=Маёмасная роўнасць людзей.

~Наяўнасць у кожнага чалавека натуральных і неад'емных правоў.

~Прававая роўнасць людзей.

~Нацыянальны суверэнітэт.

1::103::Паводле закона ад 12 ліпеня 1790 г. аб грамадзянскім устроістве духавенства:

~Ліквідаваліся ўсе манастыры на тэрыторыі Францыі.

=Святары пераходзілі на ўтрыманне дзяржавы.

~Праводзілася секулярызацыя царкоўных земляў.

~Каталіцтва аб'яўлялася рэлігіяй большасці французаў.

1::104::Восенню 1791 г. фельяны выступалі за:

~Поўную ліквідацыю сеньярыяльных правоў.

~Роспуск Заканадаўчага сходу.

~Перагляд канстытуцыі.

=Спыненне рэвалюцыі.

1::105::Да наступстваў Варэнскага крызісу не адносяцца:

=Умацаванне пазіцый канстытуцыйных манархістаў.

~Набыццё дэмакратычным рухам рэспубліканскага характару.

~Раскол трэцяга саслоўя.

~Утварэнне "Супольнасці сяброў рэвалюцыі".

1::106::Большасць дэпутатаў Заканадаўчага сходу Францыі 1791 г. належыла да палітычнай групы:

=Фельянаў.

~Раялістаў.

~Жырандыстаў. ~Якабінцаў.

1::107::Палітычнай групоўкай, якая ў Францыі зімой – вясной 1792 г. выступала за пачатак рэвалюцыйнай вайны, былі:

~Фельяны. ~Раялісты.
=Жырандысты. ~Якабінцы.

1::108::Успомніце гады прыняцця канстытуцый падчас Французскай рэвалюцыі канца 18 ст. і вызначыце, якая з прыведзеных дат лішняя:

~1791. ~1795.
~1793. =1797.

1::109::Арганізатарам і кіраўніком паўстання 10 жніўня 1792 г. у Парыжы з'яўлялася:

=Паўстанцкая Камуна Парыжу. ~Клуб якабінцаў.
~Клуб кардэльераў. ~Заканадаўчы сход.

1::110::У момант склікання Нацыянальнага канвента пануючай палітычнай групоўкай у ім былі:

~Фельяны. ~Раялісты.
=Жырандысты. ~Якабінцы.

1::111::Да прычын Вандэйскага паўстання не адносіцца:

~Незадаволенасць сялян уведзенымі ва ўмовах рэвалюцыі і войны падаткамі, якія аказаліся цяжэй ранейшых.

~Незадаволенасць сялян парадкам продажу нацыянальных маёмасцяў, якія ў асноўным пераходзілі ў рукі гарадской буржуазіі.

~Незадаволенасць сялян пераследам не прысягнуўшых святароў, якія былі цесна звязаныя з сялянскім светам.

=Незадаволенасць сялян палітыкай свабоднага гандлю.

1::112::Да ліку надзвычайных мер, прынятых канвентам увесну 1793 г., не адносіцца:

~Стварэнне Рэвалюцыйнага трыбунала.
=Увядзенне ўсеагульнага воінскага абавязку.
~Стварэнне камітэту грамадскай бяспекі.
~Увядзенне максімуму цэнаў на збожжа.

1::113::Усталяванне якабінскай дыктатуры (дыктатуры мантаньяраў) адбылося ў выніку:

~Перавыбараў у канвент. =Паўстання санкюлотаў Парыжу.
~Роспуску канвента. ~Уступлення ў Парыж федэратаў.

1::114::Якое з пералічаных палажэнняў не ўвайшло ў Канстытуцыю Францыі 1793 г.?

~Парушаўся прынцып падзелу ўлад.
~Падкрэслівалася верхавенства ўлады народа.
~Усталёўвалася ўсеагульнае выбарчае права для мужчын.
=Заканадаўчая ўлада канцэнтравалася ў руках двухпалатнага
Заканадаўчага сходу.

1::115::Мантаньяры прынялі закон аб усеагульным максімуме:

~З мэтай забеспячэння свабоднага гандлю.
~У адпаведнасці з палажэннямі іх праграмы.
=Пад ціскам санкюлотаў.
~Па патрабаванні сялянства.

1::116::Наступствам прыняцця закона аб усеагульным максімуме з'явілася:

~Насычэнне Парыжу харчовымі таварамі.
~Пашырэнне сацыяльнай базы якабінскай дыктатуры.
=Развіццё "чорнага рынка".
~Рост узроўню жыцця насельніцтва.

1::117::Цэнтральным органам кіравання Францыі ва ўмовах дыктатуры мантаньяраў з'яўляўся:

~Камітэт грамадскай бяспекі.
=Камітэт грамадскага выратавання.
~Нацыянальны канвент.
~Якабінскі клуб.

1::118::Завяршэнне юрыдычнага афармлення рэвалюцыйнай дыктатуры мантаньяраў звязана з:

~Прыняццем закона аб максімуме.
~Паўстаннем 2 чэрвеня 1793 г.
~Роспускам Нацыянальнага канвента.
=Прыняццем закона аб рэвалюцыйным урадзе 10 кастрычніка 1793 г.

1::119::Для пазіцыі "снісхадзіцельных" (памяркоўных) мантаньяраў на чале з Ж. Дантонам характэрна:

~Патрабаванне ўзмацніць жорсткасць праследавання парушальнікаў
закона аб максімуме.
=Імкненне да адмены надзвычайных мер па выратаванні рэспублікі.
~Нежаданне заключаць мір з антыфранцузскай кааліцыяй.
~Гатовасць задаволіць патрабаванні санкюлотаў.

1::120::Для пазіцыі эбертыстаў (левых мантаньяраў) характэрна:

~Патрабаванне адмяніць закон аб максімуме.
~Патрабаванне спынення тэрору.
=Імкненне рухаць рэвалюцыю далей.
~Варожае стаўленне да санкюлотаў.

1::121::Увесну 1794 г. у выніку расколу і барацьбы ў радах мантаньяраў пераможцам выйшла групоўка:

- ~"Снісхадзіцельных".
- ~"Шалёных".
- =Рабесп'ерыстаў.
- ~Эбертыстаў.

1::122::Падзенню якабінскай дыктатуры 9 тэрмідора 2 гада Рэспублікі (27 ліпеня 1794 г.) садзейнічала:

- ~Паражэнні на франтах.
- ~Паслабленне тэрору.
- =Адсутнасць у рабесп'ерыстаў рэалістычнай праграмы сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны.
- ~Прыняцце новай канстытуцыі.

1::123::Прышоўшы да ўлады, тэрмідарыянцы:

- ~Увялі ў дзеянне Канстытуцыю 1793 г.
- ~Заявілі аб спыненні рэвалюцыі.
- =Рэарганізавалі камітэт грамадскага выратавання, пазбавіўшы яго шэрагу паўнамоцтваў.
- ~Актывізавалі дзейнасць рэвалюцыйнага трыбунала.

1::124::Усталяванне рэжыму Дырэкторыі ў Францыі звязана з:

- ~Ажыццяўленнем перавароту 9 тэрмідора.
- ~Ліквідацыяй камітэта грамадскага выратавання.
- =Прыняццем Канстытуцыі 1795 г.
- ~Ліквідацыяй рэвалюцыйнага трыбунала.

1::125::Да палажэнняў Канстытуцыі Францыі 3 гада Рэспублікі (1795 г.) не адносіцца:

- ~Падзел улад.
- ~Цэнзавая выбарчая сістэма.
- =Усеагульнае выбарчае права.
- ~Двухпалатны парламент.

1::126::Мэтай дзяржаўнага перавароту 18 фрукцідора (4 верасня 1797 г.) з'яўлялася:

- ~Звяржэнне ўлады дырэкторыі.
- ~Роспуск савета пяцісот.
- =Чыстка заканадаўчага корпуса ад раялістаў.
- ~Узнаўленне Канстытуцыі 1793 г.

1::127::Да прычын дзяржаўнага перавароту 18 брумера (9 лістапада 1799 г.) адносіцца:

- =Імкненне большасці французаў да сацыяльнай стабільнасці.
- ~Нарастанне эканамічнага крызісу.

- ~Уварванне інтэрвентаў на тэрыторыю Францыі.
- ~Пагроза рэстаўрацыі Бурбонаў.

1::128::У выніку рэвалюцыі канца 18 ст. у Францыі:

- ~Сялянская ўласнасць на зямлю стала пераважнай.
- =Большасць зямельных уладанняў захавалася ў руках дваран.
- ~У вёсцы захаваліся значныя элементы сеньярыяльнага ладу.
- ~Адбылося ўмацаванне буйнай зямельнай уласнасці.

1::129::Да вынікаў рэвалюцыі канца 18 ст. у Францыі ў палітычнай сферы не адносіцца:

- ~Ліквідацыя прынцыпу абсалютнай манархіі.
- =Стварэнне сістэмы органаў саслоўнага прадстаўніцтва.
- ~Сцвярджэнне палітычнай роўнасці.
- ~Сцвярджэнне сістэмы канстытуцыйнага кіравання.

1::130::Да асаблівасцяў рэвалюцыі канца 18 ст. у Францыі адносіцца:

- ~Пераход да парламенцкай формы кіравання.
- ~Рэвалюцыя суправаджалася грамадзянскай вайной.
- ~Прывяла да паслаблення знешнепалітычных пазіцый краіны.
- =У значна большым маштабе ў параўнанні з іншымі рэвалюцыямі эпохі мануфактурнага капіталізму ўплывалі на ход рэвалюцыі народныя масы.

1::131::Італьянскія войны пачаліся:

- ~У сувязі з каранаваннем Карла V імператарам Свяшчэннай Рымскай Імперыі.
- ~Са спробы папства падпарадкаваць сабе італьянскія дзяржавы.
- =Са спробы Францыі заваяваць Неапалітанскае каралеўства.
- ~З умяшання Францыі ў рэлігійныя войны ў Германіі.

1::132::Да фактараў, вызначаўшых новы характар міжнародных адносін у Ранні Новы час, не адносіцца:

- =Рост усведамлення хрысціянскага адзінства Еўропы.
- ~Утварэнне нацыянальных дзяржаў.
- ~Развіццё міжнароднага гандлю.
- ~Вялікія геаграфічныя адкрыцці.

1::133::У канцы 15 – пачатку 16 ст. складаецца найбольш важны ў Новы час міжнародны антаганізм паміж:

- ~Англіяй і Галандыяй.
- ~Францыяй і Англіяй.
- ~Іспаніяй і Англіяй.
- =Францыяй і Габсбургамі.

1::134::Французскі кароль Францыск I быў узяты ў палон у выніку паражэння яго войска ў бітве пры:

- ~Аньядэла.
- =Павіі.

~Неапалі. ~Равене.

1::135::Галоўным матывам, які вызначаў палітыку Англіі падчас Італьянскіх войн, было:

- ~Імкненне разграміць Францыю.
- ~Імкненне разграміць Іспанію.
- ~Імкненне ўсталяваць панаванне ў Еўропе.
- =Імкненне забяспечыць еўрапейскую раўнавагу.

1::136::Паводле Като-Камбрэзійскага міру:

- ~Францыя пацвердзіла свае дынастычныя правы на Мілан.
- =Францыя атрымала крэпасці Мец, Туль, Вердэн.
- ~Іспанія вяртала Францыі Навару.
- ~Іспанія адмаўлялася ад права на Неапаль.

1::137::Да найбольш важных змен у міжнароднай сітуацыі ў канцы 16 – пачатку 17 ст. адносіцца:

- ~Францыя ўсталявала сваё панаванне ў Заходняй Еўропе.
- ~Узмацнілася ўніверсалісцкая тэндэнцыя ў Еўропе.
- =Іспанія згубіла ролю дамінуючай дзяржавы Еўропы.
- ~Асманская імперыя дамаглася рашаючых поспехаў у барацьбе з Габсбургамі.

1::138::Да найбольш важных прычын узнікнення Трыццацігадовай вайны не адносіцца:

- =Барацьба за гандлёвыя шляхі.
- ~Імкненне Габсбургаў узмацніць цэнтралізацыю Свяшчэннай Рымскай Імперыі.
- ~Рэлігійныя супярэчнасці ў Германіі і Еўропе.
- ~Экспансіянісцкія памкненні Францыі і Швецыі.

1::139::Пачатак Трыццацігадовай вайны быў выкліканы:

- =Паўстаннем у Чэхіі.
- ~Стварэннем Каталіцкай лігі
- ~Уварваннем Францыі ў Эльзас.
- ~Высадкай швецкіх войскаў у Германіі.

1::140::Сярод перыядаў Трыццацігадовай вайны не было:

- ~Чэшскага. =Aўстрыйскага.
- ~Швецкага. 4. Дацкага.

1::141::Да ўмоў Вестфальскага міру адносіцца:

- ~Аслабленне пазіцый Брандэнбурга ў Германіі.
- ~Выцясненне Швецыі з Памераніі.
- =Перадача Францыі часткі Эльзаса.

~Ліквідацыя раздробненасці Германіі.

1::142::Англа-галандскія войны другой паловы 17 ст. былі выкліканыя:

~Барацьбой за панаванне ў Паўночнай Еўропе.

~Імкненнем англічан захапіць Галандскую Індыю.

~Імкненнем Галандыі распаўсюдзіць кальвінісцкую рэфармацыю ў Англію.

=Барацьбой за перавагу ў міжнародным гандлі.

1::143::Першая вайна, якую Людовік XIV вёў з мэтай усталявання панавання Францыі ў Заходняй Еўропе:

~Трыццацігадовая. ~Галандская.

=Дэвалюцыйная. ~За пфальцскую спадчыну.

1::144::У выніку Галандскай вайны Людовіка XIV:

=Да Францыі была далучана вобласць Франш-Кантэ.

~Была знішчана марская моц Галандыі.

~Усталявана гегемонія Францыі ў Заходняй Еўропе.

~Францыя атрымала Паўднёвыя Нідэрланды.

1::145::Саюзнікам Францыі падчас усёй Галандскай вайны Людовіка XIV была:

~Прусія. ~Данія.

~Партугалія. =Швеція.

1::146::Саюзнікам Францыі падчас усёй Вайны за іспанская спадчыну з'яўлялася:

~Прусія. ~Саксонія.

=Баварыя. ~Расія.

1::147::Англіійскія і імперскія войскі падчас Войн за іспанскую спадчыну адну з найбольш буйных перамог над Францыяй у 1704 г. атрымалі ў бітве пры:

~Рамілы. ~Турыне.

=Бленхейме (Хехтштэдце). ~Мальплаке.

1::148::Фактарам, які падштурхнуў Англію і Галандыю ў 1711 г. пачаць мірныя перамовы з Францыяй, з'яўляўся:

~Шэраг вайсковых няўдач.

~Выхад з вайны Аўстрыі.

=Уступленне эрцгерцага Карла на трон Свяшчэннай Рымскай імперыі.

~Уступленне ў вайну Расіі на боку Францыі.

1::149::Да вынікаў Войны за іспанская спадчына не адносіцца:

=Узыходжанне Габсбургаў на трон у Іспаніі.

~Узыходжанне Бурбонаў на трон у Іспаніі.

- ~Пераход Паўднёвых Нідэрландаў да Аўстрыі.
- ~Усталявалася аўстрыйская перавага ў Італіі.

1::150::Якая краіна лішняя ў пераліку вялікіх дзяржаў пасля Вайны за іспанская спадчына?

- ~Англія. ~Расія.
- =Галандыя. ~Прусія.

1::151::Да прычын Войны за аўстрыйскую спадчыну адносіцца:

- =Імкненне Прусіі захапіць Сілезію.
- ~Імкненне Габсбургаў захапіць карону Свяшчэннай Рымскай імперыі.
- ~Узмацненне турэцкага націску на валоданні Габсбургаў.
- ~Прэтэнзіі Фрыдрыха II на імператарскую карону.

1::152::Укажыце саюзніка Аўстрыі ў Вайне за аўстрыйская спадчына:

- =Англія. ~Францыя.
- ~Іспанія. ~Прусія.

1::153::Знакам падзення ўплыву Францыі на еўрапейскія справы стала паражэнне яе войска падчас Сямігадовай вайны ў бітве пры:

- ~Празе. ~Кюнесдорфе.
- ~Лейтане. =Росбаху.

1::154::Што з пералічанага не адносіцца да вынікаў Сямігадовай вайны?

- ~Заваёва Канады Англіяй.
- ~Умацаванне міжнароднага аўтарытэту Расіі.
- ~Усталяванне англійскай перавагі ў Індыі.
- =Страта Прусіяй Сілезіі.

1::155::Пачатак Рэфармацыі паклала выступленне:

- ~Ж. Кальвіна. =М. Лютэра.
- ~У. Цвингли. ~Я. Гуса.

1::156::Да найважных палажэнняў вучэння М. Лютэра не адносіцца:

- =Аб выратаванні праз добрыя справы.
- ~Аб выратаванні верай.
- ~Аб усеагульным святарстве.
- ~Адмаўленне аўтарытэту святога (апостальскага) падданя.

1::157::Вормскі эдыкт 1521 г.:

- ~Дазволіў князям прымаць рашэнні адносна рэлігіі на іх тэрыторыі.
- ~Увёў верацярпімасць у імперыі.
- ~Дазваляў лютэранам царкоўную службу за гарадскімі сценамі.
- =Загадваў пераследаваць прыхільнікаў Лютэра як ерэтыкоў.

1::158::Галоўнае адрозненне вучэння Ж. Кальвіна ад іншых дзеячаў Рэфармацыі заключаецца ў тым, што ён сфармуляваў пастулат:

- ~Аб выратаванні праз добрыя справы.
- ~Аб усеагульным святарстве.
- ~Аб выратаванні верай.
- =Аб прадвызначэнні.

1::159::Да краін, дзе была праведзеная каралеўская рэфармацыя, не адносіцца:

- ~Англія.
- =Францыя.
- ~Данія.
- ~Швецыя.

1::160::У выніку каралеўскай рэфармацыі ў Англіі:

- ~Быў знішчаны епіскапат.
- =Кароль стаў кіраўніком нацыянальнай царквы.
- ~Лютэранства стала афіцыйнай рэлігіяй.
- ~Кальвінізм стаў афіцыйнай рэлігіяй.

1::161::Правядзенне каралеўскай рэфармацыі ў Англіі пачалося пры каралю:

- ~Генрыху VII.
- ~Эдуардзе VI.
- =Генрыху VIII.
- ~Лізавеце I.

1::162::Нанці эдыкт у Францыі ў рэлігійнай сферы ўсталяваў:

- ~Перамогу каралеўскай рэфармацыі.
- =Права гугенотаў мець сваю ваенна-палітычную арганізацыю.
- ~Абвясціў кальвінізм дзяржаўнай рэлігіяй.
- ~Пераслед прыхільнікаў рэфармацыі.

1::163::Краіна, якая стала апорай правядзення Контррэфармацыі ў другой палове 16 ст.:

- ~Англія.
- ~Францыя.
- =Іспанія.
- ~Швецыя.

1::164::Да ліку прынцыпаў, якімі кіраваўся ордэн езуітаў у сваёй дзейнасці, не адносіцца:

- =Адмова ад удзелу ў свецкім жыцці.
- ~Безумоўнае падначаленне генералу.
- ~Абсалютны аўтарытэт папы.
- ~Права здзяйсняць грэх, калі гэтага патрабавалі інтэрасы каталіцкай царквы.

1::165::Да найбольш важных рашэнняў Трэдэнскага сабора належыць:

- ~Гатовасць да перамоў з пратэстантамі.
- ~Адмова ад прызнання роўнасці паміж Апостальскім паданнем і Святым пісаннем.
- =Абсалютны аўтарытэт папы ў справах веры.
- ~Адмова ад любых рэформаў у каталіцкай царкве.

1::166::Да найбольш важных перадумоў узнікнення ідэалогіі Асветніцтва адносіцца:

- ~Вынікі Трыццацігадовай вайны.
- =Поспехі ў развіцці навук аб прыродзе.
- ~Распаўсюджванне лютэранства.
- ~Захаванне саслоўнай структуры грамадства.

1::167::Паводле канцэпцыі ідэолагаў Асветніцтва ў выніку заключэння грамадскага дагавора:

- ~Людзі адмовіліся ад сваіх натуральных правоў.
- ~Прызналі божскае паходжанне каралеўскай улады.
- =Стварылі дзяржаўную ўладу для абароны сваіх натуральных правоў і свабод.
- ~Адмовіліся ад прыватнай уласнасці.

1::168::Распрацаваная асветнікамі канцэпцыя натуральных правоў мела на ўвазе:

- =Ад нараджэння чалавек надзелены пэўным комплексам праў.
- ~Дараванне уладай чалавеку найбольш важных правоў і свабод.
- ~Надзяленне дзяржаўнай улады правам адымаць у чалавека натуральныя правы і свабоды.
- ~Вяртанне да дзяржаўнай формы грамадства.

1::169::Да асаблівасцяў англійскага Асветніцтва адносіцца:

- ~Элітарнасць.
- ~Вострая канфрантацыя з царквой.
- ~Імкненне да глыбокай перабудовы грамадства.
- =Канцэнтрацыя ўвагі на паўсядзённых праблемах грамадства.

1::170::Найбольш радыкальныя погляды на перабудову грамадства і актыўную ролю ў гэтым народных мас былі сфармуляваны:

- ~Локам. ~Вальтэрам.
- =Русо. ~Кантам.

1::171::Канцэпцыя асветніцкага абсалютызму была сфармулявана:

- ~Локам. =Вальтэрам.
- ~Русо. ~Кантам.

1::172::Да асаблівасцяў французскага Асветніцтва адносіцца:

- =Элітарнасць.
- ~Адмова ад барацьбы з царквой.
- ~Шырокая сацыяльная база.
- ~Канцэнтрацыя ўвагі на паўсядзённых праблемах грамадства.

1::173::Вучэнне Ч. Бекарыя адрознівалася ад вучэння іншых дзеячаў Асветніцтва:

- ~Распрацоўкай канцэпцыі грамадскага дагавора.
- ~Распрацоўкай канцэпцыі падзелу ўлад.
- =Прапановамі па гуманізацыі крымінальнага права і працэсу.
- ~Канцэнтрацыяй ўвагі на паўсядзённых праблемах грамадства.

1::174::Да ліку вынікаў і наступстваў навуковай рэвалюцыі 17 ст. не адносіцца:

- =Адмова ад геліяцэнтрычнай мадэлі сусвету.
- ~У аснову навуковых даследаванняў быў пакладзены эксперымент.
- ~Навука нацэлілася на пазнанне законаў будовы свету.
- ~Навука стала стымуляваць дзейнасць чалавека па пераўтварэнні прыроды.

1::175::Распрацоўшчыкам асноў эксперыментальнай навукі ў 17 ст. з'яўляўся:

- ~Т. Мор. =Ф. Бэкан.
- ~М. Капернік. ~І. Ньютон.

1::176::Рух нябесных цел на аснове законаў механікі растлумачыў:

- ~Т. Мор. ~Ф. Бэкан.
- ~М. Капернік. =І. Ньютон.

У наступнай групе тэстаў неабходна вызначыць, якое выказванне правільнае і выбраць правільны варыянт адказу.

2::177::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Працэс станаўлення абсалютызму ў Іспаніі адбываўся больш хуткімі тэмпамі ў Кастыліі ў параўнанні з Арагонам. Б. Вырашальным этапам у станаўленні абсалютызму ў Арагоне стала цараванне Піліпа V.

- ~А правільнае. =A і Б правільныя.
- ~Б правільнае. ~А і Б няправільныя.

2::178::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Асноўнай прычынай канфлікту паміж першымі Сцюартамі і парламентам было пытанне аб праве ваціраваць падаткі. Б. Да ліку прычын канфлікту англійскай манархіі з парламентам пры першых Сцюартах адносіцца пытанне аб рыцарскіх трыманнях.

- ~А правільнае. =A і Б правільныя.
- ~Б правільнае. ~А і Б няправільныя.

2::179::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Палітыка асветніцкага абсалютызму з'яўлялася спробай прыстасаваць абсалютысцкую сістэму да запатрабаванняў развіцця індустрыяльнага

грамадства. Б. Палітыка асветніцкага абсалютызму прывяла да карэннай перабудовы грамадства ў шэрагу еўрапейскіх краін.

=А правільнае.

~А і Б правільныя.

~Б правільнае.

~А і Б няправільныя.

2::180::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Перыяд еўрапейскай гісторыі 16–18 стст., які характарызаваўся наяўнасцю рыс пераходнасці ад феадальнага ладу да новага гістарычнага перыяду, атрымаў у гістарычнай навуцы назву Ранні Новы час. Б. Эпоха Ранняга Новага часу пачынаецца ў еўрапейскіх краінах з прамысловага перавароту.

=А правільнае.

~А і Б правільныя.

~Б правільнае.

~А і Б няправільныя.

2::181::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Аб разлажэнні феадальнага ладу на захад ад Эльбы сведчыла баналітэтаў. Б. Аб раскладанні феадальнага ладу на захад ад Эльбы сведчыла наяўнасць асабістай свабоды сялян.

~А правільнае.

~А і Б правільныя.

=Б правільнае.

~А і Б няправільныя.

2::182::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. У выніку прамысловай рэвалюцыі адбыўся пераход ад рамеснай вытворчасці да мануфактурнай. Б. У выніку прамысловай рэвалюцыі адбыўся пераход ад ручной працы да машынай.

~А правільнае.

~А і Б правільныя.

=Б правільнае.

~А і Б няправільныя.

2::183::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Фарміраванне сельскай буржуазіі ў Англіі ў Ранні Новы час ішло за кошт абуржуазіўшагася дваранства. Б. У кантынентальнай Еўропе на захад ад Эльбы ў Ранні Новы час сельская буржуазія фарміравалася галоўным чынам з заможнага сялянства.

~А правільнае.

=А і Б правільныя.

~Б правільнае.

~А і Б няправільныя.

2::184::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Агароджванні ў Англіі былі праявай пераходу да капіталістычнага спосабу вытворчасці ў сельскай гаспадарцы. Б. Правядзенне агароджванняў у Англіі суправаджалася аддзяленнем сялян ад сродкаў вытворчасці.

~А правільнае.

=А і Б правільныя.

~Б правільнае.

~А і Б няправільныя.

2::185::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Адною з прычын рэстаўрацыі Сцюартаў у 1660 г. было тое, што зварот да манархіі ўсяляў упэўненасць ва ўзнаўленні стабільнасці ў грамадстве. Б. Незадаволенасць дваранства рашэннем аграрнага пытання падчас рэвалюцыі стала адной з прычын рэстаўрацыі Сцюартаў у 1660 г.

=А правільнае.

~А і Б правільныя.

~Б правільнае.

~А і Б няправільныя.

2::186::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Англіская рэвалюцыя з'явілася апошнім буйным рэлігійным канфліктам Новага часу. Б. Індэпендэнты выступалі за поўную самастойнасць абшчын у пытаннях рэлігіі.

~А правільнае.

=А і Б правільныя.

~Б правільнае.

~А і Б няправільныя.

2::187::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Падчас Войны за незалежнасць ЗША да лаялістаў далучыліся буйныя землеўладальнікі з англійскімі арыстакратычнымі каранямі. Б. Падчас войны за незалежнасць ЗША да лаялістаў далучыліся буйныя купцы, якія займаліся кантрабандным гандлем.

=А правільнае.

~А і Б правільныя.

~Б правільнае.

~А і Б няправільныя.

2::188::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Война за незалежнасць ЗША можа лічыцца буржуазна-дэмакратычнай рэвалюцыяй, бо падчас яе ішоў працэс дэмакратызацыі сістэмы кіравання асобных штатаў. Б. Падчас войны за незалежнасць ЗША у асобных штатах адбылося значнае пашырэнне паўнамоцтваў прадстаўнічых органаў улады.

~А правільнае.

=А і Б правільныя.

~Б правільнае.

~А і Б няправільныя.

2::189::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Абвясціўшы сябе Нацыянальным сходам, дэпутаты Генеральных штатаў ад трэцяга саслоўя тым самым адмаўлялі дзяленне грамадства на саслоўі. Б. Абвясціўшы сябе Нацыянальным сходам, дэпутаты Генеральных штатаў ад трэцяга саслоўя тым самым абвясцілі права нацыі на ўладу ў асобе яе прадстаўнікоў.

~А правільнае.

=А і Б правільныя.

~Б правільнае.

~А і Б няправільныя.

2::190::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Аграрнае заканадаўства мантаньяраў у перыяд іх дыктатуры меркавала ўраўняльнае пераразмеркаванне зямлі. Б. Канфіскаваныя землі эмігрантаў паводле законаў 1793 г. прадаваліся пераважна дробнымі ўчасткамі, а абшчынныя землі пераходзілі ў поўную ўласнасць сялян.

~А правільнае.

~А і Б правільныя.

=Б правільнае. ~А і Б няправільныя.

2::191::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Като-Камбрэзійскі мір паклаў пачатак перыяду іспанскай перавагі ў Еўропе. Б. Като-Камбрэзійскі мір зафіксаваў усталяванне іспанскага панавання ў Італіі.

~А правільнае. =А і Б правільныя.

~Б правільнае. ~А і Б няправільныя.

2::192::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Аслабленне занешнепалітычных пазіцый Іспаніі ў канцы 16 ст. звязана з яе паражэннем у барацьбе з паўстаўшымі Нідэрландамі. Б. Няўдалае ўмяшанне Іспаніі ва ўнутраны канфлікт у Францыі стала адным з фактараў разбурэння іспанскага дамінавання ў Еўропе ў канцы 16 ст.

~А правільнае. =А і Б правільныя.

~Б правільнае. ~А і Б няправільныя.

2::193::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Да ўступлення Англіі і Галандыі ў Вайну за іспанская спадчыну прывяло ўзыходжанне на трон у Іспаніі Піліпа V. Б. Імкненне Людовіка XIV дамагчыся для французскіх купцоў прывілеяў у іспанскіх калоніях прывяло да ўступлення ў Вайну за іспанская спадчына Англіі і Галандыі.

~А правільнае. ~А і Б правільныя.

=Б правільнае. ~А і Б няправільныя.

2::194::Вызначыце, якое выказванне правільнае.

А. Актыўная дабрачынная дзейнасць вяла да росту папулярнасці ордэна езуітаў у Еўропе. Б. Стварэнне езуітамі якаснай сістэмы адукацыі садзейнічала поспехам Контррэфармацыі.

~А правільнае. =А і Б правільныя.

~Б правільнае. ~А і Б няправільныя.

У дадзенай групе тэстаў неабходна ўсталяваць паслядоўнасць падзей і запісаць, як гэта паказана ў прыкладах.

2::195::Устанавіце паслядоўнасць падзей у гісторыі Англіі 17 ст. (прыклад: АБВГ).

А. Пачатак беспарламенцкага царавання Карла I. Б. Прыняцце парламентам Петыцыі аб праве. В. Скліканне Кароткага парламента. Г. Увядзенне карабельнага збору.

{=БАГВ}

2::196::Устанавіце паслядоўнасць падзей падчас Англійскай рэвалюцыі 17 ст. (прыклад: АБВГ).

А. Бітва пры Нейзбі. Б. Усталяванне індэпендэнцкай рэспублікі. В. Увядзенне прэсвітарыянскай царквы. Г. Другая грамадзянская вайна ў Англіі.
{=ВАГБ}

2::197::Устанавіце паслядоўнасць падзей у гісторыі Францыі (прыклад: АБВГ).

А. Выданне эдыкта літасці. Б. Адзіны на працягу 17 ст. выпадак склікання Генеральных штатаў. В. Парламенцкая фронда. Г. Фронда прынцаў.
{=БАВГ}

2::198::Устанавіце паслядоўнасць падзей у гісторыі Англіі (прыклад: АБВГ).

А. Акт аб адмене рыцарскага трымання. Б. “Слаўная” рэвалюцыя. В. Адмена Трохгадовага акту. Г. Усталяванне пратэктарата.
{=АГВБ}

2::199::Устанавіце паслядоўнасць падзей у гісторыі Нідэрландскай рэвалюцыі (прыклад: АБВГ).

А. Пачатак усеагульнага паўстання на поўначы краіны. Б. Утрэхтская ўнія. В. Гентскае ўміратварэнне. Г. Падаўленне паўстання на Поўдні Нідэрландаў.
{=АВБГ}

2::200::Устанавіце паслядоўнасць падзей у гісторыі англійскіх калоній у Паўночнай Амерыцы (прыклад: АБВГ).

А. Увядзенне гербавага збору. Б. Забарона каланістам сяліцца за Алеганскімі гарамі. В. Акт Таўшэнда. Г. Бостанскае чаяванне.
{=БАВГ}

2::201::Устанавіце паслядоўнасць падзей у гісторыі Французскай рэвалюцыі канца 18 ст. (прыклад: АБВГ).

А. Звяржэнне манархіі. Б. Поўная ліквідацыя сеньярыяльных павіннасцяў без выкупу. В. Пераварот 9 тэрмідора. Г. Пачатак рэвалюцыйных войнаў.
{=ГАБВ}

2::202::Устанавіце паслядоўнасць падзей у гісторыі Французскай рэвалюцыі канца 18 у. (прыклад: АБВГ).

А. Прыход да ўлады якабінцаў. Б. Прыняцце першай канстытуцыі Францыі. В. Палітыка качэляў. Г. Пачатак працы рэвалюцыйнага Канвента.
{=БГАВ}

2::203::Устанавіце паслядоўнасць падзей падчас Італьянскіх войнаў (прыклад: АБВГ).

А. Бітва пры Павіі. Б. Утварэнне Каньянскай лігі. У. Разгром Свяшчэннай лігі. Г. Узятце Рыму войскамі імператара.
{=ВАБГ}

2::204::Устанавіце паслядоўнасць падзей (прыклад: АБВГ)

А. Пачатак Гугенотскіх войнаў у Францыі. Б. Рэарганізацыя інквізіцыі і стварэнне Вярхоўнага інквізіцыйнага трыбунала. В. З'яўленне першага спісу забароненых кніг. Г. Афіцыйнае зацвярджэнне ордэна езуітаў.

{=ГБВА}

У наступнай групе тэстаў неабходна суаднесці элементы першага мноства, пазначаныя літарамі, і элементы другога мноства, і запісаць адказ, як гэта паказана ў прыкладзе.

3::205::Суаднясіце войны, якія вёў Людовік XIV, с мірнымі дамовамі, якія іх завяршылі (прыклад: А 1, Б 2, В 3, Г 4).

А. Дэвалюцыйная вайна. Б. Галандская вайна. В. Вайна за іспанскую спадчыну. Г. Вайна з Аўгсбургскай лігай (Дзевяцігадовая вайна, Вайна за пфальцскую спадчыну).

1. Утрэхтскі мір.

3. Німвегенскі мір.

2. Рысвікскі мір.

4. Аахенскі мір.

{=А 4, Б 3, В 1, Г 2}

3::206::Суаднясіце дзеячы Асветніцтва з распрацаванымі імі грамадскімі канцэпцыямі (прыклад: А 1, Б 2, В 3, Г 4).

А. Ш.-Л. Монтаск'е. Б. Ф. Вальтэр. В. Ж.-Ж. Русо. Г. І. Кант.

1. Прававая дзяржава. 3. Асветніцкі абсалютызм.

2. Падзел улад.

4. Грамадскі дагавор.

{=А 2, Б 3, В 4, Г 1}

3::207::Суаднясіце французскіх манархаў з падзеямі, якія адбыліся ў гады іх царавання (прыклад: А 1, Б 2, У 3, Г 4).

А. Францыск I. Б. Людовік XIII. У. Генрых IV. Г. Карл IX.

1. Варфаламееўская ноч.

3. Балонскі канкардат.

2. Эдыкт літасці.

4. Нанцкі эдыкт.

{=А 3, Б 2, В 4, Г 1}

3::208::Суаднясіце прускіх манархаў з падзеямі, якія адбыліся ў гады іх царавання (прыклад: А 1, Б 2, У 3, Г 4).

А. Фрыдрых II. Б. Фрыдрых I. В. Фрыдрых-Вільгельм I. Г. Фрыдрых-Вільгельм II.

1. Першы кароль Прусіі.

2. Асветніцкі абсалютызм.

3. Прусія ўступіла ў вайну супраць рэвалюцыйнай Францыі.

4. Увёў кантанальны рэгламент.

{=А 2, Б 1, В 4, Г 3}

3::209::Суаднясіце падзеі Французскай рэвалюцыі канца 18 ст. з датамі (прыклад: А 1, Б 2, У 3, Г 4).

А. Усталяванне якабінскай дыктатуры. Б. Звяржэнне манархіі. В. Прыняцце першай французскай канстытуцыі. Г. Пачатак ліквідацыі сеньярыяльных парадкаў (ноч цудаў).

1. 10 жніўня 1792 г.	3. 4 жніўня 1789 г.
2. 3 верасня 1791 г.	4. 2 чэрвеня 1793 г.

{=А 4, Б 1, В 2, Г 3}

3::210::Суаднясіце мірны дагавор з вайной, якую ён завяршыў (прыклад: А 1, Б 2, В 3, Г 4).

А. Вестфальскі. Б. Катокамбразійскі. В. Парыжскі. Г. Аахенскі.

1. Італьянскія войны.	3. Вайна за незалежнасць ЗША.
2. Трыццацігадовая вайна.	4. Вайна за аўстрыйскую спадчыну.

{=А 2, Б 1, В 3, Г 4}

3::211::Устанавіце, у якой краіне правіла тая або іншая дынастыя ў 17 ст. і суаднясіце элементы двух мностваў (прыклад: А 1, Б 2, В 3, Г 4).

А. Гогенцолерны. Б. Габсбургі. В. Бурбоны. Г. Сцюарты.

1. Англія.	3. Прусія.
2. Іспанія.	4. Францыя.

{=А 3, Б 2, В 4, Г 1}

3::212::Устанавіце, да якой краіны адносяцца названыя органы саслоўнага прадстаўніцтва і суаднясіце элементы двух мностваў (прыклад: А 1, Б 2, В 3, Г 4).

А. Картэсы. Б. Генеральныя штаты. У. Ландтаг. Г. Парламент.

1. Англія.	3. Прусія.
2. Іспанія.	4. Францыя.

{=А 2, Б 4, В 3, Г 1}

3::213::Устанавіце, да якой краіны адносяцца названыя падаткі і суаднясіце элементы двух мностваў (прыклад: А 1, Б 2, В 3, Г 4).

А. Талья. Б. Карабельныя грошы. У. Алькаба. Г. Кантрыбуцыя.

1. Англія.	3. Прусія.
2. Іспанія.	4. Францыя.

{=А 4, Б 1, В 2, Г 3}

3::214::Устанавіце спецыфічныя рысы абсалютызму ў розных краінах і суаднясіце элементы двух мностваў (прыклад: А 1, Б 2, В 3, Г 4).

А. Англія. Б. Францыя. У. Прусія. Г. Іспанія.

1. Асоба важнае значэнне чынавенства ў фармаванні абсалютнай манархіі.
2. Адсутнасць моцнага рэгулярнага войска як найбольш важнага фактару ўмацавання абсалютызму.

3. Арыстакратыя выступала галоўнай сацыяльнай апорай абсалютызму.

4. Правядзенне рэформаў "асвесветніцкага абсалютызму" ў сярэдзіне 18 ст., уключаючы спробы вызвалення прыгонных.

{=A 2, B 1, B 4, Г 3}

3::215::Суаднясіце элементы двух мностваў (прыклад: А 1, Б 2, В 3, Г 4).

А. Олівер Кромвель. Б. Джон Пім. У. Джон Лільберн. Г. Джэрард Уінстэнлі.

1. Левелеры.
2. Дзігеры.
3. Прэсвітарыяне.
4. Індапендэнты.

{=A 4, B 3, B 1, Г 2}

3::216::Вызначыце праграмныя палажэнні розных плыняў у Англійскай рэвалюцыі і суаднясіце элементы двух мностваў (прыклад: А 1, Б 2, В 3, Г 4).

А. Індэпендэнты. Б. Прэсвітарыяне. У. Левелеры. Г. Дзігеры.

1. Дамова з каралём пры мінімальным саступках з яго боку.
2. Парламент атрымліваў судовую ўладу і права кантролю над войскам.
3. Прыналежнасць вышэйшай улады "вольнанароджаным англічанам".
4. Адмена ўласнасці ленд-лордаў на зямлю.

{=A 2, B 1, B 3, Г 4}

3::217::Суаднясіце элементы двух мностваў, якія звязаны з гісторыяй Англіі (прыклад: А 1, Б 2, В 3, Г 4).

А. Георг I. Б. Якаў I. У. Ганна I. Г. Лізавета I.

1. Першы Сцюарт на англійскім троне.
2. Апошні Сцюарт на англійскім троне.
3. Першы Ганвер на англійскім троне.
4. Апошні Цюдор на англійскім троне.

{=A 3, B 1, B 2, Г 4}

3::218::Суаднясіце элементы двух мностваў, вызначыўшы, што з'яўлялася ідэалогіяй буржуазных рэвалюцый 16–18 стст. (прыклад: А 1, 2; Б 3, 4).

А. Кальвінізм. Б. Асветніцтва.

1. Англійская рэвалюцыя.
2. Амерыканская рэвалюцыя.
3. Нідэрландская рэвалюцыя.
4. Французская рэвалюцыя.

{=A 1, 3; B 2, 4}

3::219::Суаднясіце элементы двух мностваў, вызначыўшы рухаючыя сацыяльныя сілы буржуазных рэвалюцый 16–18 стст. (прыклад: А 1, Б 2, В 3, Г 4).

А. Купецкая алігархія і дваранства. Б. Буржуазія і буйныя плантатары. В. Буржуазія і новае дваранства. Г. Буржуазія ў саюзе з сялянствам і сацыяльнымі нізямі горада.

1. Англійская рэвалюцыя.
2. Амерыканская рэвалюцыя.
3. Нідэрландская рэвалюцыя.
4. Французская рэвалюцыя.

{=A 3, B 2, B 1, Г 4}

3::220::Суаднясіце элементы двух мностваў у сувязі з амерыканскай гісторыяй (прыклад: А 1, Б 2, В 3, Г 4).

А. Томас Пейн. Б. Томас Джэферсан. В. Сэмюэль Адамс. Г. Джэймс Медзісан.

1. Канстытуцыя ЗША 1787 г.

3. "Здаровы сэнс".

2. Дэкларацыя незалежнасці ЗША.

4. Сыны свабоды ў Бостане.

{=А 3, Б 2, В 4, Г 1}

3::221::Вызначыце прыналежнасць дзеячаў Французскай рэвалюцыі да палітычнай групоўкі і суаднясіце элементы двух мностваў (прыклад: А 1, Б 2, В 3, Г 4).

А. Тэрмідарыянцы. Б. Канстытуцыяналісты. У. Жырандысты. Г. Якабінцы (мантаньяры).

1. Тальен, Барас, Кар'е.

3. Рабесп'ер, Дантон, Сен-Жуст.

2. Мірабо, Лафайет, Мунье.

4. Брысо, Дзюмур'е, Верню.

{=А 1, Б 2, В 4, Г 3}

3::222::Суаднясіце элементы двух мностваў (прыклад: А 1, Б 2, В 3, Г 4).

А. Фельяны. Б. Тэрмідарыянцы. В. Жырандысты. Г. Якабінцы (мантаньяры).

1. Адмянілі закон аб максімуме і ўсталявалі ў Францыі прынцыпы ліберальнай эканомікі.

2. Прыхільнікі канстытуцыйнай манархіі, пасля паўстання 10 жніўня 1792 г. перайшлі ў контррэвалюцыйны лагер.

3. У якасці формы кіравання на перыяд вайны разглядалі рэвалюцыйна-дэмакратычную дыктатуру, з'яўляліся найбольш радыкальнай палітычнай групоўкай падчас рэвалюцыі.

4. Умераныя левыя ў Заканадаўчым сходзе, адлюстроўвалі інтэрасы правінцыйнай, пераважна фінансава-гандлёвай буржуазіі.

{=А 2, Б 1, В 4, Г 3}

3::223::Суаднясіце элементы двух мностваў, вызначыўшы палітычныя пазіцыі жырандыстаў і мантаньяраў у Нацыянальным канвенце (прыклад: А 1, 2; Б 3, 4).

А. Жырандысты. Б. Мантаньяры (якабінцы).

1. Працяг рэвалюцыі, якая павінна была прывесці да глыбокага маральнага перавароту.

2. Завяршэнне рэвалюцыі.

3. Асаблівы акцэнт на абарону права ўласнасці ад ураўняльных імкненняў.

4. Пабудова рэспублікі, заснаванай на прынцыпах дабрадзейнасці, у якой дзяржава падтрымлівае адносную маёмасную роўнасць.

{=А 2, 3; Б 1, 4}

3::224::Суаднясіце падзеі і даты, звязаныя з барацьбой краін Еўропы з асманскай небяспекай (прыклад: А 1, Б 2, В 3, Г 4).

А. Сітватарэкскі мір, першая раўнапраўная дамова паміж Габсбургамі і Асманамі. Б. Першая аблога асманамі Вены. У. Бітва пры Лепанта. Г. Бітва пры Мохачы.

1. 1526 г.	3. 1571 г.
2. 1529 г.	4. 1603 г.

{=А 4, Б 2, В 3, Г 1}

3::225::Вызначыце склад супрацьстаячых кааліцый падчас Трыццацігадовай вайны і суаднясіце элементы двух мностваў (прыклад: А 1, 2, 3, Б 4, 5, 6).

А. Габсбургскі блок. Б. Антыгабсбургскі блок.

1. Аўстрыйскія герцагствы.	4. Іспанія.
2. Швецыя.	5. Каталіцкая ліга.
3. Францыя.	6. Галандыя.

{=А 1, 4, 5; Б 2, 3, 6}

3::226::Вызначыце склад супрацьстаячых кааліцый падчас Сямігадовай вайны і суаднясіце элементы двух мностваў (прыклад: А 1, 2, 3; Б 4, 5).

А. Вестмістарская канвенцыя. Б. Версальскі дагавор.

1. Аўстрыя.	3. Прусія.
2. Англія.	4. Расея.
5. Францыя.	

{=А 2, 3; Б 1, 4, 5}

3::227::Суаднясіце элементы двух мностваў (прыклад: А 1, Б 2, В 3, Г 4).

А. Эразм Ротардамскі. Б. Томас Мор. У. Франсуа Рабле. Г. Нікола Макіявелі.

1. Гасудар.	3. Залатая кніга ...
2. Гарганцюа і Пантагруэль.	4. Хвала дурасці.

{=А 4, Б 3, В 2, Г 1}

У адкрытых тэстах неабходна дапісаць правільны адказ. Пры гэтым варта прытрымвацца правілаў правапісу і ўпісаць слова ў адпаведным склоне.

3::228::Упішыце прозвішча французскага палітыка другой паловы 17 ст., які актыўна праводзіў палітыку меркантилізму, падтрымліваў стварэнне цэнтралізаваных мануфактур і манапольных гандлёвых кампаній, шмат зрабіў для развіцця флота, _____.

{=Кальбер}

З::229::Шырокі антыабсалютысцкі рух у Францыі ў сярэдзіне 17 ст., накіраваны супраць фарсіраванай цэнтралізатарскай палітыкі манархіі і росту падаткаў, на абарону ўладных паўнамоцтваў традыцыйных органаў кіравання, атрымала назву _____ (назоўны склон, усе літары маленькія).

{=фронда}

З::230::Дакумент, які зафіксаваў рэлігійныя і палітычныя правы гугенотаў у Францыі ў 1598 г., атрымаў назву _____ эдзікт.

{=Нанцкі}

З::231::Палітыка дзяржавы, накіраваная на прыцягненне ў краіну максімальнай колькасці каштоўнага металу праз увядзенне мытных збораў і заахвочванне развіцця нацыянальнай прамысловасці, атрымала назву _____ (назоўны склон).

{=меркантилізм}

З::232::Імкненне часткі дваран у Францыі аднавіць адмерлыя феадальныя плацяжы і павялічыць павіннасці з сялян атрымала назву _____ (назоўны склон) рэакцыя.

{=сеньярыяльная}

З::233::Пры вывучэнні гісторыі з найбольшай паўнатаю суадносіны агульнага і асаблівага, змен і пераемнасці ў гісторыі таго або іншага рэгіёна дазваляе выявіць _____ падыход.

{=цывілізацыйны}

З::234::Лідэрам Нідэрландскай буржуазнай рэвалюцыі стаў прынец _____.

{=Вільгельм Аранскі}

З::235::Французскіх кальвіністаў у XVI у. звалі _____ (назоўны склон).

{=гугеноты}

З::236::Дагавор, які завяршыў найбольш буйны еўрапейскі ваенны канфлікт у 17 ст., атрымаў назву _____ мір.

{=Вестфальскі}

З::237::Лідар рэфармацыйнага руху ў нямецкамоўнай частцы Швейцарыі ў 20-е – 30-е гады 16 ст. (толькі прозвішча) _____.

{=Цвінглі}

З::238::У 1714 г. да ўлады ў Англіі прыйшла _____ дынастыя.

{=ГанOVERская}

З::239::У імперскім парламенце Свяшчэннай Рымскай імперыі другая курыя мела назву курыя _____.
{=князеў}

З::240::На працягу ўсяго Новага часу за выключэннем невялікага адрэзка часу ў гады Войны за аўстрыйскую спадчына карона Свяшчэннай Рымскай імперыі належыла дынастыі _____.
{=Габсбургаў}

З::241::Буйным знешнепалітычным поспехам Кромвеля стаў захоп у Карыбскім моры вострава, які належыў да гэтага Іспаніі, _____.
{=Ямайка}

З::242::У 1679 г. Карл II Сцюарт сутыкнуўся з апазіцыяй у парламенце, якую склалі дэпутаты-_____ (партыйная прыналежнасць).
{=вігі}

З::243::У другой палове 18 ст. адной з альтэрнатыў рэвалюцыйнаму шляху перабудовы грамадства ў краінах Захаду стала палітыка асветніцкага _____.
{=абсалютызму}

З::244::Усталяванне парламенцкай формы кіравання, ліквідацыя саслоўных прывілеяў і абвяшчэнне палітычнай і прававой роўнасці падчас рэвалюцый 16–18 стст. дазваляе зрабіць выснову, што па сваім характары яны былі _____.
{=дэмакратычныя}

З::245::Найбольш значныя змены ў краінах Захаду падчас рэвалюцый 16–18 стст. адбыліся ў _____ сферы грамадства.
{=палітычнай}

З::246::Пачаткам Нідэрландскай рэвалюцыі з'явілася _____ паўстанне.
{=іканаборчае}

З::247::Прыхільнікаў прынца Вільгельма Аранскага падчас Нідэрландскай рэвалюцыі атрымалі назву _____.
{=аранжысты}

З::248::Сапернікі незалежнасці паўночнаамерыканскіх калоній ад Англіі з ліку саміх амерыканцаў атрымалі назву _____.
{=лаялісты}

3::249::Англія прызнала незалежнасць ЗША ў адпаведнасці з _____ мірным дагаворам.

{=Парыжскім}

3::250::Палітычныя дзеячы, якія выступалі пасля заканчэння Вайны за незалежнасць ЗША за стварэнне моцнага федэральнага ўрада, атрымалі назву _____ (назоўны склон).

{=федэралісты}

3::251::Палітычны рух у Францыі ў перыяд рэвалюцыі канца 18 ст., прадстаўнікі якога вялі барацьбу за цвёрдыя цэны на харчаванне, ажыццяўленне яго рэквізіцый, прыняцце цвёрдых мер да спікулянтам, уводзіня фіксаванага курсу асігнатаў, і абпіраўшыся на санкюлотаў Парыжу, атрымаў назву рух _____.

{=шалёныя}

3::252::Паўстанні, распачатыя ў Францыі пасля ўстанаўлення якабінскай дыктатуры, атрымалі назву _____ мяцеж.

3::253::У маі 1794 г. у Францыі ў якасці дзяржаўнай рэлігіі быў уведзены культ _____.

{=федэралісцкі}

3::254::У 1795 г. Францыя склала з Прусіяй _____ мір, які паклаў пачатак распаду першай антыфранцузскай кааліцыі.

{=Базальскі}

3::255::Такія фармальна незалежныя, а фактычна цалкам падпарадкаваныя Францыі дзяржаўныя адзінкі, як Цызальпійская рэспубліка, Лігурыйская рэспубліка, Батаўская рэспубліка, з'яўляліся ў адносінах да Францыі _____ рэспублікамі.

{=дачэрнімі}

3::256::Найбольш буйным поспехам другой антыфранцузскай кааліцыі ў барацьбе з Францыяй з'явіўся _____ паход саюзных войскаў пад камандаваннем А. Сувава.

{=Італьянскі}

3::257::Падчас Італьянскіх войнаў спробу ажыццявіць *універсалісцкую* тэндэнцыю ў еўрапейскай палітыцы спрабаваў манарх _____.

{=Карл V}

3::258::Разгром "Непераможнай армады" паскорыў ператварэнне ў вялікую марскую дзяржаву _____.

{=Англіі}

З::259::У 1689–1697 гадах Людовік XIV веў барацьбу супраць кааліцыі, якая звалася _____ ліга.

{=Аўгсбургская}

З::260::У выніку дыпламатычнай рэвалюцыі сярэдзіны 18 ст. у якасці фактару еўрапейскай палітыкі знікае антаганізм паміж Аўстрыяй і _____.

{=Францыяй}

З::261::6 лютага 1778 г. паўстаўшыя англійскія калоніі ў Паўночнай Амерыцы заключылі саюзны дагавор з _____.

{=Францыяй}

З::262::Канчаткова стаўленне каталіцкай царквы да пратэстанцызму як да ерасі вызначылася на _____ царкоўным саборы.

{=Трыдэнскім}

З::263::Свае погляды на ролю заканадаўства ў развіцці грамадства Ш. Л. Мантеск'е сфармуляваў у трактаце " _____".

{=Аб духу законаў}

З::264::Ідэалогія, якая ў цэнтр будовы света ставіла чалавека, нацэльвала яго актыўную дзейнасць у зямным жыцці, атрымала назву _____.

{=гуманізм}

ПЫТАННІ
ДЛЯ ПРАВЕРКІ ВЕДАЎ ПА ТЭМАХ, ВЫНЕСЕНЫМ
НА САМАСТОЙНАЕ ВЫВУЧЭННЕ СТУДЭНТАЎ.

Тэма 1 Вялікія Геаграфічныя Адкрыцці і каланіяльная палітыка еўрапейскіх дзяржаў.

1. Прычыны і перадумовы ВГА.
2. Адкрыццё еўрапейцамі найбольш важных марскіх шляхоў і новых земляў.
3. Пачатак каланіяльнай экспансіі еўрапейскіх краін.
4. Вынікі і значэнне ВГА.

Літаратура:

- Ревякин, А.В. Новая история стран Европы и Америки: конец XV–XIX век. / А.В. Ревякин. – М. : АСТ, 2007. – 508 с. Глава 1.
История Европы: в 8 т. Т. 3. – М. : Наука, 1993. – 656 с. Часть пятая, глава 1.

Тэма 2 Спецыфіка абсалютызму ў германскіх дзяржавах.

1. Свяшчэнная Рымская імперыя пасля Трыццацігадовай вайны і фарміраванне сістэмы княжскага абсалютызму.
2. Сістэма абсалютызму ў Брандэнбурзе – Прусіі ў другой палове 17 – першай палове 18 ст.
3. Рост тэрытарыяльных уладанняў аўстрыйскіх Габсбургаў у 15 – пачатку 18 ст., палітыка цэнтралізацыі.
4. Асветніцкі абсалютызм Фрыдрыха II.

Літаратура:

- Новая история стран Европы и Америки. XVI – XIX века.: в 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. - Ч. 1. - М., 2005. – 528 с. Глава 2, § 4.
Ревякин, А.В. Новая история стран Европы и Америки: конец XV–XIX век. / А.В. Ревякин. – М. : АСТ, 2007. – 508 с. Глава 6.
История стран Европы и Америки в Новое время: в 2 ч. Ч. 1. / под ред. В.С. Бондарчука. – М. : Издательский центр «Академия», 2012. – 352 с. Глава 15, 16.
История Нового времени: 1600–1799 годы / под ред. А.В.Чудинова. – М. : Издательский центр «Академия», 2009. – 384 с. Глава 10, 11.
Мязга М.М. Еўрапейскі абсалютызм у канцы XV–XVIII стст. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2012. – 80 с.

Тэма 3 Нацыянальная спецыфіка абсалютызму ў краінах Паўднёвай Еўропы.

1. Пачатак фарміравання іспанскага абсалютызму ў 16–17 стст.
2. Іспанскі абсалютызм у 18 ст.

3. Станаўленне незалежнай Партугаліі і фарміраванне абсалютызму.
4. Рэформы асветніцкага абсалютызму ў Іспаніі і Партугаліі.

Літаратура:

Новая істория стран Европы и Америки. XVI – XIX века.: в 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. - Ч. 1. - М., 2005. – 528 с. Глава 2, § 4.

Ревякин, А.В. Новая история стран Европы и Америки: конец XV–XIX век. / А.В. Ревякин. – М. : АСТ, 2007. – 508 с. Глава 6.

История стран Европы и Америки в Новое время: в 2 ч. Ч. 1. / под ред. В.С. Бондарчука. – М. : Издательский центр «Академия», 2012. – 352 с. Глава 12, 13.

История Нового времени: 1600–1799 годы / под ред. А.В.Чудинова. – М. : Издательский центр «Академия», 2009. – 384 с. Глава 9.

Мязга М.М. Еўрапейскі абсалютызм у канцы XV–XVIII стст. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2012. – 80 с.

Тэма 4 Эпоха Адраджэння.

1. Ідэалогія гуманізму.
2. Асноўныя кірункі і стылі культуры эпохі Адраджэння
3. Развіццё навукі ў эпоху Адраджэння.

Літаратура:

Ревякин, А.В. Новая история стран Европы и Америки: конец XV–XIX век. / А.В. Ревякин. – М. : АСТ, 2007. – 508 с. Глава 2, 3.

История Европы: в 8 т. Т. 3. – М. : Наука, 1993. – 656 с. Часть шестая, глава 1.

Тэма 5 Навуковая рэвалюцыя 17 ст. і фармаванне новай карціны міру.

1. Сутнасць і перадумовы навуковай рэвалюцыі.
2. Фарміраванне новай мадэлі сусвету.
3. Навуковыя адкрыцці і тэхнічныя вынаходніцтвы.
4. Наступствы навуковай рэвалюцыі.

Літаратура:

Ревякин, А.В. Новая история стран Европы и Америки: конец XV–XIX век. / А.В. Ревякин. – М. : АСТ, 2007. – 508 с. Глава 8.

История стран Европы и Америки в Новое время: в 2 ч. Ч. 1. / под ред. В.С. Бондарчука. – М. : Издательский центр «Академия», 2012. – 352 с. Глава 6.

История Нового времени: 1600–1799 годы / под ред. А.В.Чудинова. – М. : Издательский центр «Академия», 2009. – 384 с. Глава 3.

Пытання да экзамену

1. Паняцце Новага часу, прадмет і перыядызацыя гісторыі Новага часу.
2. Асноўны змест першага перыяду Новай гісторыі як пераходнай эпохі.
3. Прычыны і перадумовы Вялікіх Геаграфічных Адкрыццяў.
4. Адкрыццё еўрапейцамі марскіх шляхоў і новых земляў у канцы 15–17 стст.
5. Пачатак каланіяльнай экспансіі еўрапейскіх краін, 15 – пачатак 17 ст.
6. Вынікі і значэнне Вялікіх Геаграфічных Адкрыццяў.
7. Сельская гаспадарка Еўропы ў 16–18 стст.: змены ў агрыкультуры і развіццё капіталістычных адносін.
8. Развіццё капіталізму ў прамысловасці ў 16–18 стст.
9. Развіццё гандлю ў 16–18 стст.
10. Змены ў сацыяльнай структуры ў 16–18 стст.
11. Агульная характарыстыка абсалютнай манархіі як формы кіравання.
12. Фарміраванне абсалютнай манархіі ў Францыі ў канцы 15–16 стст.
13. Умацаванне сістэмы абсалютызму ў Францыі пры Генрыху IV і Рышэлье, Фронда.
14. Класічны абсалютызм Людовіка XIV у Францыі.
15. Кіраванне ў Францыі Людовіка XV.
16. Наростанне крызісу абсалютызму ў Францыі пры Людовіку XVI.
17. Англійскі абсалютызм пры Цюдорах.
18. Крызіс англійскага абсалютызму пры першых Сцюартах.
19. Свяшчэнная Рымская імперыя пасля Трыццацігадовай вайны і фарміраванне сістэмы княжскага абсалютызму.
20. Сістэма абсалютызму ў Брандэнбурзе – Прусіі ў другой палове 17 – першай палове 18 ст.
21. Рост тэрытарыяльных уладанняў аўстрыйскіх Габсбургаў у 15 – пачатку 18 ст. Палітыка цэнтралізацыі Леапольда I.
22. Асветніцкі абсалютызм Фрыдрыху II.
23. Рэформы Марыі-Тэрэзіі і Іосіфа II у валадарствах Габсбургаў.
24. Іспанскі абсалютызм у 16 – першай палове 18 ст.
25. Станаўленне незалежнай Партугаліі і фарміраванне абсалютызму да сярэдзіны 18 ст.
26. Рэформы асветніцкага абсалютызму ў Іспаніі і Партугаліі.
27. Ідэалогія гуманізму.
28. Фарміраванне новай навуковай карціны свету ў 17–18 стст.
29. Прычыны ўзнікнення і ідэйны змест Асветніцтва.
30. Грамадска-палітычныя канцэпцыі брытанскага Асветніцтва.
31. Амерыканскае Асветніцтва.
32. Французскае Асветніцтва.
33. Германскае і італьянскае Асветніцтва.
34. Рэфармацыя ў Германіі і Швейцарыі.
35. Каралеўская рэфармацыя.
36. Асаблівасці рэфармацыі ў Францыі. Значэнне і наступствы Рэфармацыі.
37. Контррэфармацыя.

38. Агульныя рысы і значэнне рэвалюцый эпохі мануфактурнага капіталізму.
39. Прычыны і перадумовы Нідэрландскай рэвалюцыі.
40. Пачатковы этап Нідэрландскай рэвалюцыі.
41. Паўстанне 1572 г. на поўначы Нідэрландаў і ўтварэнне Рэспублікі Аб'яднаных Правінцый.
42. Паражэнне паўстання на поўдні Нідэрландаў. Завяршальны этап Нідэрландскай рэвалюцыі. Яе вынікі.
43. Асноўныя тэндэнцыі сацыяльна-палітычнага і эканамічнага развіцця Галанды ў 17–18 стст.
44. Канстытуцыйны перыяд Англійскай рэвалюцыі. Першая грамадзянская вайна.
45. Палітычная баоацьба ў 1647–1649 гады і ўсталяванне Індэпендэнцкай рэспублікі ў Англіі.
46. Пратэктарат Кромвеля і рэстаўрацыя Сцюартаў у Англіі.
47. Перыяд Рэстаўрацыі, “Слаўная рэвалюцыя” ў Англіі.
48. Развіццё парламенцкай сістэмы ў Англіі ў 18 ст.
49. Станаўленне канстытуцыйнай манархіі і ліквідацыя старога парадку ў Францыі ў перыяд Устаноўчага сходу.
50. Дзейнасць Заканадаўчага сходу перыяду Французскай рэвалюцыі канца 18 ст. і пачатак рэвалюцыйных войнаў.
51. Звяржэнне манархіі ў Францыі, палітычная барацьба ў жніўні 1792 – маі 1793 г.
52. Станаўленне якабінскай дыктатуры ў Францыі, рэвалюцыйная форма кіравання.
53. Сацыяльна-эканамічная палітыка якабінцаў у Францыі.
54. Крызіс і падзенне якабінскай дыктатуры ў Францыі.
55. Тэрмідарыянскі рэжым, прыняцце Канстытуцыі 1795 г. у Францыі.
56. Рэжым Дырэкторыі ў Францыі і яго падзенне.
57. Італьянскія войны.
58. Знешняя палітыка еўрапейскіх дзяржаў у другой палове 16 – пачатку 17 ст.
59. Трыццацігадовая вайна.
60. Вестфальскі мір і новая сістэма міжнародных адносін.
61. Англа-галандскае гандлёвае саперніцтва ў другой палове 17 ст.
62. Барацьба Францыі за панаванне ў Еўропе ў другой палове 17 – пачатку 18 ст.
63. Саперніцтва еўрапейскіх дзяржаў на міжнароднай арэне пасля Вайны за іспанскую спадчыну. Вайна за аўстрыйскую спадчыну.
64. Дыпламатычная рэвалюцыя сярэдзіны 50-х гадоў 18 ст. Сямігадовая вайна.
65. Міжнародны аспект Вайны за незалежнасць ЗША. Польскае і Усходняе пытанні ў апошняй траці 18 ст.
66. Новыя тэндэнцыі і рысы міжнародных адносін у новы час.

ДАПАМОЖНЫ РАЗДЗЕЛ ВМК

ВУЧЭБНАЯ ПРАГРАМА ДЫСЦЫПЛІНЫ ГІСТОРЫЯ НОВАГА ЧАСУ, Ч.1.

ТЛУМАЧАЛЬНАЯ ЗАПІСКА

Вучэбная праграма дысцыпліны "Гісторыя новага часу" распрацавана ў адпаведнасці з Адукацыйным стандартам "Вышэйшая адукацыя. Першая ступень. Спецыяльнасць 1-21 03 01 Гісторыя (па накірунках)" (зацверджаны і ўведзены ў дзеянне Пастановай Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь ад 30.08.2013 № 88).

Курс "Гісторыя новага часу" адносіцца да ліку вядучых гістарычных дысцыплін. Новы час утрымоўвае ў сабе з'явы і падзеі глабальнага значэння, якія вызначылі магістральны шлях развіцця сусветнай цывілізацыі да нашых дзён. Эпоха новага часу звязаная, у першую чаргу, з працэсам мадэрнізацыі, з трансфармацыяй еўрапейскага традыцыйнага грамадства ў сучаснае індустрыяльнае. Ён меў маштабны характар, ахапіў усе сферы жыцця грамадства, і ў першую чаргу фармацыйныя працэсы – феадальная грамадская сістэма пераходзіла ў буржуазную, пабудаваную на рынкавых пачатках. Такім чынам, Новы час, гэта эпоха дынамічнага і інтэнсіўнага развіцця гістарычнага працэсу.

Асноўным зместам курсу з'яўляецца станаўленне і ўмацаванне індустрыяльнага грамадства, у фармацыйным стаўленні – развіццё "класічнага" капіталізму і пераход яго на манапалістычную стадыю. На працягу дадзенага перыяду шырока разгарнуўся мадэрнізацыйны працэс, выклікаўшы глыбокія змены сацыяльна-эканамічнага, палітычнага, духоўнага жыцця заходняга грамадства.

1.1 Агульныя патрабаванні да фарміравання сацыяльна-асобных кампетэнцый выпускніка. Агульныя патрабаванні да фарміравання сацыяльна-асобных кампетэнцый выпускніка вызначаюцца прынцыпамі:

- гуманізацыі як прыярытэтнага прынцыпу адукацыі;
- фундаменталізацыі;
- кампетэнтнаснага падыходу;
- сацыяльна-асабовай падрыхтоўкі;
- міждысцыплінарнасці і інтэгратыўнасці адукацыі.

У адпаведнасці з вышэйпаказанымі прынцыпамі выпускнік вышэйшай навучальнай установы пры падрыхтоўцы па адукацыйнай праграме першай ступені павінен набыць адпаведныя сацыяльна-асабовыя кампетэнцыі. Іх фарміраванне ў выпускніка спрыяе развіццю сацыяльна-прафесійнай кампетэнтнасці як інтэграванага выніку адукацыі ў вышэйшай навучальнай установе.

Акрамя таго, падчас сацыяльна-гуманітарнай падрыхтоўкі выпускнік павінен развіць важнейшыя метапрадметныя кампетэнцыі: валоданне метадамі

сістэмнага і параўнальнага аналізу, уменнямі праектавання і прагназавання, вучыцца і падвышаць кваліфікацыю на працягу ўсяго жыцця, працаваць у камандзе, фарміраваць крытычнае мысленне, удасканалваць асабістыя якасці (самастойнасць, адказнасць, арганізаванасць, мэтанакіраванасць і іншыя матывацыйна-каштоўнасныя і эмацыйна-валявыя якасці).

1.2. Мэты і задачы вучэбнай дысцыпліны. Курс "Гісторыя новага часу" прызначаны для студэнтаў-гісторыкаў. Вучэбная праграма дадзенага курсу распрацавана ў адпаведнасці з тыповым вучэбным планам гістарычных факультэтаў дзяржаўных універсітэтаў Рэспублікі Беларусь.

Мэтай вывучэння дысцыпліны з'яўляецца фарміраванне ў студэнтаў комплекснага прадстаўлення аб асноўных тэндэнцыях і асаблівасцях сацыяльна-эканамічнага, палітычнага і духоўнага развіцця вядучых краін Еўропы і Паўночнай Амерыкі ў 16–18 стст.

Асноўнымі **задачамі** выкладання курсу "Гісторыя новага часу" з'яўляюцца:

- фарміраванне і развіццё гістарычнага мыслення студэнта;
- фарміраванне прафесійных кампетэнцый гісторыка;
- раскрыццё агульных тэндэнцый і спецыфікі развіцця вядучых краін Еўропы і Паўночнай Амерыкі ў 16–18 стст.

Вучэбная праграма адлюстроўвае змест дысцыпліны "Гісторыя новага часу" і вызначае неабходны аб'ём ведаў, якія патрабуюцца для студэнтаў-гісторыкаў. Яна пабудавана па праблемна-краіназнаўчаму прынцыпу: вылучаюцца тэматычныя раздзелы, кожны з якіх утрымоўвае асобныя блокі матэрыялаў, якія канкрэтызуюць адпаведную праблематыку.

У выніку вывучэнні дысцыпліны студэнт павінен ведаць:

- асноўныя падыходы да вывучэння сусветнай гісторыі – цывілізацыйны і фармацыйны;
- перыядызацыю гісторыі новага часу;
- асноўныя крыніцы і кірункі гістарыяграфіі па Новай гісторыі;
- адмысловы паняццыйны апарат;
- заканамернасці гістарычнага развіцця заходняга грамадства ў перыяд Новага часу;
- асноўныя працэсы і з'явы ў развіцці краін Еўропы і Паўночнай Амерыкі ў 16–18 стст.;
- асноўныя тэндэнцыі і нацыянальную спецыфіку сацыяльна-эканамічнага, палітычнага і духоўнага развіцця заходніх краін у 16–18 стст.;
- асноўныя з'явы і падзеі ўнутры- і знешнепалітычнай гісторыі краін Еўропы і Паўночнай Амерыкі ў 16–18 стст., іх прычынна-наступствавыя сувязі і тэндэнцыі;
- асноўныя кірункі ўнутранай і знешняй палітыкі вядучых краін Захаду ў адзначаны перыяд;
- найбольш значных дзяржаўных, грамадска-палітычных дзеячаў і прадстаўнікоў культуры заходніх краін;
- месца і ролю заходнееўрапейскай і паўночнаамерыканскай цывілізацый у сусветнай гісторыі 16–18 стст.

Павінен умець:

- ужываць атрыманыя веды для вырашэння педагагічных, вучэбна-метадычных, навукова-даследчых, выхаваўчых і іншых прафесійных задач;
- аналізаваць крыніцы па гісторыі новага часу і рабіць самастойныя аргументаваныя высновы;
- самастойна аналізаваць і ацэньваць навуковую і вучэбную літаратуру па праблемах Новай гісторыі;
- вызначаць заканамернасці і спецыфіку гістарычнага развіцця заходняга грамадства ў кантэксце сусветнай гісторыі;
- аналізаваць працэсы сацыяльна-эканамічнага, дзяржаўна-прававога, замежнапалітычнага і духоўнага развіцця краін Захаду ў адзначаны перыяд;
- выяўляць і крытычна ацэньваць сутнасць асноўных з'яў і падзей у гісторыі вядучых краін Еўропы і Паўночнай Амерыкі ў 16–18 стст.;
- характарызаваць ролю і месца Заходняй Еўропы і Паўночнай Амерыкі ў цывілізацыйным і геапалітычным развіцці;

1.3. Метады (тэхналогіі) навучання. Па кожным вучэбным раздзеле ў адпаведнасці з яго мэтамі і задачамі па фарміраванню і развіццю ў студэнтаў прафесійных кампетэнцый праектуюцца і рэалізуюцца розныя педагагічныя тэхналогіі. У ліку найбольш перспектыўных і эфектыўных сучасных інавацыйных адукацыйных сістэм і тэхналогій, якія дазваляюць рэалізаваць сістэмна-дзеясны кампетэнтны падыход у вучэбна-выхаваўчым працэсе, пры вывучэнні курсу "Гісторыя новага часу" будуць выкарыстаны: варыятыўныя мадэлі кіруемай самастойнай працы студэнтаў, модульна-рэйтынговая сістэма, інфармацыйныя тэхналогіі і інш.

1.4. Кіруемая самастойная праца студэнтаў. Кампетэнтны падыход мае на ўвазе істотнае ўзмацненне практыкаарыентаванасці адукацыйнага працэсу і ўзрастанне ролі кіруемай самастойнай працы студэнтаў у падрыхтоўцы спецыялістаў з вышэйшай адукацыяй. Яна прадугледжвае выкананне тэстаў, здачу прамежкавых кантрольных работ, азнаямленне з вучэбнай, вучэбна-метадычнай і навуковай літаратурай, працу з гістарычнымі крыніцамі, напісанне рэфератаў на праблемныя тэмы, стварэнне прэзентацый і г. д.

1.5 Дыягностыка сфарміраванасці кампетэнцый студэнта. Адукацыйным стандартам першай ступені вышэйшай адукацыі вызначаецца наступная працэдура дыягностыкі:

- вызначэнне аб'екта дыягностыкі, якім з'яўляюцца кампетэнцыі выпускніка;
- выяўленне факту вучэбных дасягненняў студэнта з дапамогай крытэрыяна-арыентаваных сродкаў дыягностыкі (тэстаў, кантрольных работ, рэфератаў);
- ацэньванне вынікаў выяўлення і вымярэння адпаведнасці вучэбных дасягненняў студэнта патрабаванням адукацыйнага стандарту (з дапамогай шкалы адзнак).

Адзнака вучэбных дасягненняў студэнтаў на працягу семестра і на экзаменах па дысцыпліне ажыццяўляецца па дзесяцібальнай шкале.

Для дыягностыкі сфармаванасці кампетэнцый выкарыстоўваюцца наступныя асноўныя сродкі: крытэрыяна-арыентаваныя тэсты, прамежкавы залік, кантрольная работа і іншыя сродкі дыягностыкі.

ЗМЕСТ ВУЧЭБНАЙ ДЫСЦЫПЛІНЫ

КРАІНЫ ЕЎРОПЫ І ПАЎНОЧНАЙ АМЕРЫКІ У 16–18 стст.

Уводзіны

Прадмет курсу. Паняцце "Новая гісторыя". Перыядызацыя Новага часу. Асноўны змест першага перыяду Новай гісторыі як пераходнай эпохі. Пачатак мадэрнізацыі еўрапейскага грамадства. Генэза капіталізму. Мануфактурны капіталізм. Змены ў сацыяльнай структуры. Эвалюцыя дзяржаўна-палітычнай сістэмы. Змены ў духоўнай сферы і свядомасці людзей. Палітычная карта Еўропы ў пачатку Новага часу. Фарміраванне нацый і нацыянальных дзяржаў у Еўропе і Паўночнай Амерыцы.

РАЗДЗЕЛ 1. АСНОЎНЫЯ РЫСЫ САЦЫЯЛЬНА-ЭКАНАМІЧНАГА РАЗВІЦЦА КРАІН ЕЎРОПЫ І ПАЎНОЧНАЙ АМЕРЫКІ У 16–18 стст. СТАНАЎЛЕННЕ КАПІТАЛІЗМУ.

Тэма 1.2 Вялікія геаграфічныя адкрыцці і каланіяльная палітыка еўрапейскіх дзяржаў. Перадумовы і прычыны Вялікіх геаграфічных адкрыццяў. Адкрыццё Амерыкі і марскога шляху ў Індыю. Падарожжы Б. Дзіаша, Х. Калумба, Васка да Гамы, А. Вяспучы, Дж. Кабота, Ф. Магелана. Геаграфічныя адкрыцці другой паловы 16 – першай паловы 17 ст.

Уплыў Вялікіх геаграфічных адкрыццяў і каланіяльнай экспансіі на сацыяльна-эканамічнае і палітычнае развіццё краін Еўропы. "Рэвалюцыя цэнаў" і яе наступствы. Пачатак фарміравання сістэмы каланіялізму. Стварэнне першых каланіяльных імперый у 16–17 стст. Мэты і метады ранняй каланізацыі. Каланіяльнае саперніцтва еўрапейскіх дзяржаў. Значэнне Вялікіх геаграфічных адкрыццяў.

Тэма 1.2 Эпоха мануфактурнага капіталізму ў Еўропе і Паўночнай Амерыцы.

Паглыбленне крызісу еўрапейскага традыцыйнага грамадства. Першапачатковае назапашэнне капіталу і яго крыніцы. Мануфактурны капіталізм.

Развіццё гандлю і фінансавай сферы. Складванне адзінага ўнутранага рынка. Роля гандлёвага капіталу ў мануфактурны перыяд.

Гандлёвыя манапольныя кампаніі. Міжнародны гандаль. Пачатак фарміравання сусветнага рынка. Развіццё банкаўскай справы. Вядучыя гандлёвыя дзяржавы.

Развіццё капіталізму ў прамысловасці. Рост мануфактурнай вытворчасці. Рассяяныя і цэнтралізаваныя мануфактуры. Дзяржаўная эканамічная палітыка.

Меркантилізм і пратэкциянізм. Усталяванне рынкавых адносін у сельскай гаспадарцы. Аграрны пераварот, яго сутнасць і асноўныя рысы. Пашырэнне таварнай вытворчасці. Мадэлі аграрнай эвалюцыі ў краінах Еўропы. Рабаўладальніцкая гаспадарка ў Паўночнай Амерыцы.

Сацыяльныя зрухі. Змены ў сацыяльнай структуры еўрапейскага грамадства. Разбурэнне саслоўнага ладу. Дыферэнцыяцыя саслоўяў. Становішча сялянства. Фарміраванне буржуазіі і пралетарыята. Сацыяльныя рухі ў перыяд мануфактурнага капіталізму.

ПАДЗЕЛ 2. ЕЎРАПЕЙСКІ АБСАЛЮТЫЗМ

Тэма 2.1. Агульныя рысы абсалютызму. Фарміраванне абсалютызму ў Францыі.

Перадумовы фарміравання абсалютысцкага ладу ў Еўропе. Рысы абсалютызму. Асноўныя напрамкі палітыкі абсалютнай манархіі. Меркантилізм і пратэкциянізм. Знешняя экспансія. "Асвеветніцкі абсалютызм", яго сутнасць. Роля абсалютызму ў гістарычным развіцці Еўропы.

Фарміраванне абсалютнай манархіі ў Францыі ў канцы 15–16 стст. Яе сацыяльная база і характэрныя рысы. Рэлігійныя войны. Прыход да ўлады дынастыі Бурбонаў. Палітыка Генрых IV і рэформы А. Рышэлье, накіраваныя на ўмацаванне абсалютызму. Нанцкі эдыкт і Эдыкт літасці. Асаблівасці французскага абсалютызму. Фронда.

Тэма 2.2 Нацыянальная спецыфіка французскага абсалютызму ў перыяд яго росквіту і крызісу.

Умацаванне абсалютызму пры Людовіку XIV. Змены ў сістэме кіравання. Роля двара. Каталіцкая рэакцыя. Асаблівасці эканамічных адносін і сацыяльнай структуры французскага грамадства. Кальберцізм. Манарх і знешняя палітыка Францыі. Рэгенства 1715–1723 гг. Кіраванне Людовіка XV. Рэформы сярэдзіны 18 ст. Барацьба манархіі з парламенцкай апазіцыяй. Аслабленне міжнародных пазіцый французскага абсалютызму. Палітыка Людовіка XVI. Нарастанне крызісу абсалютызму. Спробы рэформаў. Асамблеі натаблей і рашэнне аб скліканні Генеральных штатаў.

Тэма 2.3. Нацыянальная спецыфіка англійскага абсалютызму.

Англія пры Цюдорах. Станаўленне абсалютнай манархіі. Генрых VII. Узмацненне абсалютызму пры Генрыху VIII. Росквіт абсалютнай манархіі ў Англіі пры Лізаветце I. Пачатак каланіяльнай экспансіі. Асаблівасці англійскага абсалютызму: сістэма кіравання і дзяржаўныя інстытуты, сацыяльная база. Крызіс англійскага абсалютызму. Палітыка першых Сцюартаў. Фарміраванне парламенцкай апазіцыі. Яе супярэчнасці з манархіяй. Змены ў сацыяльнай структуры грамадства і звужэнне сацыяльнай базы абсалютызму.

Тэма 2.4 Спецыфіка абсалютызму ў германскіх дзяржавах.

Княжскі абсалютызм у Германіі. Палітычная сістэма Свяшчэннай Рымскай імперыі германскай нацыі. Дзяржаўная раздробленасць. Наступствы

Трыццацігадовай вайны для Германіі. Усталяванне княжскага (лакальнага) абсалютызму ў германскіх землях. Узвышэнне Брандэнбургска-Прускай дзяржавы. Палітыка Гогенцолернаў. "Вялікі курфюрст" Фрыдрых Вільгельм I.

Каралеўства Прусія. Стварэнне ваенна-паліцэйскай манархіі. Пачатак аўстра-прускага саперніцтва. Узмацненне прускага абсалютызму. Палітыка "асветніцкага абсалютызму" Фрыдрыха II і яе вынікі. Тэрытарыяльнае пашырэнне Прусіі.

Уладанні аўстрыйскіх Габсбургаў у пачатку новага часу і іх пашырэнне. Імперыя Карла V. Палітычны наступствы Трыццацігадовай вайны для ўладанняў Габсбургаў. Палітыка цэнтралізацыі Леапольда I. Габсбургі і Венгрыя. Барацьба з турэцкай пагрозай і пашырэнне ўладанняў Габсбургаў. Прагматычная санкцыя 1713 г. "Асветніцкі абсалютызм" Марыі Тэрэзіі і Іосіфа II – палітыка мадэрнізацыі імперыі Габсбургаў. Адміністрацыйная і судовая рэформы. Царкоўная палітыка. Сялянскае пытанне. Вынікі рэформаў. Аўстрыя і падзелы Польшчы.

Тэма 2.5 Нацыянальная спецыфіка абсалютызму ў Іспаніі, Партугаліі і Італіі.

Асноўныя рысы сацыяльна-эканамічнага і палітычнага развіцця Іспаніі ў 16 ст. Роля царквы. Іспанія ў складзе імперыі Карла V Габсбурга. Усталяванне абсалютызму ў Іспаніі і яго асаблівасці. Піліп II, яго ўнутраная і знешняя палітыка. Эканамічны заняпад. Каталіцкая рэакцыя. Барацьба з Нідэрландамі, яе вынікі. Іспана-англійскае саперніцтва. Трыццацігадовая вайна і яе наступствы для Іспаніі.

Палітыка Габсбургаў у 17 ст. Карл II і заняпад іспанскай манархіі. Дынастычны крызіс у пачатку 18 ст. Наступствы вайны за "іспанскую спадчыну". Падзел іспанскай дзяржавы. Паглыбленне унутрыпалітычнага крызісу. Карл III і палітыка "асветніцкага абсалютызму".

Абвяшчэнне незалежнасці Партугаліі і іспана-партугальскія войны. Умацаванне абсалютызму. Асветніцкі манарх Жазэ I. Рэформы А. Памбала, іх вынікі і значэнне. Знешняя і каланіяльная палітыка Партугаліі

Палітычная карта Італіі ў пачатку 16 ст. Дзяржаўная раздробленасць. Станаўленне абсалютызму ў італьянскіх дзяржавах і яго асаблівасці. Роля папства. Італьянскія войны і іх наступствы. Змены ў дзяржаўна-палітычным ладзе Італіі ў 18 ст. Умацаванне пазіцый Аўстрыі ў Паўночнай Італіі. Панаванне дынастыі Бурбонаў у Неапалітанскім каралеўстве. Узвышэнне Сардынскага каралеўства. Рэформы "асветніцкага абсалютызму" ў італьянскіх дзяржавах. Уплыў міжнародных канфліктаў на палітычнае развіццё Італіі.

РАЗДЗЕЛ 3. ГРАМАДСКА-ПАЛІТЫЧНЫЯ РУХІ І ДУХОЎНАЕ РАЗВІЦЦЁ КРАІН ЕЎРОПЫ І ПАЎНОЧНАЙ АМЕРЫКІ У 16–18 стст.

Тэма 3.1. Эпоха Адраджэння.

Адраджэнне: сутнасць і асноўныя рысы. Свецкі характар рэнесанснай культуры. Грамадска-палітычная думка эпохі Адраджэння. Гуманізм і

індывідуалізм. Грамадская думка эпохі гуманізму. Эразм Ратэрдамскі. Т. Мор. М. Макіавеллі. Ф. Рабле. Ж. Бадэн. З. Брант. У. фон Гутэн.

Тэма 3.2 Навуковая рэвалюцыя 17 ст. і фарміраванне новай карціны свету.

Традыцыйная карціна свету і традыцыйныя ўяўленні аб ведах. М. Капернік і пераварот у астраноміі. Развіццё геліяцэнтрычнай тэорыі. Дж. Бруна, Г. Галілей і І. Кеплер. Новыя метады навуковага даследавання. М. Мантэнь. Эмпірычны метады пазнання Ф. Бэкана. Рацыяналістычны метады Р. Дэкарта. Развіццё прыродазнаўчых навук. Адкрыцці ў фізіцы, матэматыцы, біялогіі, медыцыне. Б. Паскаль, Р. Бойль, Х. Гюйгенс, Г. Лейбніц, У. Гарвей. Мехаістычная карціна свету. І. Ньютон. Светапоглядныя наступствы навуковай рэвалюцыі.

Тэма 3.3 Эпоха Асветніцтва. Нацыянальная спецыфіка англійскага і амерыканскага Асветніцтва.

Перадумовы фарміравання новага сацыякультурнага руху ў другой палове 17–18 ст. Сутнасць, асноўныя рысы Асветніцтва. Грамадска-палітычная думка. Развіццё канцэпцыі "натуральных правоў". Тэорыя дзяржавы. Ідэя прагрэсу. Асветніцтва і царква.

Англійскае Асветніцтва і яго асаблівасці. Т. Гобс, Дж. Лок, іх грамадска-палітычныя канцэпцыі. Развіццё эканамічнай думкі. А. Сміт.

Амерыканскае Асветніцтва і яго асаблівасці. Фарміраванне амерыканскай нацыянальнай культуры. Грамадска-палітычная думка амерыканскага Асветніцтва. Б. Франклін, Т. Джэферсан, А. Гамільтан, Д. Адамс, Д. Мэдисон.

Тэма 3.4 Нацыянальная спецыфіка французскага, германскага і італьянскага Асветніцтва.

Французскае Асветніцтва і яго асноўныя рысы. Старэйшае пакаленне французскіх асветнікаў. Філасофскія погляды Вальтэра (Ф. М. Аруэ). Дзяржаўна-прававая тэорыя Ш. Монтэск'е. Тэорыя народнага суверэнітэту Ж.-Ж. Русо. "Энцыклапедыя" і энцыклапедысты. Д. Дзідро. Эканамічнае вучэнне фізіякратаў. Ф. Кенэ, Ж. Цюрго.

Італьянскае Асветніцтва і яго асаблівасці. Дж. Віка, А. Джэнавезі, Ч. Бекарыя.

Асаблівасці нямецкага Асветніцтва. Асветніцкая філасофія Г.Э. Лесінга і І.Г. Гердара. Філасофская і палітыка-прававая канцэпцыя І. Канта. Дэмакратычная плынь нямецкага Асветніцтва. Г. Форстар.

РАЗДЗЕЛ 4. БУРЖУАЗНЫЯ РЭВАЛЮЦЫІ 16–18 стст.

Тэма 4.1 Рэфармацыя і Контррэфармацыя ў Еўропе.

Рэфармацыя і яе сутнасць. Перадумовы і прычыны рэфармацыйнага руху ў Еўропе. Пачатак Рэфармацыі. Рэфармацыя ў Германіі і Швейцарыі. Вучэнне Лютэра. У. Цвінглі. Рашэнні Вормскага, Шпейрскага і Аўгсбургскага рэйхстагаў. Народны кірунак у Рэфармацыі. Т. Мюнцар і яго ідэі. Анабаптысты.

Сялянская вайна 1524–1525 гг. "Артыкульны ліст". Гейльбронская праграма. Княжская Рэфармацыя. Рэлігійныя войны ў Германіі. Аўгсбургскі рэлігійны мір 1555 г. Распаўсюджванне лютэранства ў Еўропе. Вучэнне Кальвіна. Распаўсюджванне кальвінізму. Асаблівасці Рэфармацыі ў Францыі. Рух гугенотаў. Рэлігійныя войны ў Францыі (1562–1594). Нанцкі эдыкт.

Каралеўская рэфармацыя ў краінах Еўропы. Генрых VIII і рэформа царквы ў Англіі. Англіканства. Стварэнне англійскай дзяржаўнай царквы. Марыя Цюдор і каталіцкая рэакцыя. Усталяванне пратэстанцызму пры Лізаветце I. Узнікненне пурытанізму і яго плыні. Прасвітарыяне і індапендэнты. Вынікі Рэфармацыі ў Англіі. Рэфармацыя ў краінах Паўночнай Еўропы.

Каталіцкая рэакцыя. Ордэн іезуітаў і яго дзейнасць. Інквізіцыя. Трыдэнцкі сабор і яго рашэнні. Рэфармаванне каталіцкай царквы. Вынікі Рэфармацыі і Контррэфармацыі. Уплыў Рэфармацыі і Контррэфармацыі на сацыяльна-эканамічнае і палітычнае развіццё Еўропы.

Тэма 4.2 Гістарычная роля буржуазных рэвалюцый і іх тыпалогія. Нідэрландская буржуазная рэвалюцыя.

Агульная характарыстыка рэвалюцый эпохі мануфактурнага капіталізму: перадумовы, задачы, характар, кіруючыя і рухаючыя сілы, асноўныя формы бырацьбы, расстаноўка сацыяльна-палітычных сіл, вынікі і гістарычнае значэнне.

Правінцыі Нідэрландаў у складзе імперыі Карла V. Асаблівасці сацыяльна-эканамічнага і палітычнага развіцця Нідэрландаў у першай палове 16 ст. Палітыка Іспаніі ў Нідэрландах. Распаўсюджванне ў Нідэрландах кальвінізму і ўзмацненне каталіцкай рэакцыі. Рост у краіне апазіцыі іспанскай уладзе.

Пачатак вызваленчага руху. Іканаборчае паўстанне 1566 г. і яго наступствы. Рэжым герцага Альбы. Прынц Вільгельм Аранскі. Рух гёзаў. Паўстанне 1572 г. "Гентскае замірэньне". Утрэхтская ўнія 1579 г. Утварэнне Рэспублікі Аб'яднаных правінцый. Паражэнне вызваленчага руху на поўдні краіны. Завяршальны этап рэвалюцыі. Перамір'е 1609 г. Характар, асаблівасці, вынікі, гістарычнае значэнне Нідэрландскай рэвалюцыі.

Асноўныя тэндэнцыі развіцця Галандыі ў 17–18 стст. Дзяржаўны лад. Характэрныя рысы эканамічнага развіцця і сацыяльныя працэсы. Палітычная барацьба. Аранжысты і рэспубліканцы. Спробы скасавання пасады статхаудэра. Рэвалюцыя патрыётаў.

Брабанцкая рэвалюцыя 1789–1790 гг. у Паўднёвых Нідэрландах.

Тэма 4.3 Англійская буржуазная рэвалюцыя.

Абвастэрэнне палітычнага крызісу. Перыяд беспарламенцкага кіравання Карла I. Рэлігійнае пытанне. Скліканне Доўгага парламента і пачатак рэвалюцыі. Канстытуцыйны этап рэвалюцыі. Дзейнасць Доўгага парламента. Яго асноўныя заканадаўчыя акты.

Першая грамадзянская вайна. "Кавалеры" і "круглаголовыя". Першы этап вайны. Саюз з Шатландыяй. Рэарганізацыя парламенцкага войска. Бітва пры Нейзбі. Аграрны закон 1646 г. Расстаноўка палітычных сіл пасля заканчэння

Першай грамадзянскай вайны. Прасвітарыяне, індапендэнты, левелеры: мэты і сацыяльная база. Барацьба за паглыбленне рэвалюцыі. "Главы прапаноў" і "Народнае пагадненне". Другая грамадзянская вайна. Пакаранне смерцю Карла I і абвяшчэнне рэспублікі. "Сапраўдныя" левелеры. Унутраная і знешняя палітыка індапендэнцкай рэспублікі, яе сацыяльна-палітычная сутнасць. Заваёва Ірландыі, паход у Шатландыю. Пратэктарат Кромвеля, яго сутнасць. "Прылада кіравання". Унутраная і знешняя палітыка пратэктарата. Падзенне пратэктарата. Другая рэспубліка.

Рэстаўрацыя Сцюартаў. Брэдская дэкларацыя. Унутраная і знешняя палітыка Карла II. Фарміраванне двухпартыйнай сістэмы. Палітыка Якава II і рост апазіцыі рэжыму. "Слаўная рэвалюцыя" 1688 г. "Біль аб правах".

Характар, асаблівасці, вынікі, гістарычнае значэнне англійскай рэвалюцыі.

Праўленне Вільгельма III. ГанOVERская дынастыя. Развіццё парламенцкай сістэмы. Вігі і торы, іх сацыяльна-палітычныя арыенціры. Афармленне кабінета міністраў. Унутраная палітыка вігаў у першай палове 18 ст. Р. Уолпал. Якабіцкі рух. Абвастрэнне ўнутрыпалітычных супярэчнасцяў. Георг III. Палітычны крызіс 1760–1780-х гг. Фарміраванне руху радыкалізму, яго сутнасць і мэты. Унія паміж Англіяй і Шатландыяй. Англія і барацьба паўночнаамерыканскіх калоній за незалежнасць.

Тэма 4.4 Вайна паўночнаамерыканскіх калоній Англіі за незалежнасць і Першая амерыканская рэвалюцыя.

Асаблівасці сацыяльна-эканамічнага і палітычнага развіцця паўночнаамерыканскіх калоній Англіі. Змены ў палітыцы Англіі пасля заканчэння Сямігадовай вайны. Узмацненне супярэчнасцяў паміж метраполіяй і калоніямі. Уздым вызваленчага руху амерыканскіх каланістаў. Дзейнасць кантынентальных кангрэсаў. Пачатак Войны за незалежнасць. Дэкларацыя незалежнасці. Лаялісты і патрыёты. Дж. Вашынгтон. Асноўныя этапы і падзеі вайны. Бітва пры Саратозе, бітва пры Ёорктаўне. Дэмакратычныя пераўтварэнні. Артыкулы Канфедэрацыі. Версальская мірная дамова.

Становішча ЗША у 80-я гг. 18 ст. Канстытуцыя 1787 г. і яе асноўныя прынцыпы. "Біль аб правах" і яго значэнне. Станаўленне дзяржаўнага ладу ЗША. Фарміраванне двухпартыйнай сістэмы. Прэзідэнцтва Дж. Вашынгтона. Характар, асаблівасці, вынікі і гістарычнае значэнне Першай амерыканскай рэвалюцыі.

Тэма 4.5 Французская рэвалюцыя канца 18 ст.

Перадумовы і прычыны рэвалюцыі ў Францыі. Абвастрэнне сацыяльна-палітычнай барацьбы ў канцы 80-х гг. 18 ст. Скліканне Генеральных штатаў. Нацыянальны і Устаноўчы сходы. Канстытуцыяналісты. Паўстанне ў Парыжы 13 ліпеня 1789 г. "Муніцыпальная рэвалюцыя". Рэвалюцыйны рух у вёсцы. Аграрнае заканадаўства Устаноўчага сходу. "Дэкларацыя правоў чалавека і грамадзяніна". Адміністрацыйная, падатковая, царкоўная рэформы. Ліквідацыя саслоўнага ладу. Палітычныя клубы. Варенскі крызіс. Канстытуцыя 1791 г.

Перыяд канстытуцыйнай манархіі. Заканадаўчы сход і яго дзейнасць. Фельяны. Жырандысты. Пачатак рэвалюцыйных войнаў. Федэраты.

Паўстанне ў Парыжы 10 жніўня 1792 г. і яго наступствы. Звяржэнне манархіі. Паўстанцкая Камуна Парыжу. Нацыянальны канвент і ўсталяванне рэспублікі. Харчовае пытанне. "Ашалелыя". Адбіццё першага замежнага нашэсця. Барацьба Гары (мантаньяраў) і Жыронды. Пакаранне смерцю Людовіка XVI. Палітычны і эканамічны крызіс увесну 1793 г. Пачатак Вандэйскіх войнаў. Камітэт грамадскага выратавання. Рэвалюцыйны трыбунал.

Паўстанне ў Парыжы 31 мая – 2 чэрвеня 1793 г. Прыход якабінцаў (мантаньяраў) да ўлады. Канстытуцыя 1793 г. Фарміраванне рэжыму рэвалюцыйнай дыктатуры. Рэвалюцыйны парадак кіравання. Рэвалюцыйны тэрор. Аграрнае заканадаўства якабінцаў. "Максімум". "Дэхрысціянізацыя". Арганізацыя абароны рэспублікі і пералом на франтах. Абвастрэнне барацьбы ў якабінскім блоку ўвесну 1793 г. Эберцісты, дантаністы, рабесп'ерысты. "Вантозскія дэкрэты" і культ Вяроўнай Істоты. Звужэнне сацыяльнай базы якабінцаў. Пераварот 9 тэрмідора.

Завяршальная фаза рэвалюцыі. Палітыка тэрмідарыянцаў па дэцэнтралізацыі ўлады і згортванню тэрору. Змены ў эканамічнай палітыцы. Паўстанні ў жэрмінале і прэрыале. Барацьба з манархічнай пагрозай. Канстытуцыя 1795 г. Рэжым Дырэкторыі. Рух "роўных". "Палітыка качэляў". Серыя дзяржаўных пераваротаў. Знешняя палітыка Францыі ў 1795–1799 гг. Базельскі мір. Італьянскі і Егіпецкі паходы Банапарта. Даччыныя рэспублікі. Другая антыфранцузская кааліцыя. Пераварот 18 брумера. Характар, асаблівасці, вынікі, гістарычнае значэнне рэвалюцыі ў Францыі 18 ст.

РАЗДЗЕЛ 5. ЕЎРАПЕЙСКАЯ МІЖНАРОДНА-ПАЛІТЫЧНАЯ СІСТЭМА Ў 16–18 стст.

Тэма 5.1 Міжнародныя адносіны ў канцы 15 – першай палове 17 ст.

Змены ў міжнародных адносінах у 16 ст. Палітыка "дзяржаўнага інтарэсу". Фарміраванне сістэмы "еўрапейскага балансу (раўнавагі)" і яе сутнасць.

Італьянскія войны. Спробы Францыі падпарадкаваць Італію. Барацьба Габсбургаў і Францыі за перавагу ў Еўропе. Пазіцыя Англіі. Като-Камбразійскі мір. Рэлігійныя войны ў Германіі. Уплыў Асманскай пагрозы ў 16 ст. Барацьба Іспаніі за Нідэрланды. Англа-іспанскае саперніцтва за панаванне на моры. Умяшанне Іспаніі ў грамадзянскія войны ў Францыі.

Узмацненне знешнепалітычных пазіцый Францыі ў пачатку 17 ст. Германія – галоўны вузел еўрапейскага саперніцтва. Прычыны Трыццацігадовай вайны. Габсбургскі блок і Антыгабсбургская кааліцыя. Асноўныя этапы і падзеі вайны. Вестфальскі мір 1648 г. Пачатак сістэмнай гісторыі міжнародных адносін. Характэрныя рысы Вестфальскай сістэмы.

Тэма 5.2 Вестфальская сістэм міжнародных адносін у другой палове 17–18 ст.

Барацьба Францыі за гегемонію ў Еўропе. Дэвалюцыйная вайна. Галандская вайна. Вайна з Аўгсбургскай лігай (за Пфальцскую спадчыну,

Дзевяцігадовая вайна). Англа-галандскае саперніцтва за гандлёва-каланіяльную перавагу ў другой палове 17 ст.

Барацьба еўрапейскіх дзяржаў з Асманскай імперыяй у канцы 17 – першай трэці 18 ст. Вайна 1683–1699 гг. Аўстра-венецыянска-турэцкая вайна 1716–1718 гг. Руска-аўстра-турэцкая вайна 1736–1739 гг.

Суперніцтва на Балтыцы ў другой палове 17 ст. Паўночная вайна 1655–1660 гг. Вялікая Паўночная вайна 1700–1721 гг.: еўрапейскі аспект.

Вайна за "іспанскую спадчыну". Склад кааліцый. Найважнейшыя падзеі. Вынікі вайны. Фарміраванне новага балансу сіл у Еўропе пасля Утрэхтскага міру. Асноўныя супярэчнасці паміж еўрапейскімі краінамі ў першай палове 18 ст. Антаганізм паміж Бурбонамі і Габсбургамі. Абвастрэнне англа-французскіх супярэчнасцяў. Пачатак аўстра-прускага дуалізму. Вайна за "польскую спадчыну". Барацьба за польскі трон. Змены палітычнай карты Італіі. Вайна за "аўстрыйскую спадчыну", яе прычыны, разнапланавасць, маштаб. Склад кааліцый. Ход вайны. Аахенскі мір.

"Дыпламатычная рэвалюцыя" ("пераварот саюзаў") сярэдзіны 18 ст. Вестмістарская канвенцыя і Версальская дамова. Сямігадовая вайна. Асноўныя ваенныя падзеі ў Еўропе і калоніях. Вынікі вайны. Амерыканская рэвалюцыя 18 ст. і пазіцыі вялікіх дзяржаў.

Усходняе пытанне ў другой палове 18 ст.: яго сутнасць і пазіцыя вялікіх дзяржаў. Руска-турэцкія войны і Еўропа. Польскае пытанне апошняй трэці 18 ст. Палітыка еўрапейскіх дзяржаў у сувязі з падзеламі Рэчы Паспалітай. Іх наступствы для еўрапейскай палітыкі.

**УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКАЯ КАРТА
ВУЧЭБНА-МЕТАДЫЧНАЯ КАРТА**

Номер раздела, темы, занятия	Нумар падзелу, тэмы, заняткі Назва раздзелу, тэмы, заняткі, пералік вывучаемых пытанняў	Колькасць аўдыторных гадзін				Матэрыяльнае забеспечэнне (наглядныя, метадычныя дапаможнікі і інш.)	Літаратура	Формы кантролю ведаў
		лекцыі	практычныя (семінарскія) заняткі	лабараторныя заняткі	Кіруемая (кантралюемая) самастойная работа студэнта			
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	КРАІНЫ ЕЎРОПЫ І ПАЎНОЧНАЙ АМЕРЫКІ У 16-18 СТСТ.	32	22		8			
	Уводзіны 1. Прадмет, асноўнае ўтрыманне і перыядызацыя першага перыяду новага часу. 2. Асноўнае ўтрыманне першага перыяду Новай гісторыі як пераходнай эпохі.	2				гістарычна я карта	[9] [13] [14] [40]	
1.1	Раздзел 1. Асноўныя рысы сацыяльна- эканамічнага развіцця краін Еўропы і паўночнай Амерыкі ў 16 - 18 стст. станаўленне капіталізму.	2	2		2			
1.1.1	<i>Вялікія геаграфічныя адкрыцці і каланіяльная палітыка еўрапейскіх дзяржаў.</i> 1. Прычыны і перадумовы ВГА. 2. Адкрыццё еўрапейцамі найважных марскіх шляхоў і новых земляў. 3. Пачатак каланіяльнай экспансіі еўрапейскіх краін. 4. Вынікі і значэнне ВГА				2	гістарычна я карта	[9] [13] [14] [24] [40]	Кантроль ная работа
1.1.2	<i>Эпоха мануфактурнага капіталізму ў</i>	2	2				[9]	

	<i>Еўропе.</i> 1. Змены ў агрыкультуры і развіццё капіталістычных адносін у сельскай гаспадарцы. 2. Развіццё капіталізму ў прамысловасці. 3. Развіццё сродкаў камунікацый і гандлю 4. Змены ў сацыяльнай структуры.						[13] [14] [21] [22] [23] [34] [40] [48] [53] [62]	
1.2	Раздзел 2. Еўрапейскі абсалютызм	6	4		4			
1.2.1	<i>Агульныя рысы абсалютызму і яго сацыяльна-палітычная сутнасць. Фармаванне абсалютызму ў Францыі</i> 1. Сутнасць сістэмы абсалютызму. 2. Фармаванне абсалютнай манархіі ў Францыі ў канцы 15 - 16 стст. 3. Умацаванне сістэмы абсалютызму пры Генрыху IV і Рышэльве, Фронда	2				гістарычная карта	[9] [13] [14] [15] [40] [56] [70]	
1.2.2	<i>Нацыянальная спецыфіка французскага абсалютызму ў перыяд яго росквіце і крызісу.</i> 1. Класічны абсалютызм Людовіка XIV. 2. Кіраванне Людовіка XV. 3. Настанне крызісу абсалютызму пры Людовіку XVI	2	2			гістарычная карта	[9] [13] [14] [15] [40]	
1.2.3	<i>Нацыянальная спецыфіка англійскага абсалютызму.</i> 1. Англійскі абсалютызм пры Цюдорах. 2. Крызіс англійскага абсалютызму пры першых Сцюартах	2				гістарычная карта	[9] [13] [14] [15] [40]	
1.2.4	<i>Спецыфіка абсалютызму ў германскіх дзяржавах.</i> 1. Свяшчэнная Рымская імперыя пасля Трыццацігадовай вайны і фарміраванне сістэмы княжскага абсалютызму. 2. Сістэма абсалютызму ў Брандэнбурзе - Прусіі ў другой палове 17 - першай палове 18 ст. 3. Рост тэрытарыяльных валадонняў аўстрыйскіх Габсбургаў у 15 - пачатку 18 ст. Палітыка		2		2	гістарычная карта	[9] [13] [14] [15] [40] [71]	Кантрольная работа

	цэнтралізацыі. 4. Асветніцкі абсалютызм Фрыдрыха II. 5. Рэформы Марыі-Тэрэзіі і Іосіфа II.							
1.2.5	<i>Нацыянальная спецыфіка абсалютызму ў Іспаніі і Партугаліі.</i> 1. Пачатак фармаванні іспанскага абсалютызму ў 16 - 17 стст. 2. Іспанскі абсалютызм у 18 у. 3. Станаўленне незалежнай Партугаліі і фармаванне абсалютызму. 4. Рэформы асветніцкага абсалютызму ў Іспаніі і Партугаліі				2	гістарычная карта	[9] [13] [14] [15] [40] [46]	Кантроль ная работа
1.3	Раздзел 3. Грамадска-палітычныя рухі і духоўнае развіццё краін Еўропы і Паўночнай Амерыкі ў 16–18 стст.	4	2		2			
1.3.1	<i>Эпоха Адраджэння.</i> 1. Ідэалогія гуманізму. 2. Асноўныя кірункі і стылі культуры эпохі Адраджэння 3. Развіццё навукі ў эпоху Адраджэнні				1	рэпрадукцыі	[13] [14] [40] [31] [35] [51] [55]	Кантроль ная работа
1.3.2	<i>Навуковая рэвалюцыя 17 ст. і фарміраванне новай карціны свету.</i> 1. Перадумовы навукавай рэвалюцыі. 2. Развіццё прыродазнаўчых навук. 3. Развіццё грамадска-палітычнай думкі				1		[13] [14] [27] [40]	Кантроль ная работа
1.3.3	<i>Еўрапейскае Асветніцтва</i> 1. Прычыны і перадумовы ўзнікнення, ідэйны змест Асветніцтва 2. Англійскае і шатландскае Асветніцтва 3. Французскае Асветніцтва 4. Італьянскае Асветніцтва 5. Германскае Асветніцтва	4	2				[13] [14] [19] [29] [40] [50] [65]	
1.4	Раздзел 4 Буржуазныя рэвалюцыі 16–18 стст.	14	12		0			
1.4.1	<i>Рэфармацыя і Контррэфармацыя ў Еўропе.</i>	2	2			гістарычная	[13]	

	<p>1. Рэфармацыя ў Германіі і Швейцарыі.</p> <p>2. Каралеўская рэфармацыя.</p> <p>3. Асаблівасці рэфармацыі ў Францыі.</p> <p>4. Контррэфармацыя.</p>					карта	[14] [25] [40]] [57] [68]	
1.4.2	<p><i>Гістарычная роля буржуазных рэвалюцый і іх тыпалогія. Нідэрландская буржуазная рэвалюцыя.</i></p> <p>1. Агульныя рысы і значэнне рэвалюцый эпохі мануфактурнага капіталізму.</p> <p>2. Прычыны і перадумовы Нідэрландскай рэвалюцыі.</p> <p>3. Пачатковы этап рэвалюцыі.</p> <p>4. Паўстанне 1572 г. і ўтварэнне Рэспублікі Аб'яднаных правінцый.</p> <p>5. Завяршальны этап рэвалюцыі. Яе вынікі.</p> <p>6. Асноўныя тэндэнцыі сацыяльна-палітычнага і эканамічнага развіцця Галандыі ў 17–18 стст</p>	2	2			гістарычная карта	[9] [13] [14] [40]	
1.4.3	<p><i>Англійская буржуазная рэвалюцыя.</i></p> <p>1. Канстытуцыйны перыяд рэвалюцыі і Першая грамадзянская вайна.</p> <p>2. Палітычная барацьба ў 1647–1649 гг. і ўсталяванне Індапендэнтскай рэспублікі.</p> <p>3. Пратэктарат Кромвеля і рэстаўрацыя Сцюартаў.</p> <p>4. Перыяд Рэстаўрацыі, "Слаўная рэвалюцыя"</p> <p>5. Англія ў 18 ст.</p>	4	4			гістарычная карта	[13] [14] [40] [18] [20] [33] [54]	
1.4.4	<p><i>Вайна паўночнаамерыканскіх калоній Англіі за незалежнасць і Першая амерыканская рэвалюцыя.</i></p> <p>1. Англійскія калоніі ў Паўночнай Амерыцы напярэдадні рэвалюцыі.</p> <p>2. Вайна за незалежнасць.</p> <p>3. Дэмакратычныя пераўтварэнні падчас рэвалюцыі.</p> <p>4. Прыняцце Канстытуцыі 1787 г., вынікі рэвалюцыі</p>	2	2			гістарычная карта	[13] [14] [28] [36] [40] [50] [65] [67]	

1.4.5	<p><i>Французская рэвалюцыя 18 ст.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Станаўленне канстытуцыйнай манархіі і ліквідацыя старога парадку ў перыяд Устаноўчага ходу. 2. Дзейнасць Заканадаўчага сходу і пачатак рэвалюцыйных войнаў. 3. Зваржэнне манархіі, палітычная барацьба ў жніўні 1792 – маі 1793 г. 4. Станаўленне якабінскай дыктатуры, яе барацьба з контррэвалюцыяй, сацыяльна-эканамічная палітыка якабінцаў. 5. Крызіс і падзенне якабінскай дыктатуры. 6. Тэрмідарыянскі рэжым, прыняцце канстытуцыі 1795 г. 7. Рэжым Дырэкторыі і яго падзенне. 	4	4			гістарычная карта	[13] [14] [40] [16] [58] [59] [63] [64]	
1.5	Раздзел 5. Еўрапейская міжнародна-палітычная сістэма ў 16–18 стст.	4	2					
1.5.1	<p><i>Міжнародныя адносіны ў канцы 15 – першай палове 17 ст.</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Новыя тэндэнцыі ў міжнародных адносінах у пачатку новага часу. 2. Італьянскія войны. 3. Знешняя палітыка еўрапейскіх дзяржаў у другой палове 16–пачатку 17 ст. 4. Трыццацігадовая вайна. 	2				гістарычная карта	[13] [14] [17] [37] [38] [39] [40]	
1.5.2	<p>Вестфальская сістэма міжнародных адносін у другой палове 17–18 ст.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Вестфальская дамова і новая сістэма міжнародных адносін. 2. Англа-галандскае гандлёвае саперніцтва. 3. Барацьба Францыі за панаванне ў Еўропе. 4. Саперніцтва еўрапейскіх дзяржаў на міжнароднай арэне пасля Вайны за іспанскую спадчыну. Вайна за аўстрыйскую спадчыну. 	2	2			гістарычная карта	[13] [14] [37] [38] [39] [40]	

	<p>5. Дыпламатычная рэвалюцыя сярэдыны 50-х гг. 18 ст. Сямігадовая вайна.</p> <p>6. Міжнародны аспект вайны за незалежнасць ЗША. Польскае і Усходняе пытанне</p>							
--	--	--	--	--	--	--	--	--

РЕПОЗИТОРИЙ ГГУ ИМ. Ф. СКОРИНЫ

ІНФАРМАЦЫЙНА-МЕТАДЫЧНАЯ ЧАСТКА

ПРЫКЛАДНЫ ПЕРАЛІК ПРАКТЫЧНЫХ ЗАНЯТКАЎ

1. Эпоха мануфактурнага капіталізму ў Еўропе.
2. Нацыянальная спецыфіка французскага абсалютызму ў перыяд яго росквіту і крызісу
3. Нацыянальная спецыфіка абсалютызму ў германскіх дзяржавах.
4. Нацыянальная спецыфіка французскага, германскага і італьянскага Асветніцтва
5. Рэфармацыя і Контррэфармацыя ў Еўропе.
6. Нідэрландская буржуазная рэвалюцыя.
7. Англіійская буржуазная рэвалюцыя.
8. Вайна паўночнаамерыканскіх калоній Англіі за незалежнасць і Першая амерыканская рэвалюцыя.
9. Французская рэвалюцыя 18 ст.
10. Вестфальская сістэм міжнародных адносін у другой палове 17–18 ст.

РЭКАМЕНДУЕМЫЯ ФОРМЫ КАНТРОЛЮ ВЕДАЎ

1. Кантрольныя работы

РЭКАМЕНДУЕМЫЯ ТЭМЫ КАНТРОЛЬНЫХ РАБОТ

1. Вялікія геаграфічныя адкрыцці і каланіяльная палітыка еўрапейскіх дзяржаў.
2. Спецыфіка абсалютызму ў германскіх дзяржавах.
3. Нацыянальная спецыфіка абсалютызму ў краінах Паўднёвай Еўропы.
4. Эпоха Адраджэння.
5. Навуковая рэвалюцыя 17 ст. і фарміраванне новай карціны свету.

Рекомендуемая літаратура

Асноўная

1. История средних веков: Хрестоматия: в 2 ч. / Сост. В. Е. Степанова, А.Я. Шевеленко. - Ч. 2 (XV – XVII вв.). - М., 1981.
2. Сборник документов по истории нового времени. Экономическое развитие и внутренняя политика стран Европы и Америки. 1870 – 1914 / Сост. П. И. Остриков, П. П. Вандель. - М., 1989.
3. Сборник документов по истории нового времени стран Европы и Америки. 1640 – 1870. - М., 1990.
4. Хрестоматия по новой истории: В 2 т. / Под ред. А. А. Губера и А. В. Ефимова. - М., 1963 – 1965.
5. Хрестоматия по всеобщей истории государства и права: Учеб. пособие / Сост. В.Н.Садиков; Под ред. З.М.Черниловского. - М., 1998.
6. Хрестоматия по истории средних веков: в 3 т. / Под ред. Н.П. Грицианского и С. Д. Сказкина. - М., 1950. Т. 3.
7. История средних веков: Учебник для вузов по специальности «История»/ Под ред. З.В. Удальцовой и С.П. Карпова. - М., 1991.
8. Новая история стран Европы и Америки: Ч. 1. 1640 – 1870 / Под ред. А.В. Адо. - М., 1986.
9. Новая история стран Европы и Америки. XVI – XIX века.: в 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. - Ч. 1. - М., 2005.
10. Новая история стран Европы и Америки. XVI – XIX века.: в 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. - Ч. 2. - М., 2006.
11. Новая история стран Европы и Америки. XVI – XIX века.: в 3 ч. / Под ред. А.М. Родригеса, М.В. Пономарева. - Ч. 3. - М., 2008.
12. Ревякин, А.В. Новая история стран Европы и Америки: конец XV–XIX век. / А.В. Ревякин. – М. : АСТ, 2007. – 508 с. Глава 6.
13. История стран Европы и Америки в Новое время: в 2 ч. Ч. 1. / под ред. В.С. Бондарчука. – М. : Издательский центр «Академия», 2012. – 352 с. Глава 15, 16.
14. История Нового времени: 1600–1799 годы / под ред. А.В.Чудинова. – М. : Издательский центр «Академия», 2009. – 384 с. Глава 10, 11.
15. Мязга М.М. Еўрапейскі абсалютызм у канцы XV–XVIII стст. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2012. – 80 с.

Дадатковая

16. Адо, А.В. Крестьяне и Великая французская революция / А.В. Адо. - М., 1987.
17. Алексеев, В.М. Тридцатилетняя война / В.М. Алексеев. - Л., 1961.
18. Английская буржуазная революция XVII века: в 2 т. / Под ред. Е.А. Косминского, Я.А. Левицкого. - М., 1954.
19. Артамонов, С.Д. Вольтер и его время / С.Д. Артамонов. - М., 1980.
20. Барг, М.А. Английская революция в портретах ее деятелей / М.А. Барг. - М., 1991.

21. Барг, М.А. Социально-классовые отношения в эпоху перехода от феодализма к капитализму / М.А. Барг, Е.Б. Черняк // Формации и социально-классовые структуры. - М., 1985.
22. Бродель, Ф. Материальная цивилизация, экономика и капитализм: В 3 т. / Ф. Бродель. - М., 1986, 1988, 1992.
23. Бродель, Ф. Динамика капитализма / Ф. Бродель. - Смоленск, 1993.
24. Великие географические открытия (конец XV – середина XVII века). - М., 1983.
25. Виппер, Р.Ю. Влияние Кальвина и кальвинизма на политические учения и движения в XVI в. Церковь и государство в Женеве XVI века в эпоху кальвинизма / Р.Ю. Виппер. - М., 1984.
26. Виппер, Р.Ю. История Нового времени / Р.Ю. Виппер. - Киев, 1997.
27. Виргинский, В.С. Очерки истории науки и техники XVI – XIX веков / В.С. Виргинский. - М., 1984.
28. Война за независимость и образование США / Под ред. Г.Н. Севастьянова. - М., 1976.
29. Волгин, В.П. Развитие общественной мысли во Франции в XVIII в. / В.П. Волгин. - М., 1977.
30. Всемирная история: в 10 т. - М., 1955 – 1965. Т. 4 – 5.
31. Гарэн, Э. Проблемы итальянского Возрождения / Э. Гарэн. - М., 1986.
32. Германская история в новое и новейшее время: в 2 т. - М., 1970.
33. Гизо, Ф. История английской революции: в 2 т. / Ф. Гизо. - Ростов-на-Дону, 1996.
34. Дмитриева, О.В. Социально-экономическое развитие Англии в XVI в. / О.В. Дмитриева. - М., 1990.
35. Евдокимова, А.А. История раннего нового времени, Эпоха Реформации / А.А. Евдокимова. - Ростов н/Д, 2004.
36. Иванян, Э.А. История США: Пособие для вузов / Э.А. Иванян. - М., 2004.
37. Ивонин, Ю.Е. Становление европейской системы государств. Англия и Габсбурги на рубеже двух эпох / Ю.Е. Ивонин. - Мн., 1989.
38. Ивонин, Ю.Е. У истоков европейской дипломатии нового времени / Ю.Е. Ивонин. - Мн., 1984.
39. История дипломатии: в 3 т. Т. 1. - М., 1963.
40. История Европы: в 8 т. - Т. 3–5. - М., 1988 – 2000.
41. История культуры стран Западной Европы в эпоху Возрождения. учебник для вузов / Под ред. Л.М. Брагиной. - М., 1999.
42. История мира от 1492 до 1789 г. / Науч. руководство и предисловие проф. Жана Делюмо. - М., 2000.
43. История Франции: в 3 т. Т. 1. - М., 1973.
44. История Венгрии: в 2 т. - М., 1972.
45. История Ирландии. - М., 1980.
46. История Испании: в 2 т. - М., 1970.
47. История Италии: в 2 т. - М., 1970, 1971.

48. История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: в 3 т. Т. 3. - М., 1986.
49. История Норвегии. - М., 1980.
50. История США: в 4 т. Т. 1 - М., 1985.
51. История Швеции. - М., 1974.
52. Кареев, Н.И. История Западной Европы в новое время: в 7 т. / Н.И. Кареев. - СПб. 1882 – 1917.
53. Керров, В.Л. Развитие капиталистических отношений и предпосылки колониальной экспансии Франции XVI–XVIII вв. / В.Л. Керров. - М., 1987.
54. Ковард Бэри. Оливер Кромвель / Бэри Ковард. - Ростов-на-Дону, 1997.
55. Культура Возрождения и общество. - М., 1986.
56. Люблинская, А.Д. Франция при Ришелье. Французский абсолютизм в 1630 – 1642 гг. / А.Д. Люблинская. - Л., 1982.
57. Лютер. Жан Кальвин. Торквемада. Лойола: Биографические очерки. - М., 1995.
58. Манфред, А.З. Три портрета эпохи Великой французской революции / А.З Манфред. - М., 1989.
59. Манфред, А.З. Великая французская революция / А.З Манфред. - М., 1983.
60. Манькин, А.С. Новая и новейшая история стран Европы и Америки / А.С. Манькин. - М., 2004.
61. Павлова, Т.А. Кромвель / Т.А. Павлова. - М., 1980.
62. Раков, В.М. «Европейское чудо» (рождение новой Европы в XVI – XVIII вв.): учеб.пособие / В.М. Раков. - Пермь, 1999.
63. Ревуненков, В.Г. Очерки по истории Великой французской революции: Падение монархии. 1789 – 1792 / В.Г. Ревуненков. - Л., 1982.
64. Ревуненков, В.Г. Очерки по истории Великой французской революции: Якобинская диктатура и ее крушение / В.Г. Ревуненков. - Л., 1983.
65. Севастьянов, Г.Н. Томас Джефферсон / Г.Н. Севастьянов, А.И. Уткин. - М., 1976.
66. Смирин, М.М. Эразм Роттердамский и реформационное движение в Германии / М.М. Смирин. - М., 1978.
67. Согрин, В.В. Политическая история США. XVII – XX вв. / В.В. Согрин. - М., 2001.
68. Соловьев, Э.Ю. Непобедимый еретик: Мартин Лютер и его время / Э.Ю. Соловьев. - М., 1984.
69. Черкасов, П.П. Лафайет: Политическая биография / П.П. Черкасов. - М., 1991.
70. Черкасов, П.П. Кардинал Ришелье / П.П. Черкасов. - М., 1990.
71. Эпштейн, А.Д. История Германии от позднего средневековья до революции 1848 г. / А.Д. Эпштейн. - М., 1961.
72. Яковлев, Н.Н. Вашингтон / Н.Н. Яковлев. - М., 1976.